TARTU ÜLIKOOL
1632
UNIVERSITAS TARTUENSIS

J. G. SPUHL-ROTALIA

POMOLOOGIA

I

B-106

B-106

J. G. Spuhl-Rotalia

Pomoloogia õperaamat

I jagu:

Õunasordid

100 tähtsama õunasordi pomoloogilinė kirjeldus
10 pilditabeliga ja 7 pildiga tekstis.

26247

Haapsalu 1912—24.
„Majapidaja“ ja A. Spuhli kirjastus.

Bibliotheca universitatis Dorpatensis
84756

Tähendus ja õiendus.

Sordikirjeldustes tähendatud **walmimis- ja wältusaeg** on antud **wana** (Juliaanuse) kalendri kuudes. —

Märk * tähendab **laua-,** † — **köögiõuna;** kahekordne märk ning märkidele järgnew ! suurendatud wäärtusmäära.

Trükiwead sortide järjekorranumbrites:

lhk. 31 **Beresina** . . . on: 29, **peab olema:** 20
„ 62 **Joonik Wene tali-** „ 51, „ „ 58

B 106.
L 16071931

M. Tamwerk'i trükk Haapsalus.

Lugejale!

Käesolew raamat, mille trükkimine 1912 aastal algas ja autori haiguse ning sellele järgnewa surma tõttu pooleli jäi, ilmub nüüd lõpunitrükituna autorist järelejäänud käsikirjade järgi. Kirjeldatud õunasortide arw on piiratud saja tähtsamaga, kuna wähemtähtsad sordid wälja on jäetud. Neist sajast sordist on kaheksa niisugust, mis wälismail oma wiljakuse ja maiguhääduse poolest esimesel kohal, kuid meie kodumaa kliimale õrnad. Nad on siin kirjeldatud osalt nende Eesti aednikkude huwides, kelle tööpõld asub wäljaspool kodumaad (raamatu ettetellijaist olid peaaegu pooled wälismailt — Wenest, Lätist, Leedust, Krimmist, Kaukaasiast), osalt aga sellepärast, et meiegi neid kuulsaid sorte tähelepanemata ei wõi jätta, kuna neist akklimatiseerimise ja seemnekülwi teel wõimalik on meie kliimale kohaseid teisendeid soetada. Ülejäänud üheksakümmendkaks sorti on enamwähem niisugused, mis meie kliimat wälja kannawad, kas terwel kodumaal, wõi eestkätt Eesti saarestiku pehmemas ja niiskemas merekliimas.

Muidugi ei tähenda see, et aiaasutaja terwe selle hulga sorte peaks oma aeda istutama. Suurema aia asutaja piiraku oma sortide arw 2—4-ga, sest hõlpsamalt ja kasulikumalt wõib suurema partii ühte sorti õunu äramüüa, kui samasuguse hulga segaõunu. Seesuguste suuremate äriaedade asutamisel tulewad hoolega ära kaaluda kõik kohapäälsed olud, aluspinnaomadustest kuni turunõueteni, ja nende kohaselt walida sündsad sordid. Käesolew raamat püüab aiaasutajatele oma näpunäidetega selle juures abiks olla. Raamatu autor on selleks kasutanud kõigepäält kauaaegseid isiklikke kogemusi, katseid ja tähelpanekuid omas akklimatiseerimise puukoolis ja katseaias Wormsi saarel ja Haapsalus, aiandussõpradelt mitmest kodumaa nurgast saadud kirjalikke ja suusõnalikke teateid, samati ka aianduskirjanduses leiduwaid näpunäiteid. Arusaadawalt ei wõi need andmed olla lõpulikult eksimatud ja täiuslikud juba sellepärast, et meil proowikatseid igalpool ei ole tehtud ja needki, mis on olnud, enamasti juhuslikku laadi kandnud. Ainult süstemaatiliselt korraldatud ja teaduslikult juhitaw ülemaaline pomoloogiaaedade wõrk wõib lõpliku selguse tuua waidlusalustesse küsimustesse. Kuni aga weel niikaugele pole jõutud, peab Eesti pomoloogia leppima andmetega, mida temale annawad asjaarmastajad aednikud, s. o. need, kes puuwilja oma tarbeks kaswatawad ja seepärast ei tarwitse oma sortimenti piirata kahe-kolme sordiga. Nad wõiwad oma aedadesse istutada rohkem sorte, sest selwiisil warustawad nad oma laua mitmekesisema puuwiljaga terweks aastaks, wõiwad mitmesuguste sortide kaswu, külmakindlust ja wiljakust wõrdlewalt tähelepanna ja neid tähelpanekuid awalikkuse ette kandes kodumaa pomoloogiale suurt kasu tuua. Et käesolewa raamatu trükk piiratud ja uus wäljaanne juba lähemate aastate jooksul ettenäha, seepärast palun kõiki neid austatud raamatutarwitajaid, kellel kogemusi siin kirjeldatud wõi ka teiste õunasortidega, neist teatada minule wõi awaldada need aianduslises kuukirjas „Aed“ (ilmub Tartus, waata kuulutus raamatu lõpul).

Lõpuks tahaksin loota, et lahke lugeja wabandab mõnesuguse ebaühtluse raamatu ortograafias ja wälimuses, mis on tingitud pikaleweninud ilmumisest.

Baltiskis, 20. III. 1924. **A. Spuhl.**

Sisu:

Lhk.

Sissejuhatus . . . . . **1—13**

I. Botaanilised märkused õunapuu kohta 2—4
II. Pomoloogilised märkused õunapuu kohta 4
III. Õuna wälimised tundemärgid . . . 4—6
IV. Õuna sisemised tundemärgid . . . 6—9
V. Õunasortide süstemaatika . . . . 9—11
VI. Pomoloogiline kirjandus . . . 11—13

Õunasortide kirjeldused . . **13—88**

1. Agatiõun, purpurpunane . . 13
2. Alantiõun . . . . . 13—14
3. Ametmeheõun (Sügise joonik) 14—15
4. Ananas, punane 16
5. Ananas, Villnäsi . . . . 16—17
6. Aniis, jooneline . . . . 17—18
7. Aniis, punane . . . . 18—19
8. Antonowka . . . . . 19—20
9. Antonowka Kamenitshka . 20—21
10. Aport (Keiser Aleksander) . 21—23
11. Arabiõun . . . . . 23—24
12. Astrahan, punane . . . 24—25
13. Astrahan, suur klaar . . 26
14. Astrahan, walge . . . . 26—28
15. Babushkino . . . . . 28—29
16. Baldwin 29
17. Barlowiõun . . . . . 29—30
18. Bedfordshire õun . . . 30
19. Bellefleur, kollane . . . 30—31
20. Beresina 31
21. Bergamoteõun . . . . 31—32
22. Bergwikiõun 32
23. Bismarckiõun . . . . 32—33
24. Boikeniõun . . . . . 33—34
25. Borowinka (Karlamowski) . 34—36
26. Borsdorf, Liiwimaa suwe- . 36—37
27. Borsdorf, Liiwimaa tali- . 37—38
28. Borsdorf, Rootsimaa tali- . 38—39
29. Borsdorf, Saksamaa . . . 39—40
30. Carolina-Augusta . . . 40—41
31. Cellini . . . . . 41—43
32. Cludiuse sügiseõun . . . 43—44
33. Cousinot, purpurpunane . . 44—45
34. Cox'i Pomona 45
35. Drap d'or 46
36. Early Harvest . . . . 46—47
37. Edelböhmer . . . . . 47—48
38. Edelroter . . . . . 48—49
39. Eiseriõun, punane . . . 49—50
40. Ewaõun 50
41. Fageröõun 51
42. Fleineriõun . . . . . 51—52
43. Frösokeriõun 52
44. Golden Noble . . . . 52—53
45. Gravenstein . . . . . 53—54
46. Gravenstein, punane . . . 54—55
47. Grogylling . . . . . 55—56

Lhk.

48. Hää talupoeg . . . . . 56—57
49. Hampus . . . . . 57—58
50. Hawthornden 58
51. Herrasõun 59
52. Hollandiõun 59
53. Hörningsholmiõun . . . 59—60
54. Horoshawka 60
55. Jakob Lebel 61
56. Joonik, roosi- . . . . . 61—62
57. Joonik, Saksamaa tali- . . 62
58. Joonik, Wenemaa tali- . . 62—63
59. Josefiner 63
60. Kaflosiõun . . . . . 63—64
61. Kalvill, punane Prantsuse suwe- 64
62. Kalvill, punane sügise- . . 65
63. Kalvill, walge suwe- . . 65—66
64. Kalvill, walge tali- . . . 66
65. Kaneelõun . . . . . 66—67
66. Kantõun, Meklenburi . . 67
67. Kardinal, punaleegiline . . 67—68
68. Klaarõun, walge . . . . 68—69
69. Kuldparmän, Inglise tali- . 69
70. Kuldrenett, Liiwimaa . . 69—70
71. Lumeõun (Fameuse) . . . 70
72. Maasikaõun, Nitshneri . . 70—71
73. Martsipan, punane . . . 71
74. Mustpuu . . . . . 71—72
75. Okerö 72
76. Parmän, sarlapunane . . 72—73
77. Peping, Ribstoni 73
78. Piimaõun, Riia . . . . 73—74
79. Pirniõun, Tallinna . . . 74
80. Prints Albert 75
81. Printsiõun, Liiwimaa . . 75
82. Renett, Cox Orange . . . 76
83. Renett, Kasseli suur . . . 76—77
84. Renett, Landsbergi . . . 77
85. Rihard, kollane . . . . 77—78
86. Roosiõun, Wirgiinia . . . 78—79
87. Rosenhäger, Rootsi . . . 79—80
88. Säfstaholm 80
89. Shampanjaõun, Liiwimaa . 80—81
90. Serinka 81
91. Suislepp 82
92. Titowka . . . . . 82—83
93. Treboux-õun 83
94. Tshornogus . . . . . 83—84
95. Tuiõun, Riia . . . . 84—85
96. Wabarnaõun 85
97. Wahaõun, walge tali- . . 85
98. Wealthy (Tartu roosiõun) . 86—87
99. Williami armulane . . . 87
100. Wirsikpunane suweõun . . 87—88

Üldised näpunäited õunasortide waliku kohta 88
Sordinimede tähestikuline juhataja . . 89—92

Esimene jagu.

Õuna sordid.

Sissejuhatus.

I. Botanilised märkused õunapuu kohta.

Õunapuu (Pyrus malus, Linne) on Linné sistemi järele Icosandriate klassist aga loomuliku sistemi järele Pomacea sugukonnast pärit.

Õunapuu õiekarikas on 5. jaoline ja õiekroon 5-e leheline; tal on 20 tolmukat ja 5 seemneputke, mis altpoolt kokku on kaswanud. Niihästi tolmukad kui seemneputked ei lange pääle sugutamist mitte maha, waid jäewad õiekarikasse seisma.

Õunapuu wili — õun — ei ole botanilisest seisukohast otsustades mitte eht wili, waid ainult seemnekate. Ta sisemuses on 5 ruumi, mida pergamendi sarnased waheseinad üksteisest äralahutawad. Iga ruumi sees on 2 ehk rohkem seemnetera. Seemnekate s. o. wiljaliha ise on rakukestest kokkupantud, mitte teradest ega tangukestest. Koor ehk wälimine kate, mis õuna ümbritseb, on sile ja sitke ning läheb keetes weel sitkemaks.

Õunapuul on 3 perekonda: metsõunapuu, ploomilehtedega õunapuu ja kirssiõunapuu. Igal perekonnal on mitu eratõugu:

Metsõunapuud (Pyrus malus, Linne), mis Kesk- ja Lõuna-Euroopas, Wäike-Aasias ja ka meie kodumaal kaswab, peetakse kõikide kultiweritud õunasortide esiwanemaks. Temast on arutu hulk sortisi tekkinud, mis üle ilma soojast lõunamaast kuni põhjamaa külmawöö piirini siginewad. Metsõunapuu lähemad eratõud on:

1. **Paradiisiõun** (Pyrus malus paradisiaca), mis Lõuna-Wenemaal põõsaspuuna kaswab. Ta on ilma okasteta ja ajab juurte päält rohkesti wõsusid wälja. Neid juurewõsusid tarwitatakse Saksa- ja Prantsusemaal ning mujal lõunapoolsetes maades pisipuude (põõsas-, piramiidi-, nöör ja pottpuude) aluseks. Paradiisiõunapuu wili on wäikene, loperümargune, kollase wärwiline ja magusa maiguga. Ta ei ole meie kodumaal mitte täitsa külmakindel, waid tarwitab talwel juurte kinnikatmist, iseäranis tublit katmist neil talwedel, mil maapind paljas ehk lumega õhukeselt kaetud on. Tublil kinnikatmisel kannab ta ka Soomemaa talwekülma.

2. **Johannese ehk Jaaniõun** (Pyrus malus praecox) kaswab ka Lõuna-Wenemaal metsikult. Ka teda tarwitatakse pisipuude aluseks. Iseäralik nähtus selle eratõu juures on, et ta põhjapoolsetes maades palju tugewama kaswu enesele omandab, kui tal lõunapoolsetes maades on. Näituseks ei ole tema ja nõrgalt kaswawa metsõuna kaswu juures Soome kliimas enam kuigi suurt wahet. Seepärast ei kõlba ta põhjapoolsetes maades mitte pisipuude aluseks.

Pääle nende on weel järgmised wähemtähtsad eratõud, mis ka Lõuna-Europa metsades metsikult kaswawad: Pyrus malus var. glabra, Pyrus malus var. genuina ja Pyrus malus var. hortensis. Wiimase kohta arwab Dr. Regel, et sellest kõigerohkem kultiweritud sortisi olla tekkinud. Siis on weel: Pyrus Sieversi, Pyrus Astrachanica ja Pyrus Dioica. Esimene kaswab metsikult Altai mägedel, teine Lõuna-Wenemaa metsades, kuna kolmat ainult aidades ilupuuna kaswatatakse.

Teine perekond metsõunapuu lähemaid sugulasi on:

Ploomilehtedega õunapuu (Pyrus prunifolia), mis Lõuna-Siberis, Põhja-Hiinas ja Mongolias metsikult kaswab. Õunawars on kakskorda pikem, kui õun ise. Arwatakse, et kõik kultiweritud õunasordid, millede wili pika warre otsas ripub, ploomilehtedega õunapuust on tekkinud. Peterburi keiserlikus botanika-aedas on palju selle sordi eratõugusi, mis Siberist tellitud seemnetest on kaswatatud. Harilikult kaswatatakse neid ilupuudena, kuid siisgi on mõne eratõu wili sedawõrt tähtjas, et seda ka köögis wõib tarwitada. Selpõhjusel wõttisgi Dr. Regel Pyrus prunifolia eratõugudest järgmised oma „Wene pomologiasse" üles:

1. **Pyrus prunifolia genuina.** Wili ümargune, roheline, 2½ sentimeetert lai ja kõrge.

2. **Pyrus prunifolia calvillea.** Wili ümargune, kõrgus 3 sentimeetert, laius pisut wähem. Külgede pääl on kandid. Täitsa walminud wiljal on ilusad punased täpid ja lapid pääl.

3. **Pyrus prunifolia intermedia.** Wili laperik, kandid waewalt nähtawad. Kollakas-ro-

heline põhjawärw on suuremast osast ilusa weripunase kattewärwiga kaetud. Õie- ja warreõõnsused on roostekarwa. Kõrgus üle 2 sentim., laius pisut wähem.

4. Pyrus prunifolia macrocarpa. Wili peaaegu ümargune, walminult kollakas-roheline, päikese poolt ilus roosatriibuline. Kõrgus ja laius 2½—3 sentim. Õieõõnsuse ümbruses kandid.

5. Pyrus prunifolia oviformis. Wili munakujuline, õieõõnsuse ümbruses kandid. Walminult kollakas-roheline, päikese poolt punaseleegiline. Kõrgus 3 sentim., laius wähem.

Peterburi ümberkaudsetes taluaedades on palju ploomilehtedega õunapuid, mis seemnest on üleskaswanud. Nende hulgas on seesugusi leida, mis õige suurt ja ilusat wilja kannawad. Selle nähtuse pääle toetades arwab Dr Regel, et kui neid eratõugusi hoolega kultiwerima hakataks, neist siis lühikese aja jooksul juba niisugust häid wilja wõiks saada, mida taorelt wõiks süüa, kuna nad nüüd alles keetmise abil söödawaks saawad. Ühest taluaiast leidis ta Pyrus prunifolia seemnest üleskaswanud puu, mis nii ilusat wilja kandis, et ta selle oma „Wene pomologia“ sisse „Kremerowa scharik'u“ nime all üleswõttis.

Ehk kül Pyrus prunifolia eratõugude wili hapu ja kokkukiskuwa maiguga on, siisgi söövad Peterburi ümberkaudsed talupojad seda häämeelega, muidugi sellepärast, et neil paremat puuwilja wähe on. Lastakse marju puus pisut külmast näpistada, siis muutub maik magusamaks. Üleüldse tarwitatakse neid õunasüldi keetmiseks.

Kolmas perekond metsõunapuu lähemaid sugulasi on:

Kirssiõunapuu (Pyrus baccata) oma eratõugudega. Ta kaswab metsikult lõuna-ida Siberis Baikali järwe ümberkaudu. Eelnimetatud tõugudest läheb ta oma ilusate roheliste läikiwate lehtede ja wäikeste kirssimarja taoliste õunade poolest lahku. Õunakeste walmimise ajal kaob õiekarikas ühes tolmukate ja seemneputkedega ära. Wilja maik on kangesti hapu ja suus kokkukiskuw. Alles siis, kui wili klaariks (läbipaistwaks) läheb ja külmast näpistatud saab, muutub maik pehmemaks. Wilja klaariks minemine tõi Dr. Regeli arwamise pääle, et Pyrus baccata ristsugulusest Pyrus prunifoliaga on kõik need iseäralised Wenemaa õunasordid tekkinud, mis klaariks lähewad, nimelt wäikese wiljaga sordid, nagu „Skwosnoi naliw“ jne.

Suure hulga eratõugude seas, mida Peterburi keiserlikus botanika-aias kaswatatakse, on järgmised kõigetähtsamad:

1. Pyrus baccata var. genuina. Lehed piklikud, wili ümargune, pisut laperikuks wajutatud, laius 12 mm, kõrgus wäiksem. Põhjawärw kollakas, walminult tumepunane. Täielises küpsuses on wili pehme ja läbipaistew. Krasnoglasow hüüab seda eratõugu „Siberi-õunaks.“ Meie oleme seda kirssiõunatõugu puukoolis ehtõunade aluseks pisipuudele dusseni asemel tarwitanud. Seemned saiwad Ufa linnast tellitud. Nael maksis 28 rbl. Õunapuudel, mis selle aluse pääle poogitakse, on kül pisut tugewam kasw, kui dusseni alusel ja hakkawad üks aasta hiljem wiljakandma, aga selle eest ei ole karta, et külm juuri ärawõtaks, nagu dusseni alusel, mida talweks tugewasti peab kinnikatma. Mõned seemnest kaswanud puud lasksime metsikuks jäeda ja suureks kaswada. Need on kewadel õitsemise ajal peaaegu kõigetoredamad ilupuud oma tuhandate roosakaspunaste õitega, mis nii tihedalt koos kaswawad, et nende wahele puulehti ei näegi. Niisama toredad on nad sügisel oma tumepunaste wäikeste kirssimarja suuruste õunadega, millede raskuse all puuoksad allapoole ripnewad. Nende wiljarikkus on päriselt muinasjutuline.

2. Pyrus baccata var. praecox. Lehed piklikud, wili õige wäikene, marjataoline ja ümargune nagu ernes. Kõrgus ja laius 9 mm. Küpselt on wili weripunane, pehme ja läbipaistew. Walmib 2 nädalat warem, kui teised tõud.

3. Pyrus baccata var. aurantiaca. Lehed piklikud, wili laberik-ümargune, 2 sentim. lai ja 13 millim. kõrge. Põhjawärw oranshikarwa, tumepunaste triipudega.

4. Pyrus baccata var. latifolia. Lehed piklik-ümargused, wili tõmbiotsalise käbi kujuline, walminult weripunane.

5. Pyrus baccata cerasiformis. Lehed piklikud. Wili suur, kirssimarja kujuline, laperümargune, nõrkade kantidega, kõrgus ja laius 2 sentim. Põhjawärw kollane, täielises küpsuses karminpunaste leekidega kaetud. Sügisel on puu oma ilusa punase wiljaga üflemata tore waadata, niisamati ka kewadel, kui ta täies õieehtes seisab. See eratõug on Peterburi kubermangus peaaegu igast aiast leida ning hüütakse „Hiinamaa õunapuuks.“ Soome pomolog Alexandra Smirnow soowitab seda igasse Soome aeda istutada, iseäranis Põhja-Soomes, kus eht-õunapuud enam ei sigine, sest ta täidab niihästi ilu- kui tulupuu aset.

Kõikide kirssiõunapuude, iseäranis aga wiimase tõu wili kõlbab suhkruga moosiks keeta ja toiduna tarwitada. Sissekeetmise tarwis peab nad enne külmatulekut puust mahawõtma. Külm

kaotab hapniku nende seest ära ja teeb nad magedaks ning sissekeetmise tarwis kõlbmataks.

Soome aianduseseltsi endine direktor E. Zätterlöf peab niihästi Pyrus prunifolia kui Pyrus baccata tõugudest wäga suurt lugu, sest et need säälses kliimas täitsa külmakindlad on ja seepärast pisipuude alusteks hästi kõlbawad. Nende aluste pääle propitud eht-õunapuid wõida ka weel Kesk- ja Põhjapoolsetes Soomemaa kohtades kaswatada.

II. Pomologilised märkused õunapuu kohta.

Tahame misgisuguse õunasordi kohta pomologilist kirjeldust tuua, siis ei saa weel sellest kül, kui õuna üksinda eksaminerime. Ka puud ennast, mille pääl õun kaswab, peab hoolega waatlema, sest ka puul on omadusi ja tundemärkisi, mis teistest sortidest lahku lähewad ja seepärast sortide uurimisel wäga tähtsad on.

Kes õunasortide uurimisega tegemist on teinud, see teab, kui raske on mõningat sorti õuna järele üksi, ilma puu nägemata, äratunda. Mitte üksi, et noored puud esimesel kolmel aastal peaaegu iga aasta isesuguse wormiga wilja kannawad, waid ka wanemate puude juures lähewad õunad sagedasti oma typikalisest wormist nii suuresti lahku, et õuna järele üksi otsustades hoopis teise sordi oma ees arwad olema.

Õunapuu kaswu juures tuleb järgmisi lahkuminekuid sortide uurimisel iseäranis tähele panna:

1. Puukroon i worm (kuju) wõib kas lai, ümarg., kõrge ehk piramiidikujuline olla (T. I).

2. Oksad on mõne sordi juures jämedad, teistel peeenikesed. Mõnel hoiawad nad ülespoole, mõnel õiges winklis küljepoole wälja, mõnel ripnewad nad allapoole, nagu Riia tuiõunal jne.

3. Puukoore wärw tüwi ja oksade pääl on mõne sordi juures tumehall (Rosenhäger), mõne juures pruunjaspunane (Punane Astrakan) ning mõne juures rohekaspruun (Säfstaholm).

4. Wiljaoksad on ka mõne sordi juures iseäralised, kuid päris typikalist wormi kannawad nad alles siis, kui puu wähemast juba 15 aastat wana on ja istutamisest saati ühesuguse hoolsusega sai rawitsetud.

5. Aastakaswud lähewad sortide juures suuresti lahku. Mõnedel on nad jämedad ja tugewad nagu Okeröl, Titowkal ja Karlamowskil, teistel pikad ja peened nagu Säfstaholmil, mõnel läikiwad nagu Suhkru-Mironil, mõnel uduse wildikorraga kaetud nagu Rootsi Tali Postofil. Aastakaswusi uuritagu oktobri algusel, sest siis awaldawad nad sordi täielist iseloomu ja wärwi, mis mõne sordi juures tumedam ehk heledam, mõne juures punakaspruun, mõnel shokoladipruun, mõnel karmoisinpruun jne on. Ka täpikesed aastakaswude koore sees on mõnel sordil tihedad, nagu Antonowkal ja mitmel teisel ning harwad, nagu Rosenhägeril jne.

6. Pungade ehk silmade kaugus üksteisest on ka mitmesugune. Näit. on Säfstaholmi pungadel wäga pikk wahe, kuna Klaarõuna, Borsdorferi ja mõne teise pungad ligistikku seisawad. Mõnel sordil on läikiwad pungad, mõnel halli wildiuduga kaetud.

7. Lehtedekuju ja suurus on ka wäga mitmesugune. Wahet tehakse suurte, keskmiste ja wäikeste lehtede wahel. Kuju järele on lehed kas: ümargused, laiad, oval-piklikud, munakujulised, oval-munakujulised ehk odakujulised. Lehtede wärw on mõnede juures tumedam, mõnedel heledam. Lehepind on kas sile, karwane, woldiline ehk ühetasane. Leheserw on kas ümarguse- ehk terawahambuline. Kõigeparem aeg lehtede uurimiseks on augustikuu (Fig. 2).

8. Õite poolest on nende suurus ja ja wärw kui ka warasem ehk hilisem õitsemise aeg tähelpandaw. Näit. wõib Northerns dumplini ta punakasroosadest õitest juba kaugele teiste sortide hulgast äratunda ning Grahams Royal Jubile't sellest, et ta pärast teiste õitseb.

Wiimati tuleb õunapuude juures ka weel nende majanduslisi omadusi hinnata, nimelt nende wastupidawust ja külmakindlust, nende nõudeid maapinna kohta, sest üks sort armastab rasket sawi-, teine kerget liiwasegast maad. Niisama tähtjas on ka nende wiljakandwus, mis ühe sordi juures suur, teise juures keskmine ja kolmanda juures wäikene on.

III. Õuna wälimised tundemärgid.

Tahame misgisugust õunasorti kirjeldada ehk temast joonistust walmistada, siis peame selletarwis niisuguse õuna wäljawalima, millel selle sordi kõigetäielikum wälimine kuju ja wärw on, mis terwe puu otsas on kaswanud ja mis juba wähemalt 4 ehk 5 aastat on wiljakannud. Jalgi ei tohi proowiõuna nooremast puust wõtta, ega

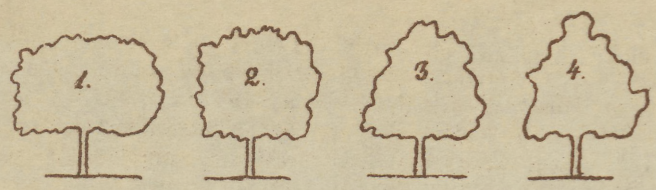

Joon. 1. **Puukrooni kuju.**

1) lai, 2) ümmargune,
3) kõrge, 4) piramiidikujuline.

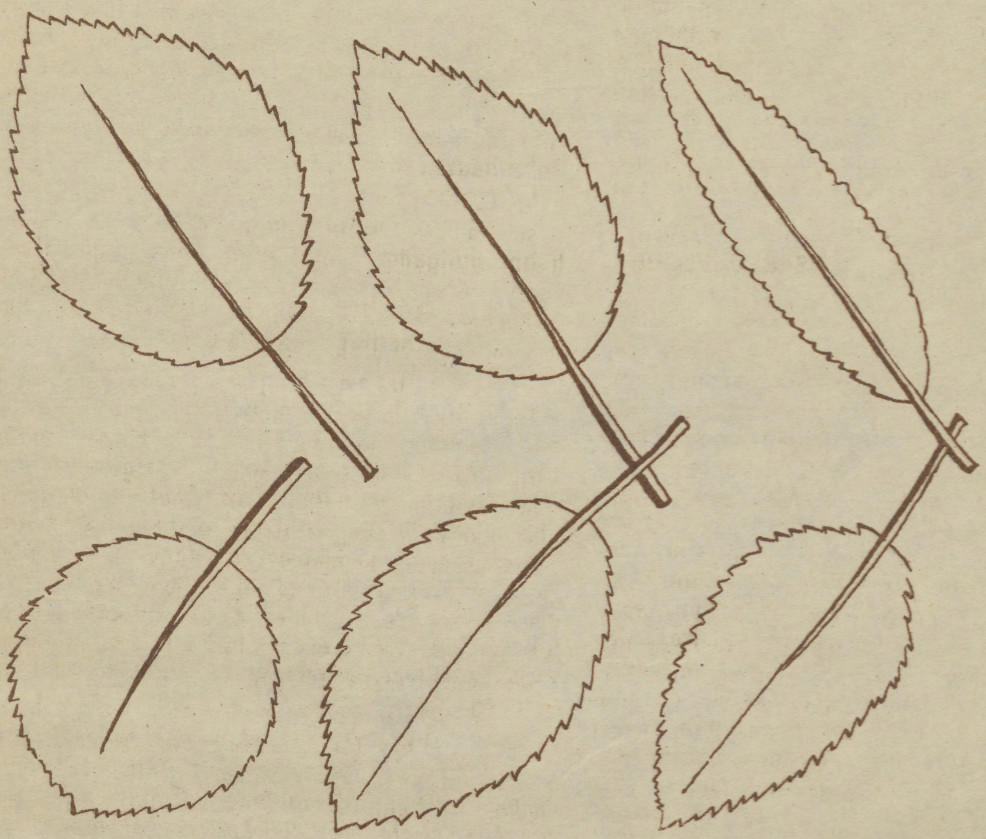

Joon. 2. **Õunapuu leßtede kuju.**

ümmargune, lai,
owaal-piklik, munakujuline,
owaal-munakujuline, odakujuline.

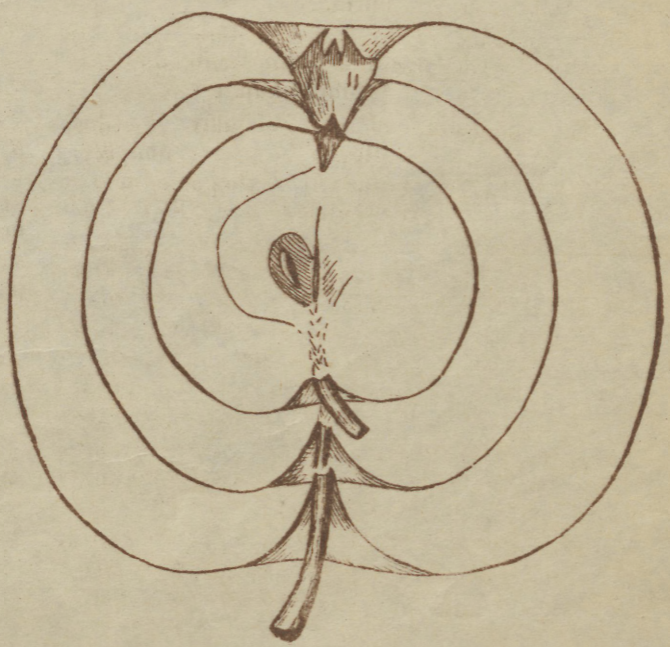

Joon. 3. **Õuna suurus.**

Suur (Beresina),
keskmine (Kaneelõun),
wäike (Agaatõun).

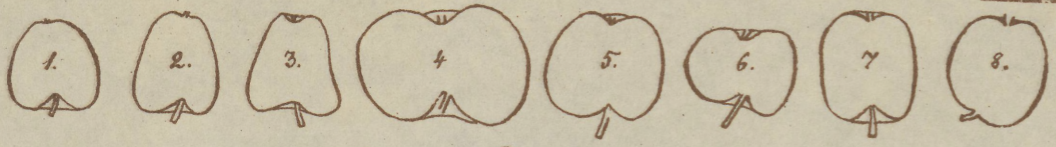

Joon. 4. **Õuna kuju.**

1) käbi- ehk koonuse-, 2) korratu koonuse-, 3) parmäni-, 4) naire- ehk laberiku-, 5) ümmarik muna-, 6) laberik muna-, 7) rulli-, 8) aiwakujuline.

Joon. 5. **Õuna kandid.**

(Walge Tali-kalvill.)

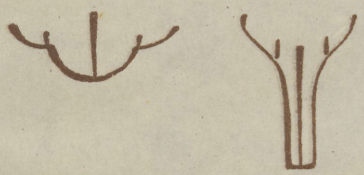

Joon. 6. **Karikas.**

(Madal renetikarikas ja sügaw tuiõunakarikas.)

Joon. 7. **Tolmukate seis.**

(Kõrge, keskmine ja madal.)

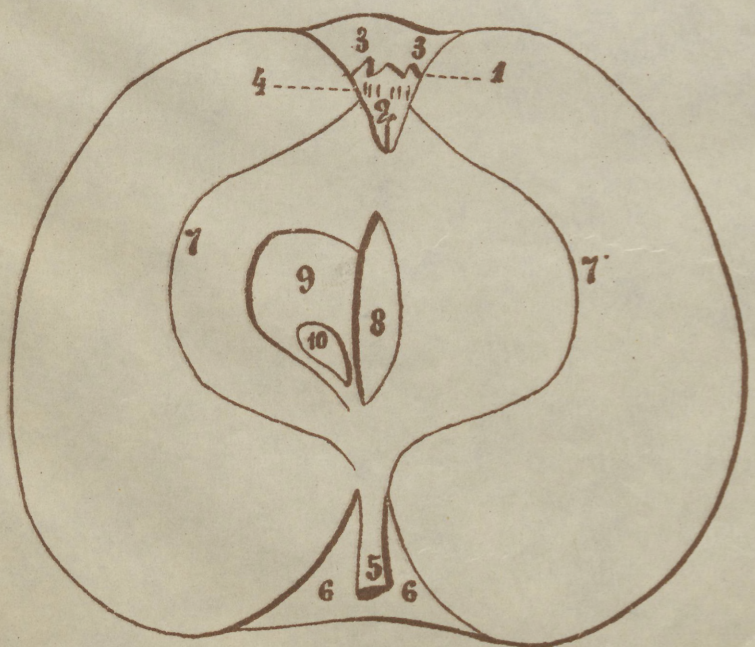

Joon. 8. **Õuna püstlõige.**

(Cox Pomona)

1) Õie karikalehed,
2) Karikaalune õõnsus,
3) Õieõõnsus,
4) Tolmukad,
5) Wars,
6) Warreõõnsus,
7) Südamekaared,
8) Teljeõõnsus,
9) Südamekamber,
10) Seeme.

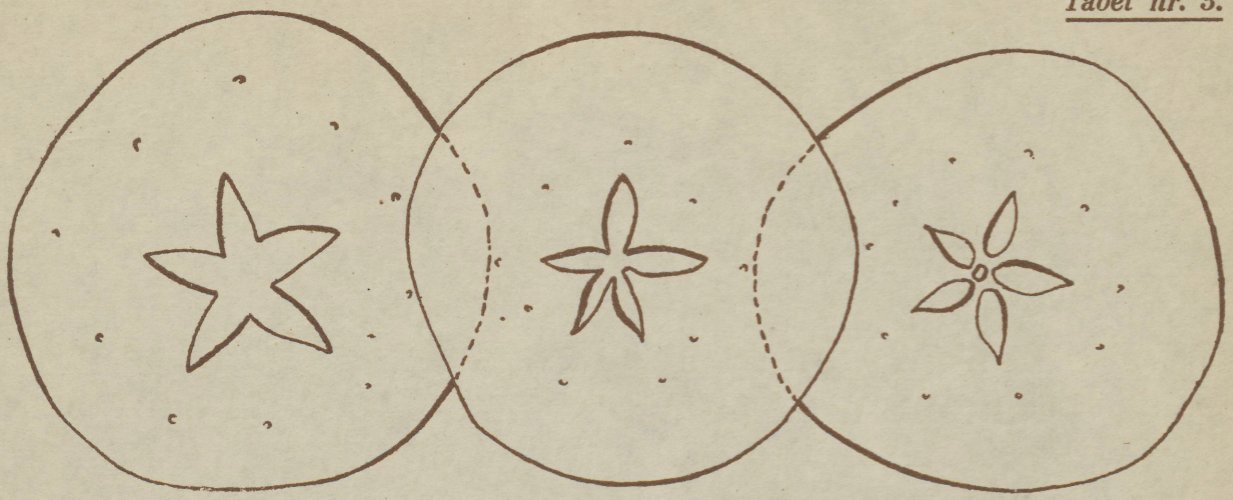

Joon. 9. **Õuna põikläiked.**

Seemnekambrid awatud — Okerõ, poolawatud — Inglise tali-kuldparmän, kinnised — Williami armulane.

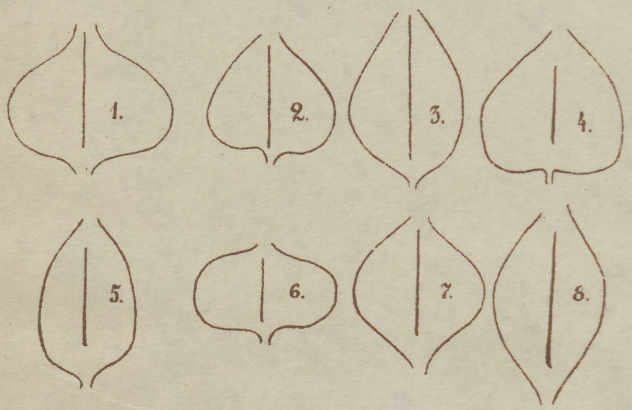

Joon. 10. **Õunasüdame kuju.**

1) sibula-
2) südame-
3) wiigimarja-
4) oda-
5) muna-
6) naire-
7) meloni-
8) pooli-
-kujuline.

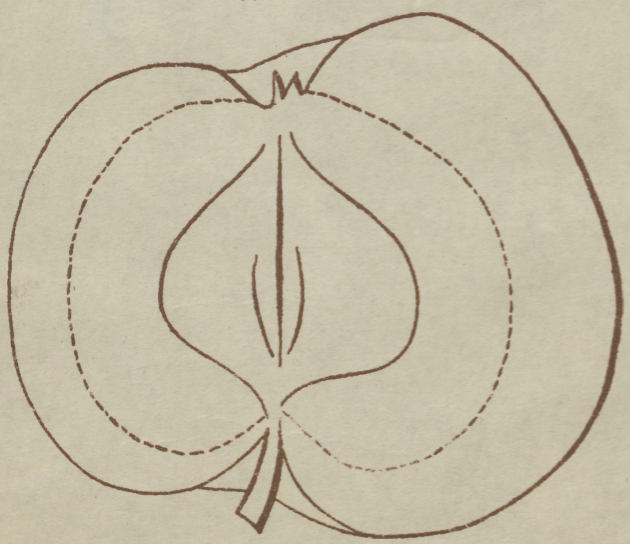

Joon. 11. **Õunasüdame wõrreldaw suurus.**

Wõrreldes õuna suurusega on Kaflosiõunal wäike süda, punasel Prantsuse Suwekalvillil (punktiirjoon) — suur süda.

ka niisugusest, mis kaswamises kängu on jäenud, ehk üleliiga lopsakalt kaswab ja wesiwõsusid ajab. Harilikult kannawad noored puud esimesel kolmel aastal niisugust wilja, mis sugugi sordi typikalist wormi ei esita, enamiste liiga suured on, laiema ja sügawama õiekarika, lühema warre jne kaswatawad.

Õunasortide wälimisteks tundemärkideks on: õunaworm ehk kuju, suurus, õiekarikas ja selles olewate tolmukate seisukord, wars ja warreõõnsus, kandid õuna külgedel ehk otstel, koor ja wärw. Nende kõikide kirjeldus kokku annab õunasordi wälimiste tundemärkide kirjelduse.

1. **Worm** ehk kuju. Missugune ühe õunasordi typikaline ehk normalworm on, seda wõib alles mitmeaastalise hoolsa tähelpanemise ja wõrdlemise abil leida. Normalwormiks nimetame seda wormi, mis ühe teatawa õunasordi juures kõigerohkem ettetuleb ja alati ühesuguseks jäeb, kuna normalwormist kõrwalekalduwad wormid üks aasta ühte, teine aasta teist kuju kannawad, seega ilma ühetaolsuse ja jäedwuseta on. Normalwormist kõrwalekaldumisi tuleb noorte puude juures 1—3-ma kandmise aastani nii rohkesti ette, et waewalt ühte normalwormi järele kaswanud õuna puu päält leiad. Alles wanemate puude päält leiame rohkem wormi-ühtlust, kuid seda, et just kõik õunad ühesarnased oleksiwad, näeme wäga harwa ja mõne üksiku sordi juures. Seepärast ei kõlba iga õun, mis puu pääl kaswab, mitte sordi kirjelduseks ega esitajaks, waid ainult see, mis sordi typikalist wormi kannab. Wormi juures tehakse wahet kõrge- ja madalakujulise õuna wahel. Siis on weel: käbi ehk koonusekujuline, korratukäbikujuline, parmänikujuline, nairekujuline (laberik), ümarik-munakujuline, laberikmunakujuline, rulli- ja aiwakujuline (Fig. 4).

2. **Suurus.** Suuruse määramiseks tehakse wahet: wäikese, keskmise, suure ja wäga suure õuna wahel. Suuruse äramõõtmise tarwis lõigatakse õun keskelt pikuti lõhki, s. o. warreõõnsusest kuni õieõõnsuseni. See annab õuna kõrguse (pikkuse) mõõdu, kuna põigite läbilõige laiuse (jämeduse) mõõdu annab. Õunad, mille kõrgus alla 5. sentim. on, nimetatakse wäikesteks, 5—6 sentim. keskmisteks, 7 sentim. suurteks ja need, millede kõrgus üle 7 sentim. ulatab, wäga suurteks. Ümbermõõt wõetakse kõige jämedamast kohast ringi ümber õuna. (Fig. 3)

3. **Õieõõnsus ja ümbrus.** Õieõõnsuseks hüütakse seda auku wõi õõnsust, mis õuna ülemise otsa sees karika ümber on. Selle sisemist õõnsust nimetatakse karikaks. Karika sees on närtsinud tolmukad ja seemneputked ning selle serwadel 5 närtsinud õiekattelehte. Need lehed kuiwawad mõne sordi juures rohkem, mõne juures wähem ära, muutuwad pruuniks ehk mustaks, ehk jäewad muidu närtsinud kujul kaua roheliseks, iseäranis alumisest otsast. Õieõõnsus wõib olla: suur ehk wäikene, sügaw ehk madal, kitsas ehk lai. Mõni sort on hoopis ilma õõnsuseta ja õiekattelehed seisawad õuna otsa seest wäljas. On kattelehe otsad tagaspidi wäljapoole pööratud, siis on karikas lahtine, hoiawad nende otsad aga keskpaika kokku, siis on karikas kinnine jne (Fig. 6, 7 ja 8). Õieõõnsuse ümbrus on mõne sordi juures ühetasane ja labane, mõne juures nukiline, nibuline ja kandiline. Mõnel ulatawad kandid pitku üle õuna külgede (Fig. 5).

4. **Wars ja warreõõnsus.** Wars on waheliikmeks õuna ja puu wahel, mille otsas õun kaswades puu wiljaoksa külges ripub. Warre kaudu woolab kõik toiduollus puu seest õuna sisse. Õuna seda otsa, kuhu wars sissekäib, hüütakse alumiseks otsaks. Warre ümberolewat õõnsust hüütakse warreõõnsuseks. Mõne sordi juures on õõnsus kitsas ja sügaw, mõne juures madal ja lai, mõnel polegi õõnsust, mõnel on ta kinnikaswanud, nagu Okeröl, mõnel käib õõnsuse juurest lihane nibu warre külge, nagu Björkwiki õunal ja Orak-Almal. Mõne sordi juures katab warreõõnsuse sisemust heledam ehk tumedam roostekord, mis mõnikord õõnsusest wälja kaugemale õuna otsa pääle ulatab. Wars ise on mõne sordi juures lühem, mõne juures pikem, mõne juures peenem ja puisem, mõne juures paksem ja lihasem. Warre pikkuse pääle awaldab maa häädus ning puu wanadus ka omalt poolt mõju. Näit. on hää maa pääl kaswawate noorte puude õunadel enamiste lühikesed ja jämedad warred, kui neil wähe wilja pääl on. On neil aga rohkesti wilja pääl, siis on warred pikemad. Wanade puude õunadel, kui ka neil, mis halwasti on hoolitsetud, on sagedasti wäga pikad warred. Warre wärw on mõnel sordil roheline, mõnel pruun ehk punakas.

5. **Õunakoor** on mõne sordi juures paks, mõnel õhukene, mõnel sile, mõnel karme, mõnel kuiw, mõnel raswane, läikiw jne. Iseäranis on mõnel sordil, nagu Walgel- ja Punasel Astrakanil, Rosenhägeril jne õunakoor peenikese udukorraga nagu kastega kaetud. Enamiste on kõikidel kalwilliseltsi õunadel raswane koor, tumepunase wärwilistel rohkem, heleda wärwilistel wähem. Ühtlasi on raswase koorega õunadel hästi peenike maik ja ilus lõhn. Raswakorda ei pea mitte õuna küljest ärapühkima. Koore sees on paljudel sortidel ka iseäralised heledamad ehk tumedamad täpikesed, mida kooretäpikesteks hüütakse. Täpikeste kohal

koore all on sisurakukeste ehitus pisut sõredam, seepärast on täpid läbipaistwad.

6. Wärwi kirjeldus on õunasortide juures peaaegu kõige keerulisem töö, iseäranis wärwide nimetus rohke wahe- ja üleminɔku wärwide pärast. Asja kergenduseks on kaks pääwärwi kindlaks määratud, nimelt põhjawärw ja kattewärw. Põhjawärw on see, mida õuna sellel küljel näeme, mis päikesest ära on pöördud, kuna kattewärw päikese pool küljel põhjawärwi kas osalt ehk täiesti kinnikatab. Põhjawärw on algusel kas roheline, ehk rohukarwa roheline ning muutub aegamööda kollakamaks, näit. walkjaskollaseks, sitronikollaseks, kuldkollaseks, oranshikollaseks, wahakarwakollaseks ehk õlekarwakollaseks. Niisugust õuna, millel kattewärw hoopis puudub, nimetatakse põhjawärwiga õunaks. Kattewärwid on enamasti wäga ilusad roosad ja roosa- ning tumepunase wahelmised wärwide-nüansid, nagu: roosapunane, karminpunane, teliskiwipunane, karmosinpunane, pruunjaspunane, violetipunane, weripunane ja tumepunane. Nad katawad põhjawärwi kas pikkade triipude, leekide, lappide, täppide ja mõnesuguste lühemate ehk pikemate joonte näol. Osalt paistab põhjawärw nende wahelt ilma muutuseta wälja, osalt on see nagu roosaka õhuga ülepuhutud, osalt on ta üleni kattewärwi allamaetud.

Wärwi sünnitajaks on päikesewalgus. Õunad, mis warjus kaswawad, kuhu päikesewalgus ligi ei pääse, jäewad ilma kattewärwita. Sagedasti leiame õunadel, mis poolest saati päikesewalguse sees aga poolest saati lehewarju sees kaswas, järssu wahepiiri põhja- ja kattewärwi wahel. Wärwid on seda ilusamad, mida rohkem nad just walmimise eel päikesewalgust ja öösist kasteniiskust saawad. Wärwi ilu wõib näituseks pisipuude wiljade juures sellelãbi suurendada, kui neid päikesepaistelistel ilmadel küpsuse eel õhtuti kannupritsi läbi niisutatakse ehk neile aiapritsiga kergelt weeudu pääle lastakse. Mõned õunasordid saawad täielise kattewärwi alles keldris järelküpsemise ajal, kuid keldriõhk ei tohi mitte wäga kuiw olla, sest õun tarwitab järelküpsemisel teatawa osa niiskust.

Kuiwapäralises soojapõhjaga maas kaswawate wanade puude wili omandab enesele hoopis tugewama wärwi, kui see, mis nooremate puude pääl külma ja niiskepõhjaga maas on kaswanud. Sellest tulebgi, et Lõuna-Wenemaa oma kuiwa ja sooja põhjaga suure hulga heredawärwilisi õunu sootas, nagu näit. Punase-Astrakani, tume violetipunase Dulewoje, suure hulga Kaukasia punasewärwilisi kalwillisi ja palju teisa heredawärwilisi sortisi. Üldse tuleb wärwide tekkimist meile praegu alles tundmata keemiáliste walgusekiirete arwesse panna, mis niiskusega koos imeilusaid wärwinüansisi loob. Isegi ühekarwalised põhjawärwiga õunad, mis millalgi punaseks ei lähe, muutuwad siis palju ilusamaks kulla- ehk oranshikollaseks, kui nad päikesekiirte mõju all hoitakse.

7. Lõhn. Mõnel õunasordil on täielise küpsuse ajal tugew ilulõhn juures. Lõhna sünnitab eeteriline õli, mis õunakoore seest auramise teel wäljalahkub. Lõhn ise on wäga mitmekesine. Mõne lõhna wõib viola-, meloni-, wabarna-, sitroni-, weini- ja moschuselõhnaga wõrrelda, mõnel on hapukas, mõnel magus lõhn jne. Õhtu-Europa õunadega wõrreldes, on meil wähem lõhnawaid sortisi. Kõige tugewama lõhnaga on meil: Walge-Astrakan, Rosenhäger, Zimti- ja Zimti-Ananas õun, Suislepp ja weel mõni muu nõrgema lõhnaga sort. Iga aasta ei ole lõhn mitte ühesugune tugew. Wilu ja wihmase suwega on ta üsna nõrk ja kaob ruttu ära, ehk puudub hoopis. Mida ilusam, soojem ja päikesepaistelisem kaswuaeg, seda ilusam, tugewam ja kestawam on lõhn.

IV. Õuna sisemised tundemärgid.

Kõigetähtsamad sisemised tundemärgid on: karikas, süda, seemned ja sisu kokkuseade ning omadused (rakukeste ehitus, wärw, maik ja lõhn), walmimise- ja wältuseaeg.

1. **Karikaks** nimetatakse seda sisemist õõnsust, mis õuna ülemisel otsal olewa augu ehk õieõõnsuse sees on. Karikat ümbritsewad õitsemise ajast alalejäenud rohelised õiekattelehed ning tema põhja ja seinade külges on alalejäenud, närtsinud seemneputked ja tolmukad. Mõnel sordil on karikas wäga sügaw ja ulatab õunasüdameni, nagu Tui õunadel (Fig. 6,2). Renettidel on ta üsna madal (Fig. 6,1). Kõigesuurem ja laiem karikas on Rosenhägeril. Uuemal ajal on wäljamaa pomologid tolmukate seisakut karika sees wäga tähtsaks sordi tundemärgiks pidama hakkanud, sest et see ennast ialgi ei muuda. Näit. on Inglis pomolog Dr. Hogg tolmukate seisaku pääle toetades hoopis uue pomologialise systemi wäljatöötanud, milles kolmesugusele seisakule wahet tehakse, nimelt: kõrgele, keskmisele ja madalale ehk põhjapäälsele seisakule. (Fig. 7. a, b, c.) Iseäranis leidub Lõuna-Wenemaalt sissetoodud sortide hulgas palju niisugusi, mille tolmukad karika põhja külges on, kuna seda Lääne-Europast sissetoodud sortide juures mitte ei nähta.

2. **Süda ehk seemnekoda** seisab keskel õuna sees ja on sortide uurimise juures wäga

tähtjas. Kuigi ta iga sordi juures just suuri lahkuminekuid ei näita, siisgi on ta juures küllalt niipalju wäikesi nähtusi, mis sordile wahet teeb. Südame uurimise juures peab ühe õuna pikuti ja teise põigite lõhki lõikama (Fig. 8 ja 9). Pikuti lõige näitab südame kujusid, nagu: sibula-, südame-, wiigimarja- oda-, muna-, naire-, meloni- ja poolikuju (Fig 10). Õuna suurusega wõrreldes on mõnel sordil wäga suur, teisel wäikene süda (Fig. 11). Põigite lõige näitab, kuidas 5 seemnekambrit keskuse ehk telje ümber seisawad, ja kas nende otsad telje poole täiesti ehk poolelti lahti wõi koguni kinni on (Fig. 9. 1, 2, 3). Ühtlasi näitab põiklõige meile ka südamekaaresi, õigem kaareotsasi, mis õunasüdant parajal kaugusel ümberpiirawad. Näitab, nagu teeksiwad kaared õunasisule, nimelt sisu kokkuseadele wahet wahele, sest täiesti küpse õunasisul on südame ja kaarte wahel hoopis teistsugune wärw, kui wäljaspool kaaresi olewal sisul. Ka läheb südame ja kaarte wahelolew sisu rutem mädanema, kuna wäljaspoolne sisu weel üsna wärske on.

Iga õuna südamel on, nagu ööldud, 5 ruumi ehk kammert, milles seemned kaswawad. Siisgi leidub ka sortisi, millel üks ehk rohkem kammert puuduwad, kuid wäga harwa millel neid üle 5. on. Seemnekambrid on awaruse ja kuju poolest mitmesugused; pergamendi sarnased wahekseinad lahutawad neid üksteisest ära. Harilikult on iga kambri sees 2 seemet, seega terwe õuna kohta 10, kuid see arw pole mitte kõikide sortide juures ühesugune. Wanematel, rohkem kultiweritud sortidel on seemnete arw wähem, ning mõnel seemnel polegi tuuma sees, waid paljas nahk. Näit. leitakse Meloniõuna südamest harwa ühte täiskaswanud seemet. Sellewastu on aga wähem kultiweritud Wene sortidel kuni 18 täiskaswanud seemet. Wormi ehk kuju poolest lähewad seemned kaugele lahku. Mõnel sordil on pikad, mõnel lühikesed, mõnel laiad, mõnel kitsad, mõnel terawa otsaga ning mõnel munaümargused seemned. Ka wärwi poolest on mõnel sordil heledamad, mõnel tumedamad seemned. Rosenhägeri, Säfstaholmi, Antonowka ja Walge-Astrakani seemned on nii iseäralised, et neid teiste hulgast kerge on äratunda. Kaaresi, mis südant ümbritsewad, on harilikult 10 tükki. Need algawad õunawarre küljest, jooksewad pikuti läbi õuna ja käiwad ülemist otsapidi karika põhja sisse just nendesse kohtadesse, kus seemneputked ja tolmukad seisawad. Õuna keskpaigas on nad paadikaare wõi korwipanna wiisil wäljapoole looka painutatud. Nähtawasti on neil ülesandeks toitu, mis warre kaudu tuleb, wastuwõtta ja õuna sees seemnete ja sisu kaswamiseks ühetasaselt ärajäotada.

3. Õunasisu on majanduslisest seisupaigast takserides õuna kõigetähtsam ja tarwilisem osa. Kokkuseade poolest wõib sisu kõwa, tihe, kore, peene- ehk jämedateraline, pehme, mahlane, kuiw jne olla. Õunade klaariks minemine, mis ühe osa Wene suweõunasortide juures ettetuleb, on kliima sünnitus, mida ainult Wenemaal ja meie kodumaal nähikse. Wiiakse need sordid, mis siin klaariks lähewad, kas Saksa- ehk Rootsimaale, siis ei lähe nad sääl kaswades mitte klaariks, olgugi, et nimetatud maades suwesoojus suurem on kui siin. Klaariks minemine on seega siinse kliima iseäraline mõjuawaldus, kus päewane kõrge temperatura ööisise madala temperaturaga waheldab. Näit. läheb Kesk-Rootsimaal ainult weel Walge-Astrakan klaariks, kuna temaga Lõuna-Rootsis seda enam ei sünni. — Õuna maik on wäga mitmesugune ja niisama raske kirjeldada nagu wärw. Kõige lihtsamad nimetused maigu kohta on: magus, hapu, würtsiline, mage jne. Mitme sordi juures on need omadused koos, ning siis räägitakse magushapust, weinihapust jne maigust. Kliimal, maapinnal ja rawitsemisel on suur mõju maigu pääle: need wõiwad seda kas paremaks ehk halwemaks muuta. Ka sisu wärw on õunasortide juures mitmesugune, näit. piimwalge, walkjasroheline, walkjaskollane, tumekollane ja mõne juures ka roosakarwa punane. Kui õuna lõhki lõikame, siis muutub magusate ja magedate sisu lõikusekohalt warssi mustjaks, kuna hapude sisu muutmataks jäeb. Õunad, millede sisu ka pääle kauasemat seismist niisamati rohelisekarwaliseks jäeb, nagu ta puust mahawõtmise ajal oli, on alawäärtuslised ja metsikud. Mõnel sordil, nagu Passe pomme rouge'l ja Wene Punasel suwekalwillil on sisu koore ja südamekaarte wahel roosapunane, mõnel jälle, nagu Rosenhägeril, Suislepal ja Punasel Astrakanil on sisu üksi koore alt ja karika ümbert punane ning Suislepal ka pikku mööda kaaresi punasetriibuline. Niisugused õunad on kõik kallimaigu ja ilusa lõhnaga.

4. Walmimise aeg ja wältus. Seda aega, millal õun ilma keetmata wõi küpsetamata s. o. toorelt süüa kõlbab, nimetatakse tema walmimise- ehk küpsuseajaks, ning seda aega, mis õun pääle walmimist söögikõlbliseks jäeb, s. o ilma rikkiminemata alalseisab, tema wältuseajaks. Päewa pääl kindlad ei ole need ajad ühegi sordi juures. Ilmade seisukord, maapinna olud ja kaswatamise wiis wõiwad neid suuresti muuta. Kuiwa ja palawa suwega walmiwad nad warem, niiske, wilu ja wihma-

sega hiljem. Kuiwa ja soojapõhjaga maas saawad nad warem küpseks, kui niiskes, külmapõhjaga maas. Wanemate puude pääl saawad õunad warem walmis, kui noorte pääl. Wõre- ja nöörpuude õunad saawad 6—10 päewa warem küpseks kui aias wabalt kaswawate puude pääl. Wältuseaeg on noorte tüwipuude ning wõre- ja nöörpuude pääl kaswanud õunade juures lühem, kui wanade tüwipuu õunade juures, mis sellest tuleb, et õunasisu lapsakamalt kaswades koredamaks jäeb ja seepärast seismisel rutem rikki läheb. Õunad, mis enneaegu puust mahawõetakse, lähewad rutem rikki kui need, mis puus lastakse täiskaswada, seepärast peab oskama mahawõtmiseks õiget aega walida.

5. Õunade jaotamine walmimise aja järele. Harilikult jaotatakse õunad suwe-, sügise- ja taliõunadeks.

Suweõunadeks nimetatakse kõigewarasemalt walmiwaid õunu, mis augustist algades Mihklepäewani puust mahawõttes juba nii küpsed on, et neid kohe wõib toorelt süüa.

Sügiseõunad on need, mis oktobri algusel puust wõttes osalt juba täitsa söögikõlbulised on ehk lühikese seismise järele selleks saawad ja kuni lõuluni seisawad.

Taliõunadeks loetakse neid, mis külmatuleku eel puust mahawõttes weel süüa ei sünni ja alles pääle lõulut söögikõlbuliseks saawad ning kewadeni ehk weel kauem seisawad.

Igas jaoskonnas tehakse wahet warasemate ja hilisemate wahel. Mitmed on nagu ülemineku sordid, mida niihästi suwe- kui sügise ehk sügise- ja taliõunadeks wõib pidada. Üleüldse on õunte juures nende walmimise aja järele wäga raske ehk suutumaks wõimata kindlat wahet teha. Näit. langewad mõned meie sügiseõunad Lõuna-Wenemaal, kus nad warem walmiwad, suweõunte ning meie warased taliõunad sügiseõunte liiki. See teeb liikidesse seadmise raskeks ja kirjuks ning sünnitab segadusi. Ühes katalogis seisab näit. Suislepp suwe-, teises sügiseõunte hulkas, ühes Aleksander sügise-, teises taliõunte seas.

6. Õunade sissekorjamine. Kindlat sissekorjamise aega on raske määrata, sest nagu ülemal näitasime, wõiwad puuwanadus, maapõhi, puuworm ja ilmad õunade walmimist kas kiirustada ehk wiiwitada. Seepärast wõib ainult üleüldisi ja umbkaudseid näpunäiteid teha.

Suwe õunad, nimelt warasemad sordid, nagu: Walge Astrakan, Walge klaar, Roheline klaar, Hampus, Suhkru Miron jne, mis puu otsas täitsa walmiwad ja säält mahawõttes kohe süüa kõlbawad, wõetakse siis, kui neid müügile tahetakse wiia, 3—4 päewa enne täielist küpsust puust maha ja pannakse wilusse kohta õlgede pääle. Et nad pehme sisu ja õrna koorega on, seepärast peab nendega tasakesti ja targu ümberkäima, muidu lähewad nad plekiliseks. Kaugele wiimist nad ei kannata. Walmimise tundemärgiks on see, et nende wars kergesti puu küljest lahti tuleb ja wärw heledamaks muutub. Korralikul aastal on suweõunte harilik mahawõtmise aeg augusti lõpul ja septembri kuus. Wältuse- (seismise-) aeg on lühikene, ainult mõni sort seisab oktobri alguseni.

Sügiseõunad, milledest Suislepp, Säfstaholm, Zimtiõun jne kõigewarasemad on, wõetakse harilikult septembri lõpul maha ja lastakse niikaua puhtaõhulises jahedas toas õlgede pääl seista, kuni nad parajasti süüa kõlbawad. Nende wältus on sortide järele mitmesugune, kestab aga läbisti oktobri lõpuni, mõnedel ka Mardipäewani.

Taliõunad lastakse kuni külmatulekuni puus kaswada. Paar graadi külma ei tee puuskaswawale õunale midagi wiga. Rootsiaednikud arwawad, et paar graadi külma taliõuntele täieliseks walmimiseks just tarwis minna. On nad puus paar graadi külma saanud, siis wõetakse nad ettewaatlikult maha, lastakse jahedas kohas mõni päew õlgede pääl seistes higistada ja wiiakse siis alalhoidmise ruumi, mis paras jahe, puhtaõhuline aga pime ruum peab olema. Rootsi pomolog Dr. Eneroth tõendab oma elunähtuste järele, et selwiisil sissekorjatud õunad seismise ajal millalgi ei närtsi ega koort kortsu ei tõmba. Ta seletab, et nimelt niiskel ja wilul suwel taliõunadel just paaripäewalist ja paarigraadilist külma tarwis läheb, mis walmimise keemialist protsessi, mida õunad enne mahawõtmist peawad läbitegema, kiirustab.

Kõik õunad saagu kuiwa ilmaga keskpäewa ajal puust mahawõetud, ialgi hommiku wara ega õhtu hilja. Alalhoidmise ruumiks on kõigeparem mõni puhtaõhuline kelder ehk kamber, mis maja põhjapoolses külges on ja talwel ilma kütmata niipalju sooja peab, et külm õunu ära ei wõta. Soojus ei tohi alalhoidmiseruumis mitte alla nulli langeda ega üle 6-e graadi R. soojamõõtja järele tõusta. Alla nulli langemisel näpistab külm õunad ära ning suurem soojus kiirustab nende walmimist ja lühendab wältuse aega, niisamati ka päikese walgus, mida alalhoidmiseruumi mitte ei tohi laska. Meie äranägemise järele seisawad ja walmiwad taliõunad siis kõige korralikumalt, kui alalhoidmise ruumis 5° R. sooja on. Ruumi tuulutamist wõetagu keskpäewa ajal ette, ja nimelt neil päewadel, mil wäline soojus niisama suur on kui ruumis eneses. On wäline soojus palju mada-

lam, siis sünnitab see hoidmiseruumis rohkem niiskust kui tarwis on. Niisamati peab ka selle pääle waatama, et hoiuruumis kuiwus wõimust ei wõtaks, sest siis aurawad õunad enestest wäga palju niiskust wälja, jäewad kuiwaks lööwad närtsima ja tõmbawad kortsuliseks. Rohkem kui 2—3 ladet õunu ei tohi mitte ülestikku panna, see pigistaks alumised ära. Selle eel, kui õunade küpsuse aeg hakkab kättejõudma, peab neid üsna tihti waatamas käima ja plekilised teiste hulgast ärakorjama, muidu ajawad need ka terwed õunad rikki. Et iga õunasort alalhoidmise ruumis teisest lahus peab olema, on iseenesest mõista.

V. Õunasortide systematika.

Õunasortide arw ulatab mitme tuhande pääle. Iga sort läheb kas wälimiste ehk sisemiste tundemärkide ja omaduste poolest teisest enam ehk wähem lahku. Siisgi on ka niisugusi tundemärkisi ja omadusi, mis paljudel sortidel ühised on. Seda tähelepannes, on pomologid ehk sortide uurijad sortisi nende ühiste tundemärkide ja omaduste järele klassidesse ja liikidesse seadnud. Nõnda lõiwad Diel ja Lucas õunade ja pirnide, Christ kirsside ja Liegel ploomide tarwis systematilise klassifikatsioni. Õunade ja pirnide tarwis on koguni kahesugune system wäljatöötatud: kunstlik system, mis ennast ainult wälimiste tundemärkide pääle toetab, ning loomulik system, mis õunasisu omaduste, õunasüdame- ja õuna wälimise wormi iseäralsuse pääle põhjendab. Kahesugune system leiti sellepärast tarwiliseks, et niihästi õunad kui pirnid mitmesuguses maas ja kliimas kaswades wormi kui ka sisemiste omaduste poolest suuresti lahku läksiwad, nii et neid ühe systemi abil wõimata oli systematiliselt korraldada ja kirjeldada.

Õunade ja pirnide tarwis on pääle Dieli ja Lucase ka weel Dochnahl ja Hogg systemisi loonud, siisgi peetakse Dieli systemi, mida Lucas laiendas ja täiendas, praegusel ajal Saksamaa pomologide poolt kõige kõlblikumaks, kuigi sellel ka omad wead ja puudused on, mis teda üleüldisele tarwitusele ei ole lasknud tõusta. Need puudused ei seisa just mitte systemi puudulises kokkuseades, waid õunasortides enestes, mis ennast ei ühe ega teise klassi ega liigi hulka ei lase paigutada. Seepärast käiwad ka iga maa pomologid peaaegu ise teed. Näit. läheb Dr. Regel Wene õunasortide jaotamises Diel-Lucase systemist lahku, weel rohkem aga Schröder Moskwas. Rootsi pomolog Dr. Eneroth muutis ja lühendas Rootsi õunasortide tarwis Diel-Lucase systemi, kuna Inglis pomolog Hogg hoopis isesuguse systemi lõi, mis õiekarika ja tolmukate pääle kõigesuuremat rõhku paneb.

Et Diel-Lucase system kõigerohkem wäljatöötatud on ja kõige täielikumaks peetakse, seepärast trükime selle nende tarwis ära, kes õunasortisi systematiliselt tahawad uurida.

1. Kunstlik system.

See jaotab õunad küpsuse- ehk walmimiseaja järele kolme jakku: suwe-, sügise- ja taliõunadeks. Suweõunad walmiwad puus ja saawad enne septembri lõppu täiesti küpseks. Sügiseõunad tarwitawad pääle puust mahawõtmist mõnenädalalist järelküpsemist; warasemad saawad juba oktobri algusel, hilisemad alles nowembri keskusel söögikõlbuliseks. Kõik hiljemwalmiwad nimetatakse taliõunadeks. Seega on siis kunstliku systemi juures esimene pääasi õunte küpsuseaeg, kuna teiseks pääasjaks õuna wormi ehk wälimist kuju peetakse. Wormi järele jagunewad õunad nelja liiki: 1) lapergused ja laperümargused õunad, mille pikkuse (kõrguse) läbimõõt warrest karikani lühem on kui laiuse läbimõõt. Õieõõnsuse ümbrus on neil lai ja labane. 2) ümargused õunad, mille mõlemad läbimõõdud ühesuurused on, ehk pikkuse läbimõõt mitte üle ⁵/₆ osa laiuse läbimõõdust pikem ei ole. Õunakuju peab täitsa ümargune olema. 3) terawaotsaga õunad, mille pikkuse läbimõõt laiusest ¹/₄ osa suurem on. Õuna alumine (warre poolt) ots on jäme, ülemine (õieõõnsuse poolt) ots aga peenike. — 4) pikad õunad, mille pikkuse läbimõõt laiusest weel suurem on, kui terawaotsaga õuntel.

Neid tundemärkisi kokkuwõttes seab kunstlik system 12 klassi järgmiste nimetustega üles:

I. lapergused suweõunad
II. ümargused „
III. terawaotsaga „
IV. pikad „
V. lapergused sügiseõunad
VI. ümargused „
VII. terawaotsaga „
VIII. pikad „
IX. lapergused taliõunad
X. ümargused „
XI. terawaotsaga „
XII. pikad „

Iga klass jaotatakse õunawärwi järele kolme liiki: 1) põhjawärwiga, 2) kattewärwiga ja 3) triibulissewärwiga õunadeks. Põhjawärwilisteks loetakse kõik need õunad, mille wärw terwe õuna pääl ühekarwaline walge, kollane ehk roheline on,

ilma misgi muu wärwita. Kattewärwilised on need, millest wähemalt 1/3 õuna päikese poolt küljest ehk terwe õun üleni punase ehk roosawärwiga kaetud on. Triibulisteks loetakse neid õunu, millel põhjawärwi pääl punased ehk roosad kattewärwi triibud wõi jooned on.

Lõpuks jägatakse liigid karika järele weel kolme osakonda, mida a, b ja c-ga märgitakse, nimelt:

a) lahtise karikaga
b) poollahtise karikaga
c) kinnise karikaga.

Selle systemi järele tähendab Gravenstein VI. 3. a: ümargune, triibuline sügiseõun, lahtise karikaga.

2. Loomulik system.

Diel-Lucase poolt ülesseatud loomulikul systemil on 15 perekonda järgmiste nimede ja wahettegewate tundemärkidega:

I. Kalvillid. Neil on kore, balsami-, maasika- ehk wabarnamaigulise würtsiga sisu ja lahtine ehk poollahtine süda. Wälimine kuju on enamasti kõrgepoolne, otsad ja küljed enamwähem kandilised wõi soonilised, mispärast neid ka kant- wõi soonikõunadeks hüütakse. Koor on harilikult raswane, mõnel sordil ka udukorraga kaetud. Enamasti kõik sordid lõhnawad. Mõnel on sisu koore alt ja südamekaarede ümbert roosapunane.

Näit. Rosenhäger, Walge suwekalvill, Punane suwekalvill, Punane sügisekalvill, Punane talikalvill, Walge talikalvill, Gravensteiner jne.

II. Õõnikud (saksakeeli: Schlotteräpfel, rootsikeeli: Skallerräpplen). Nende süda ja seemnekambrid on nii awarad, laiad ja suured, et õuna raputades seemneterad sees kõrinat sünnitawad, nagu seda saksa- ja rootsikeelsed nimed tähendawad. Sisu on kore ja jämedatoimeline, ilma würtsita, hapu ja kokkukiskuwa järelmaiguga. Mõned sordid lähewad klaariks ja omandawad siis peenikese weinihapu maigu. Wälimise kuju poolest on nad kalvillisarnased, siisgi rohkem rullitaolised wõi koguni laperümargused. Koor on sile ja enamasti ilma roosteta. Suuremast jaost kõõgiõunad.

Näit. Printsiõun, Lambanina jne.

III. Gulderlingid. Sisu lihe, peeneteraline ja reneffitaoline. Seemnekambrid pärani ja laiad, seemned ümargused. Wäline kuju mitmesugune, enamal jaol wähesti kalvilli laadi.

Näit. Kuldgülderling, Boiken, Ülzeni õun jne.

IV. Roosiõunad. Sisu wäga kore ja shwammiline, nii et teda sõrmega läbi koore wõib lohku pigistada. Niihästi koor kui sisu lõhnawad ilusasti. Maik on peenikeselt würtsitud, enamasti magusawürtsiline, aga mitte maasika- ega wabarna sarnane, nagu kalvillidel. Koor on enamasti ilma roosteta, peenikene, õrn ja painduw, hakkab õõrudes läikima. Wäline kuju mitmesugune, suuremal jaol on õieõõnsuse ümbrus kuni kesk õunakülgedeni madalasooneline.

Näit. Walge klaar, Roheline klaar, Suislepp, Karlomowski, Shampanjaõun, Nitschneri maasikaõun jne.

V. Tuiõunad. Sisu tihedam kui roosiõuntel, aga magus ja mahlane, pisut hapuka würtsitud maiguga. Koor on peenikene, sile, ilma roosteta ja läikiw, puus kaswades walkja udukorraga kaetud. Wäline kuju pikline, mõnel sordil munakujuline.

Näit. Riia tuiõun, Punane talituiõun, Sinap jne.

VI. Ramburid ehk naelaõunad. Sisu jämedateraline, kore, osalt magushapu, enamasti ilma würtsita, seepärast kõlbawad üksi kõõgi tarwiduseks. Õunad ise on wäga suured, osalt laperümargused, osalt kõrgekujulised. Koor on sile ja enamasti ilma roosteta.

Näit. Aleksander (Aport), Punaleegiline kardinal, Liiwimaa Gravenstein jne.

Alamal järgnewate renettõunte juures pannakse õunasisu pääle kõigesuuremat rõhku. Nimelt peab nende sisu iseäraliselt tihe ja raske olema, s. o. tihedam, kui ühegi ülemal kirjeldatud perekonna juures. Sisu peab kõwa olema, nii et ta hammustamise juures hämba all naksub, aga sääl juures ka hästi mahlane ja würtsitud maiguga on, mis aga mitte maasika- ega wabarnasarnane, nagu kalvillidel, ega ka wenchelisarnane nagu roosiõuntel ei tohi olla, waid nõndanimetatud isesuguse renettõuna würtsiga, mis ühtlasi weinisarnane magus maitseb. Wäliste tundemärkide järele langewad renettõunad järgmistesse perekondadesse:

VII. Rambur-renettid. Suured, ühewärwilised õunad, enamasti kalvillisarnase wälimise kujuga.

Näit. Pariisi rambur-renett, Drap d'or, Londoni pepping jne.

VIII. Waharenettid. Wäikese kuni keskmise suurusega ühewärwilised õunad, ühtlase kujuga, ilma wäljapaistwate soondeta.

Näit. Ananas-renett, Oberdiecki-renett jne.

IX. Borsdorfirenettid. Wäikesed, osalt põhjawärwilised, osalt kattewärwilised, osalt triibulised, laperümargused, enamasti sileda aga ka naswalise koore ja rooste-märkidega kaetud õunad.

Näit. Sibula-borsdorf, Rudolfi sibulaborsdorf, Edel-Borsdorf jne.

X. Punased renettid. Osalt kattewärwilised, osalt triibulised õunad, roheka ehk plasskollase põhjawärwiga ning enamasti ilma roostemärkideta. Neid on wäga kerge kuldrenettidega ärawahetada, ainult plasskollane

põhjawärw ja puhtam puna, ilma roosteplekkideta, teewad siin wahet.

Näit. Muskatrenett, Baumannirenett, Suweparmän jne.

XI. Hallid renettid. Nende koor on kas osalt ehk täiesti roostekorraga kaetud.

Näit. Hall Prantsuserenett, Parkeri pepping, Carpentin jne

XII. Kuldrenettid. Kuldkollase põhjawärwilise koorega õunad. Päikesepoolne külg on niisamati, nagu Punastel renettidel, määrdunud punane ehk punasetriibuline, kuid roostekirjad ja täpid annawad punasewärwile rohkem määrdunud näo, kui Punastel renettidel.

Näit. Orleani-renett, Blenheimi kuldrenett, Kuninglik lühikewars, Ribstoni pepping jne.

Kõik sordid, mis endid ülemal kirjeldatud 12-nesse perekonda ei lase paigutada, on kas triibulised ehk ilmatriipudeta õunad. Triibulistest seati weel üks perekond kokku, nimelt:

XIII. Joonikud. Nende juures ei küsita ei sisemiste ega wälimiste tundemärkide järele, waid kõik, mis aga triibulise wärwiga on ja seiamaalsete perekondade hulka ühe ehk teise puuduwa tundemärgi pärast ei passi, paigutatakse joonikute perekonda.

Näit. Talijoonik, Sügisejoonik, Suur Rheiniõaõun jne.

Kõik need sordid, mis nüüd weel ülejäewad, on kas laperümargused, täisümargused ehk terawaotsaga õunad. Et neile ka kohta muretseda, selletarwis lõi Diel weel kaks järgmist perekonda juurde, milledesse ta kõik ülejäenud hulgused mahutas, nimelt:

XIV. Terawaotsaga õunad, ilma muude tundemärkide järele küsimata.

Näit. Kuninga Fleiner, Wäike Fleiner jne.

XV. Lapergused õunad, millede ülemine ots õieõõnsuse ümbert kas kuuli- ehk nairekujuline on, ilma muude märkide pääle waatamata. Ainult triibulised ei tohi nad mitte olla.

Näit. Roheline würtsiõun, Walge taliwahaõun, Punane Stettiniõun jne.

Niisugune on Diel-Lucase loomulik system. Ainult 12 esimest perekonda wõib loomulikuks tunnistada, kuna XIII, XIV ja XV päris kunstlikult nagu kolikambriks juurde on lisatud, kuhu kõik ilma kindla passita hulgused kokku aetakse. Ka Renettid on ilmaasjata mitmesse perekonda lahutatud, sest näit. on Punaste ja Kuldrenettide juures wahe nii wäikene, et sääl ainult osaw uurija otsust wõib teha, missugune ühte ehk teise perekonda tuleb paigutada. Parem ei ole lugu ka Rambur-renettidega.

Nii puudulikud, kui need systemid ka on, siisgi ei saa see, kes uusi, tundmata sortisi peab uurima, ilma nendeta läbi. On ta need systemid omale doppelsystemina pähe tuupinud ja nende järele ennast ennetuntud sortide systemi panemisega harjutanud, siis wõib ta pärast ka uute, tundmata sortide systemipanemisega hõlpsasti hakkama saada. Doppelsystemi tarwitamisel on sortide märkimine üsna lühikene. Näit. tähendab „Klo. 2. c." Punast sügisekalvilli ja ütleb järgmist: „Punane sügisekalvill on kalvillide perekonnast pärit ja on kattewärwiga laperikümargune sügiseõun, kinnise õiekarikaga."

Rootsi pomolog Dr. Eneroth on omas „Rootsi pomologias" Diel-Lucase „loomulikku systemi" 15-ne perekonna pääl 10. pääle lühendanud, et teda Rootsi oludele kohasemaks teha. Näit. jättis ta gulderlingide, roosiõunade, waha-, punaste-, hallide- ja kuldrenettide perekonnad hoopis wälja, aga wõttis Inglis kõõgiõunade (Codlins) perekonna juurde, mida 1850. saadik Rootsimaal suurel arwul kaswatatakse. Siisgi ei tarwitanud ta raamatu kokkuseade juures misgisugust systemi, waid järjestas, näit. õunasordid, ainult suwe-, sügise- ja taliõunte järjekorras raamatusse.

Et aga suwe- ja sügise- ning sügise ja taliõunte wahel täiesti kindlat piiri ei ole, waid üks jaoskond kaugele teise sisseulatab, mis määrawa ajamõiste wäga weniwaks teeb, seepärast ei ole meie käesolewas raamatus sortide järjestamises ka mitte sedagi jaotust tarwitanud, waid oleme sordid tähestiku järjekorras raamatusse paigutanud. Õigust selleks andis meile ka see teadmine, et käesolew raamat mitte ainult Baltikubermangudes, waid Soomest algades Kaukasiani ja Läänemerest Beringimerekitsuseni ning Põhja-Ameerikas Kanadani tarwitajaid on leidnud, mispärast meie temale ka kaugelt awarama aluse pidime andma, kui meie kitsas kodumaa nõuab. Siin juures ei pea siisgi mitte arwama, et meie kodumaa arwest hoopis wälja oleme jätnud. Ei, walmimise ajad üksikute sortide juures käiwad kõik kodumaa, ühtlasi ka Kesk- ja Põhjapoolse Wenemaa kohta, Soomemaa lõunapoolne osa ühes arwatud.

VI. Pomologiline kirjandus.

Alamal toome kõigi nende wõõrakeelsete raamatute ja kirjatööde nimekirja, mida selle raamatu kokkuseadmise juures on tarwitatud ja millede pääle sortide kirjeldustes juhatatakse. Segaduste ja sortide ärawahetamise eest hoidmiseks on niihästi Wene- kui wäljamaa pomologide juures wiisiks, äranäidata, missuguse nime all üks ehk teine sort wõõrakeelsetes raamatu-

tes seisab, sest mõnel sordil, näit. Aleksandri õunal on niipalju nimeteisendisi, et asjatundmatal raske on arusaada, et: Aport, Kaiser Alexander, Pomme Grand Alexandre, Comte Woronzoff, Empereur Alexandre, Empereur de Russie, Fin d'automne, Gros-Alexandre, Corail, Phönix, Beauty of Queen, The Queen, Belle d'Orleans, President Napoleon, Albertin, Aubertin jne muud ei ole, kui meie wana tuttaw Alexander- ehk Naelaõun, mida igalpool tuntakse. Niisama on lugu ka mitme teise sordiga. Seepärast oleme iga sordi juures näitanud, missugust nime ta wõõrakeelsetes pomologilistes kirjatöödes kannab.

Tarwitatud kirjatööd ja raamatud, millede pääle juhatatakse, on järgmised:

Annales de Pomologie Belge. Bruxelles 1853—1864.

Атласъ Плодовъ. Составленное подъ общей редакціей А. С. Гребницкаго. Изданіе Импер. Россійск. Общ. Плодоводства въ 4. выпускахъ. С.-Петербургъ 1903.

Barnet. Transactions of the Hort. Soc. of London. Vol. VI. 1826.

Bivort, A. Album de Pomologie. Bruxelles 1844—1851.

Böttner, J. Unsere besten Obstsorten. Frankfurt a. d. Oder. 1897.

Bredsted, B. C. Haandbog i dansk Pomologie. Odense, 1890.

Christ. Vollständige Pomologie. Frankfurt, 1809.

Coxe, W. A View of the Cultivation of Fruit-trees in the United States. Philadelphia, 1817.

Decaisne, J. Jardin Fruitier du Museum. Paris, 1858.

Diel, A. F. Versuch einer systematischen Beschreibung in Deutschland vorhandener Kernobstsorten. 1799—1832.

Dittrich, J. G. Systematisches Handbuch der Obstkunde. I—III. Jena 1839—1841.

Dochnahl, F. J. Der sichere Führer in der Obstkunde I—IV. Nürnberg 1855—1860.

Downing, A. J. The Fruits and Fruittrees of America. 1847 ja 1896.

Duchesne. Histoire naturelle des Fraisiers. 1766.

Duhamel du Monceau. Arbres Fruitiers. Paris 1768.

Eneroth, Dr. O. Handbok i Svensk Pomologi. Ny upplaga omarbetad och tillökad af Alexandra Smirnoff. Stockholm 1896—1901.

Engelbrecht, Dr. Deutschlands Apfelsorten. 1889.

Evelyn. Silva, Flora and Pomona.

Forsyth, W. A Treatise on the Culture and Management of Fruit-trees. London, 1820.

Gaucher, H. Pomologie des praktischen Obstbaumzüchters. Stuttgart, 1894.

Göthe, Degenkolb und Mertens. Die wichtigsten deutschen Kernobstsorten.

Hogg, R. British Pomology. I The Apple. London 1851 ja „The fruit Manual." London 1860—1884.

Hooker, W. Pomona Londinensis. London, 1813.

Illustrirtes Handbuch der Obstkunde von F. Jahn, Dr. E. Lucas und J. G. Oberdieck. Stuttgart 1858—1865.

Jankowsky E. Sad i ogrod owosowy. Warszawa 1893.

Kenrick, W. The New American Orchardist. Boston 1844.

Knight, A. Transactions of the Horticultural Society of London.

Knoop, J. H. Pomologie van Neederland.

Kraft, J. Pomona Austriaca. Wien 1792.

Kuphaldt, G. Der rationelle Obstbau in den nordwestlichen Provinzen des russischen Reiches. Riga 1896.

Langley, B. Pomona. London 1729.

Lauche, W. Deutsche Pomologie. Berlin 1882.

Leroy, A. Dictionnaire de Pomologie. Paris 1867—1879.

Liegel, G. Systematische Anleitung zur Kenntniss der Pflaumen. I—IV. Regensburg 1841—1856.

Lindley, G. A Guide to the Orchard. London 1831.

Lucas, Fr. Die wertvollsten Tafeläpfel. Stuttgart, 1896 ja „Pomologische Monatshefte." 1889—1896.

Lundström, A. Trädgordsbok. Stockholm 1852.

Mathieu, C. Nomenclatur Pomologicus. Berlin 1889.

Mayer, J. Pomona Franconica. Nürnberg 1776—1801.

Merlet. Abrege sur les bons fruits. Paris 1675.

Miller, Ph. Gardeners Dictionary. London 1740.

Mons, van J. R. Pomonomie Belge. 1835.

Oberdieck J. G. Anleitung zur Kenntniss und Anpflanzung der vorzüglichsten Obstes für das nördliche Deutschland. Regensburg 1852.

Parkinson. Paradisus Terrestris. London 1629.

Pihl, A. Trädgordsföreningens Tidskrift. Stockholm 1878—1896.

Regel, Dr. E. Русская Помология I ja II. Peterburis ja Moskwas 1868.

Schübeler, F. C. Die Kulturpflanzen Norwegens. Kristiania 1862.

Smirnoff, Alexandra. Handbok i finsk Pomologi. Helsingfors 1894.

Stoll, Dr. R. Österreichisch-Ungarische Pomologie. Wien 1888.

Thompson, R. A Catalogue of the fruits. London 1842.

Truchsess, Chr. Systematische Classification der Kirschensorten. Stuttgart 1819.

Усиковъ, И. П. Краткая Помология. С.-Петербургъ 1900.

Õunasortide kirjeldused.

1. Agatiõun, purpurpunane.

Purpurpunane Agatiõun **††. Dets. — aprillini.

Suurus ja kuju. Wäikene õun, üks külg kõrgem kui teine, põikläbilõike kuju ümargune.

Karikas käbikujuline, ulatab peaaegu südameni. Kattelehed lühikesed, tõmmukashallid. Nende otsad hoiawad keskele kokku ja katawad karika kinni. Seemneputked keskmise pikkusega, alt kokkukaswanud ja karwased, harud willased. Tolmukate seis keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus madal, keskmise laiusega ja peenesoonelise äärega. Soonad on aga nii wäikesed, et nad õunakülgesi mööda kuigi kaugele ei ulata.

Wars lühikene, puine, pruunjas, nõrgalt karwadega kaetud. Warreõõnsus madal, paraslai, siledaääreline, ilma roosteta.

Süda kinnine, sibulakujuline, kaunis ruumikate kambritega, igas kambris 1—2 terawaotsaga, pruunikarwalist wäikest seemnetera.

Koor sile, läikiw, õhuke, rohekaskollane, pärast walkjasroheline, päikese poolt tumedate kirssipunaste joonte ja leekidega kaetud, sagedasti üleni üsna purpurpunase wärwiline. Koore all palju peenikesi kollakaid täpikesi. Lõhn on violasarnane, kaunis tugew. Õun seistes ei närtsi.

Sisu hästi peenike, mahlane, kollakaswalge, südamekaarte ümbert ja koore alt nõrgalt roosakas punane. Maik roosiõuna sarnase würtsiga, magus weinihapu ja peenike. Walmib detsembris, wältab aprillini.

Puu omadused. Puu kasw on tugew, kroon ümargune ja lehtedega paksult kaetud. Aastakaswud peenikesed, pruunjaspunakad, wäheste kooretippudega ja tiheda halli wildiuduga kaetud. Lehed wäikesed munakujulised, terawahambuliste äärtega, alumine külg rohkesti wildine, wärw tumeroheline. Puu kaswab niihästi raskes sawi-, kui ka kerges liiwamaas ja on haruldaselt suure wiljarikkusega. Et wili wäga wäikeseks ei jäeks, seepärast peab muist siis wahelt wäljanoppima, kui õunad alles pähkle suurused on.

Wilja wäärtus. Peenikese maitse ja toreda wärwiga kauaseisaw taliõun. Kõlbab ühtewiisi laua- ja köögiõunaks.

Kirjandus ja nimeteisendid. Diel (X, lhk 39) kirjeldab teda Purpurroter Winter-Agatapfel, Oberdieck (I. lhk 437) Purpurroter Agatapfel ja Eneroth (II. lhk 249) Purpurrödt agatäpple nime all. Kuphaldt (lhk 132) nimetab teda lühidalt häämaiguliseks taliõunaks, mida Tartu ümberkaudsetes aidades kaswatatakse. Oberdiecki teate järele on sort hollandist pärit, kust Diel teda „Rod Tulp Kroon“ nime all olla saanud.

Märkused. Puu on meie kodumaal külmakindel ja hästi wiljarikas. Wilja iluduse, hääduse ja rikkuse poolest ei anna ta Riia Tuiõunale sugugi järele, aga puu ilusa piramidikujulise kaswu poolest käib ta sellest kaugelt ette. Rootsi pomolog Eneroth kahetseb, et see sort seiamaale nii wähe tähelpanemist on leidnud.

2. Alantiõun.

Princesse noble **††. Now.—webr.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega pikk rullikujuline õun, madalate kantidega, mis mõne

eks. juures waewalt wäljapaistawad, mõne juures aga kõrgemad on ja õunale kaunis kandilise kuju annawad. Enamiste on õuna pooled ühekõrgused, siisgi leidub ka neid, millel üks pool kõrgem on kui teine. Põikläbilõige ümargune.

Karikas kinnine, seemneputked juurelt kokkukaswanud, altpoolt wähem, päält harude juurest rohkem wildiuduga kaetud. Tolmukate seisak enamasti keskkõrgusel.

Õieõõnsus. Madal ja kitsas, selle ümbrus peenelt sooniline ja kandiline. Kandid ulatawad üle õunakülgede, kuid on enamasti nii madalad, et waewalt wäljapaistawad. Mõnel on õieõõnsuse ümbrus wäikesi pärlisarnasi nibukesi täis.

Wars keskmise pikkusega, kas peenike ja puine, ehk paks ja lihane, rohelist ehk pruunikarwa ja sile. Warreõõnsus enamasti sügaw, paraja laiusega ja siledate äärtega.

Süda suur ja lahtine, seemnekambrid ruumikad, igas 2—4 wäikest, enamasti tühja, ilmatuumata seemet.

Koor peenike, läikiw rohekas- ehk walkjaskollane, puus kaswades õrna kasteuduga kaetud, muutub seistes sitronikollaseks. Päikesepoolne külg on tihedalt punasetäpiline, sagedasti aga ilusate karminpunaste triipudega kaetud. Õunal on tugew melonisarnane würtsiline lõhn juures.

Sisu kollakaswalge, peenike, esialgu kõwa ja tihe, pärast pehme, mure ja mahlane, iseäralise alantisarnase würtsi ja magusa weini maiguga.

Walmimise aeg ja wältus. Walmib Kuuramaal, Poolamaal ja Põhja-Saksamaal nowembris ja wältab webruarini, aga meie kodumaal ja Kesk-Rootsimaal detsembris ja wältab märtsini.

Wilja wäärtus. Peene- ja kallimaiguline lauaõun.

Puu omadused. Tugewa kaswuga ümariklaia krooniga. Õitseb kaunis warakult ja on hästi wiljakas. Kõlbab tüwi- põõsas- ja piramidipuuks ja hakkab kaunis noorelt kandma. Dusseni ja paradiisialusel wõib teda igawormilise pisipuuna kaswatada. Lõikus wormipuudel on esialgu pikk, pärast lühike. Pikemaid wiljaoksi pintseritakse. Pikaks lõikuseks nimetatakse niisugust lõikust, kus lõigatawa oksa ladwast ainult 2—3-me punga pikkune järk mahalõigatakse ja oksast enesest weel pikk järk puu külge jäeb, kuna lühikese lõikuse juures suurem jagu oksa mahalõigatakse ja ainult 2—3-me punga pikkune järk puu külge alles jäetakse. Pintserimisel murtakse kaswawa oksa otsast suwel, kui puu lehtis on, ainult ühe punga osa ära.

Kirjandus ja nimeteisendid. Bredsted (II, lhk 225), Knoop (I, lhk 14 ja 60) ja Downing (lhk 314) kirjeldawad sorti „Princesse noble“ nime all, Diel (III, lhk 39), Illustr. Hndb. (I, lhk 249), Lauche (I nr 2), Engelbrecht (lhk 260) ja Regel (I, lhk 439) „Alantapfel,“ Leroy (nr 21) „Pomme d' Aunée“ ja Ussikof (lhk 85) „Девясиловое“ nime all. Prantsuse puukoolide katalogides kannab ta „Pomme carrèe,“ Saksamaal „Alantapfel“ ja Rootsimaal „Princesse noble“ nime.

Märkused. Sort on hollandist pärit ja on üle ilma laialilagunenud. Rootsimaal kaswatatakse teda lõunapoolses osas kuni Kesk-Rootsimaani. Peterburi pomologia-aias kaswab puu priskesti ja aastakaswud jõuawad korralikkudel suwedel ka walmis, aga kui külm talwel 30° C. pääle läheb, siis külmab puu täiesti ära. Lõuna-Rootsimaal saab wili iga aasta täiesti walmis, aga Kesk-Rootsimaal ainult häil aastatel. Sedasama oleme ka Haapsalu ümberkaudsuses näinud. Põhja-Saksamaal on ta wäga laialilaotatud ja lugupeetud sort, niisamati ka Poolamaal. Puu on noorelt külmawastu õrn ja jäeb hõlpsasti seenehaigusesse. Ehk ta kül meie harilised talwekülmad wäljakannab, siisgi jäeb ta siinsetele oludele juba selpõhjusel kõlbmataks, et ta wili ainult soojal ja päikesepaistelisel suwel täiesti walmib, kuna ta wilul ja niiskel suwel tooreks jäeb.

3. Ametmeheõun.

Sügisejoonik. Liiwimaa Gravenstein. **††. Sept.— now.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, kõrgekujuline, warre otsa poolt jämedam, karika otsa poole pikkamisi peenemaks minew, koonusewormiline õun. Õunakülgedel on laiad madalad kandid, mispärast põikläbilõige lopergune näitab. Püstläbilõikes on üks õunapool teisest kõrgem.

Karikas kinnine, harwasti poolkinnine, sügaw ja ühtlase laiusega. Seemneputked wäga lühikesed, alt kokkukaswanud ja tihedalt udukarwakestega kaetud. Tolmukate seis keskusest pisut kõrgemal.

Õieõõnsus on kaunis lai ja sügaw, tema serwad soonelised ja kandilised, milledest mõned pitku üle õunakülje ulatawad ja madalaid kalvillikantisi sünnitawad.

Wars pikk, puine, walkjaspruuni wärwiline ja udukarwakestega harwalt kaetud. Warreõõnsus wäikene ja kitsas, mõnel pole õõnsust olemasgi, waid wars tuleb otse õuna labase otsa seest wälja. Warreõõnsust katab pruunjas roostekord, mis leekide wiisi wälja õuna otsa pääle ulatab.

Süda sibulakujuline, suur; kambrid karika poolt otsast kitsamad, warre poolt laiemad ja kinnised ehk poolkinnised, lõhkiste waheseintega. Igas kambris on enamasti 2 seemet. Seemned on keskmise suurusega, munakujulised, ferawaotsaga ja helekastanipruuni wärwilised.

Koor sile, pisut raswane, tühmi läikega, wahakarwa määrdunud kollane, mis pärastpoole tumedamaks muutub. Päikesepoolne külg karmosinpunase triibuline, osalt ka punase lapiline, mille wahelt täiswalminud õunade juures wioletwalkja winega helekollane põhjawärw tükati wäljapaistab. Koorealused täpikesed wäikesed, walkjad, seisawad kaunis tihedalt ligistikku ja on päikesepoolt küljest heledama ringikesega sissepiiratud. Lõhn on nõrgapoolne aga meeldiw.

Sisu kollakaswalge, koore alt mõnikord roosakarwa joonekestega läbikaswanud, peenikene, mure, mahlane, magusa weinihapu ja kalwillisarnaselt würtsitud wabarna maiguline.

Walmimise aeg ja wältus. Walmib pooles septembris ja seisab umbes Mardipäewani, hääl hoidmisel ka pisut kauem, iseäranis siis, kui õunad natuke enne täielist küpsust puust mahawõetakse. Need, mis puus täitsa walmis lastakse saada, seisawad ainult oktobri lõpuni.

Puu omadused. Puu on hästi terwe, wastupidew ja külmakindel, lepib niihästi sawikui liiwasegase maaga, hakkab noorelt kandma (sagedasti juba puukoolis) ja on hästi wiljarikas. Puul on laiawõitu ümargune kroon, oksad seisawad harwal ja tulewad täies winklis tüwi küljest wälja, nende otsad hoiawad wanaduses allapoole. Tüwikoor on sile, helehalli karwaline. Aastakaswud on jämedad, päält küljest pruunid alt oliwikarwa rohelised, harwikute udukarwadega kaetud, Lehed on suured piklik-ümargused, päält helerohelised, siledad, alt hallrohelised ja udukarwadega kaetud. Leheserwad on sügawalt hambulised.

Wilja wäärtus. Ametmeheõun on niihästi laua-, köögi kui kaubaõunana seda wäärt, et teda Eesti- ja Liiwimaal suurewiisiliseks kaswatamiseks julgesti wõib soowitada. Juba 1897. soowitasime seda sorti „Kodumaa marjade“ I trükis suurewiisiliseks kaswatamiseks, ning oleme seda ka raamatu teises trükis teinud. Niisamati on ka teised kodumaa diatöökirjanikud seda sorti suurewiisiliseks kaswatamiseks soowitanud, muude hulgas ka pomologia-komitee Tallinna aianduse wäljanäitusel 1903, kes Ametmeheõuna oma 9 sordiga normalsortimenti üleswõttis. Wene pomolog Owsjännikow soowitab seda sorti ka Peterburi, Moskwa ja Nowgorodi kuberm. kõige laialisemaks kaswatamiseks.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ametmeheõun on Holsteinist pärit ja loetakse jooneliste kalwillide perekonda. Hirschfeldt (lhk 129), Diel, Dittrich, Oberdieck (IV, lhk 7) ja Engelbrecht (lhk 31) on seda sorti „Amtmannsapfel“ nime all kirjeldanud. Baltimaa puukoolides kannab ta „Sügisejooniku“ (Herbststreifling) ja „Liiwimaa Gravensteini“ nime. Атласъ Плодовъ, lhk 83, toob sordist „Полосатое осеннее“ nime all kirjelduse ühes piltidega. Pääle selle nimetatakse teda Wenemaal weel: Штрейфлингъ, Стрифель, Обрѣзъ, Обрѣзковое, Гранштейнъ ja Русскій кальвиль. Bentlebener Rosenapfel, Titowka ja Gravenstein, mida mõnel pool ka Ametmeheõunale antakse, on täitsa iseseiswate sortide nimed, mida Ametmeheõuna kohta ainult eksiwiisil tarwitatakse. Sort, mida Regel oma „Русская Помологія“ sees Ametmeheõuna nime all kirjeldab, ei ole mitte õige Ame'meheõun. Läänemaal hüütakse mitmed tundmata sordid, mis taluaedades kaswawad, Ametmeheõunadeks, kuid nende seast ei ole meie mitte ühtegi leidnud, mis siin kirjeldatud eht Ametmeheõunaga kokku läheks. Eht Ametmeheõuna pole meie Läänemaa aedadest seiamaale weel mitte leidnud, kuna meile neid Tartumaalt proowiõunadena küllalt on sissesaadetud. Lätimaal, Leedumaal, iseäranis aga Kowno kuberm. on seda sorti laialt leida.

Märkused. Nagu nimeteisenditest näha, walitseb selle sordi kohta niihästi kirjanduses, puukoolides kui ka wiljapuukaswatajate hulgas suur segadus. Meie oleme Ametmeheõuna nime all Baltimaa puukoolidest kül kõike muud, aga mitte eht Ametmeheõuna sorti saanud. Ainult Rootsi kuninglikust katseaiast ja Reutlingi pomologia institudist saime eht sordi pookoksad. Sort on meie kliimas täitsa külmakindel ja õunad walmiwad ka halwadel suwedel täielisele häädusele. Ainult Peterburi pomologia-aias ei ole katsed selle sordiga mitte õnnestanud, kuna ta Peterburi kubermangus mujal üsna hästi sigineb ja wilja kannab. Kõige paremini kaswab ta tüwipuuna. Soomes ei ole tema kaswatamisega weel katset tehtud, aga Rootsimaa keskmiste ja lõunapoolsete maakondade tarwis on Dr. Eneroth seda sorti soojalt soowitanud. Iseäranis kiidab ta puu tugewat terwist ja wastupidewust seenehaiguse wastu, sest fusicladiumi plekkisi ei olla ta Ametmeheõunade juures weel millalgi näinud ja õunamässijat (Tortrix pomonella) olla ainult harwa ta lehtedel nähtud. Sedasama tõendab ka Owsjännikow.

4. Ananas, punane.

Punane ananasiõun **†† Okt. — nov.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega munaümargune õun. Madalad kandid õunakülgedel tegewad põiklõike pisut loperguseks, kuna püstlõikel mõlemad pooled ligikorda ühepikkused ehk üks pool teisest wäga pisut pikem on.

Karikas. Pikk, kitsas, trihtrekujuline, enamasti kinnine, harwasti poolkinnine. Seemneputked keskmise pikkusega, kokkukaswanud ja tihedate udukarwakestega kaetud. Tolmukate seis kõrge.

Õieõõnsus kaunis sügaw ja kitsas, ümbrus madalate soontega, mis õuna külgedeni ulatawad.

Wars. Puine, peenike ja punakas, walkja wildikorraga kaetud. Warreõõnsus kaunis sügaw, trihtrekujuline ja kitsas, serwad siledad, harwasti madalasoonelised, õõnsus ilma roosteta.

Süda suur, sibulakujuline, õõnsa teljega. Kambrid suured, poolkinnised, kärisenud waheseintega. Seemned enamasti kahekaupa koos, pikad, munakujulised, terawaotsaga, täiskaswanud, pruunid.

Koor. Sile, wähesti raswane ja läikiw. Põhjawärw helekollane, päikesepoolt weripunane, warjupoolt karmosinpunasega marmoreritud. Punase wärwi seest paistawad hulk peenikesi kollakaid täpikesi. Õuna koor ei närtsi seistes ega tõmba kortsu. Lõhnab nõrgasti, aga mõnusasti.

Sisu kollakaswalge, koore alt punane, peenike, mure, mahlane, wabarnasarnase würtsiga, nõrga aga mõnusa magushapu weinimaiguga.

Walmimise aeg ja wältus. Soojal suwel septembri lõpul, harilikult aga oktobri hakul. Wältab oktobri lõpuni, mõni aasta ka nowembri keskuseni.

Puu omadused. Puu on terwe ja tugewa piramidikujulise kaswuga, wäga wastupidew ja wiljarikas. Õitseb teistest sortidest hiljem. Wormipuude läikus on keskmise pikkusega, pikad wiljaoksad saawad pintseritud, lühikesed jäetakse lõikamata.

Wilja wäärtus. Sügiseõunade hulgas on ta esimesejärgu laua- ja oma ilusa wärwi pärast kergestimüüdaw peenemaiguline kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dittrich (I lhk 167), Lucas (lhk 67, nr 14), Oberdieck (lhk 167), Engelbrecht (lhk 237 nr 215) ja Eneroth (lhk 252) kirjeldawad sorti „Roter Ananasapfel“ nime all. Prantsuse pomolog Leroy nimetab teda „Pomme Ananas rouge.“

Märkused. Sort, mida Rija puukoolid Punase ananasiõuna nime all wäljasaadawad, on taliõun ja kõlbab ainult köögi tarwiduseks, kuna siin kirjeldatud sort peenikesemaiguga sügise lauaõun on ja teisest täiesti lahku läheb. Meie tellisime siin kirjeldatud sordi pookoksad Reutlingist. Puu peaks meie nähtuste järele külmakindel olema, sest ta on puukoolis 20° R. külma ilma kinnikatmata wälja kannud.

5. Ananas, Villnäsi.

Villnäsi ananasiõun **. Sept.

Suurus ja kuju. Üle keskmise suurusega, piklikümargune, madalakantidega õun. Põiklõige pisut lopergune.

Karikas. Sügaw, kinnine, alt kitsam kui päält. Tolmukad karika alumises kolmandikkus.

Õieõõnsus madal, ääred peenikeselt soonitud.

Wars kõwa, sooniline, selle õõnsus sügaw, seest walkja roostekorraga kaetud.

Süda sibulakujuline, seemned wäikesed, ümargused, täiskaswanud.

Koor helekollakasroheline, läikiw ja raswane. Päikese pool ilus walkjasroosa triibuline, tükati peenikeste roostetäpikestega kirjatud.

Sisu walge, kore, rohkesti mahlane, tükati klaar ja läbipaistew, tugewa ananasimaiguga.

Walmimise aeg ja wältus. Walmib septembri algusel, wältus wäga lühikene.

Puu omadused. Tugew kasw, korralik, tihedaoksaline kroon. Lehed südamekujulised, ümarikud, kõwad, altpoolt walkja wildiuduga kaetud, serwad peenikeselt hambulised. Aastakaswud jämedad, tõmmukarwalised. Üleüldse on puu wastupidew ja wiljarikas.

Wilja wäärtus. Peene würtsilise maiguga suwe lauaõun, mida põhjapoolsetes maades kaswatamiseks wõib soowitada.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Eneroth kirjeldab sorti omas „Rootsi pomologias (II, lhk. 41) „Villnäs ananasäpple“ nime all. Nimeteisendisi tal ei ole.

Märkused. Sort on Soomest, Abo linnalähedalt Villnäsi mõisaaiast pärit, kus kaks, umbes 100-ja aasta wanust puud, mis määdaläinud aastasaja algusel Saksamaalt tellitud, praegu weel terwelt ja priskelt kaswawad ja iga aasta rohket saaki annawad. Mis nime all sort Saksamaalt saadi, on teadmata, aga praeguste Saksamaa sortide seast pole niisugust mitte enam leida. Wist on põhjamaa kliima teda nii rohkesti ümbermuutnud, et ta algupäralsust raske on äratunda. Soomest wiis

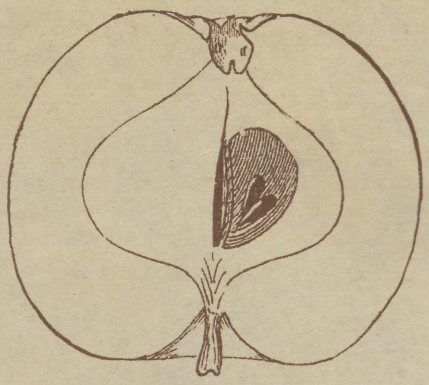

Agaatôun, purpurpunane.

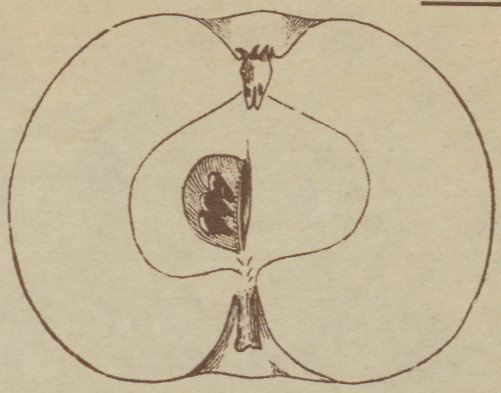

Aniisôun, jooneline.

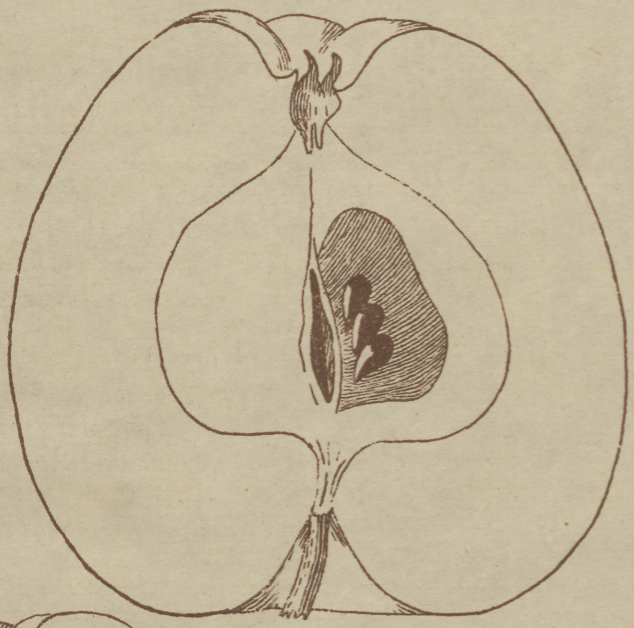

Antonowka.

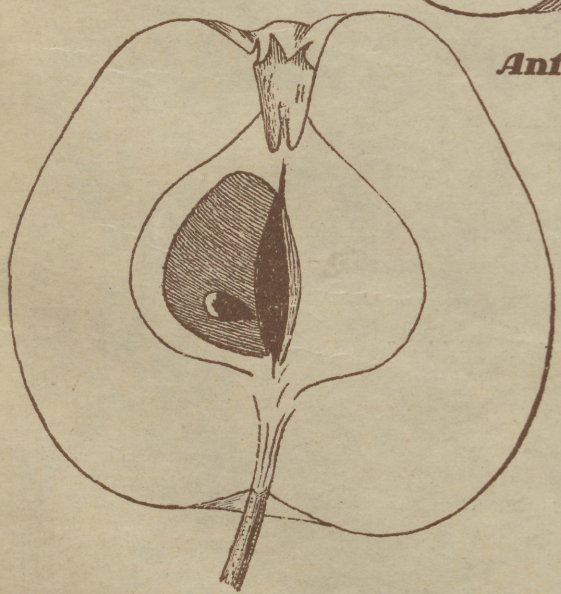

Ametmeßeôun.

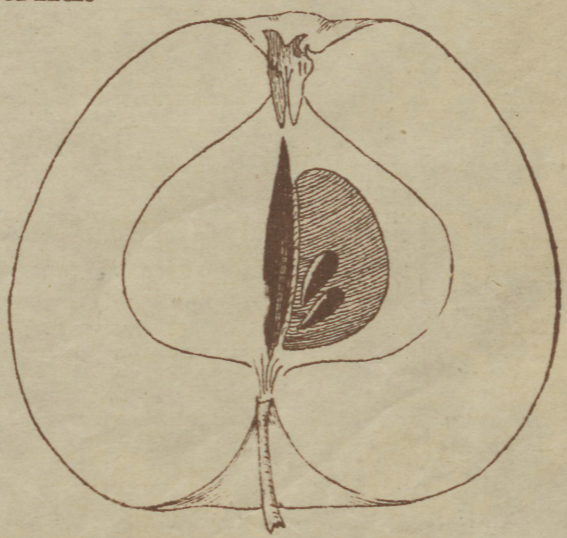

Ananas, punane.

prõua Nordenskjöld sordi ka oma Dalbyö mõisaaeda Rootsimaale, ning sellest saati on teda Stockholmi Põllutööakademia katseaia puukoolist terwele Kesk-Rootsimaale wäljalaotatud. Wormsi saarelt olen seda sorti paarist taluaiast leidnud, kuhu siinsed laewamehed ta Soomest Abo lähedalt olla toonud. Puud kaswawad hästi, on terwed ja annawad rohket saaki.

6. Aniis, jooneline.

Aniisiõun, *!†!. Okt. — märts.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperik munaümargune õun. Õuna üks külg on teisest alati kõrgem. Külgede pääl on waewalt nähtawad kandid, millede otsad aga õie- ja warreõõnsuse ümber kõrgendusi sünnitawad. Põiklõige on ümargune, püstlõige ühelt poolt pikem kui teiselt.

Karikas lai, madal, sile, mõnikord ka põikwoltidega. Karikalehekesed lühikesed, terawad, kõwad, tagasipainutatud ja karwased ning jäewad kaua roheliseks. Tolmukad karika alumises osas.

Õieõõnsus madal, ümbrus sooniline.

Wars lühike, kõwa, puine, tõmmukarwaline. Warreõõnsus sügaw ja ilma roosteta.

Süda suur, pool-lahtine. Seemned on jämedad, terawa otsaga ja täiskaswanud. Seemnete arw on kaunis rohke, mis Wenesortide juures harilik nähtus on.

Koor sile, õhuke, raswane, sitke, katsudes sahwiani taolise pehmusega ja udukastega kaetud. Põhjawärw heleroheline, päikese poolne külg kollakaspunane, paljude lühikeste helepunaste triipudega kaetud.

Sisu walge, wähe rohekat karwa, peeneteraline, õrn ja hästi mahlane. Maik on nõrgalt weinihapu, würtsiline ja wäga mõnus.

Walmimise aeg ja wältus. Walmib oktobris, seisab märtsini.

Puu omadused. Puu on suure ja tugewa kaswuga, laia krooni, tüseda tüwi ja lühikeste oksadega. Lehed on piklik-ümargused, tumerohelised, serwad laialt hambulised. Noore puu kroon on piramiidikujuline, tarwitab üsna wähe lõikust ja kaswatab rohkesti wiljaoksasi. Puu annab üle aasta rikast saaki ja kannab igasugused ilmade mõjud kahjuta wälja. Talwekülma ta ei karda. Kui läinud aastasaja 60-ma aastate lõpul ja 70-mate algusel külm Wenemaa sisemistes kubermangudes paljudes aidades õunapuud ärawõttis, siis oli aniis ainukene, mis järele jäi. Ta walmib isegi põhjapool Peterburit Wiiburi kubermangus ja Walamo kloostriaias Ladoga järwe saarel.

Wilja wäärtus. Esimese järgu laua-, köögi- ja kaubaõun. Sissetegemiseks iseäranis sünnis. Moos saab wäga hää lõhna ja maiguga. Õunad ei lagune keetes ära. Kaubaõunana on aniis Peterburi ja Moskwa turgudel wäga otsitaw sort. Kõigeparemateks peetakse neid, mis Saratowi kubermangust müügile tuuakse.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Regel kirjeldab sorti „Wene pomologias“ I. lhk 335 „Анисовка,“ Schröder „Атласъ Плодовъ“ sees lhk 68 „Анисъ Полосатый,“ Ussikof „Краткая Помологія“ sees lhk 155 ka sellesama nime all ning Dr. Eneroth „Rootsi pomologias“ „Anisowka“ nime all. Et sellel sordil Wenemaal wäga palju eratõugusi on, seepärast on ka palju nimeteisendisi olemas, nagu: Анисъ росписный, A. сѣрый, A. сизый, A. пестрый, Анисовое, Анисимовка ja Вязниковка.

Märkused. Arwatawasti on sort päris Wene oma, mida kõige enne Woroneshi kubermangus ta rikka kandmise pärast hakati tähelpanema ja üle terwe Wenemaa laialilaotama. Wististe ei ole laialisel Wenemaal ühtegi aeda leida, kus aniisiõunapuud ei oleks. Kõige suuremal mõõdul kaswatatakse teda Nishegorodi, Moskwa, Rjäsani, Tuula, Orlowi ja Saratowi kubermangudes. Ta wiljarikkus on peaaegu muinasjutuline. On puid, mis häil aastatel koguni 40—50 puuda õunu annawad. Teine suur häädus on puu wastupidewus Kesk- ja Ida-Wenemaa karedas kliimas, mis wõimalikuks teeb teda igalpool kaswatada. Kolmas häädus on ta wäärtus kaubaturul. Ka hakkab puu kaunis noorelt kandma. Puu suure wastupidewuse ja sirge kaswu pärast puukoolis on paljud Wene aednikud nõu annud aniisi õunapuid ja nende seemnetest kaswatatud metsikuid teiste sortide alusteks tarwitada. Aluste kaswatamise tarwis on aniisiõuna seemneid isegi Põhja-Amerikasse wiidud. Rootsi pomolog Dr. Eneroth peab sorti nii tähtsaks, et tema kaswatamist Soome- ja Rootsimaale soojalt soowitab. Et sort Wene mannermaa kliimas on tekkinud ja wäljaarenenud, seepärast arwab Wene pomolog Grebnitsky, et ta õhtupoolsetele kubermangudele mitte nii kõlbulik ei ole, kui hommikupoolsetele, kus kontinental-kliima walitseb. Merekliima niiskuses jäeda ta niisketel suwedel plekihaigeks. Meie oleme seda wiga Läänemaa aedades, kus just merekliima walitseb, wäga harwa näinud, seepärast ei wõiks seda otsust sordi kohta just mitte üleüldse makswaks pidada. Meie oleme seda sorti ka Eesti aiapida-

jatele „Kodumaa marjades“ soowitanud ja mitte ilmaasjata, sest puu on oma suure wastupidewuse ja wiljarikkuse poolest seda wäärt, et teda ka meie kodumaal kaswatataks. Kaubaturul leiab aniisi õun oma ilusa wälimuse ja hää maigu pärast kergesti ostjaid. Sort on r a o s l õ u n a d e perekonnast pärit.

7. Aniis, punane.

Punane aniisiõun *!†!. Okt. — märts.

Suurus ja kuju. Õun on alla keskmist kuni keskmise suurusega, umbes 62 millim. lai ja 50 mm kõrge, laperik-ümarguse, pisut koonuse laadi kujuga. Kõigepikem läbimõõt on natuke allpool õuna keskpaika, kust ta ülespoole kitsamaks läheb. Külgede pääl on waewalt tuntawad madalad kandid.

Karikas on kinnine, selle lehed lühikesed, terawa otsaga, kõwad, sirged, udukarwakestega kaetud, jäewad kaua roheliseks. Karika õõnsus on trihtre moodi pikergune, tolmukate seisk allpool keskpaika.

Õieõõnsus madal, selle ümbrus sooneline.

Wars lühike, peenike, puine, tõmmurohe-line; warreõõnsus seest trihtrekujuline sügaw, päält kaunis lai, ühetasase sileda ümbrusega.

Süda seisab rohkem õuna ülemise osa sees ja on sibulakujuline. Kambrid on poollahtised, suured, nende waheseinad walged ja siledad. Seemned on piklik-ümargused, iseäralist helekastania karwa.

Koor on läikiw, sile, katsudes natuke kuiwapäraline, wähese lõhnaga. Põhjawärw on warjupoolt rohekas-kollane, muutub aga seistes päris kollaseks. Päikesepoolne külg on määrdunud kollase põhja pääl nagu punasewärwiga ülewalatud, mille sees lühikesed helepunased jooned wärwi ilu suurendawad. Koorealuseid heledamaid täpikesi ei ole. Kaswamise ajal on õunad kaunis paksu udukorraga kaetud.

Sisu on rohekas-walge, mahawõtmise ajal kõwa, aga mahlane. Omandab enesele seistes mõnusa weinimaigu.

Walmimise aeg ja wältus. Aniis on põhjapoolsetes kubermangudes tali-, lõunapoolsetes sügiseõun. Esimestes kohtades saab ta alles detsembris söögi kõlbuliseks ja seisab hästi märtsi kuuni, sagedasti hääl alalhoidmisel isegi juuni kuuni. Wiimastes walmib ta juba augusti lõpul ehk sept. hakul, aga ei seisa kauem kui nowembri'ni. Pääle wältuseaja lõppu läheb õun seest mädanema, ilma et sellest wäljapoolt waadates aru saaks. Maik muutub kibedaks nagu Kiinapuu koor. Puust mahawõtmise aeg on meie maal septembri kuus, aga Lõuna-Wenemaa kubermangudes augusti teisel poolel.

Puu omadused. Puu on jõudsa kaswuga, laiapoolse piramiidi sarnase krooni, tüseda ja ühtlase tüwiga. Koor on tõmmukashall, harud tugewad, wiljaoksad lühikesed, lehed suured piklikümargused, terawa otsaga, sügawalt hambulised ja turnerohelised. Puu wastupidewus ilmamuutuste, kliima ja külma wastu on niisama suur, nagu eelmisel sordil. Ta lepib iga maaga ja nõuab wäga wähe hoolitsust. Sääl, kus wali talwekülm kõik teised sordid enamwähem ärahäwitas, jäi aniis üksi terweks, ning sellepärast leitakse teda Wene aedades 100—150-ne aastate puudena. Puu hakkab nooreli kandma ja on ülemäära wiljarikas. Oksad on tugewad, nii et nad wilja raskuse all ei murdu. Õunad seisawad tugewasti puu külges, ilma et torm neid mahapeksaks, ehk et nad ise enneaegu puust mahalangeksiwad. Seepärast wõib teda julgesti lagedatele, tuulsetele kohtadele ja teiste õunapuude warjuks wälimistesse ridadesse istutada.

Wilja wäärtus. Wäga hää, esimese järgu laua-, köögi- ja kaubaõun. Ta on toorelt söömiseks, küpsetamiseks ja sissekeetmiseks ühte wiisi hää. Et ta sisu tihe on, seepärast ei lagune ta keetes mitte ära. Ilusa wälimuse ja hää seismise poolest on ta kergelt müüdaw ja otsitaw kaubaõun, iseäranis talwisel ajal. Päälinnade (Peterburi ja Moskwa) kaubaturgudel maksetakse ta eest hääd hinda ja ta on Antonowka kõrwal Wene õunasortide hulgas kõige tähtsam kaubaõun. Kõigeotsitawamad on Saratowi kubermangus kaswanüd punased aniisid.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. R e g e l kirjeldab teda „Wene pomologias“ lhk 269 „А н и с ъ а л ы й,“ U s s i k o f lhk 151 „А н и с ъ а л ы й, А. б а р х а т н ы й ja А. с а ф ь я н н ы й“ ning E n g a l õ i t s h e w „А т л а с ъ П л о д о в ъ“ sees lhk 65 „А н и с ъ б а р х а т н ы й и л и а л ы й“ nime all. Wäljamaa pomologidel näikse ta tundmata olewat, üksi Rootsi pomolog Dr. E n e r o t h nimetab teda „loonilise aniisi“ kirjelduse juures üsna lühidalt.

Märkused. Punane aniis on wana põline Wene sort, mida Ida-Wenemaal, iseäranis aga Kesk-Wolga ümberkaudsetes kubermangudes suurel wiisil kaswatatakse. Süda-Wenemaal ja osalt ka lõuna-ida kubermangudes on teda pisut wähemal arwul leida, kuid siisgi ei puudu ta üksikute puudena ühesgi õunaaias. Kõigeparemaks peetakse Saratowi Punast aniisi. Kaasani kubermangu aiapidajad wõtawad ainult Punase aniisi seemneid metsikute kaswatamiseks. Igast

õunast saab läbisti 10 seemnetera. Suuruse poolest on ta loonilisest aniisist pisut wäiksem. Kuju, wärwi ja sisu juures tuleb ülemal kirjeldatud tundemärkidest järgmisi lahkuminekuid ette: õun on üsna sile, ilma kantideta, koorewärw ühetasaselt punane, ilma tumedamate joonteta, koore alt on sisu roosakas ehk punasekiuline, kuna südamekaared sagedasti päris helepunased on. Niisuguste punasekiulise sisuga õunte maik on teistest hästi peenem ja parem, kõlbawad kohe mahawõtmise ajal toorelt süüa, aga ei seisa nii kaua kui teised. Niisamati, nagu loonilist aniisi, wõib ka Punast aniisi meie kodumaal kaswatamiseks soowitada, iseäranis warjamata tuulsetes aedades ja kõrgetes maakohtades, kus kliima teiste sortide kaswatamiseks wäga kare on. Nagu loonilinе, nii on ka Punane aniis r o o s i õ u n a d e perekonnast pärit.

8. Antonowka.

Antonowkaõun *†††. Now. — wobr.

Suurus ja kuju. Suur, kõrgekujuga õun. Kõrguse läbimõõt umbes 6—7 sentim., laius 8 sentim. Külgede pääl laiad kandid, millede hulgas üks kant teistest harilikult suurem ja kõrgem on ning õuna põiklõikele sopilise kuju annab. Kandid, mis pikku õunakülgesi mööda ühest otsast teise ulatawad, sünnitawad mõlemi otsa õõnsuste ümbruses kaunis kõrgeid nukkisi ja soonesi.

Karikas. Lühike, ümberpöördud keeglikujuline, ei ulata südameni. Karikalehed hoiawad päält kokku, nii et karika awandus kinnine on. Tolmukate seis keskmises, sagedasti ka allpool keskmist kõrgust.

Õieõõnsus on sügaw, sisemus sooneline. Teda ümbritsewad kõrged nukid, milledest kandid wäljalähewad, mis aga õuna külje keskpaigas nii madalaks jäewad, et neid paljude õunte juures näha ei olegi.

Wars on 1—2 sentim. pikk ja puine ning seisab wäga sügawas, kaunis laias, trihtrekujulises õõnsuses. Õõnsuse seinasi katab pruunikas roostekord, mis kiirte wiisil õuna otsa pääle wäljaulatab ja Antonowkale iseäraliseks tundemärgiks on.

Süda on sibulakujuline, õunasuurusega wõrreldes wäikesepoolne ja kinnine. Seemned on kastanipruunid, jäme-lühikesed, terawaotsaga ja hästi täiskaswanud.

Koor on sile, läikiw, tugewa lõhnaga ja pisut raswane. Koore all on heledamad läbipaistwad täpikesed, mis õuna otsa poole tihedamaks lähewad. Puus kaswades on õun esmalt walkjasroheline, muutub aegamööda kollakasroheliseks ja küpsuse eel walkjaskollaseks. Päikesepoolne külg on kullakarwa kollane. Kattewärwi tal ei ole. Üksi haruldaselt soojal ja päikesepaistelisel suwel ilmub päikesepoolsele küljele ka nõrk puna.

Sisu on walge, sõreda tangu taoline, mahlane ja iseäralise, sellele sordile omase würtsilise weinihapu maiguga ja mõnusa lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Õunad walmiwad põhjapoolsetes kohtades nowembris ja seisawad webruarini, hääl hoidmisel isegi juuli kuuni. Lõunapoolsetes kohtades saawad nad juba septembris küpseks ja seisawad waewalt januari keskuseni, jäewad aga mõnikord juba nowembri lõpul jahuseks. Lõunapoolsetes kohtades peab õunad juba augustis puust mahawõtma, meie juures septembri esimesel poolel. Lastakse nad kauem, umbes septembri lõpuni puus seista, siis lähewad nad ruttu jahuseks ja rikki. Õunad, mis septembri lõpuni puusse jäewad, lähewad häil aastatel klaariks ning omandawad endile siis kõigeparema lauaõuna omadused, aga ei seisa kuigi kaua, waid lähewad juba paari nädali jooksul tõmmukarwaliseks ja rikki. Üleüldse on Antonowka põhjapoolsetes maades t a l i-, lõunapoolsetes s ü g i s e õ u n.

Puu omadused. Puu on täitsa külmakindel. Tema põhjapoolne kaswamise piir on põhjapool Peterburit, Ladoga järwe saare Valamo kloostriaias. Terwel lõunapoolsel Soomemaal ja Peterburi kubermangus on ta kõik talwekülmad wigasaamata wäljakannud. Koorehaigusi puul ei ole. Saab ta juba noorest saati õieti lõigatud, siis kaswatab puu tugewad oksad, mis wiljaraskuse ilma tugede allapanemata wäljakannab ja tormi käes ei murdu. See oksade tugewus on just Antonowka iseäraline omadus ning tuleb sellest, et oksad peaaegu õiges winklis tüwi külges seisawad. Aastakaswude kasw on wähepoolne, nende wärw mustjastõmmu, mida sinikashall kord katab. Pungad on wäikesed, terawate otsadega. Wiljaoksad on lühikesed, sagedasti niisama terawa otsaga, nagu metsõunapuul, millega Antonowkat lehtedeta olekus kergesti wõib ära wahetada. Lehed on keskmise suurusega, serwad sügawate, terawate hammastega, kõwad, piklised ja terawa otsaga, päält tumerohelised, ilma läiketa, alt walkjamad. Lehesooned on enamwähem punakad. Puu hakkab 5—6-e aasta wanuselt kandma. Tüwipuu kaswatamine nõuab puukoolis hoolast ja rohket lõikust, sest puu ladwapungad on harilikult wähem edenenud kui küljepungad. Et Antonowka Wene mustamulla maal on tekkinud, seepärast

armastab ta mullast maad, muidu on ta wäheste nõudmistega. Õhtupoolsetes kubermangudes kaswab puu wäga suureks, läheb kaunis hilja lehte ja ei karda hilise õitsemise tõttu halba ilma. Ka kannatab ta wähem söödikute ja seenehaiguste käes, kui paljud teised sordid. Ainult wihmastel suwedel ilmuwad fusicladiumi plekid õunte pääle ja teewad need mustatäpiliseks. Puu kaswatab ümarguse krooni, mis wanaduses kaunis laiaks muutub. Antonowka on wäga wiljarikkas sort ja annab peaaegu iga aasta saaki, üleaasta aga suurt saaki. Mõnikord annab ta aastat 3 järgimööda suurt saaki, mille järele aastane waheaeg tuleb. Rytowi tähelpanemise järele anda puu Mohilewi kubermangus iga aasta umbes 8—10 puuda õunu, mis kõigemadalamate hindade puhul 5—8 rbl puu päält wäljateeb. Säälsamas kubermangus olla ühes mõisaaias 30—40 aasta wanune puu, mis häil kaswuaastatel koguni 40 puuda õunu anda, nagu Grebnitsky kirjutab. Ossipowi arwamise järele ei maksa Antonowkat Mohilewi kubermangust lõunapoole mitte enam kaswatada, sest sääl muutub ta juba sügiseõunaks.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja ülihää köögining kaubaõun, mida Kesk-Wenemaa kubermangudes suurewiisiliselt kaswatatakse. Suurtes kaubaaedades leitakse Antonowkat üksi mitu sada puud. Päälinnade kaubaturgudel on ta kõigeotsitawam kaubaõun, sest temata ei saa üksgi konditer läbi. Temast tehakse kookisi, teda kuiwatatakse, tehakse moosiks ja keedetakse sahwtiks sisse. Moosi tarwis peab aga õunad juba juuli kuul pooltoorelt puust mahawõtma, muidu lagunewad nad keetes ära. Kõigeparemateks peetakse päälinnade kaubaturgudel neid Antonowkaid, mida Tuula kubermangus kaswatatakse, sest need seisawad kõige kauem alal, kuna Orlowi ja Kurski kub. õunad koredama sisuga on ja seistes wähem wastupidawad. Poolamaa Antonowkad on weel wähema wastupidamisega ja on sellepärast teistest odawamad. Rjäsani õunad on suuremalt jaolt kül wastupidawad, aga leiawad oma rohelisewärwi pärast wähem ostjaid.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Regel (lhk 220), Djäduscha (Атласъ Плодовъ lhk 1) ja Ussikof (lhk 49) kirjeldawad sorti „Антоновка“ nime all, mis juures järgmised nimeteisendid ülesantakse: „Антоновское, Духовое, Красноглазовское ja Восковое желтое.“ Rootsi pomolog Dr. Eneroth (lhk 254), Soome pomolog A. Smirnoff (lhk 94), Poola pomolog Jankowsky (lhk 243) ja Saksa pomolog Dr. Engelbrecht (lhk 170) kirjeldawad kõik sorti „Antonowka“ nime all, kuna ta mõnes Saksa- ja Prantsuse katalogis ka „Possart's Nalivia“ nime kannab.

Märkused. Antonowka on eht Wenemaa sort. Rohkem kui ühtegi teist sorti, kaswatatakse Antonowkat põhjapoolsetes ja keskmistes kubermangudes suurepäralisel wiisil. Õunapuu põhjapoolsemast kaswupiirist (Valamo kloostriaiast Ladoga järwes ning Swiri jõest) algades kuni Lõuna-Wenemaa kubermangudeni leitakse teda igast wiljapuuaiast. Siisgi, nagu ööldud, ei maksa teda Mohilewist lõunapoole mitte kaswatada. Puu hakkab soojemas kliimas kiratsema, ei kannata palawat ega põuda wälja, õunad lähewad puu otsas mädanema, ehk kui waremalt mahawõetakse, siis lähewad nad alalhoiukohtades lühikese ajaga rikki. — Missugune koht Wenemaal sordi päris sünnipaik on, selle kohta lähewad Wene pomologide arwamised lahku. Dr. Eneroth'i arwamise järele on sort Ukraines seemnest üleskaswanud, kust teda tuttaw Wene puuwiljatundja ja kaswataja Krasnoglasow Moskwa wiis, mispärast sorti Moskwas ja sääl ümberkaudu „Krasnoglasowi-õunaks“ hakati hüüdma. Moskwast lagunes sort warssi oma hääduse, wastupidewuse ja suure wiljarikkuse pärast üle terwe Kesk- ja Põhja-Wenemaa laiali. Soomemaal kaswatatakse sorti terwes lõunapoolses osas wäga hääde järeldustega ja istutakse uusi puid iga aasta hulgana juurde. Ka meie kodumaal peaks see tubli Wene sort rohkem tähelpanemist leidma, iseäranis Eestimaa kareda kliimaga lagendikkudel.

9. Antonowka Kamenitshka.

*†††. Now. — märts.

Suurus ja kuju. Wähem kui Antonowka, lühem ja tömbimate otstega, iseäranis ülemisest otsast, mis kõrgete kandinukkadega kaunis järsk on. Ka küljekandid on rohkem wäljapaistwad. Laius on suurem kui kõrgus.

Karikas, karikalehed ja tolmukate seis, nagu Antonowkal.

Õieõõnsus, niisamati.

Wars. Paraja pikkusega, warreõõnsus sügaw, sooniline ja roostene.

Süda sibulakujuline, kinnine ja wähem kui Antonowkal.

Koor. Peenikene, õhuke, läikiw, õlekollane kuni oranshikollane. Päikesepoolne külg on punakaskollane ehk nõrgalt punane, mispärast sorti ka „краснобокая“ nimetatakse. Lõhn nagu Antonowkal.

Sisu. Tihedam kui Antonowkal, mahlane, weinihapu maiguga. Tihedama sisu pärast on õunad raskemad ja seisawad parem ning kauem kui Antonowka.

kirjelduse juures mõned lühikesed tähendused teeb. Pääle „Антоновка краснобокая“ tal muid nimeteisendisi ei ole. Wäljamaa pomologidel näikse sort tundmata olewat. Ka

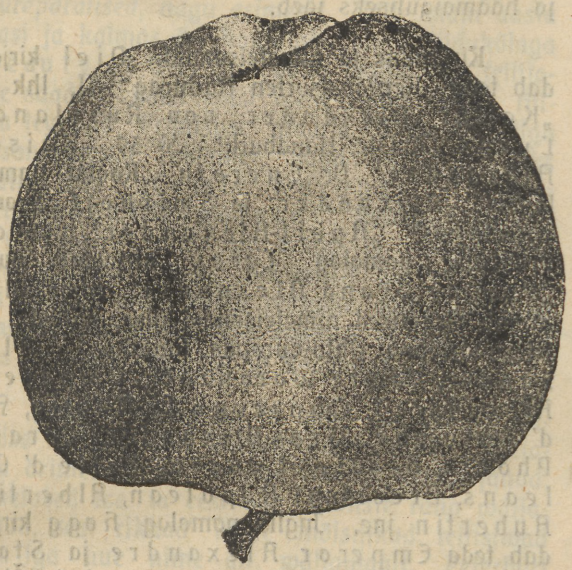

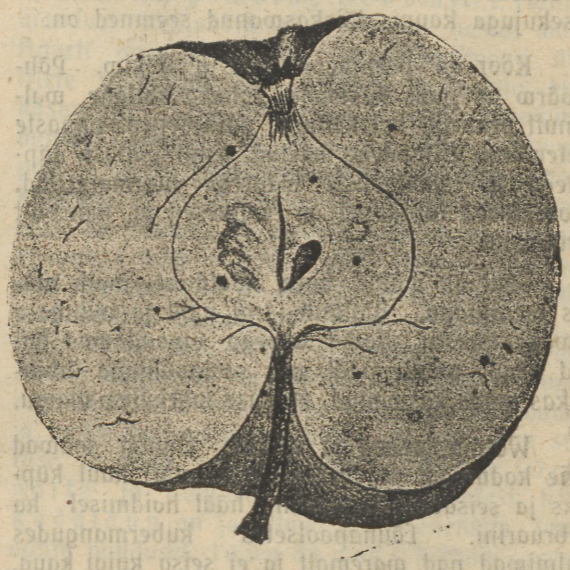

Antonowka Kamenitshka.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib koha järele. Mida rohkem põhjapool, seda hiljem ja ümberpöördud. Et sisu tihedam, seepärast seisab ta kauem kui Antonowka, näit. seisab Antonowka Orelli kub. ainult nowembrist detsembrini, kuna Kamenitshka säälsamas webruarini ja koguni märtsini seisab. Seiswus ongi, mis mõlemate Antonowkate wahele kaunis terawa wahe teeb.

Puu omadused. Puu on muidu Antonowka sarnane, ainult krooni laius on kitsam ja oksad wähem ripuwad. Ka õitel on wahe wahel: Antonowka õied on puhtad walged, Kamenitshkal roosakad. Puu ise on tihedam ja wähema kaswuga. Aastakaswude koor on tumepruun, kuna nad Antonowkal tumehalli karwalised on. Pungad on wäiksemad ja seisawad üksteise ligemal, kui Antonowkal. Pungade kuju on ümargusem, nende otsad tömbimad, kuna Antonowka pungad üksteisest kaugemal seisawad, pikergused ja terawaotsaga on. Enne lahtiläämist on Kamenitshka punga ots helepunane, Antonowkal aga heleroheline.

Wilja wäärtus. Niisama, nagu Antonowkal, millest ta pikema seismise pärast ette on.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ussikof kirjeldab sorti „Краткая Помология“ sees lhk 53 „Антоновка Каменичка“ nime all, kuna „Атласъ Плодовъ“ tema kohta Antonowka Wene pomologid ei pea teda iseseiswaks sordiks, waid Antonowka eratõuks.

Märkused. Antonowka Kamenitshka on Wene sort ja arwatawasti Antonowka seemnest üleskaswanud. Kõigerohkem laialilagunenud on ta Tshernigowi kubermangus. Säält lõunapoole ei wõi teda Ussikoffi arwamiste ja nähtuste järele mitte enam kaswatamiseks soowitada. Meie kodumaal wõib teda niisamati kaswatada kui Antonowkat. Puu on siin täitsa külmakindel ja wiljarikas. Mõlemad Antonowkad on kantõunade (kalwillide) sugukonnast pärit.

10. Aport. Keiser Aleksander.

Aleksandriõun *†††. Okt. — januar.

Suurus ja kuju. Õun on suur, sagedasti wäga suur. Läbistine laius on 100 mm, kõrgus 80 mm. Kuju on madala koonuse sarnane: alt lai, ülespoole järsku kitsamaks minnes. Külgedel on waewalt tuntawad madalad kandid. Põiklõige on sopiline.

Karikas poollahtine ehk ka täislahtine, karikalehed laiad, pikaltterawa otsaga, otsad hoiawad tagaspidi. Karikaõõnsus lai, trihtrekujuline, tolmukate seis madal.

Õieõõnsus suur ja sügaw, selle ääred nukelised ja soonilised.

Wars jäme, puine, kõwa, kaunis pikk, pruunikat karwa. Warreõõnsus lai, sügaw, seestpoolt roostekiirtega kaetud.

Süda on telje kohalt tühi, südamekambrid on suured ja lahtised, milledes wäikesed ümargusekujuga kaunis täiskaswanud seemned on.

Koor on peenikene, sile ja läikiw. Põhjawärw on puus kaswades rohekaskollane, walminult peaaegu helekollane, päikesepoolt punaste kattewärwi triipudega kaetud, osalt punaste täppidega ja lainetaoliste joontega marmoreritud. Koorealused täpikesed on wäikesed ja waewalt nähtawad.

Sisu on walge, kare, mahlane, maik mõnus weinihapu. Walmib isegi wilu ja wihmase suwega täiesti. Sooja suwega omandawad õunad nende puude pääl, mis soojapõhjaga lubjarikkas maas kaswanud, mõnusa würtsilise maigu.

Walmimiseaeg ja wältus. Õnnad saawad meie kodumaal oktobri ja nowembri kuul küpseks ja seisawad januarini, hääl hoidmisel ka webruarini. Lõunapoolsetes kubermangudes walmiwad nad waremalt ja ei seisa kuigi kaua. Niiskes maas kaswades ja wihmastel suwedel lähewad õunad puus mädanema.

Puu omadused. Puu on jõudsa tugewa kaswuga ja hakkab wõrdlemisi noorelt kandma. Noorelt on tal ümargune, peaaegu piramiidi kujuline kroon, wanemalt läheb kroon laiaks ja alumised oksad hakkawad allapoole rippuma, iseäranis mitmeaastase rohke kandmise tagajärjel. Kroon on kaunis harwapoolne aga leherikas. Lehed on suured, pikad, piklikümargused, mõnikord ka munakujulised, nende serwad üksehk kakskord saetud hammastega ja hele- ehk kollakasrohelise wärwilised. Õied on keskmise suurusega, wähe roosakad. Aastakaswud on punakaspruunid, nende koore sees on palju täppisi. Wili kaswab enamasti ühekaupa kaunis pikkade, wõrdlemisi peenikeste wiljaoksade otsas, seepärast nõuab puu warjatud seisukohta aias, muidu lõhub tuul oksad, millede külges rasked õunad ripuwad, puruks. Puu on meie kodumaal täitsa külmakindel ja kaunis wiljarikas. Teda wõib niihästi tüwi- kui wormipuuna kaswatada. Lagedatel tuulsetel kohtadel kõlbab ta kõigeparem põõsaspuuna istutada, siis ei tee tuul puule kahju. Et ta kaunis hilja õitseb, seepärast pole kewadistest öökülmadest kahju karta. Ta armastab rohkem kuiwa, kõrget, soojapõhjaga maad. Niiskes ja wesises maas lähewad õunad suuremast jaost augusti kuus puuotsas mädanema ja puu ise on ka õrnem külmale wastupidama. Armastab rohkem merekui mannermaa kliimat.

Wilja wäärtus. Wäga hää köögi- ja tore kaubaõun. Lauaõunaks kõlbab ta ainult talwel, kui ta täiesti walminud on. Kuiwatamiseks on ta sellepärast wäga soowitaw, et ta sisu oma wärwi õhu käes ei muuda, waid täiesti walgeks ja häämaiguliseks jäeb.

Kirjandus ja nimeteisendid. Diel kirjeldab teda „Kernobstsorten Nachtrag" II, lhk 65 „Kaiser Alexander von Russland," Lucas „Illustr. Handbuch" № 39 „Kaiser Alexander," Dr. Eneroth „Rootsi pomologias" „Alexander" ja Smirnoff „Soome pomologias" „Aport-Alexander" nime all. Prantsuse pomolog Leroy kirjeldab õuna „Pomme Grand Alexandre" nime all ja annab järgmised nimeteisendid üles, millede all Alexandriõuna Õhtu-Europas tuntakse: Alexandre, Comte Woronzoff, Empereur Alexandre I, Empereur de Russie, Fin d' Automne, Gros-Alexander, Corail, Phönix, Beauty of Queen, Belle d' Orleans, President Napoleon, Albertin, Aubertin jne. Inglis pomolog Hogg kirjeldab teda Emperor Alexandre ja Stoke tulip nime all. Pääle nende kannab ta Õhtu-Europas ka „Aporta-Naliwia" nime. Wene pomologilises kirjanduses kannab ta enamasti „Апортъ" nime järgmiste teisenditega: Апортовое, Апортъ зимній, Красный Апортъ, Гетмановка, Гусёвское ja Императоръ Александръ.

Märkused. Aport on kaunis wana Wene sort, ramburide ehk naelaõunade perekonnast pärit. Praegusel ajal kaswatatakse teda Weneriikis Soomest Kaukasiani ja Läänemerest Beringi kitsuseni. Ta on ainukene Wenesortidest, mida terwe maailm tunneb ja kaswatab. Kuid seda üleilmlist kuulsust ei ole wenelased ise oma sordile annud, waid wäljamaalased, kes sordi jumalamuidu Wenemaalt wäljawiisiwad, tale sääl kuulsa ja tõmbawa nime andsiwad ning siis kuulmata kõrge hinna eest puid ja pookoksi wäljamüüsiwad. Näit. wiis keegi Inglis kooliõpetaja Lee 1817. a. sordi Riiast Inglismaale, hakkas teda Londoni lähedal kaswatama ning andis tale nimeks „Emperor Alexander I." Tema käest ostis keegi suur Londoni aiaäri sordi wäljalaotamise ainuõiguse kõrge hinna eest ära ja hakkas tedu suure reklamega wäljalaotama. Puude eest nõuti 10—15 rbl tükist, pookoksade eest 5 rbl. Tellijaid tuli igast ilmanurgast, isegi Amerikast, Australiast ja Aasiast. Inglaste kiidureklamesid lugedes tellisiwad ka Wene mõisnikud, aiaärid ja aednikud enestele ilmakuulsa „Emperor Alexandri I" ja saiwad eneste suureks imestuseks oma wana tuttawa — Wene

Aporti! Osaw Inglise aiaäri wõttis aga miljonid rublad sisse. See oli Wene Aporti esimene wõidukäik ümber terwe maakera. Mõnikümmend aastat hiljem saatis üks teine Inglise aiaäri teda kõlawa reklame saatel „Beauty of Kent“nime all wälja. Tagajärjed niisama suurepäralised, nagu esimesel. Ialle mõni aasta edasi ja kolmas äri kuulutab suure kiidukõlaga „Beauty of Queen“ õuna wälja, aga tellijatele saadeti endist wiisi Wene Aport kätte. Hiljem tegiwad Prantsuse aiaärid Wene Aportiga niisamasugust reklamet, nagu inglased. Üks saatis teda „Comte Woronzoffi“ teine „President Napoleoni,“ kolmas „Belle d' Orleans“ nime all wälja ja maailm tellis teda suure õhinaga. Sel wiisil on ta rohkem kui kümme wõidukäiku reklame tõttu läbi ilma teinud ja nii üleüldiseks saanud, et teda praegu igas ilmajaos tuntakse ja kaswatatakse.

Seda kuulsust on ta oma suuruse ja wälimise iluduse läbi enesele omandanud. Wäljamaa ärimehed on temaga rikkust kokkuajanud, wenelased ise ta eest aga tubliste raha wäljaannud, sest rikkad Wene mõisnikud tellisiwad teda iga uue nime all wäljamaalt. Peterburi ümberkaudsetes keiserlikkudes lossiaedades on ta iga nime all olnud. Säält lagunes ta mitmesuguste nimede all ka ümberkaudsetesse taluaedadesse laiali. Wene puuwilja kaswatajate ja sortide tundjate seas oli Krasnoglasow esimene, kes Aporti pääle awalikult tähelpanemist juhtis. Selle tagajärjel hakati teda sisemistes kubermangudes igalpool kaswatama. Peterburi kubermangus on ta madala, niiske maa pääl külma wastu õrnem kui mujal ja nõuab talwel hoolast kinnikatmist. Valamo kloostriaias on ta kõige wiimane põhjapoolne raja. Soomes on teda lõunapoolsetes kohtades wiimastel aastatel juba nii rohkesti istutatud, et tema õunu Wenemaalt enam waja ei ole sissetuua. Rootsimaal kaswatatakse teda põhjapoole kuni Gäfleborgi maakonnani ning Norras koguni 64-ma põhjalaiusegraadini. Saksa, Prantsuse, Belgia, Taani, Hollandi ja Inglismaal on teda igast wiljapuu aiast leida ning 1830-mast saati hakati teda ka Amerikas kaswatama. Hiljem, kui ameriklased leidsiwad, et ta sisu kuiwatates wärwi ega maiku ei muuda, hakati teda igalpool, kus õunapuu aga iganes weel kaswab, soetama. Suur osa Amerikast wäljaweetud kuiwatatud õunu on just Aportist walmistatud.

Et Aport ja Keiser Aleksander üks sort on, selle juures pole kahtlust. Lahkuminewad tundemärgid kui ka warasem ehk hilisem walmimine on ainult maakoha kliima mõjul tekkinud. Meie kodumaal tuntakse teda taluaednikkude juures „Naelaõuna“ ning wiimasel ajal ka „Aleksandriõuna“ nime all. „Aporti“ nimi on siin peaaegu tundmata. Meie oleme sordi „Kodumaa marjades“ normalsortimenti üleüldiseks kaswatamiseks Eesti- ja Liiwimaal, üleswõtnud. Ka pomologide-komitee Tallinna aianduse wäljanäitusel 1903-mal aastal wõttis Aporti oma 9 sordiga normalsortimenti üles. Meie soowitame teda rohkem põõsapuu kujul kaswatada, sest põõsaspuude pääl kaswawad õunad suuremad ja ilusamad, kui tüwipuude pääl. Ka on põõsaspuu sellepärast külma wastu kindlam, et ta aastakaswud sügiseks täitsa puiseks ja kõwaks kaswawad. Niiskesse maasse ei maksa teda istutada, sääl jäewad aastakaswud maltsaliseks ja tooreks ning õunad lähewad niiskel suwel puu otsas mädanema. Ka liiga kuiw maa ei ole soowitaw, sääl jäewad õunad wäikeseks ja kuiwaks. Kõige kohasem on tale paraja niiskusega sawisegane-liiwamaa ja tuulte eest warjatud koht. Et sort oma suuruse ja ilusa wärwi pärast esimese järgu näite- ja kauba- ning sisu poolest hää köögiõun on ja talwel ka peenemate lauaõunte puudusel laua õunaks kõlbab, seepärast soowitame tema kaswatamist igale aiapidajale Eesti- ja Liiwimaal.

11. Arabiõun.

Arabskaja ††. Januar — mai.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, kõrgekujuga õun. Külgedelt weidi kokkulitsutud, seepärast ei ole põiklõige mitte ümargune, waid wannipõhja moodu ovalümargune.

Karikas. Karikaõõnsus wäikene, koonusekujuline, karikalehed keskmise pikkusega, nende otsad hoiawad pääl kokku ja on enamasti üksteise wahelt läbikaswanud.

Õieõõnsus madal, konarline, selle serwad peenikesi nibukesi täis.

Wars lühike, kõwa, seisab wiltuselt õuna otsa sees. Warreõõnsus madal, mõnikord hoopis umbseks kaswanud, mõnikord on õõnsuse ühest küljest lihane nibu üles warre külge kaswanud.

Süda suur, lahtine, sisaldab eneses palju seemneid. Seemned kaunis laiad ja paksud.

Koor sile ja läikiw, warjupoolt kollakasroheline, päikesepoolt üleni tõmmupunaka wärwiga kaetud. Koore sees on igalpool roostekarwalised täpikesed, mis kaunis tihedalt koosseisawad. Mõnikord ilmuwad koore pääle ka suu-

remad tumedad plekid, mida „wihmaplekkideks“ hüütakse.

Sisu tihe, walge, pisut rohelisewõitu helgiga, mure, weinihapu maiguga. Sooja, lubjasepõhjaga maas kaswades omandab õun enesele ka würtsilise maigu, iseäranis soojal suwel.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib januaris ja seisab üsna hästi poole maini, hääl hoidmisel ka mai lõpuni.

Puu omadused. Puu on täitsa külmakindel; isegi Peterburi halbas kliimas on ta hästi wastu pidanud. Wiljarikkus kaunis suur, mõni aasta ülisuur. Puu kaswatab lai-ümarguse krooni ja kõlbab kõigeparem tüwipuuna kaswatada. Lehed on suured, ovalümargused, serwad terawalt saetud hammastega, milledest muist sügawamate, muist madalamate wahedega on. Lehtede ülemine külg on mustjastumeroheline, alumine pisut walkjam.

Wilja wäärtus. Wäga hää köögi- ja kaunis hää kaubaõun. Saab ka wilul ja wihmasel suwel täiesti walmis.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Regel kirjeldab sorti oma „Русская Помология“ sees I. lhk 175 „Арабское“ nime all. Ka Krasnoglasow annab tale sellesama nime. Puukoolide hinna- ja wäljanäituste-nimekirjades kannab ta ka järgmisi nimeteisendisi: Тульское, Полукрымское, Синее Астраханское, Чугунное. Rootsi pomolog Eneroth kirjeldab teda lhk 257 „Arabskoje“ nime all. Wäljamaal, pääle Rootsimaa, on sort tundmata.

Märkused. Arwatakse, et sort Moskwa ümbrusest, nimelt lõunapoolt Moskwat pärit on, kus ta enesele peaaegu lauaõuna häädused omandab. Säält on ta aegamööda põhjapoole laialilagunenud ja just nimelt sellepärast, et ta kewadeni wäga hästi seisab ja mai kuul hääd hinda maksab. Meie kodumaal on ta oma suure wiljarikkuse pärast kaunis laialt maad leidnud, sest mõni aasta on puu nii rohkesti tõmmukarwalisi õunu täis, et lehti ei näegi. Puu lepib iga maaga ja kannab kõigesuuremad talwekülmad wigata wälja. Wiimasel ajal on seda sorti ka Soomes hääde tagajärgedega kaswatama hakatud ning Dr. Eneroth soowitab teda ka Põhja-Rootsimaal kaswatama hakata.

12. Astrachan, punane.

Punane Astrachan **!. August — sept.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, ümargune kuni piklikümargune õun, ülemisest otsast madalalt kandiline, mis aga suuremat wälja ei paista. Põiklõige peaaegu ümargune, ainult ühe külje päält pisut loogeline. Kõigepikem laiuse läbimõõt on õuna keskpaigas. Kõigesuuremate õunade laiuse läbimõõt on umbes 73 mm., kõrguse läbimõõt 60—66 mm.

Karikas kinnine, karikalehed rohelised, õrna udukorraga kaetud, kaunis pikad ja laiad, tõmpterawa otsaga, hoiawad keskelt kokku, kuna ülemised otsad wäljapoole on painutatud. Karikaõõnsus on kummulikoonuse taoline lai, tolmukad seisawad ülemises osas.

Õieõõnsus lai, madal, serwad weidi nukilised.

Wars kaunis pikk, weidi lihaw, heleroheline. Warreõõnsus kaunis sügaw, kitsas, harilikult heleokeri karwaliste roostekiirtega kaetud.

Süda keskmise suurusega, pikliklaia sibulakujuline, seisab õuna keskpaigas. Südamekambrid on wäikesed, poollahtised osalt peaaegu kinnised, nende waheseinad on siledad. Telje õõs on pikk ja kitsas. Seemneid on kaunis rohkesti. Nad on tõmmukarwalised, kaunis suurud, piklikmunataolised, tõmpterawa otsaga ja enamasti täiskaswanud.

Koor on paks, sile ja puus kaswades walkjassinise udukorraga kaetud. Pühitakse udukord ära, siis on koor läikiw ja weidi raswane. Põhjawärw on rohekaskollane, kuid see tuleb ainult warjupool külges üksikute täpikeste ning lapikestena nähtawale, sest terwe õun on üleni karmin-sharlapunase kattewärwiga paksult kaetud, mis päikesepool küljel paiguti purpurpunaseks muutub. Koorealune on üleni walkjaid tipukesi täis, mis õuna ülemise otsa poole tihedamaks lähewad. Wärwi iluduse poolest on õun täiesti tore iluasi. Ka lõhn on kaunis tugew.

Sisu on helewalge kuni helekollakas walge, koore alt ja karikaõõnsuse ümbert weidi punakas, peeneteraline, kaunis kindel, rohkesti mahlane, nõrgalt würtsitud suhkrulise weinihapu maiguga ja meeldiwmõnusa lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib warakult, näit. hästi soojal suwel juba juuli lõpul, harilistel aastatel augustis, wiludel ja wihmastel aga septembri algusel. Temast waremini walmiwad Roheline ja Walge klaarõun, Walge Astrachan ja Moskwa pirniõun. Põhjapool meie kodumaad, näit. Peterburi kub. ja Soomes walmib ta harilikult septembri algusel. Wältus kestab waewalt paar nädalat. Tahetakse wältust pikendada, siis peab õunad weidi enne täielist küpsust puust mahawõtma, siis seisawad nad nädalat neli, on rohkem mahlased ja kannatawad wedu ilma plekkimata wälja.

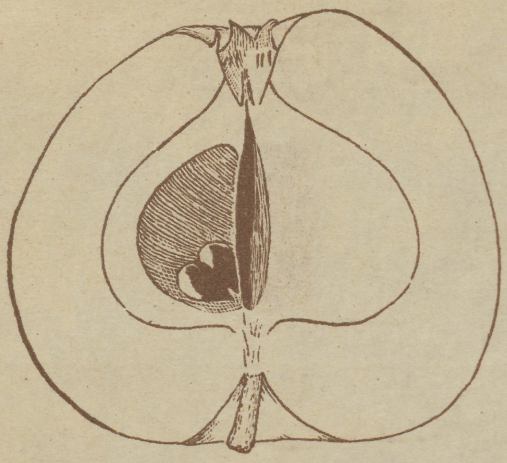

Astrahan, walge.

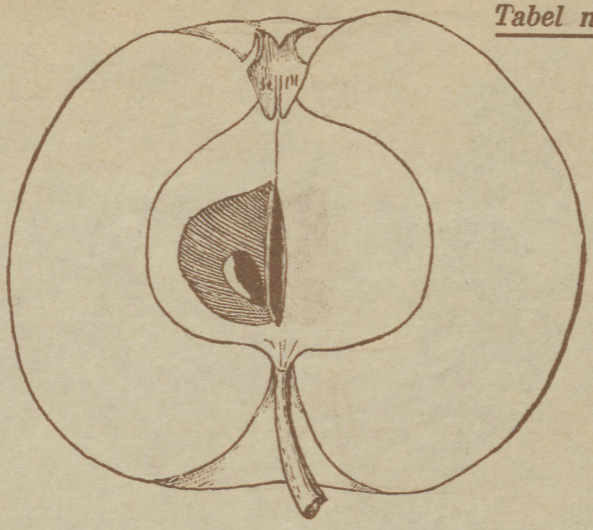

Borowinka (Karlamowski).

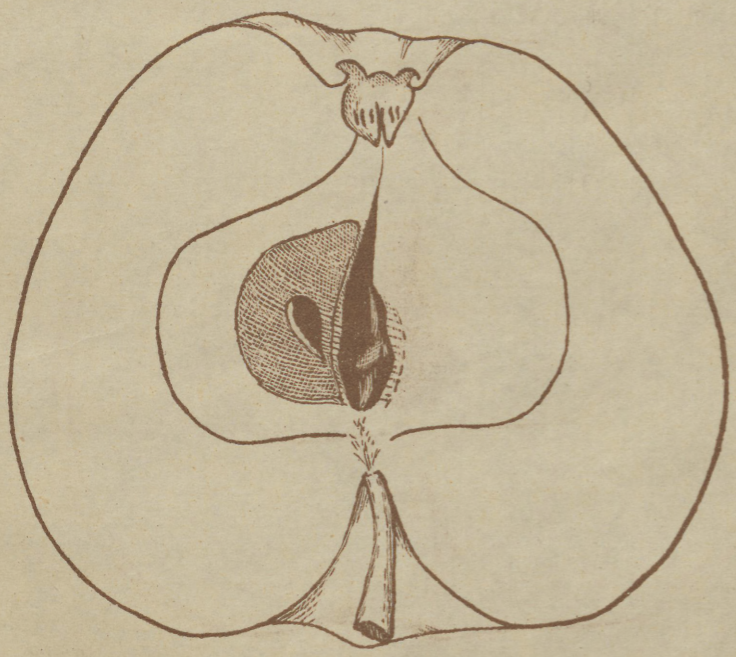

Aport (Keiser Aleksander).

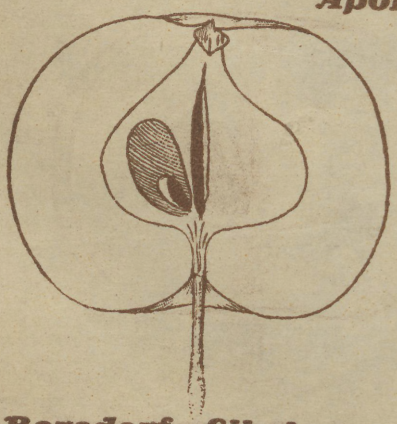

Borsdorf, Liiwimaa tali-.

Kuldrenett, Liiwimaa-.
(Wähendatud.)

Puu omadused. Puu kaswab kiiresti, kuid mitte suureks, hakkab noorelt kandma ja on hästi wiljarikas. Puu kaswatab sirge tüwi ja ümarguse korraliku krooni. Aastakaswud on violetikarwa tõmmud, harwikute hallkollaste kooretäpikestega. Lehed on piklik-ümargused, doppelhambuliste serwadega, keskmise suurusega, päält tühm-rohelised, alt walkjas-rohelised ja weidi karwased. Lehewars on keskmise pikkusega, kaunis jäme, altpoolt punasekarwaline. Lehepungad on wäga wäikesed, udukarwakestega kaetud, hallid. Wiljapungad on suured, munakujulised ja niisamati karwased. Punane Astrachan armastab kergepäralist huumuserikast sooja põhjaga maad ja on meie kodumaal, Lõuna-Soomes ning Põhja-Rootsis külmakindel. Ka Peterburi pomologia-aias on ta waljud talwekülmad wäljakondnud. Ainult Wenemaa põhjaida poolsetes kubermangudes tulla Grebnitzky teate järele noorte puude juures sagedasti külmanäpistusi ette, kuna Walge Astrachani ja Walge klaari juures seda mitte ei sünni. Muidu on ta aga üks neist sortidest, mis kõikides Wenemaa wiljapuude kaswatamise raionides sigineb. Teda wõib niihästi tüwi- kui põõsaspuuna kaswatada.

Wilja wäärtus. Hää laua- ning kaunis hää köögi- ja kaubaõun. Häil aastatel, kui õun klaariks läheb, on ta esimesejärgu lauaõun, mida sääl, kus suuremad müügikohad lähedal on, kaunis rohkel arwul wõib kaswatada, sest oma mõnusa maigu, karastaw-mahlalise sisu, kalli lõhna ning ilusa wärwi pärast leiab ta kergesti ostjaid. Saab õun mõned päewad enne täielist küpsust puust mahawõetud, siis seisab ta 2—3 nädalat ilma jahuseks minemata.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Enerothi (II, 44) teate järele on Rootsi kirjanik Bergius esimene, kes juba aastal 1780 Punasest Astrachanist kirjutab. Inglis pomologide uurimise järele olla sort 1816. Rootsimaalt Inglise maale toodud. Saksa pomolog Oberdieck teatab, et Punane Astrachan läinud aastasaja algusel ka Saksamaale olla Rootsist toodud ning hiljem alles Saksamaalt Wenemaale wiidud. Wene pomologid peawad aga sorti Wene sordiks, ilma et midagi lähemat seletust oma arwamise tõenduseks ettetooksiwad. Et sort Wene linna „Astrachani“ nime kannab, ei tee weel sorti Wene sordiks. Isegi Grebnitzky tunnistab, et sort Wenemaal mitte wäga rohkesti ei ole laialilagunenud, näitustel olla teda harwasti näha ja kirjanduses tehakse tast wõrdlemisi wähe juttu. Meie oleme Rootsi pomologi Dr. Enerothiga ühel arwamisel, et sort 18-ma aastasaja algusel neist Lõuna-Wenemaa õunasortide seemnetest, mis Rootsi sõjawangid endaga kaasatõiwad ja kodu wäljakülwasiwad, Rootsimaal on üleskaswanud. Seda arwamist kinnitab ka Soome pomologi Smirnoffi leidus, kes enesele wõrdlewa uurimise tarwis Krimmist, Batumist, Bakust ja Bessarabiast mitmesugusi õunu laskis saata, et Punasel Astrachanil ühe Krimmi kalwilliga wäga palju sarnadusi on. Oliwad sõjawangid selle sordi seemned Astrachanist kaasatoonud, siis hakkasiwad nad seemnetest üleskaswanud puid ka Astrahani õunapuudeks hüüdma. Et neist seemnetest Rootsimaal mitmesugused uued ja iseseiswad sordid tekkisiwad, seda tunnistab ka see näktus, et Rootsis wäga palju Astrachani nimelisi õunasortisi leidub, näit: Walge Astrachan, Sparreholmi Astrachan, Gyllenkroki Astrachan, Suur klaar Astrachan jne.

Dr. Eneroth kirjeldab sorti (II, 42) Röd Astrakan nime all, niisamati ka Smirnof (lhk 44). Grebnitzky kirjeldab teda „Атласъ Плодовъ“ sees, lhk 247 Астраханское красное nime all. Sedasama nime kannab ta ka Dr. Regeli (lhk 441) ja teiste Wene aiatöö kirjanikkude juures ning puukoolide hinnakirjades. Poolamaal hüütakse sorti Astrachanskie czerwone ja Oliwka czerwona. Saksamaal kannab ta Roter Astrachan, Taanimaal Röd Astrakan, Inglismaal Red Astracan, Beauty of Wales, Anglese Pippin, Hampers American, Waterloo, Peterlings Early, Castle Leno Pippin, Duke of Devon ja Pomeroy, ning Prantsusemaal Pomme d' Astrakan Rouge ja Vermillon d' Eté nime.

Märkused. Punane Astrachan on oma toreda wärwi, peenemaigulise sisu, puu wiljarikkuse ja wastupidewuse pärast enesele üleilmlise kuulsuse ja lugupidamise wõitnud, sest teda kaswatatakse Soome-, Rootsi-, Norra-, Taani-, Saksa-, Prantsuse- ja Inglismaal ning Põhja-Ameerikas. Wenemaal sigineb ta wiljapuude põhjapiirilt kaugele lõunasse ja meie kodumaal on ta ka kaunis laialt tuntud sort. Siisgi wõiks teda linnade lähedal rohkem kaswatada kui seiamaani, kuna teda kõrwalistes kohtades kui suiõuna, mis kuigi kaua ei seisa ja kauget wedu wälja ei kanna, ainult oma tarwiduseks sünnib kaswatada. Ta walmib parajasti siis, kui Walge Astrachan ja teised warasemad suweõunad juba kaubaturult kadunud on ja sügiseõunad weel turule pole jõudnud. Ainus wiga, mis sordile wõib anda, on see, et ta tüwihaawamiste wastu õrn on. Näit. tarwitawad koorehaawad palju kauemat aega kinnikaswamiseks, kui Säfstaholmil, Walgel Astrachanil ja teistel sortidel. Fusicladiumi (seenehaigust) tuleb niihästi puu kui wilja juures wähesel määdul ette.

13. Astrachan, suur klaar.

Suur klaar astrachan. **†, Sept.

Suurus ja kuju. Suur munaümargune, kandiliste külgedega õun. Põiklõige rohkesti loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed, otsad hoidwad tagaspidi. Karikaõõnsus lai.

Õieõõnsus madal, sooneliste ja nukeliste äärtega.

Wars lühike, pruunikarwaline. Warreõõnsus nii kitsas, et wars nagu õuna sisse oleks torgatud. Õõnsus on seest roostene, mõnikord ulatab kitsas roostetriip pikku üle õunakülje kuni õieõõnsuseni.

Süda suur, sibulakujuline. Südamekambrid on suured, waheseinad korrulised. Seemneid on palju, nende kuju on osalt lai, osalt ümargune. Enamasti kõik on täiskaswanud.

Koor sile, raswane, warjupoolt hele kollakasroheline, päikesepoolt kollakaspunase leegiline, üleni peenikeste, harwalseiswate roostetäpikestega kaetud.

Sisu rohekaswalge, kore ja mahlane; südamekaarte ümbert on sisuterad kõik nagu läbipaistwaks tardunud mahlaks muutunud. Maik mõnus, nõrgalt weinihapu. Päikesepaistilisel, soojal suwel läheb õun täiesti klaariks ja läbipaistwaks, seisab siis ainult mõned päewad ja läheb warssi jahuseks.

Walmimise aeg ja wältus. Walmib soojal suwel septembri keskusel, wilu ja wihmase ajaga septembri teisel poolel. Wältab ainult mõne päewa ja muudab siis jahuseks.

Puu omadused. Puu on täiesti külmakindel. Õunad walmiwad Soomes Wiiburi kubermangus iga aasta, kuid ei muutu mitte klaariks, nagu meie kodumaal ja Kesk-Rootsis. Puu kannab enamiste iga aasta wilja, siisgi just mitte nii rohkesti, kui Walge Astrachan. Puu kõlbab tüwi- ja põõsaspuuna kaswatada. Ta kroon on korrapäralise laia kujuga, oksad paindwad, aastakaswud peenikesed ja lehed suured, tumerohelised.

Wilja wäärtus. Klaarilt on ta esimese järgu lauaõun ning neil aastatel, kus ta klaariks ei lähe, häämaiguline köögiõun sissekeetmise ja õunasüldi walmistamise jaoks.

Kirjandus ja nimeteisendid. Nimeteisendisi sordil ei ole. Rootsi pomolog Dr. Eneroth (II, lhk 44) ja Soome pomolog A. Smirnoff (lhk 46) kirjeldawad mõlemad teda „Stor klar astrakan“ nime all. Wäljamaa pomologidel näikse sort tundmata olewat.

Märkused. Sort on Rootsimaalt pärit ja arwatawasti Walge Astrachani seemnest üleskaswanud. Esimesena leidis aiatöö direktor E. Lindgren teda Stockholmis Frögrenska aiast ja hakkas sorti ta suurte õunade ning teiste häädе omaduste pärast paljundama ja soowitama. Selle tagajärjel lagunes ta terwel Kesk- ja Põhja-Rootsimaal ning Lõuna Soomes laiali. Meie saime sordi Soome Aiatööseltsi puukoolist ja oleme teda Eestimaal laialilaotanud. Meie tähelpanemiste järele hakkab puu kaunis noorelt kandma ja annab peaaegu iga aasta keskmisel wiisil saaki. Õunad on ilusad, suured, päewapoolt roosapunased ja lähewad enamasti iga aasta klaariks. Oma tarwis wõiks tast igas aias paar puud olla; kaubaõunaks kõlbab ta ainult linna ligidal, kust teda käe otsas kandes wõib müügile wiia. Kaugemale saatmist ei kanna ta mitte wälja.

14. Astrachan, walge.

Walge Astrachan **!. August.

Suurus ja kuju. Õun on keskmise suurusega, 70—80 mm. lai, 55—60 mm. kõrge, laperümarguse ehk laia-koonuse kujuline. Sagedasti leidub ka kõrge-koonuse kujulisi õunu. Warrepoolne ehk alumine õuna osa on ülemisest peaaegu kaks korda laiem. Suurematel õuntel on külgede pääl laiad, madalad kandid, wähemad on nagu treitud siledate külgedega. Üks külg on teisest püstläbilõikes enamasti kõrgem, põikläbilõike kuju on loogeline.

Karikas on pisuke ja kinnine. Karikalehed on kollakastõmmud, peaaegu paljad, kaunis pikad, terawad, jäewad kaua roheliseks. Karikaõõnsus on sügaw ja ulatab südameni. Tolmukad seisawad selle ülemises jaos.

Õieõõnsus on madal, nii et karikas peaaegu õuna otsa sees seisab. Õõnsuse serwasi piirawad lihased nibud ja sooned, mis kaunis nähtawa kantide näol õuna ülemise poole külgedel kuni keskpaigani ulatawad.

Wars on lühike, jäme, lihaw, rohekas ehk kollakastõmmu. Warreõõnsus on kaunis lai ja madal, kiirte wiisil laialiminewate tõmmukarwaliste roostetriipudega kaetud.

Süda on lai, südamekujuline ja seisab rohkem õuna ülemise otsa sees. Telg on õõnes, sagedasti kuni pooleni walge sisuga umbseks kaswanud. Südamekambrid on suured, nende waheseinad kumbus ja enamasti pakatanud. Seemneid on rohkesti (8—12), enamasti kõik

täiskaswanud, kastanipruuni karwalised, jämedad ja lühikesed.

Koor on peenike, sile, õhuke, abras, pisut raswane ja puu otsas kaswades sinihalli udukorraga õrnalt kaetud. Põhjawärw on rohekashall kuni tühm-walge, päikesepoolt õrn-roosa jumega, millest lühikesed karminpunased triibud läbikäiwad. Koorealused täpikesed on walmimata õunal kaunis selgesti näha, kuna nad walminud õuna juures ärakaduwad. Koorel on nõrk aga meeldiw arbusilõhn juures.

Sisu on walge, pehme, rohkesti mahlane, peenikese mõnusa weinihapu maiguga, muutub mõni aasta täiesti, mõni aasta tükati läbipaistwaks klaariks. Et ta klaariks minemise järele wäga ruttu jahuseks läheb, seepärast peab õunad pisut enne täielist küpsust puust mahawõtma, siis on nad kõige maitsewamad. Sisul on tugew ja mõnus lõhn juures.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib soojadel suwedel augusti esimesel, wiludel augusti wiimasel poolel. Wältus kestab ainult mõne päewa. Mida küpsemalt ta puust wõetakse, seda lühem on wältus. Kes wältust tahab pikendada, see wõtgu õunad mõni päew enne täielist walmimist puust maha.

Puu omadused. Puu on täitsa külmakindel, terwe ja tugewa kaswuga ning kuhjasarnase lai-ümariku krooniga. Hakkab noorelt kandma ja kannab peaaegu igaaasta rikkalikult. Õitseb kaunis warakult, kuid sellegipärast külm õisa ei riku. Hastakaswud on kastanipruunid, siledad, ainult otsadest pisut wildiuduga kaetud. Koore sees on wäikesed, harwalseiswad walged täpikesed. Lehed on wäikesed, piklik-ümargused, terawa otsaga, hambulise äärega ja siledad. Nende wärw on heleroheline. Lehewars on pisut üle keskmise pikkuse. Puu kaswab igal wormil ja igasuguses maas. Wõrepuude pääl paisuwad õunad hästi suureks, lähewad üleni klaariks ja näewad ime toredad wälja.

Wilja wäärtus. Walge Astrachan on põhjamaa waraste suwesortide hulgas oma iluduse ja maigupeensuse poolest esimesejärgu lauaõun, mida hääde müügipaikade läheduses suuremal mõõdul wõib kaswatada, kõrwalistes kohtades aga ainult oma tarwis, sest ta ei kanna wedu ega seisa kuigi kaua.

Kirjandus ja nimeteisendid. Walge Astrachan on sort, mida peaaegu terwes ilmas tuntakse ja kaswatatakse. Seepärast on tal ka wäga palju nimeteisendisi, milledest C. Mathieu üksi 40 tükki ülesloeb. Et lugejaid suure nimede hulgaga mitte koormata, wõtame seia ainult tähtsamad üles. Wene kirjanduses kannab ta Астраханское Бѣлое nime (Атл Плод. 187), ainult eksiwiisil nimetatakse teda mõnel pool (Rohelise- ja Walgeklaarõunaga ärawahetates) ka Зеленый Наливъ, Наливное Зеленое, Цикадъ, Наливъ, Бѣлый Наливъ, Сквозной Наливъ, Сѣрый Наливъ ja Рижскій Наливъ. Dr. Regel kirjeldab teda Рижская Сквозпина (lhk 153) ja Полосатое Наливное (lhk 155) nime all. Poolamaal, kus sorti juba mälestamata aegadest saati wäga suurel mõõdul kaswatatakse, kannab ta „Oliwka biala“ nime. Soome-, Rootsi-, Norra- ja Taanimaal on ta „Hwit astrakan“ nime all tuntud ja wäga lugupeetud lauaõun. Saksamaal kannab ta igalpool „Weisser Astrachan“ nime, ainult mõnes kohas hüütakse teda ka Astracanischer Sommerapfel, Moscowiter Apfel, Russischer Eisapfel ja Cikadapfel. Prantslased nimetawad teda: Transparente, Pomme gelèe, Pomme blanche glacée ja Astracan blanc, inglased ja ameriklased: White Astracan, Glace de Zelande, Moscowite transparente apple ja Transparent-apple, itallased Mela d' Astracan.

Märkused. Wene, Saksa, Prantsuse ja Inglis pomologid peawad Walget Astrachani Wene sordiks, kuid Soome pomolog Smirnoff ja Rootsi pomolog Eneroth, kes esiotsa ka sellesamas arwamises oliwad, tuliwad oma uurimistes wiimaks sellele otsusele, et ka Walge Astrachan on niisamati Lõuna-Wenemaalt Rootsimaale sissetoodud seemnetest üleskaswanud sort, nagu Punane Astrachan. Oma arwamist põhjendawad nad sordi suure külmakindluse ja laialilagunemise pääl Rootsi- ja Norramaal. Norramaal kaswatatakse sorti 64. põhjalaiuse graadini, Rootsis Ongermanlandi länini ja Soomes Waasa linnani. Teiseks põhjuseks on see, et sorti Rootsimaal juba wäga wanal ajal on kaswatatud, sest juba 1750. aastal on ta sääl nii laialilagunenud olnud, et selleaegsed kirjad tast kõnelewad, kuna Wene selleaegne kirjandus sordist midagi ei lausu. Kuulus Rootsi taimeteadlane Karl von Linnè oli juba omal ajal arwamises, et sort Rootsimaal on tekkinud ja säält teistesse maadesse laialilagunenud. Kolmas põhjus on see, et sort põhjapoolsetes maades parem sigineb kui lõunapoolsetes. Wenemaal kaswab ta kuni Hersoni kubermanguni weel kaunis hästi ja walmib sääl juulikuu lõpul, Poolamaal augusti hakul, meil aug. keskusel ja Soomes, nimelt Wiiburi kub. ja Walamo kloostri-aias septembri lõpul. Wiimases kohas, mis Peterburist hulk maad põhjapoole seisab, on sort täitsa külmakindel, kuna külm teda Peterburi pomoloģia-aias iga talwe näpistab. Kül on sääl

Eesti-, Rootsi-, Soome- ja Saksamaalt tellitud pookoksadega katseid tehtud, aga tagajärjed jäiwad ikka ühesuguseks. Meie kodumaal on sort ka hästi laialilagunenud ja sigineb igasuguses maas ühtewiisi, siisgi lähewad õunad rammusas liiwasegases maas kaswawate puude pääl rutem ja rohkem klaariks, kui raskes ja külmapõhjaga sawimaas. Wiimases tekib ka fusicladium wilja pääle, kuna esimeses lehetäid puu enese kallale asuwad. Bordoowedelikuga pritsimist kannab puu ilma kahjuta wälja. Seda sorti wõime ta külmakindluse ja rikka kandmise pärast julgesti soowitada, sest ta lepib ka halwa maa ja seisukohaga ning annab iga aasta saaki: üks aasta parajasti, üleaasta rohkesti. Siisgi ei maksa teda kõrwalistes kohtades mitte suurelwiisil istutada, sest õunad ei kannata wedu, waid on wäga õrnad plekkima, mille tagajärjel nad mustakirjuks ja näotumaks lähewad. Niihästi mujal kui ka meie juures wahetatakse Walge Astrachan Walge klaarõunaga ära. Wahettegewad tundemärgid, mis Walget Astrachani Walgest klaarõunast lahutawad, on Grebnitsky järele järgmised: lossis koonusetaoline kuju, madal roostega kaetud warreõõnsus, sinikaswalge udukord puuskaswamise ajal koore pääl, koore hallikarwa rohekaswalge põhjawärw ja kahwatanud karminpunased triibud päikesepool külges kui ka see, et õun just südame ümbrusest klaariks ja läbipaistwaks muutub. Walgel klaaril ei ole põhjawärwi pääl ialgi punaseid triipusi.

15. Babushkino.

Бабушкино **!. Dets. — juuli.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, korratu kujuga, tõmp-ümargune, laiade kantidega õun. Laius 80, kõrgus 60 ja ümbermõõt 260 mm. Püstläbilõikes on üks külg teisest kõrgem ja laiem.

Karikas kaswamise ajal kinnine, aga kui õun seistes täiesti on walminud, siis poollahtine. Karikaõõnsus lühike ja wäike, ei ulata südameteljeni.

Õieõõnsus lai, mõnel õunal sügawam, mõnel madalam. Õõnsuse seinad on soonelised, mis enama jao õunte juures õõnsuse serwani ulatawad.

Wars on walkjaspruun, mõnel puine, mõnel kortsuline ja pehme, 10—22 mm. pikk, keskkohast peenem, otsade poolt jämedam. Warreõõnsus kaunis madal ja lai, seest roostekorraga kaetud, mis mõne õuna juures üle augu serwade wäljaulatab. Küljekantide otsad jooksewad warreõõnsusesse kokku.

Süda on sibulakujuline ja õuna suurusega wõrreldes wäga suur. Telg on õõnes, kambrid seisawad lahus. Seemned on kaunis suured, pikad, õige paksud, helepruunid.

Koor on kuiw, sile, läikiw, wäga paks ja tihe, warjupoolt kollakasroheline, läheb aga seistes täiswalminud õuna juures helekollaseks, kuna päikesepoolne külg ilusa õrna puna omandab. Koore sees on palju walkjaid ehk roostekarwalisi täpikesi. Puust mahawõtmise ajal pole õunal misgisugust lõhna, alles seistes ja walmides omandab ta ilusa ja tugewa lõhna.

Sisu on walge, peenikese teraline (tihe), mahlane, magusapoolse, wähetuntawa weinimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Õun saab alles detsembris söögikõlbuliseks ja seisab juulini, hääl hoidmisel augustini. Puust mahawõtmisega wõib esimeste külmadeni oodata, mis meie juures oktobri kuus, aga Kesk-Wenemaal pooles septembris ilmuwad. Puus kaswades ei tee paar graadi öökülma õunale midagi wiga.

Puu omadused. Puu on täiesti külmakindel, laia krooni ja keskmise kaswuga. Aastakaswude koor on tõmmukaspruun, hallide täppidega. Lehed on ümarguse munakujulised, siledad, terawa otsaga, punakate soonte ja walkjasrohelise warrega. Leheserwad on suurte nüridate hammastega, milledel igaühel weel 2—3 wäikest lisahambakest on. Puu hakkab harilikult alles 15. aasta wanaduses kandma, kuid siis kannab ta selle eest ka rohkesti ja saab õige wanaks. Õunad seisawad wäga tugewasti puus.

Wilja wäärtus. Babushkino on hää laua- ja kaubaõun, mille eest näit. '4 korda kallimat hinda kaubaturul maksetakse, kui Antonowka eest, sest Antonowka läheb juba pääle jõulut rikki, kaotab maigu ja lõhna, kuna Babushkino siis enesele just kõigeparema maitse omandab ja peaaegu kuni uute õunte saamiseni hää seisab. Pääasjalikult on ta wäga hää talwine lauaõun toorelt söömiseks, aga kõlbab ka keetmiseks ja küpsetamiseks, kuigi tal selletarwis pisut rohkem hapukat maiku peaks olema.

Kirjandus ja nimeteisendid. Nimeteisendisi Babuskinol ei ole. Wene pomologid: Dr. Regel (lhk 110) I. Djäduscha (Атласъ Плодовъ lhk 73) ja I. Ussikof (lhk 141) kirjeldawad sorti ainult „Бабушкино“ nime all. Wäljamaal, ka Rootsis ja Soomes, on sort tundmata.

Märkused. Babushkino on eht Wenesort, kuigi teadmata on, missuguses riigiosas ta ilmale on tekkinud. Kõige rohkem leitakse teda Kesk-Wenemaalt, nimelt Tuula, Kaluga, Rjäsani ja Orlowi kubermangudest, kus teda kaubaõunana suurewiisiliselt kaswatatakse. Kõige otsitawamad päälinnade turgudel on Tuula ja Kaluga õunad. Djäduscha soowitab teda kaubaaedades suurewiisiliseks kaswatamiseks, kuna teda Grebnitzky arwamise järele ainult Kesk- ja Põhja-Wenemaal suurewiisiliselt maksab kaswatada, kuna ta lõunapoolsetes kubermangudes, kus palju häid talirenettisi olemas on, nendega wõistelda ei suuda. Ida- ja läänepoolsetes kubermangudes, niisamati ka meie juures on sort peaaegu täiesti tundmata. Muidugi teeb see ta laialilagunemisele takistust, et ta wäga wanalt kandma hakkab. Meie juures täidab tema, kui kauaseiswa talilauaõuna aset Tali-Borsdorfiõun, mis juba 5. aastal pääle istutamist kandma hakkab ja 10-ne aasta pärast hästi rohket saaki annab.

16. Baldwin.

Red Baldwin **†. Dets — april.

Suurus ja kuju. Alla keskmise suuruse, koonuse kujuline õun, püstläbilõikes üks külg teisest kõrgem, põikläbilõige ümargune.

Karikas poollahtine, õõnsus madal. Karikalehed lühikesed, närtsiwad ja kuiwawad ruttu ära.

Õieõõnsus kaunis sügaw, serwad ümberringi soonelised.

Wars lühike, pruun. Mõnel eksemplaril on warre külge wäikene lihane nibu kaswanud. Warreõõnsus lai ja madal, selle seinad seest roostekorraga kaetud.

Süda keskmise suurusega, telg ja kambrid kinnised. Seemned on suured, laiaks litsutud, täiskaswanud, tumepruuni karwalised.

Koor sile, läikiw, warjupoolt kollakasroheline, üleni pisikeste roostekarwa täppidega; päikesepool ilusa ühetasase punakaspruuni kattewärwiga kaetud, mille seest harwad karmosinpunased triibud wäljapaistawad.

Sisu walge, pisut kollaka jumega, peeneteraline, tihe, kuid siisgi mure; nõrga, aga mõnusa renetti maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab aprilli'ni.

Puu omadused. Puu on hästi wiljakas, tugewa kaswu ja laia piramidisarnase krooniga.

Wilja wäärtus. Täitsa walminult wäga peenemaiguline lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. „Jll. Handbuch“ sees lhk 427 kirjeldab Flotow teda Baldwini nime all, Lucas lhk. 187 Baldwin Rosenapfel ning Hogg lhk 13 ja Downing lhk 85 ka Baldwini nime all. Ühtlasi antakse ka järgmised nimeteisendid üles: Woodpecker, Red Baldwin, Butters ja Steele's Red Winter. Eneroth kirjeldab teda lhk 261 Baldwini nime all.

Märkused. Baldwin kõlbab Eestimaal ainult põõsas- ehk wõrepuuna hästi soojal kohal ja soojapõhjaga maas kaswatada, siis walmib wili täielisele häädusele. Sort on Põhja-Ameerikast pärit ja peetakse sääl peenemaiguliseks lauaõunaks. Uuemal ajal on ta terwes Europas laialilagunenud, kõigerohkem aga Saksamaal, kus tast kui ilusast kaubaõunast ning hääst lauaja köögiõunast wäga suurt lugu peetakse.

17. Barlowi õun.

Барловское **. Sept. — now.

Suurus ja kuju. Suur koonusekujuline õun, külgede pääl laiad, madalad kandid, läbilõige loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed laiad, otsad hoiawad tagaspidi, karikaõõnsus madal, kausikujuline.

Õieõõnsus lai, serwad loogelised.

Wars pikk ja puine. Warreõõnsus trihtrekujuline ja sügaw, seinad roostetriibulised.

Süda suur, sibulakujuline, kinnine, kambrite waheseinad katki kärisenud. Seemned on wäikesed, nende arw kaunis rohke. Südamekaarte seis on iseäralik.

Koor sile, läikiw, udukorraga kaetud. Warjukülg walkjaskollakas-roheline, päikesepoolt ilusate tühm-karmosinpunaste leekidega, osalt tihedate triipudega kaetud, mille wahelt ja seest roostekarwa täpikesed wäljapaistawad ja milledest wihmastel suwedel õunakoorele nagu roostekarwa wõrk pääle tekib.

Sisu walge, peenikene, mahlane, würtsitud-magusa weinimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris ja wältab hääl hoidmisel nowembrini.

Puu omadused. Puul on tugew kasw ja suur ümargune kroon. Täitsa külmakindel, nii et ta isegi Peterburi pomologia-aias talwedele hästi on wastupidanud.

Wilja wäärtus. Ilusa wälimuse ja mõnusa magusamaiguga sügiseõun, mis kergesti ostjaid leiab.

Kirjandus ja nimeteisendid. Regel kirjeldab teda lhk 393 „Барловское“ ja Eneroth lhk 265 „Barlowskoje“ nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole, wäljamaa pomologid, päale Enerothi, teda ei tunne.

Märkused. Sordi on aiatöödirektor Barlow Zarskoe Selo keiserlikus lossiaias seemnest üleskaswatanud, mispärast ka sort oma kaswataja nime kannab. Suure külmakindluse pärast wõib sorti Põhja-Wenemaa kubermangudes, Soomes, Põhja-Rootsis ja meie kodumaal igalpool kaswatada. Dr. Eneroth peab sellest õunasordist suurt lugu ja soowitab tema kaswatamist Soome ja Põhja-Rootsimaale. Meie kodumaal wõib Karlamowsky tema aset wäga hästi täita.

18. Bedfordshire õun.

Bedfordshire Foundling **††. Dets. — april.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega munaümargune õun, külgede pääl laiad, madalad kandid.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, karikaõõnsus madal ja lai.

Õieõõnsus lai, madal, sooneliste äärtega.

Wars kõwa, puine, warreõõnsus seest roostega kaetud.

Süda sibulakujuline, kinnine, seemned munakujulised, osalt tühjad.

Koor õhukene, sile ja läikiw. Klaarkollase põhjawärwi pääl on heredad tulipunased leegid ja suured roostekarwa hallid plekid.

Sisu kollane, tihe, peenikene, wäga kalli ja mõnusamaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris ja wältab aprillini. Pääle selle kaotab õun mahla ja muutub jahuseks.

Puu omadused. Puul on tugew ja lopsakas kasw. Aastakaswud on peenikesed, punakas pruunid, suurte täppidega kaetud. Lehed on suured, munaümargused, serwad sügawalt hambulised. Puu on külmakindel ja hästi wiljakas.

Wilja wäärtus. Hää laua-, köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Oberdieck lhk 93, Hogg lhk 34, Downing lkk 90 ja Eneroth lhk 264 kirjeldawad sorti „Bedfordshire Foundling“ (Bedfordshire leitud õuna) nime all. Nimeteisendisi tal ei ole.

Märkused. Inglissort, mida Bedfordshire aedadest leiti ja 1831. aastal esimest korda Inglis aiatöö aastaraamatutes kirjeldatakse. Inglismaalt toodi sort 1840. Saksamaale ja Belgiasse, kus teda paiguti kaunis rohkel arwul kaswatatakse. Inglismaal ja Ameerikas on ta aga laialt tuntud ja lugupeetud õun. Rootsi pomolog Eneroth kiidab teda „igapidi wäga tähelpanemise wäärt tubliks õunaks“ ja soowitab tema kaswatamist kõikidele Rootsi aiapidajatele. Meie saime pookoksad Reutlingeni pomologia-institudi aiast ja wõime tema kaswatamist ka Eesti aednikkudele soowitada.

19. Bellefleur, kollane.

Kollane Belflör. **††. Dets. — märts.

Suurus ja kuju. Suur, kõrgekujuline, peenelt kanditud külgedega õun. Põikläbilõige peaaegu ümargune.

Karikas kinnine, karikaõõnsus keeglikujuline, karikalehed pikad, kitsad, kaua alalseiswad.

Õieõõnsus lai, kõrgetest nukkidest ümberpiiratud.

Wars pikk, puine, roheline, pikuti soontega, mõnikord ka lihane. Warreõõnsus hästi sügaw ja kitsas, seinu katawad pikad, heledakarwalised roostetriibud.

Süda sibulakujuline, kinnine, seemned suured, munakujulised, terawa otsaga, tumepruunid ja täiskaswanud.

Koor õhuke, sile, läikiw ja pisut raswane. Põhjawärw kollane, päikesepoolt pisut tumedam, mõnikord õrnalt punaka leegiline. Õunakoor on üleni pruuni täppidega kaetud, mida punakad ehk walkjaskollased rõngasjooned ümbritsewad.

Sisu peenike, kollane, südamekaarte ümbert pisut rohekat karwa, mahlane, meeldiwmagusa maiguline, mis nõrgalt würtsitud renettimaiku meeldetuletab. Terwel õunal on tugew ja ilus lõhn juures.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab poole märtsini.

Puu omadused. Puul on ümargune, harw kroon ja pisut allapoole hoidwad oksad. Aastakaswud pikad, keskmise jämedusega, punakas pruunid, suurte, piklikkude walkjashallide kooretäppidega. Lehed suured, piklikümargused, kaunis pikalt-terawa otsaga, ülemine külg tumeroheline, alumine walkjashall, wildine; serwad sügawalt hambulised. Õied keskmise suuru-

sega, õielehed piklikud, wäljaspoolt walkjaspunakad, seestpoolt walged. Puu kaswab raskepäralises maas hästi, on wiljarikas ja külmakindel ning hakkab dusseni pääl juba kolmandal aastal pääle pookimist wiljakandma. Nõuab meie kodumaal sooja seisukohta aias, muidu ei jõua wili õieti küpseks walmida. Kõlbab kõige rohkem pisipuuna dusseni alusel kaswatada.

Wilja wäärtus. Suur, ilus ja kõrgewäärtusega lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Flotow lhk 69, Lauche lhk 245, Lucas lhk 125 ja Eneroth lhk 266 kirjeldawad sorti „Gelber Bellefleur“ ning Downing lhk 418, Thomas lhk 250 ja Regel „Yellow Belleflower“ nime all. Атласъ Плодовъ lhk 213 kannab ta „Красоцвѣтъ“ nime, mille all ta Krimmis ja päälinnade kaubaturgudel üleüldse tuttaw ja otsitaw sort on. Nimeteisenditest on weel järgmised nimetamise wäärt: Linnaeus Pippin, Lincoln Pippin, Bellefleur jaune, Lady Washington ja Warren Pippin.

Märkused. Sort on Amerikast (Burlingtonist, New Jerseist) pärit, kus teda rohkelt kaswatatakse. Inglismaa kaudu toodi sort Saksamaale ning Saksa pomologid wõtsiwad ta Trieri kongressil 1874. Saksamaa tarwis kokkuseatud 50. sordilise õunasordimendi hulka üles. Wenemaal kaswatatakse teda kõigerohkem lõunapoolsetes kubermangudes ja Krimmis. Ka lõunapoolsel Rootsimaal on kaswatamise katsetel hääd tagajäred olnud. Haapsalus Dr. v. Hunniuse aedades on õunad wõre- ja põõsaspuude pääl enamasti iga aasta täiesti walmis saanud. Tore ja kallihinnaline kaubaõun, kuid tüwipuuna ei maksa teda meie juures mitte kaswatada.

20. Beresina.

Березинское **†. Okt. — dets.

Suurus ja kuju. Suur laperik-munaümargune, waewalt nähtawate küljekantidega õun. Põikläbilõige loogeline ja pisut laiaks litsutud.

Karikas lahtine, karikalehed lühikesed, püstised ja terawa otsaga, karikaõõnsus lai ja madal.

Õieõõnsus ühtlane ja madal.

Wars kõwa, warreõõnsus kitsas trihtrekujuline, ilma roosteta.

Koor sile ja läikiw, warjupoolt walkjaskollane, päikesepoolt karmosinpunane, tumepunaste triipudega. Koorealuseid walkjaid täpikesi on rohkesti.

Süda sibulakujuline, wäikene ja kinnine. Wäikestes südamekambrikestes on palju suuri, pikakujulisi paksusi seemneid.

Sisu on walge, peenikene, tihe ja mahlane, mõnusa magushapu weinimaiguga. Häil kaswuaastatel omandab õun enesele iseäralise würtsilise maigu ning on täielises küpsuses peenikene lauawili.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab detsembrini.

Puu omadused. Puu on laia, õreda krooniga. Aastakaswud on tumepruunid, paiguti hallkollaka karwaliste täpikestega tihedalt kaetud. Lehepungad on tumepruunid. Puu on täiesti külmakindel ja wastupidew, wiljarikkus keskmine.

Wilja wäärtus. Suuruse, wälimise iluduse ja peenemaigu pärast peenikene lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Regel kirjeldab sorti „Русская Помология“ sees lhk 356 „Березинское“ ja Smirnoff „Finsk Pomologi“ sees lhk 84 „Beresina“ nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on Wenemaalt Tshernigowi kubermangust pärit. Keegi Afruganjewi nimeline õunakaswataja oli selle sordi õunad Dr. Regelile Peterburisse näha saatnud ning õuna iluduse, suuruse ja hää maigu pärast hakkas Regel sorti Peterburi pomologia-aias paljundama ja wäljalaotama. Peterburi kliima mõju ja talwekülmad on puu hästi wäljakannud, seepärast soowitab Smirnoff sorti põhjapoolsetes maades kuni õunapuu wiimase kaswupiirini kaswatada. Borowinkaga wõrreldes peab Smirnof Beresinat maigu hääduse ja kauasema seismise pärast paremaks, ainult wiljarikkuse poolest käib Borowinka tast ette.

21. Bergamote õun.

Бергамотное **†. Dets. — webruar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, muna-ümargune, laiade kantidega õun; põikläbilõige loogeline.

Karikas kinnine, karikaleheotsad hoiawad tagaspidi, karikaõõnsus lai, põhi terawa otsaga.

Õieõõnsus sügaw, sooneliste serwadega, seest peenikeste roostetriipudega kaetud.

Wars peenike, pruunikarwaline, warreõõnsus sügaw, selle seinad roosteleekidega kaetud.

Süda õuna suurusega wõrreldes wäikene. Seemneid on rohkesti. Kõik on hästi täiskas-

wanud, terawa otsaga, weidi laiaks pigistatud ja pruunikat karwa.

Koor sile, warjupoolt kollakasroheline, päikesepoolt tumedam. Õuna külgedel on roostewärwilised plekid ja peenikesed roostetäpikesed.

Sisu walge, mõnikord ka rohekaswalge, mure ja mahlane; maik weinihapu, iseäralise tugewasti würtsitud lisamaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab webruarini.

Wilja wäärtus. Hää lauaõun.

Puu omadused. Puu on täiesti külmakindel, niihästi Peterburi kubermangus kui ka Peterburi pomologia-aias ja Soomemaal.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Regel lhk 419 ja Pashkewitsh (Плодоводство 1895, lhk 28) kirjeldawad sorti „Бергамотное“ ja Dr. Eneroth lhk 271 „Bergamotnoje“ nime all. Nimeteisendisi ei ole.

Märkused. Sort on Moskwast pärit, kus ta Antonowka seemnest olla üleskaswatatud, nagu Dr. Regel teatab. Seepärast on õunal Antonowkaga palju sarnadust, ainult oma mõnusa würtsilise maigu poolest läheb ta sellest lahku. Et puu põhjamaa kliimale ja külmale wastu peab, tunnistab õige wana aga täitsa terwe puu, mis Tauria lossi aias kaswab. Ainukene wiga, mis sordile wõib anda, on ta wähene wiljakandmine.

22. Bergwiki õun.

Bergviksäpple **††. November — märts.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega munaümargune õun. Põikläbilõige ümargune.

Karikas lahtine, karikalehed terawa otsaga, hoiawad tagaspidi, karikaõõnsus lai, peekrikujuline.

Õieõõnsus madal, loogeliste äärtega.

Wars peenike, kõwa, roheline; warreõõnsus peenikeste roostetriipudega kaetud.

Süda melonikujuline, lahtine. Seemned on ümargused, suurem osa üsna tühjad.

Koor sile, läikiw, warjupoolt kollakasroheline, päikesepoolt karminpunaste plekkidega ja peenikeste roostekarwa täpikestega kaetud, mis õieõõnsuse ümber õige tihedasti koos on.

Sisu walge, tihe, mahlane, karastawa weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembri kuus, wältab märtsini.

Puu omadused. Puu on tugewa kaswuga, wäljapoole painutatud ripnewate oksadega. Aastakaswude ja oksade koor on tumepunakas. Hakkab noorelt juba puukoolis wiljakandma, on wäga wiljarikas, täiesti külmakindel ja lepib ka halwa ning hapupõhjaga maaga.

Wilja wäärtus. Wäga hää laua- ja köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Eneroth kirjeldab sorti „Svensk Pomologi“ sees lhk 158 „Bergviksäpple“ nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole. Wäljamaa pomologid teda ei tunne.

Märkused. Sort on Rootsimaalt Helsinglandist pärit, kust aednik G. Löfgren teda leidis ja noorelt kandma hakkamise, rohke wiljarikkuse, ilusa wälimuse ning mõnusa maigu pärast laialilaotama hakkas Wormsi saarel on see sort paaris taluaias olemas ja teenib niihästi iga-aastase rikka kandmise kui ka wiljailuduse ja hääduse pärast tähelpanemist. Puu on täitsa külmakindel ja lepib halwa maaga.

23. Bismarcki õun.

Bismarck-Apfel *††. Now. — webr.

Suurus ja kuju. Wäga suur, sagedasti ülisuur laperümargune õun, ülemine ots pisut kandiline.

Karikas kaswades poollahtine, walminult täislahtine; karikalehed keskmise suurusega, rohelised, wildised.

Õieõõnsus sügaw ja lai, serwad soonelised, mis õuna külgede pääle ulatawad.

Wars 10—28 mm pikk, kaunis jäme, weidi karwane ja pruun. Warreõõnsus sügaw, trihtrekujuline, selle seinad on mõne eksemplari juures seest siledad ja rohelised, mõnel peenikese ja õrna roostekorraga kaetud.

Süda õuna suurusega wõrreldes kaunis wäikene, sibulakujuline, telg õõnes, südamekambrid peaaegu kinnised ja wäikesed, nendes igaühes on paar piklist, terawaotsaga, täiskaswanud, walkjaspruuni seemet.

Koor on sile, õhuke, kaunis sitke ja läikiw, warjupoolt rohekaskollane, pärast helekollane, päikesepoolt helepunase kattewärwiga kaetud, mille seest osalt kitsamad, osalt laiemad tumekarminpunased triibud, täpid ja lapikesed wäljapaistawad; kollakad täpikesed seisawad kaunis harwal, tükati on koor ka roostekarwaliselt marmoreritud ning harwasti tuleb ka sooletüüka sarnaseid naswakesi nähtawale.

Sisu on walge, kaunis kare, hästi mahlane, muutub pääle lahtilõikamist õhu käes ruttu tõmmukaks. Südame ümbert näeb sisu pisut rohekat karwa wälja. Maik on weinihapu, pisut magusapoolne ja wäheste würtsitud. Maigu hääduses jäeb ta Aportist taha.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris ja detsembris ning seisab webruarini, hääl hoidmisel aga märtsini ja aprillini.

Puu omadused. Puu kasw on noorelt kaunis tugew, aga jäeb pärast rohke wiljakandmise pärast nõrgemaks. Aastakaswud on jämedad, tumepruunid, pisut karwased, harwade täppidega kaetud. Lehed on suured, nüri otsaga, helerohelised. Tüwipuuna sünnitab ta laia, jämedaharulise krooni. Et puu sagedasti juba üheaastaste oksade külges wilja hakkab kaswatama ja wili wäga suur on, seepärast kõlbab ta rohkem madalatüwiliste põõsas-, piramidi-, wõreja nöörpuu kujul kaswatada. Wormipuude lõikus olgu alguses keskmise pikkusega, pärast lühikene. Mõne aasta pärast peab wiljaoksi noorendama.

Wilja wäärtus. Suuruse ja wärwi iluduse poolest on ta esimese järgu näite- ja paradeõun, kuid maiguhääduse poolest langeb ta sooja põhjaga maas kaswades teise, aga külmapõhjaga raskes maas koguni kolmanda järgu lauaõunte liiki, seega Apórtist alamale. Köögiõunana on ta Aporti wääriline. Lõhn on tugewam ja mõnusam kui Aportil.

Kirjandus ja nimeteisendid. Lucas kirjeldab teda lhk 233 „Bismarck-Apfel“ ja Rothe „Атласъ Плодовъ“ sees lhk 399 „Бисмаркъ“ nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on alles üsna noor ja Uue-Meremaalt pärit, kus Saksa taimekeadlane von Müller ta (arwatawasti Aporti) seemnest üleskaswatas ja Saksa kuulsa riigimehe würst Bismarcki nimega ristis. Läinud aastasaja wiimasel weerandil jõudis sort Inglismaale ning säält Baden-Badeni hoowiaedniku Siesseri läbi Saksamaale, kust ta suurte reklamede tõttu 90. aastatel üle terwe Europa, tähtsa uudissordina, laiali lagunes. Sort ei ole seda kõike mitte täitnud, mis temast kiideti. Näit. hakkawad kül mulluaastased oksad wiljakandma, aga see liigwarane kandmine nõrgendab puu elujõudu, ja ta jäeb mõne aastalise rikka kandmise järele kehwaks kandjaks. Ka maigu hääadus jätab palju soowida. Muidu on aga puu kaunis külmakindel, ei waata suuremat maa hääduse pääle ega kannata fusicladiumi all. Kes õunapuid pottis soowib kaswatada, see wõiks esimeseks katseks kül Bismarcki wõtta, mis oma häätahtliku kaswamisega wähe hoolitsust ja lõikust nõuab ning pliiatsi jämeduse puuna suuri toredaid õunu kannab. Poti tarwis peab teda aga kas dusseni ehk paradisiõuna aluse pääle pookima.

24. Boikeni õun.

Boikenapfel *††. Januar — juuni.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega kuni suur, laperikmunaümargune õun. Külgede pääl on wiis kanti, mis õieõõnsusest algades ning õunakülgedelt selgesti wäljapaistes kuni warreõõnsuseni ulatawad ja õuna põiklõike ringjoone üsna loogeliseks teewad.

Karikas kinnine, karikalehed rohelised, kaunis laiad ja pikad, karikaõõnsus ümberpöördud keeglikujuline, ulatab teljeõõnsuse otsani.

Õieõõnsus sügaw, serwad kõrgete nukkadega, milledest kandid algawad ja üle õunakülgede kuni warreõõnsuseni jooksewad.

Wars peenike ja kõwa, warreõõnsus kitsas ja sügaw, seest roosteroosidega kaetud.

Süda suur, sibulakujuline, õõne teljega. Seemneid on palju, kõik on hästi täiskaswanud ja laia kujuga.

Koor on läikiw, walminult rohekaskollane, päikesepoolt punakaspruuni leegiline. Koorealuseid walkjaspruunisi täpikesi on wäga palju ja tihedasti; punase wärwi seest paistawad nad nagu walkjamad tipukesed wälja.

Sisu walge, kindel, tihe ja mahlane, maik karastaw, nõrgalt hapukas ja würtsiline.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib lõulu ja Ueaasta ümber ning seisab kewadeni, hääl hoidmisel koguni laanipäewani.

Puu omadused. Puul on lai-ümargune kroon ja kaunis tugew kasw. Wanaduses hakkawad oksad weidi allapoole hoidma. Kaswab igas maas, olgu see kerge ehk raske, paneb haigustele, külmale ja kliima mõjudele wisalt wastu, on hästi wiljarikas ja õitseb hilja. Kõlbab kõigeparem tüwipuuna kaswatada. Aastakaswud keskmise jämedusega, tumepruunid, alumine külg rohekat wõitu, koor tihedalt ümarguste täpikestega kaetud ja wildine. Lehed keskmise suurusega, piklikud, pikalt terawaksminewa otsaga, tumerohelised, serwad suurte hammastega. Õied on keskmisesuuruse ja ilusa wormiga, õiekroonilehed wäljapoolt roosakas-purpurpunased, seestpoolt roosakas-walged.

Wilja wäärtus. Korralikul, soojal ja päikesepaistelisel suwel kaswades on Boiken kewa-

depoolt talwet hää lauaõun, muidu aga hästi tubli köögi- ja taline kaubaõun. Puus wõib teda sügise esimeste ööküimade tulekuni pidada, ilma et wargade kallalekippumist karta oleks, sest oma tühm-tõmmuka wärwi ja puisekõwa sisuga ei meelita ta kedagi enese kallale. Raudkõwa õun, mille sisu kõwa puupuru sarnane on, on ka wargale wastik. Alles kauema seismise järele, lõulu ümber, saab õun söödawaks.

Kirjandus ja nimeteisendid. Woltmann (Illustr. Handb. lhk 211), Lauche nr 5, Lucas nr 89, Engelbrecht nr 108, Leroy nr 61 ja Bredsted lhk 204 kirjeldawad sorti kõik „Boiken-Apfel“ ning Eneroth lhk 274 ja Pihl (Trädg. Tidskrift 1885 heft 3) „Boikenäpple“ nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on Saksamaalt Bremeni lähedalt pärit, kus magister Schröder tale 1728. aastal kohtuniku Boike auuks „Boiken“ nimeks andis. Sakslased pidawad sellest sordist wäga suurt lugu ja on ta oma 50-ne sordilise õunasordimendi hulka üleswõtnud. Teda istutatakse enamasti niisugustele kohtadele, kus olud teistele sortidele ühel ehk teisel põhjusel kõlbmatad on, nagu: mägistele ja tuulsetele kohtadele, maanteede ääre jne, üleüldse kõige halwematesse oludesse, sest ta lepib iga maa ja seisukohaga ning wõidab suure wastupidewusega kõik halbdused ära. Rootsi pomolog Dr. Eneroth soowitab sorti põhjapoolsel Rootsi ja lõunaõhtupoolsel Soomemaal, kui hääd taliõuna, üleüldiseks kaswatamiseks. Kämmne aastase proowikaswatamise järele wõime sorti ka Eestimaal kaswatamiseks soowitada, nimelt tüwipuu wormil. Põõsaspuuna ajab ta ennast wäga laiaks ja matab muud kaswud enese läheduses ära. 1897. saadik, mil Tallinnas puuwilja wäljanäitust peeti, hakati Asuküla taliõuna eksiwiisil Boikeniks hüüdma, kuna selle õige nimi „Rootsi Rosenhäger“ on. Selle eksituse tegiwad wäljanäitusele kutsutud õunasortide kindlaks määrajad, kes sellepärast, et neil Rosenhäger täitsa tundmata oli, Asuküla taliõuna Saksamaa Boikeniks pidasiwad, ehk neil kül wäga pisut sarnadust üksteisega on. Alles pärastisel Peterburi wäljanäitusel tuli eksitus wälja ja Asuküla taliõun tunnistati Rootsi Rosenhägeriks, mida see ka tõesti on. Et aga eksiwiisil antud nimi juba rahwa suhu oli jõudnud, seepärast hüütakse praegu weel Asuküla taliõuna Rosenhägeri asemele Boikeniks. Ometi ei ole Boikenit meie teada mujal olemas, kui üks tüwipuu Kiltsi mõisa aias ja teine meie katseaias, kuna Rosenhägerit paljudes mõisa- ja taluaedades õige wanade puudena leitakse.

25. Borowinka. Karlamowsky.

Боровинка. Charlomowsky *††. Sept. — now.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega laiümargune õun. Laiuse läbimõõt umbes 75 mm, kõrguse läbimõõt 60 mm. Kõigesuurem laius ei ole mitte õuna keskkohas, waid sellest pisut kõrgemal ülemise otsa poolses osas. Külgedel olewad laiad, madalad kandid on waewalt nähtawad, kuid tegewad sellegipoolest põikläbilõike ringjoone loogeliseks. Mõni õun on aga ka üsna ilma kantideta. Ka kõrgekujulisi õunasi tuleb ette.

Karikas kinnine, kaunis suur. Karikalehed hoiawad, keskelt kokku, kuid otsad on tagaspidi painutatud. Nad seisawad kaua rohelised ja on udukarwakestega nõrgalt kaetud. Karikaalune õõnsus on ümberpöördud keeglikujuline, tolmukad seisawad keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus on järssude äärtega, kitsapoolne, keskmise sügawusega, õõnsuse põhja pääl on enamasti wiis nibu, nagu kaunis suurewõitu nööpnõelapääd. Õõnsuse serwad on nukelised ja soonelised.

Wars on muutliku pikkuse ja jämedusega, puine, rohekawõitu tõmmu ja udukarwakestega kaetud. Warreõõnsus on kitsapoolne, kaunis sügaw ja trihtrekujuline, ta seinad siledad, rohelisekarwalised ja ilma roosteta. Üksi wihmaste suwedega tekib seinade külge õhuke, walkjas roostekord.

Süda on kõrge sibulakujuline, osalt südamekujuline ja seisab õuna keskuses. Kambrid on suured, peaaegu kinnised, enamasti kahe seemnega. Harilikult on üks kamber tühi ja kokkulitsutud. Seemned on suured, laiad, munakujulised, järskterawa otsaga, tumepruunid.

Koor sile, läikiw, wäheste raswane, puus kaswades sinaka udukorraga kaetud, hakkab õerudes wahasarnaselt läikima. Põhjawärw on helerohekaskollane, sagedasti ka rohekaswalge. Päikesepoolne külg, sagedasti ka terwe õun on pruunjaspunase kattewärwiga kaetud, mille seest karminpunased kitsamad ja laiemad, lühikesed wöödid läbikäiwad ning kiirtewiisil warreõõnsusesse ärakaowad. Wöötide wahekohal on osalt ilusad roosapunased täpid, osalt roosakarwa leegid, mis nõnda wäljanäewad, nagu oleks keegi roosapunast wärwi käega laialipühkinud Koor on üleni wäikeste, waewalt nähtawate walkjasvioletikarwaliste koorealuste täpikestega kaetud. Need õunad, mis warjus on kaswanud, jäewad enamasti ühekarwalisteks rohekaskollasteks, wäheste ja nõrkade kahwatupunaste triipudega.

Koore lõhn on üsna nõrk ehk seda pole sugugi olemas.

Sisu on kollakaswalge, mõnel karika ümbert ka roosajumeline, pehme, koreda teraline, mure, kaunis mahlane, meeldiwmõnusa, würtsilise hapuka maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab Mardipäewani. Wõetakse Kesk-Wenemaal juba augusti teisel poolel puust maha, meie juures septembri algusel, Soomes weel hiljem. Kõigeparajamad on õunad oktobri kuus pruukida.

Puu omadused. Puu on jõudsa, lahke ja tugewa kaswuga ning õreda, ümarguse krooniga. Harud lähewad tüwi küljest kaunis järssus winklis wälja ja keerawad siis loogasarnaselt otsad ülespoole. Wiljaoksad on osalt pikad osalt lühikesed, läbisti 1—7 cm. pikkused. Õied on roosakarwalised. Puu õitseb kaunis warakult, Titowka ja Riia Tuiõunaga ühel ajal, umbes nädal warem kui Antonowka ja 10 päewa warem kui Suur Kasselirenett. Sellegipärast ei tee öökülmad õitele wiga. Aastakaswud on kastanipruunid, roosapunakate täppide ja halli udukarwaga kaetud, mis pühkides kergesti ära tuleb. Lehed on keskmise suurusega, tumerohelised, peaaegu ümargused, ehk ovalümargused, järskterawa allapoole hoidwa otsaga, serwad kärbitud-hambulised, lehepind weidi kortsuline ja altpoolt udukarwakestega nõrgalt kaetud. Lehesooned on tugewad ja wäljapaistwad. Pungad on peaaegu ümargused tümpterawa otsaga. Et puuoksad wiljaraskuse all tormi käes kergelt murduwad, seepärast peab Borowinka puid aedas tuulewarjulisele kohale istutama. Ka fusicladiumi (seenehaigust) tuleb õunte juures wäga rohkesti ette, seepärast peab puid juba kewade enne lehteminekut Bordoowedelikuga pritsima hakkama ja pritsimist kuni õunte loomiseni iga paari nädala pärast kordama. Borowinka sigineb igasuguses maas, mis mitte liiga märg ega niiske ei ole. Et puu iga aasta wilja kannab, seepärast nõuab ta korralikku wäetamist, muidu wäheneb saak ja õunad jäewad wäikeseks. Borowinka kakkab noorelt wiljakandma, harilikult juba kolmandal ehk neljandal aastal pääle istutamist. Puu kannab iga aasta: ühel aastal rohkesti teisel parajasti. Saksamaal peetakse Borowinkat, mis sääl Charlamowsky nime kannab, kõigewiljarikkamaks sordiks hilisemate suweõunade seas. Et õunte wältuseaega pikendada ja wähematele wõimalust anda suuremaks kaswada, seepärast wõetakse esimene 1/3 juba siis puust maha, kui nad punaseks hakkawad minema. Need walmiwad seistes järele. Teine 1/3 wõetakse 2 nädalat hiljem ning wiimane kolmandik umbes nädal ehk poolteist hiljem. Puu on täiesti külmakindel, isegi Peterburi kubermangus, Soomes ja Põhja-Rootsimaal. Igalpool on ta põhjamaa waljud talwekülmad kahjuta wäljakandnud. Et aastakaswud ruttu kaswawad ja aegsasti küpseks walmiwad, seepärast ei karda nad külmanäpistust. Wähjahaigust tuleb Borowinka juures harwasti ette ja söödikud ei tee tule ka liiga. Borowinkat wõib tüwipuust pottpuuni igal wormil kaswatada. Isegi piramidina näeb ta wäga ilus wälja. Kõigerohkem soowitame teda põõsaspuuna kaswatada, siis ei murra tormid oksi wiljaraskuse all katki ja puu on alati tuulte häwitawa mõju eest kaitstud. Ka sellepääle juhime tähelpanemist, et Borowinka üksi neist sortidest on, mis kergepäralises maas wäga rikkalikult wilja kannab, kui aga maad korralikult wäetatakse.

Wilja wäärtus. Köögi- ja kaubaõunana, iseäranis sügiseste laatade pääl, seisab Borowinka esimeses reas, lauaõunana teises. Päälinnades on nõudmine ta järele kaunis suur. Ehk ta eest kül (sellepärast et ta kuigi kaua ei seisa) wähem hinda maksetakse, kui näit. Antonowka ja Ametmehe õuna eest, siisgi teeb ta oma rikka kandmise pärast niisama palju sisse, kui nimetatud sordid. Kaugele saates peab teda hästi hoolega sissepakkima, sest oma pehme ja koreda sisu pärast plekib ta wäga kergesti. Peterburi turule tuuakse teda kõigerohkem Tula ja Kaluga kubermangust ja Poolamaalt. Wiimaseid peetakse kõigeparemateks. Moskwa saab omad Borowinkad Tula, Orelli, Kurski, Rjäsani ja Moskwa kubermangust. Kõige ilusamad õunad tulewad Orelli ja Kurski kub., kuna Moskwa ja Tuula omad kõige kauem seisawad.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sordil on palju nimeteisendisi. Wene kirjanduses (wäljaarwatud Dr. Regel) kannab ta „Borowinka," meie kodumaal, Saksamaal ja Austrias „Charlamowsky," Belgias „Duchesse d'Oldenbourg," Prantsusemaal „Borowitzky" ja Inglismaal „Duchess of Oldenbourgh" nime. Et Borowinkat ta kodumaal Wenemaal wäga laialt kaswatatakse, seepärast tuleb ta wälimise kuju, wärwi, suuruse, sisemise ehituse ja alalseismise juures lahkuminekuid ette, nii et mitmed pomologid Borowinkat ja Charlamowskyt kumbagi iseseiswaks sordiks peawad ja neid mõlemaid iseseiswalt kirjeldawad. Näit. kirjeldab Dr. Regel „Русская Помология" sees esimest lhk 332 ja teist lhk 433 pääl. Rootsi pomolog Dr. Eneroth, kes Regeliga alalises kirjawahetuses seisis ja kõikide Wene õunasortide pookoksad proowikaswatamiseks Dr. Regeli käest Peterburist tellis, kirjeldab „Svensk Pomologi" sees esimest lhk 276 ja teist lhk 65 pääl. Se-

dasama teeb ka Enerothi õpilane, Soome pomolog A. Smirnoff oma „Finsk Pomologi“ sees, kus ta Borowinkat lhk 85 ja Charlamowskyt lhk 79 pääl üksteisest lahus kirjeldab. Charlamowsky nime all kirjeldawad nimetatud pomologid just sedasama sorti, mida meie siin Borowinka nime all kirjeldame ja mida meie kodumaal ning Saksamaal Charlamowskyks hüütakse. Borowinka nime all kirjeldatud sort näikse nende poolt ülesantud kauasema alalseismise järele wististe Borowinka-Charlamowsky põhjapoolsetes kubermangudes tekkinud erasort olewat. Pääle nende kahe on Regelil (lhk 354) ja Smirnoffil (lhk 87) weel üks sort Боровинка красная nime all, mis meie siin kirjeldatud sordiga kõigerohkem kokkulääb. Pääle seda on Wenemaal ka üks õunasort „Харламовское“ nime all olemas, kuid sellel pole Charlamowsky-Borowinkaga midagi tegemist, waid on täitsa iseseisaw alawäärtusline, wähe laialilagunenud sort. Bolotow, kes selle sordi kohta juba 100 aastat tagasi kirjelduse tõi, soowitas seda „Пастуховка'ks“ nimetada. „Kodumaa marjades“ on Borowinka Karlamowsky nime all õunasortimenti üleswõetud, aga et teda Wene linnades kaubaõunana ainult Borowinka nime all tuntakse ja müüakse, seepärast arwasime paremaks ka Eesti kirjanduses Borowinka nime tarwitusele wõtta. „Атласъ Плодовъ“ lhk 15 kirjeldab würst Engalöitshew sorti „Боровинка“ nime all. Teisenditena antakse sääl weel järgmised nimed üles: Бѣлая Боровинка, Баравинка, Бравинское, Крапчатое Украйнское, Боровинка крупноплодная ja Боровичка осенняя. Inglismaal on nimeteisenditeks „Duchess of Oldenbourgh kõrwal, Queen Mary ja Smith's Beauty of Newark, Saksamaal Charlamowsky kõrwal Charlamowskischer Nalivia. Taani pomolog Bredsted kirjeldab sorti „Dansk Pomologi“ sees lhk 43 „Borowinsky“ nime all.

Märkused. Borowinka on eht Wene sort, mida keegi Borowini nimeline wiljapuudekaswataja Tula kubermangus olla seemnest üleskaswatanud, nagu Soome pomolog Smirnoff kirjutab. Ta on terwel Põhja- ja Kesk-Wenemaal kuni Orlowi ja Tambowi kubermangudeni tugewasti laialilagunenud, kõigerohkem aga Tula, Kaluga, Moskwa, Orlowi, Kurski ja Rjäsani kubermangudes. Tambowist algades lõunapoole on teda wähesel arwul leida. Ida-Soomes ulatab ta kõigepõhjapoolsem kaswupiir Valamo kloostrini. Lõuna-Soomes ja Rootsimaal kaswatatakse teda wäga laialt. Taani-, Saksa-, Hollandi-, Belgia-, Prantsuse ja Inglismaal ning Ameerikas on ta igalpool lugupeetud sort ning Ameerikas kaswatatakse teda pääasjalikult kuiwatamise tarwis. Wene suurewiisilistes kaubaaedades, milledes õunapuude arw tuhandateni ulatab, leidub wäga palju Borowinka puid, näit. Kaluga kub. 14% kõikidest õunapuudest, s. o. iga 100 puu hulgas on 14 Borowinka puud. Ka meie kodumaal on Borowinka (Karlamowsky nime all) õige laialilagunenud sort. Tema tähtsust ja wäärtust köögi- ning kaubaõunana tunnistab see, et Eestimaa pomologia-komitee teda oma 9. sordilise sortimendi hulka Eesti- ja Põhja-Liiwimaal suurewiisiliseks kaswatamiseks üleswõttis. Ainukene wiga, mis aga mitte sordi enese, waid kohaliste olude arwesse tuleb panna, on see, et Borowinka just selajal kauba'le läheb, kus meie turud alles hiliste suwe- ja warasemate aga alawäärtusliste sügiseõuntega niiwäga täidetud on, et teda wäga madala hinna eest peab äramüüma. Kuid siisgi tasub ta suur wiljarikkus madala hinnakahju ära. Alles siis, kui meil suurewiisilised õunakuiwatamiseärid sisseseatakse, hakkab Borowinka meile täit kasu andma, kuna praegu teda laatade pääl poole hinna eest peame äramüüma. Eesti aiapidajatele wõime Borowinkat oma parema teadmise järele soojalt soowitada, sest tal on wäga palju häid omadusi, näit.: ta on täitsa külmakindel, lepib igasuguse, ka kuiwapärolise maaga, laseb ennast kui sõnakuulelik laps iga wormi järele kaswatada, hakkab noorelt kandma ja on wäga wiljarikas. Wähe on sortisi, mille juures kõik nimetatud omadused ühendatud on.

26. Borsdorf, Liiwimaa suwe-.

Liiwimaa Suwe-Borsdorf **. August.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, wähe wiltukujuga õun, mille üks külg teisest alati kõrgem on. Õun on piklikümargune, ilma kantideta.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed, pruunikarwalised, karikaõõnsus kitsas ja madal.

Õieõõnsus on madal, seinad siledad ja serwad ühtlased, ilma soonteta.

Wars pikk, kõwa, punakaspruun. Warreõõnsus ühetasaste siledate serwadega ja ilma roosteta.

Süda sibulakujuline, lahtine, seemned ümargused ja hästi täiskaswanud.

Koor sile, helekollakasroheline, päikesepoolt peenikeste punaste triipudega kaetud, mille wahel siin ja sääl mõned tumedamad roostekarwa täpid koore seest wäljapaistawad. Üldse on ta wärwi poolest wäga Printsiõuna karwa, ainult walkjama punaga.

Sisu walge, peenike, mahlane, hästi mõnusa ja magusa weini maiguga, karika ja südamekaarte ümbert punaka helgiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Augusti lõpul ehk septembri hakul, selle järele, kuidas suwi soojem wõi wilum oli. Wältus on wäga lühikene.

Puu omadused. Puu on külmakindel ja wiljarikas, lepib kuiwapoolse maaga ja näikse märga, wesise põhjaga maad põlgawat.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja sügisene laadakaubaõun

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Regel kirjeldab sorti „Русская Помология" sees lhk 443 Борсдорфское лифляндское летнее ja Dr. Eneroth „Svensk Pomologi" sees lhk 279 Borsdorfer, livländer Sommer nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Meie oleme Dr. Enerothi ja Dr. Regeliga sellepoolest ühes arwamises, et sort meie kodumaal on seemnest üleskaswanud. Kus kohal, on teadmata. Miks teda aga Borsdorferiks on hüüdma hakatud, see jäeb meile arusaamataks, sest tal pole ei sisemiste ega wälimiste omaduste poolest Borsdorferi õunaga misgit sarnadust. Sort on Eesti- ja Liiwimaal rohkesti laialilagunenud ning kaswatatakse ka Lõuna-Soomes, kus õunad soojapõhjaga wiljapuuaedades üsna hästi walmiwad Ta on üks neist õunasortidest, milledega meie kaubaturgusi septembrikuu esimesel poolel üleliiga täidetakse, seepärast saadakse ta eest madalat hinda. Kui toorelt söödawal lauaõunal, ei ole tal köögis oma magusa maigu pärast keetmise ega küpsetamise tarwis suuremat wäärtust. Muidu on ta aga toorelt söömiseks wäga mõnusa maiguga ja isuäratawa ning juurdemeelitawa wälimusega, hakkab noores eas kandma, annab rikast saaki, on külmale wastupidew ja lepib kehwapoolse, kuiwapäralise maaga.

27. Borsdorf, Liiwimaa tali-.

Liiwimaa Tali-Borsdorf Wäike Sibula-Borsdorf **!. Now. — juuni.

Suurus ja kuju. Wäikene, laperikümargune, pikkustpidi laiakslitsutud, korraliku wormiga, siledate külgedega, ilma silmapaistwate kantideta õun, püstläbilõige 30—35 mm, põiklläbilõige 50—60 mm., selle ringjoon peaaegu korralik-ümargune.

Karikas kaswades pooleni, küpsuses täiesti lahtine. Karikalehed on kiilukujulised, kaunis laiad. Karika alune õõnsus on ümberpöördud koonusekujuline, lühike. Tolmukate seis kõrgel.

Õieõõnsus on kaunis lai ja madal, teda ümbritsewad nibud ja soonekesed, mis õõnsuse serwadest üle ääre wälja ulatawad.

Wars kaunis pikk ja peenike. Warreõõnsus trihtrekujuline, kaunis lai. Õõnsuse seinad on karme roostekorraga kaetud, mida tumedamad joonekesed ümbritsewad.

Süda keskmise suurusega, sibulakujuline, kinniste kambritega, igaühes paar wäikest walkjaspruuni seemet.

Koor sile, õhuke, hakkab õõrudes läikima, on puust mahawõtmise ajal roheline, pisut tõmmuka jumega, muutub seistes sellest küljest, mis kaswades warjupool seisis, kullakarwakollaseks, aga päikesepoolt küljest kas helepunaseks, punaseplekiliseks ehk triibuliseks, selle järele, kuidas päike kaswamise ajal õuna pääle sai paista. Mõnikord ilmuwad koore pääl seismise ajal kaunis suured, roostekarwalised plekid. Muidu on terwe õunakoor wäikeste roostetäpikestega kaetud, mida walkjaspunased ringjoonekesed ümbritsewad. Harwasti näikse õunakülgedel ka soolatüüka taolisi käsnakesi.

Sisu on walge ehk kollakaswalge, mahlane, kangesti kõwa ja tihe ning naksub hammustamise juures hamba all, just nagu renett-õunade sisu. Maik on magus weinihapu, iseäralise, Borsdorfi sugukonnale omase, würtsiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris ja wältab maini, hääl hoidmisel juunini ja weel kauem. Kõige mahlasemad ja maitsewamad on nad aga märtsi- ja aprillikuus.

Puu omadused. Puu kaswab wäga pikkamisi ja saab 150 aastat ehk rohkemgi wanaks. Hakkab hilja, alles 8—10 aastat pääle istutamist esimest wilja kandma ning jõuab alles 20. a. wanuselt täie kandmise jõu sisse. Siis kannab ta ka rikkalikult, hää wäetamise abil iga aasta, muidu aga üle aasta. Puu kroon on korralik-ümargune, mitte wäga lai. Noorte puude koor on walkjasroheline, umbes noorte sarapuu aastakaswude koore sarnane. Lehed on piklikümargused, sinikasrohelist karwa. Õied on wäikesed, punakas-roosad, ei karda ööküimasi. Puu kaswab igas maas, ilma iseäralist hoolitsust nõudmata, kuid kehwas, kuiwapõhjaga maas jäewad õunad wäikeseks ja maigu poolest kõhnaks. Kõige ilusamaid õunu annawad sawimaasse istutatud puud. Puu ise on meie kodumaal külmakindel ja wastupidew ning kõlbab kõige rohkem tüwipuu wormil kaswatada.

Wilja wäärtus. Peenikene lauaõun, mille kauane seismine ta hinnawäärtust märksalt suu-

rendab ja teda wäga tähtsaks talwiseks kaubaõunaks teeb. Jseäranis Jõulu eel on nõudmine Borsdorfi õunte järele meie kodumaa linnades wäga suur, sest igaüks tarwitab neid jõulupuu ehteks. Köögi tarwiduste jaoks on tal wäga wähe haput, mispärast õun küpsetult ehk keedetult wäga mageda ja magusa wõitu jäeb. Siisgi tarwitawad teda konditrid kaunis rohkesti.

Kirjandus ja nimeteisendid. Атласъ Плодовъ sees lhk 474 kirjeldab Sangaste graf Berg sorti „Борсдорфское Луковичное Лифляндское“ ja G. v. zur Mühlen raamatus „Kõige tululikumad õunasordid“ lhk 28 „Liiwimaa wäike sibula-borsdorfer“ nime all. Rahwas hüüab teda lihtsalt Sibula õunaks. Nimeteisenditest, mis saksa- ja wenekeelses kirjanduses ehk katalogides ettetulewad, on järgmised kõigerohkem pruugitawad: Livländischer Borsdorfer, Revaler Borsdorfer, Winter Borsdorfer, Livländer Winter Borsdorfer, Zwiebelapfel, Борсдорфское Лифляндское зимнее, Луковичный Борсдорфъ, Лифляндскій Борсдорфъ ja Луковичное.

Märkused. Sort on meie kodumaalt pärit ja arwatawasti Saksamaa „Edelborsdorferi“ seemnest tekkinud. Ta on Põhja-Liiwi- ja Eestimaal igalpool tuntud ja laialilagunenud ning oma kõwa sisu pärast, mis plekkimist ei karda, wäga hää kaugele-weo kaubaõun. Eestimaa pomologia-komitee wõttis teda oma 9. sordilise õunasortimendi hulka üles ja graf Berg kiidab teda kõigeparemaks sordiks põllukultura tarwis meil põhjamaal“ ning nimetab teda „paremaks põhjamaa kaubasordiks.“ See kiitus ja soowitus ei ole ilmaaegu, sest sort on oma sisemise wäärtuse ja kauase seismise pärast seda wäärt, kuid seda peame täie rõhuga juurdelisama, et teda ainult sügawa mullaga sawipõhjaga maas suurewiisiliselt maksab istutada, kuna ta õunad kerges, kehwas ja lahjas maas wäikeseks, mahlata ja maiguta jäewad. See ongi põhjuseks, et sorti Läänemaal Haapsalu ümberkaudseis kohtades ja Wormsi saarel, kus maapind wäga kehwa on, peaaegu sugugi ei ole istutatud. Wesiliiwase põhjaga maas, kus sanglepad ümberringi hästi kaswawad, jäeb Borsdorfiõun armetu wiletsaks, kuna teised sordid, näit. Rosenhäger, Printsiõun jne toredasti kaswawad, ehk kül kõiki puid ühtewiisi hoolsalt wäetati ja hoolitseti. Seesuguse kurwa pildi Borsdorfi õuna kohta saime ühe Haapsalu lähedal olewa, hoolsa wiljapuude kaswataja ja hoolitseja aiast, kus Borsdorfi puid nende pähkle suuruste prügiõuntega, teiste ülemal nimetatud sortidega kõrwuti kaswades, päris häda oli waadata. Mees lubas nad järgmisel kewadel ümberpookida ja kui see ei pidanud aitama, siis aiast hoopis wäljawisata. Kas see nähtus igalpool wesiliiwa põhjaga maas ja sanglepa metsa sees kordub, wõi mõjub selleks ka kohaline merekliima kaasa — sest meie pole Läänemaalt üleüldse niisugusi ilusaid Borsdori õunu leidnud, kui merest kaugemates Eesti- ja Liiwimaa aedades — see nõuab laialisemat järeleuurimist. Ka see, et puu 8—10 aastat esimese wilja pääle laseb oodata ja alles 20-ne aasta wanaduses suuremat saaki hakkab andma, on põhjuseks, et teda mitmel pool, kus selleks muidu sünnis maa saadawal on, uuemal ajal wähesel arwul istutatakse. Siisgi ei tohiks see põhjus niisugusel kohal, kus sawipõhjaga mullamaad olemas on, Borsdorfi istutamisest kedagi tagasi hoida, sest puu tasub oma noore-ea laiskuse pärast kasudega tagasi ja toob weel lastelastele tulu. Pääasi Borsdorfi õuna juures on tema kauane seismine. Kui seda ei oleks, siis soowitaksime tema asemele mereranna äärsetes kohtades kül ennem Riia Tuiõuna kaswatada.

28. Borsdorf, Rootsimaa tali-.

Rootsimaa Tali-Borsdorf **!. Märts — apr.

Suurus ja kuju. Wäikene, ilus laperümargune õun. Põiklõike ringjoon täiesti ümargune.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed ja laiad, karika-alune õõnsus lai ja madal.

Õieõõnsus lai ja madal.

Wars pikk, peenike, kõwa, warreõõnsus sügaw, siledate seinadega ja walkjate roosteroosidega seest kaetud.

Koor kuiw, läikiw, puust mahawõtmise ajal rohukarwa roheline, muutub seistes walkjaskollaseks. Õuna koor on üleni peenikeste walkjaspruuni roostetäpikestega nagu ülepuistatud, nende hulgas on ka üks ehk paar soolatüüka taolist wäikest naswakest näha. Päikesepoolset külge katawad punakaspruunid leegid, millede otsad warreaugu sisse roosteroosikesteni ulatawad ja nendele punasekarwalise palistuse ümber loowad; ka siis, kui punased leegid külje pääl puuduwad, on roosteroosikesed warreõõnsuses ikkagi punaka palistusega ümberpiiratud.

Sisu on kollakawõitu walge, peenike, tihe, kõwa, hamba all naksuw ja mahlane. Maik weinihapu, renettisarnase iseäralise würtsiga, mis ainult sellele sordile omane on.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib märtsis, wältab aprillini.

Puu omadused. Puu kaswatab üleliiga tiheda, ümarguse krooni. Harud ja oksad on peenikesed, lehed wäikesed, pajulehe wormiga, serwad ühekordselt saetud hammastega. Aastakaswud on peenikesed, tume-punakaspruunid, koore pääl harwad peenikesed täpikesed. Puu on külmakindel ja ülirikas wiljakandmise poolest, mis enamiste üleaasta kordub. Sigineb kerges, soojapõhjaga maas, kui seda hästi rammutatakse. Antakse sääl juures puule aias ka weel soe ja päikesepaisteline seisukoht, siis on tagajärjed igapidi toredad. See Borsdorfi sort käib niihästi eelmisest kui ka järeltulewast sordist sellepoolest ette, et ta juba 5-mal aastal pääle istutamist wilja hakkab kandma ja 10-mast aastast pääle juba täit saaki annab.

Wilja wäärtus. Hästi kaswades ja walmides on Rootsi-Borsdorf ime ilus ja peenikese maiguline lauaõun ehk Dr. Enerothi sõnadega öeldes: „üks kõigeparematest lauaõunadest, mida Rootsimaal iganes wõib kaswatada."

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Eneroth kirjeldab sorti „Swensk Pomologi" sees lhk 176 ja A. Smirnoff „Finsk Pomologi" sees lhk 98 „Rund Borsdorfer" nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on Saksamaa Edelborsdorferi seemnest, arwatawasti Pihkwa kubermangus, üleskaswanud ja säält 1865. Roootsimaale Wibyholmi Dr. Enerothi katseaeda wiidud, kus ta kauaaegsete katsete järele kõlbliseks leiti terwel Kesk-Rootsimaal laialilaotada. Wanade puude külge pandud poogid kannawad juba kahe aasta pärast wilja. Ka Lõuna-Soomes, Helsingi ümberkaudu on selle sordi kaswatamisel nii hääd tagajärjed olnud, et A. Smirnoff teda terwes lõuna-õhtupoolses Soomes, Helsingist Aboni ja Alandi saartel soowitab kaswatada. Kõigeparemad tagajärjed on Soomes katsetel kergepäralises lubjasegases maas olnud. Peterburi pomologia-aias ei ole katsed Dr. Regeli käes mitte õnnestanud. Aastakaswud olla iga aasta ärakülmanud. Neil katsetel, mis wäljaspool Peterburi linna, Peterburi kubermangus tehti, on aga hääd tagajärjed olnud. Ka meie katsed Wormsis ja Haapsalus on näidanud, et Rootsi-Borsdorf Liiwimaa tali-Borsdorfist merekliimas ette käib. Pookoksad saime Stockholmi Põllutöö akademia katseaiast Albanost. Kes selle sordiga ka mujal Eesti- ja Liiwimaal soowib katset teha, wõib pookoksi säältsamast ehk ka Helsingist Soome aiatööseltsi puukoolist tellida. Meie kodumaal on sort täiesti külmakindel, sest isegi üheaastased poogid on talwekülmad ilma kinnikatmata wäljakannud. Sedasama teatab Smirnoff ka Soomemaal tehtud katsetest, kus katse-eksemplarisi talwel millalgi ei olla kinnikaetud.

29. Borsdorf, Saksamaa-.

Edelborsdorfer **!††!. Dets. — märts.

Suurus ja kuju. Pisike, wäga ilus laperümargune õun. Põiklõike ringjoon ümargune. Küljed siledad, ilma kantideta.

Karikas lahtine, karikalehed lühikesed, tagaspidi hoidwate otsadega. Karika-alune õõnsus wäikene, kummuli koonuse kujuline. Tolmukate seis keskkohal.

Õieõõnsus kaunis lai ja madal, selle seinad ja serwad täiesti siledad, ilma soonte ja woltideta.

Wars pikk, puine, peenikene. Warreõõnsus kaunis sügaw ja lai, seinad siledad, seest karme roostekorraga kaetud.

Süda kinnine, kaunis suur, sibulakujuline, kitsa teljega. Seemnekambrid siledate seinadega. Seemneid on palju, kõik on täiskaswanud, keskmise suurusega, munakujulised ja pruunikarwalised.

Koor sile, wahasarnase läikega, peenike, puus kaswades rohekas-kollane pärast helekuldkollane, päikesepoolt läikiw punane. Koorealused täpid puna keskel on kollased, punasekarwalisest rõngast sissepiiratud. Tsimtikarwalisi roostekirjusi ja soolatüüka taolisi käsnakesi tuleb iga õuna koore pääl ette. Koor ei lähe seistes mitte kortsu, nagu teistel pehmesisuga õuntel. Lõhn on nõrk.

Sisu walkjaskollane, peenike, tihe, kõwa, hammustades naksuw, walminult wäga mure ja mahlane, iseäralise mõnusa würtsi ja suhkrustatud magusaweini maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab märtsini. Harilikult kaotab õun juba märtsi algusel oma kallimaitselise wäärtuse, kuna ta januaris ja webruaris kõigeparem on tarwitada. Oma kõwa sisu tõttu kannab ta kauget wedu ilma plekkimata hästi wälja, mispärast tal suur kaubandusline wäärtus on. Kui peenemaigulist lauaõuna tarwitatakse teda kõigerohkem toorelt söömiseks, kondiitrid pruugiwad teda õunakookide walmistamise juurde ja Schlesias, Saksenis ning Böömimaal, kus sorti suurewiisiliselt kaswatatakse, tehakse temast ka õunaweini.

Puu omadused. Puu kaswab noorelt wäga aegamisi ja hakkab hilja kandma. Alles 20—30

aasta wanuses läheb wiljakandmine rikkalikuks. Puu kaswatab suure laiümarguse krooni ja tugewa tüwi ning elab wäga wanaks. Oksad on peenikesed ja pisut allapoole ripnewad, lehed wäikesed, ümargused, lühikese terawa otsaga ja terawa hammastega, iseloomulikult walkjasrohelised ja läikiwad. Aastakaswud on peenikesed raosarnased, pruunjaspunakad, walkja wildiuduga ja kollakaspruuni, piklikkude täpikestega harwalt kaetud. Õitseb kaunis hilja, armastab tugewat, wärsket, sügawa põhjaga hääd sawisegäst mullamaad ja päikesepaistelist sooja seisukohta, siis annab rikast saaki. Kerges liiwasegases maas on ta kandmise poolest liiga tujukas. Meie kodumaal, iseäranis õhtupoolses osas on puu külmakindel, aga wili ei walmi wihmastel ega wiludel suwedel mitte täielisele häädusele. Lõuna-Rootsi, Kuura, Leedu ja Poolamaal sigineb ta kaunis rahuloldawalt, kuid kõlbab ainult tüwipuuna kaswatada.

Wilja wäärtus. Õhtu-Europas wäga kalliks peetud laua-, peenikene köögi- ja kaubaõun. Meie juures kaswades ei wõi tast seda mitte öölda. Ka Lõuna-Rootsimaal kurdetakse, et õun wäga wäikeseks jäeb ja seda häädust ei omanda, mis Saksamaal.

Kirjandus ja nimeteisendid. Grebnitzky kirjeldab sorti „Атласъ Плодовъ“ sees, lhk 471 Борсдорфское Благородное, Dr. Eneroth „Borsdorfer“ ning Lucas ja teised Saksa pomologid „Edelborsdorfer“ nime all. Böömimaal ja Tirolis kannab ta Marschanskeri, Prantsusemaal Reinette d' Allemagne ja Pomme de Borsdorf ning Inglismaal Reinette batarde, Garret Pipin, King Apple ja palju muid nimeteisendisi. Kõik wäljamaa pomologid tunnewad teda ja kirjeldawad sorti, ainult Soome pomolog Smirnoff on ta sellepärast wist wäljajätnud, et sort Soome kliimas enam ei sigine.

Märkused. Sort on Saksamaalt Meisseni grafkonnast Borsdorfi külast pärit, aga mitte lena lähedasest Passendorfi (nüüdsest Porstendorfi) mõisast, nagu mõned tahawad seletada. Ta on üks kõigewanematest Saksamaa õunasortidest, sest juba XII ja XIII-ma aastasaja wanad kirjad teadwad tast kõneleda. Muidugi tõiwad sakslased seia tulles selle õunasordi ka meie kodumaale, kus ta seemnest Liiwimaa Tali-Borsdorf ja teised Borsdorfi eratõud (mida meie maal, wäikeste lahkuminekutega, mõnda mitu leidub) üles on kaswanud, niisamati ka Rootsi-Borsdorf, mille hällipaigaks Pihkwa kubermangu peetakse. Kas Edelborsdorfer meie maa kaudu, wõi otse Saksamaalt Wenemaale jõudis, on teadmata, aga Rootsimaale on ta Saksamaalt otsteel sissewiidud, nagu 1600. aastal kirjutatud ja Uppsala ülikooli arhiwist leitud wanad kirjad tõendawad. Inglismaale wiidi sort Saksamaalt 1700 aasta lõpul ning säält on ta üle terwe ilma ka teistesse ilmajagudesse laialilagunenud. Nagu juba eespool tähendasime, ei ole sordil meie kodumaa kohta misgit wäärtust. Meie wõtsime ta ainult nende lugejate pärast üles, kes Poolamaa ja Lõuna-Wenemaa mõisades aednikkudeks on, ja sääl sordiga kokkupuutuwad. Meie arwates on see sort juba oma ajad äraelanud, sest ta kannab wanaduse- ning muid degenereerimise märkisi oma külles. Meie arwame, mis palawiku sarnase kiirusega oma asju ajab, ei tihka enam niisuguse õunasordiga tegemist teha, mis alles 20—30 aasta pärast hakkab tulu tooma. Mis wanadele nende tigusarnase pikalise edukäigu juures kõlbas, on meile kõlbmata. Seepärast kuuldub ka Õhtu-Europast, et Edelborsdorfi, mis Saksamaa normalsortimentis kül ülewal seisab, uuematesse aedadesse enam sugugi ei saa istutatud. Ka Lõuna-Rootsimaal on sort oma tujuka kandmise pärast juba kadumisel. Dr. Eneroth kirjutab, et ta Kalmari maakonnas, Lõuna-Rootsimaal, suuri Edelborsdorfi puid olla näinud, mis 5 aastat järgimööda puhanud ja iga 6-mal aastal wiljakandnud, sellepärast tulla see sort ka Lõuna-Rootsis hoopis mahajätta.

30. Carolina-Augusta.

Caroline Auguste **†. Oktober.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laimunaümargune õun, mõned eks. alt warreotsa poolt kitsamad kui õieotsa poolt. Külgede pääl on kandid, põiklõike ringjoon on loogeline.

Karikas poolkinnine, karikalehed pikad, rohelised ja wildised, karikaalune õõnsus lai, keeglikujuline.

Õieõõnsus sügaw, serwadel kõrged nukad ja sooned, mida küljekantide otsad sünnitawad. Ka pärlisarnased nibud on olemas.

Wars pikk, juurelt jämedam ja enamasti lihane, mõnel eksemplaril käib lihane nibu õuna küllest warre külge. Warreõõnsus on sügaw, seest õrna, walkja roostega kaetud.

Süda juustukujuline, seisab õuna ülemise otsa sees, teljeõõnsus lahtine. Seemned on suured, laiaks litsutud ja täiskaswanud.

Koor hästi peenike, pehme ja sile, warjupoolt kollakaswalge, päikesepoolt pleekinud roosapunane, millest paelataolised karmosinpunased

triibud läbikäiwad. Terwe õun on harwalt peenikesi rohelisi ehk pruunikarwalise täpikesi täis. Wihmastel suwedel tekiwad koore pääle ka wihmaplekid ja roostesed soolatüükad.

Sisu walge, koore alt ja karikaõõnsuse ümbert aga punane, hästi mahlane, wäga peenikese, wabarnasarnase, hapuka maiguga ja ilusa lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobri algul ja wältab ainult mõne nädala, selle järele, missugused ilmad walmimise ajal oliwad.

Puu omadused. Puu on tugewa ja priske kaswuga, aastakaswud kaunis pikad, violetpruunid, warjupoolt oliwikarwa, peenikese wildiudu ja wäikeste täpikestega kaetud. Lehed on ovalümargused, pikalt-terawa otsaga ja peenikeselt saetud serwadega. Puu on külmale wastupidew ja hästi wiljarikas.

Wilja wäärtus. Wäga hää ja peenikese maiguga warane sügiseõun, mida niihästi lauakui köögiõunana wõib tarwitada.

Kirjandus ja nimeteisendid. Schmidberger, Dittrich ja Oberdieck kirjeldawad sorti „Caroline Auguste“ ja Eneroth „Karolina-Augusta nime all. Teisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on Austriast St.-Floriani kloostriaiast pärit, kus katolikukiriku koorilaulja Schmidberger ta 1802. aastal Triibulise Roosiõuna seemnest üleskaswatas ja tale selleaegse Austria keiserinna nime „Karoline-Auguste“ nimeks andis. Austrias leitakse teda peaaegu igast wiljapuuaiast ning Saksamaal on ta ka kaunis rohkesti laialilaotatud. Wormsi laewameeste käes, kes Saaremaalt õunu üles-ostawad ja Soome wiiwad, nägin neid õunu, mis wäga hästi oliwad täiskaswanud, kuid kahjuks ei teadnud nad öölda, kelle käest nad need õunad Saaremaalt oliwad saanud. Rootsi pomolog Eneroth soowitab sorti Kesk-Rootsimaal kaswatada ja kiidab teda ta „peenikese maigu ning rohke kandmise pärast tähelepanemise wäärilisek õunaks.“

31. Cellini.

Tsellini õun. *††. Oktober — detsember.

Suurus ja kuju. Tüwipuus kaswades keskmise suurusega, põõsaspuus suur ja wõre-, nöör- ning teiste kunstwormiliste puude pääl wäga suur õun, alt otsast jäme, ülemise otsapoole peenemaks minnes. Laiuse kõigesuurem läbimõõt on keskkohas. Wälimise kuju poolest seisab ta Aporti ja Borowinka wahe pääl. Küljed on siledad, ilma kantideta. Üleüldse on Cellini wäga korraliku wormiga, wildakaid ja korratu wormiga õunu tuleb wäga harwa ette.

Karikas suur ja lahtine, karikalehed wäga lühikesed ja laiad, tagaspidi hoidwate otsadega, wildiuduga kaetud, rohelisewõitu sinikashallid. Karikaalune õõnsus on lai, lühike, kummuli koonusekujuline. Tolmukate seis keskusest weidi madalamal.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, kaunis lai, kausitaoline, siledate, kaunis järskude serwadega.

Wars lühike, puine, kaunis jäme, sooniline, pruunjastõmmut karwa; warreõõnsus keskmise sügawusega, kaunis lai, siledate seinadega, mis seest õrna oliwipruuni roostekorraga kaetud on. Mõne õuna juures ulatab roostekate leegi wiisil üle õõnsuse äärte wälja õuna otsa pääle.

Süda wäike, melonikujuline, mida rohelised kaared ümbritsewad. Teljeõõnsus laialt lahtine. Seemnekambrid kinnised, aga ruumikad, waheseinad rohkesti kärisenud. Seemned keskmise suurusega, munaümargused, täiskaswanud, walkjas-pruunikarwalised.

Koor kaunis paks, läikiw ja raswane. Põhjawärw heleroheline, pärast helekollane, päikesepoolt tume-karmosinpunase kattewärwiga paksult kaetud, millest triibud ja marmoreritud jooned läbikäiwad. Triibud jooksewad otsapidi warreõõnsuse sisse. Need õunad, mis kaswades täiesti päikesepaistet saawad, on ka warjupoolt küljest punased, kuid puna on weidike walkjam ja leegid, plekid ning triibud laiemad kui päikesepoolsel küljel. Lõhn on nõrgem kui Aportil ja Bismarckil.

Sisu walge, tihti ka kollakas- ehk rohekaswalge, kore, hästi mahlane, mõnusmagusa weinihapu würtsilise maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab detsembri alguseni, lõunapoolsemates maades ainult nowembri keskuseni, põhjapoolsemates (Soomes) ka Uueaastani.

Puu omadused. Puu on meie kodumaal, Lõuna-Soomes ja Kesk-Rootsimaal külmakindel. Ta kaswab tugewalt ja jõudsalt, omandab ilusa piramidikujulise, kaunis tiheda krooni ja hakkab hästi noorelt kandma, nimelt pisialusel juba teisel ja metsikualusel kolmandal ehk neljandal aastal pääle pookimist. Puu on noorelt wäga wiljarikas ja annab enamasti iga aasta rohket saaki. Wanaduses jäeb aga kandmine märksalt wähemaks. Puu armastab soojapõhjaga, kergepäralist mulda ja igaaastase rikka kandmise pä-

rast tublit wäetamist. Niiske, raske ega külmapõhjaga maasse, kus põhjawesi juurte lähedale ulatab, ei maksa Cellinit millalgi istutada. Sääl lähewad õunad puus mädanema ja põewad seenehaigust (fusicladiumi). Et suured ja rasked õunad puus just mitte wäga tugewasti kinni ei seisa, seepärast antagu puule aias tuulewarjuline koht. Puukoolis on Cellini wäga häätahtlise ja jõudsa kaswuga. Aastakaswud on punakaspruunid, nende koor tihedalt kollakaid

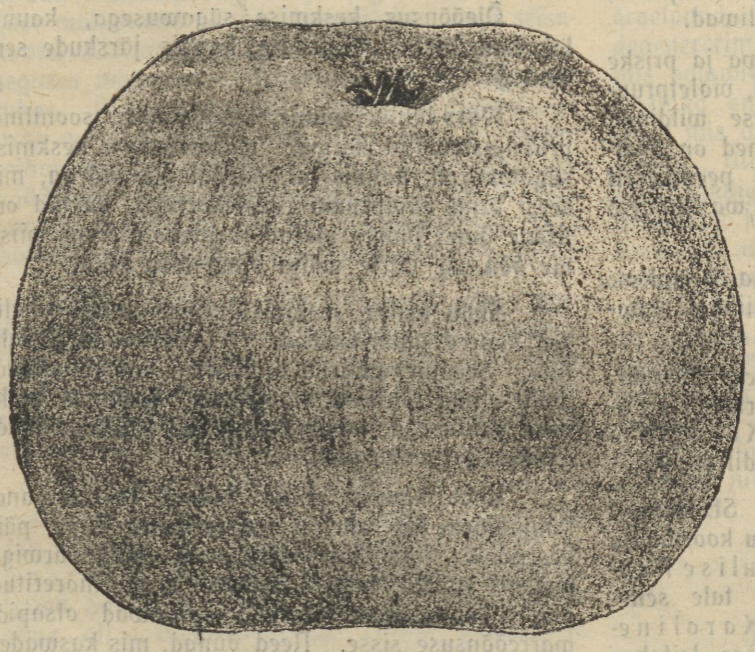

Cellini õun.

tipukesi täis. Lehed on suured ovalümargused, pikalt terawa otsaga, warre juurest südamekujulised, serwad suurte hammastega. Õied on keskmise suurusega, wäljaspoolt kreemroosad, seestpoolt walged, ei karda kewadisi öökülmasi. Cellinit wõib igasugusel wormil, tüwipuust potipuuna, kaswatada. Noorelt laseb ta enesest igasugused kunstlikud ja keerulised wormid luua. Alles wanemas eas läheb ta rohkem isemeelikumaks ja püüab oma loodud piramidiwormist kinnipidada. Eesti aednikkudele soowitame teda põõsaspuuna tüwipuude wahel ehk teeäärsetel rabattipeenardel kaswatada, kus ta oma ilusa piramidikujuga tore wäljanäeb ja ilupuude aset ärataidab. Lõikus olgu alguses kekmise pikkusega, pärast lühikene. Pikemad wiljaoksad saawad pintseritud, lühemad jäetakse lõikamata. Mõne aastalise kandmise järele on waja wiljaoksi noorendada.

Wilja wäärtus. Kaunis hää laua- ja ülihää köögiõun. Oma suuruse ja toreda wärwi pärast langeb ta nende esimesejärgu kaubaõunade liiki, millede eest tükiwiisil müües hääd hinda maksetakse.

Kirjandus ja nimeteisendid. Cellini on sort, mida terwes ilmas tuntakse ja kõikide rahwaste pomologilises kirjanduses kirjeldatakse. Et peaaegu kõik need raamatud, mida sissejuhatuses nimetasime, Cellini kohta täielikka kirjeldusi toowad, seepärast ei maksa neid siin ruumipuuduse pärast üksikult nimetama hakatagi. Eksitusi ega kõrwaleminekuid nendes sordi kohta ei ole, ka nimeteisendisi mitte.

Märkused. Sort on Inglismaalt Vauxhalli lähedalt pärit, kus mr Leonhard Philipp ta Langton's Nonesuch seemnest üleskaswatas ja kuulsa Italia kujuraiuja Benvenuto Cellini auuks Cellini õunaks ristis. Suurusepoolest käib ta emasordist kaugelt ette, kuid maigupoolest jäeb ta sellest taha. Suuruse- ja iludusepoolest on Cellini eht parade- ja näiteõun. Lauaõunana ei täida ta kül peenikese, hellitatud maitse nõudmisi, aga köögiõunana pärib ta enesele selle eest esimese paiga. Uute aedade asutamise juures on ta esimene, kes aednikule ta waewa ja kulu hakkab tagasi tasuma, kuna teised puud selle pääle weel ei mõtlegi. Aast-aastalt läheb kandmine kiirelt suuremaks ning 7—8 aastane puu annab nii rohket saaki ja nii suuri, toredaid õunu, et imesta. Sellepärast saab ka puu aedniku pailapseks ning on esimestel aastatel peaaegu ainukene, keda külalistele, kui imepuud aias näidatakse. Aga — maailmas on kõik ilu ja auu, õnn ja noorusejõud ürikene! On meie pailaps juba aastat 30 wanaks saanud, siis lööb ta nooruse jõud raugema, endised ilusad suured õunad hakkawad aastaastalt wähemaks jäema, mitte üksi suuruse waid ka arwu poolest ning 40. aastast Cellini puud ei tihka aednik enam kellegile külalisele näidata. Tal on weel mõni üksik, keskmise suurusega õunakene pääl, kuna teised puud ta kõrwal, kes noorelt laiskust pidasiwad, nüüd saagi rikkusega uhkustawad. Seega on ka aeg kättejõudnud, kus Cellini, kui ilmaaegne ruumiraiskaja, aiast wälja peab minema ja ruumi teistele jätma. Kurwa südamega wõtab aednik sügisel kangi, labida ja kirwe kätte ning tõstab oma noorepõlwe pailapse aiast wälja. Ta on oma lühikesel elueal oma ülesannet auusasti täitnud ja aednikule ta waewa rikkalikult tasunud, seepärast pole midagi kahjatseda. Peaaegu kirjelda-

tud näitus ei ole Cellinile mitte laituseks määratud. See on aednikkudele õnneks, et meie pikaealiste ja hilja kandma hakkawate sortide hulgas ka lühikeseealisi ja nooreltkandwaid sortisisi on, muidu poleks meil esimese kümne aastajooksul õunapuuaiast peaaegu midagi saada, ega wõiks ka aeda niipalju puid istutada, kui nüüd. Seepärast anname uute aedade asutajatele järgmise näpunäite: Iga tüwipuu wahele, mis rea pääl 4 sülda teisest tüwipuust eemal on, saagu kesk wahe pääle, s. o. 2 sülda kummagist tüwipuust eemale 1 põõsas- ehk piramidipuu istutatud, mis noorelt wilja hakkab kandma ja selajal, kui tüwipuud enestele juba täit ruumi nõuawad, kandmise järele jätawad, nii et neid aiast wõib wäljaheita. Seisawad tüwipuuread üksteisest 4 sülda eemal, siis wõib kesk kahe rea wahele terwe rea lühikese-ealisi põõsas- ja piramidipuid istutada, milleks Cellini, aga ka Inglis talikuldparmän, Okabena, Ewa, Bismarck, Borowinka, Cox Pomona, Hampus, Hawthornden, Lanes Prince Albert, Lord Suffield, Northerns dumplin, Riia Tuiõun jne noorelt kandma hakkamise pärast kõlblikud on. Lühikese-ealisi puid ei maksa ialgi tüwipuuna istutada. Läinud aastasaja wiimasel weerandil, kui Cellini Inglismaalt Rootsi- ja Daanimaale jõudis, hakati teda sääl suure tuhinaga istutama, aga ligi 30. aastaliste nähtuste järele ei istuta teda nüüd enam keegi tüwipuuna, waid põõsas- ja piramidipuuna tüwipuude wahele, nagu ülemal õpetatud. Selwiisil toob Cellini kõigerohkem tulu ning selwiisil soowitame tema kaswatamist ka kodumaa aiapidajatele (Waata: „Majapidaja“ II lhk 284, kus Cellinit „kriitika tules“ arwustatakse). Söödikud ega seenehaigus ei tee meie kliimas puule ega wiljale wiga ning talwekülmale peab ta isegi Soomes wastu, kus teda rohkel arwul kaswatatakse.

32. Cludiuse sügiseõun.

**††. Sept. — okt.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, piklikümargune, laiakantidega õun. Kandid õuna külgedel tegewad põiklõike ringjoone loogeliseks. Püstlõikes on üks külg teisest kõrgem.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, karikaalune õõnsus keeglikujuline.

Õieõõnsus wäikene ja madal, serwad wiie nukelised.

Wars kõwa, peenike, pruunikarwaline, warreõõnsus sügaw, seinadel roosteroosid.

Süda sibulakujuline, kaared rohelised, kambrid lahtised, teljeõõnsus kaunis lai. Seemned suured, laiad, täiskaswanud, tumepruunid, läbisõi 12—18 tükki.

Koor sile, õõrudes nätske ja raswane, heleroheline, pisut kuldkollase leegiline, peenikesi roostekarwa täpikesi täis, mida päikesepool külges punakad warjutused ümbritsewad.

Sisu walge kuni walkjasroheline, õrn, pehme, mahlane, nõrgalt würtsitud weinimagusa maiguga ja ilusa lõhnaga. Omandab üleliigses küpsuses äädikataolise maigu ja lõhna.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris ja wältab umbes 4 nädalat.

Puu omadused. Puu kaswatab kõrge, ümarguse krooni ja ilusa tüwi ning hakkab juba noorelt, umbes 4 aastaselt, wiljakandma, seepärast ei edene ka puu kasw pääle kandma hakkamist palju midagi, waid puu jäeb wäikeseks. Aastakaswud on keskmise jämedusega, pruuni- ehk ka tumehalli karwaga, koore pääl on rohkesti piklikümargusi kollakaid täpikesi. Lehed on ümargused kuni munaümargused, lühikese järskterawa otsaga, serwad kahekordselt hambulised. Õied on keskmise suurusega, õielehed piklikud, wäljaspoolt roosapunased, seestpoolt nõrga walkjaspunase jumega. Puu õitseb kewadel soojapõhjaga maas warakult, kaswab igasuguses maas, on meie kliimas külmakindel ja hästi terwe ning wiljakas. Õunad kaswawad paarikaupa 3—4 aastaste oksade külges, karikaots ülespidi, ja on warrega nii tugewasti puu külges kinni, et tuul neid naljalt maha ei saa raputada. Iseäralik on Cludiuse õunapuu tihe oksa- ja leherikas kroon. Naljalt on teist nii tiheda krooniga puud olemas. Ka lehesooned on iseäralikud walkjasvioletikarwa, kaunis tugewad ja silmapaistwad. Kõlbab iseäranis tüwi-, wõre- ja põõsaspuuna kaswatada. Kõrwaloksade lõikus on pikk, ladwaoksadel lühikene. Wäga tihedasti kaswawaid kõrwaloksasi peab muist wahelt wäljalõikama, muidu läheb puu liiga paksuks ja metsikuks.

Wilja wäärtus. Peenikene laua ja hää köögiõun. Dr. Eneroth ja Grebnitzky peawad teda üheks paremaks õunasordiks põhjapoolsete maade tarwis. Pehme sisu pärast nõuawad õunad kaugemale saates hoolast sissepakkimist.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kõikidesse pomologia raamatutesse on Cludiuse õun üleswõetud. Nimeteisendisi sordil ei ole. Wenekeeles kannab ta nime: Клудіусъ ja Осеннее Клудіуса, saksakeeles Cludius' Herbstapfel, prant-

susekeeles Cludius d'automne ja Pomme d'automne de Cludius.

Märkused. Cludiuse õun on Saksamaalt Hannoweri ligidalt Hildesheimist pärit, kus superintendent Cludius ta läinud aastasaja algusel seemnest üleskaswatas. Saksa pomologide VII. kongressil, Trieris aastal 1874, wõeti sort ta maiguhääduse ja suure wiljarikkuse pärast normalsortimenti üles ja soowitati üleüldiseks kaswatamiseks. Siisgi ei ole ta, arwatawasti lühikese alalseismise pärast, Saksamaal üleüldist tähelpanemist leidnud, sest suuremal arwul kaswatatakse teda ainult Hannoweris, Würtembergis ja Rheinimaakondades. Ka Wene tähtsamad wiljapuude tundjad on sordi kohta kiitust awaldanud ja tema kaswatamist soowitanud: Pashkewitsh Kiiewi kubermangule, Warssawi Aiatööseltsi pomologide kommission Poolamaale, W. Montwill Leedumaale, Bjelski Pihkwa kubermangule ning Schmidt ja Simirenko teistele lõunaõhtu kubermangudele. Ka Grebnitzky awaldab sordile kiitust, kuid soowitab tema kaswatamist ainult neile, kes õunapuude eest oskawad täiesti hästi hoolt kanda. Ilma hää hoolitsuseta minna puu äratundmatuseni metsikuks, täid ja fusicladium wõtta wõimust ning õunad jäeda wäikeseks, nagu Greekapähkled. Kus aga puud hästi wäetatakse, krooni korralikult harwendatakse ja Bordoowedelikuga pritsitakse, sääl tasub ta waewa rikka saagi ja suurte ning kõrgewäärtusliste õuntega ära. Meie kodumaal on sort ainult Lõuna-Liiwimaal, Läti aedades laialilagunenud, Eestimaal ainult mõnes üksikus mõisaaias.

33. Cousinot, purpurpunane.

Purpurpunane Cousinot. Purpurroter Cousinot. *††. Dets. — juuni.

Suurus ja kuju. Suurus alla keskmise, kuju piklikümargune, külgedel waewalt nähtawad kandid, põiklõikeringjoon peaaegu ümargune.

Karikas kinnine, karikalehed keskmise pikkusega, karikaalune õõnsus lühike.

Õieõõnsus madal, ümbrus laiade, madalate kandinukkadega.

Wars lühike, peenike, puine punakaspruun. Warreõõnsus sügaw, seest roosteleegiline.

Süda suur, kinniste kambritega ja munakujuliste, terawa otsaga, täiskaswanud, tumepruunide seemnetega.

Koor sile, läikiw, pisut raswane; kollakasroheline põhjawärw üleni purpurpunase kattewärwiga kaetud, mille seest harwikud peenikesed pruunid täpikesed wäljapaistawad. Õieõõnsuse ümbrus kerge wõrgusarnase roostekirjaga kaetud.

Sisu kollakaswalge, koore alt roosakaspunane, peenike, kõwa, mahlane, magusa weini hapu maiguga ja nõrga lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab hästi aprillini, hoolsal hoidmisel juunini.

Puu omadused. Puu kaswab jõudsalt suureks, sünnitab ilusa, ümarguse krooni ja palju kastakaswusi. Aastakaswud pikad, sirged, punakaspruunid, nende koore pääl osalt pikergused, osalt ümargused täpid. Lehed suured, ovalümargused, wäljawenitatud otsaga ja suurte hammastega, lehewarred tumepunased. Õied keskmise suurusega, wäljaspoolt tumeroosapunased, seestpoolt tühmwalkjaspunased. Õitseb hilja. Puu ise on terwe, tugew ja wastupidew, lepib halwapoolse maaga, ei nõua hääd seisukohta ega iseäralist hoolitsust, seepärast istutatakse teda terwel põhjapoolsel Saksamaal maanteede ääre. Kõigeparemini kaswab ja kannab ta tüwipuuna, kuid teda wõib ka dusseni pääle pookida ja pisipuuna kaswatada, siis hakkab ta noorelt kandma, annab rikast saaki ja on oma ilusate purpurpunaste õuntega, mis juba enne laanipäewa tumepunaseks lähewad, igale wiljapuuaiale iluks.

Wilja wäärtus. Wäga hää ja kauaseisaw köögiõun, mis talwel ka lauaõuna aset wõib täita.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksamaa pomologilises kirjanduses kannab sort Purpurroter Cousinot, Purpurroter Winter-Cousinot ja Englische Büschelreinette ning Prantsuse ja Inglise kirjanduses Cousinotte rouge-pourpre, Cousinotte rouge d'hiver ja La Cousinette nime. Ussikof kirjeldab sorti „Краткая Помология“ sees lhk 125 „Пурпуровый Кузинотъ“ nime all, ning Tartu ümberkaudsete mõisade aedades on ta „Jagdapfel“ nime all tuntud.

Märkused. Sort on arwatawasti Hollandist pärit, sest säälne pomolog Hermann Knoop tõi ta kohta juba umbes 150. aasta eest esimese kirjelduse. Saksa pomologid waidlewad sellele wastu ja peawad sorti Saksamaa sordiks, mis aga Rootsi pomologi Dr. Enerothi arwamise järele õige ei wõi olla, sest sort on juba algusest saati prantsusekeeli nime „Cousinotte“ kannud, millega, nagu Jean Mayer „Pomona franconica“ sees teatab, XVI. aastasajal kõiki „köögiõunu“ nimetati. Kui sorti

Hollandi sordiks ei taheta tunnistada, siis wõib ta ennem Prantsuse- kui Saksasort olla. Ta on Õhtu-Euroopas kaunis laialttuntud ja lugupeetud taline köögiõun, mis ilma rikkiminemata kaua alalseisab ja kaugelewedu hästi wäljakannab. Ka Wenemaal on sort juba wanaste tuntud ja lugupeetud ning meie kodumaalt leitakse teda peaaegu igast suuremast mõisaaiast. Wormsimõisa aias on ta ainukene taliõun, mida teise suweni uute õunade walmimiseni wõib alalhoida. Puu on külmakindel ja hästi wiljarikas, nii et oksad wiljaraskuse all wiimati allapoole hakkawad ripnema ja tugesid tarwitawad. Et puu iga aasta wahetpidamata kannab, seepärast peab teda tubliste wäetama ja mu'st õunu pähkle suuruselt äranoppima, muidu jäewad nad wäikeseks. Ka peab krooni aegajalt noorendama. Õunad seisawad tugewasti puus, nii et tuul neid maha ei saa peksta.

34. Cox'i Pomona.

*††. Oktober — nowember.

Suurus ja kuju. Peaaegu Aporti suurune ja kujuline õun. Püstläbilõikel üks külg teisest kõrgem.

Karikas lahtine, karikalehed lühikesed ja sirged, karikaalune õõnsus keeglikujuline. Tolmukate seis keskmisest madalamal.

Õieõõnsus kitsas ja sügaw, selle serwad nukelised, milledest 5 madalat küljekanti wäljakäiwad.

Wars keskmise jämedusega, puine, umbes 13 mm pikk, pruuni ja rohelist karwa, udukarwadega kaetud. Warreõõnsus lai, sügaw, sooneline ja roostega kaetud.

Süda sibulakujuline, kambrid warrepoolt kitsad, õieõõnsusepoolt laiemad, ruumikad ja enamasti lahtised. Teljeõõnsus lai. Seemned ühe ja kahekaupa kambrites koos, munakujulised, lühikese terawa otsaga, pruunikad ja enamasti täiskaswanud.

Koor sile, wähe läikiw, esmalt roheline, pärast rohekaskollane, päikesepoolt punasetäpiline, sagedasti tumekarmosinpunase triibuline. Koorealuseid täpikesi on kaunis rohkesti. Lõhn on nõrgapoolne.

Sisu rohekaskollane kuni kollakaswalge, poolpeenike, mure, pisut koredapoolne, hästi mahlane, waewalt tuntawalt würtsitud, magusa weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktabris, wältab nowembrini.

Puu omadused. Puu kaswab parajasti, hakkab noorelt kandma, on wäga wiljarikas, wastupidew ja kaunis külmakindel ning sigineb igasuguses muas. Suurte õunade pärast antagu tale aias tuulewarjuline seisukoht. Aastakaswud on pikad, violetipruunid, koor rohkesti täpiline. Lehed keskmise suurusega, laiaovalkujulised, lühikese terawa otsaga, altpoolt willased; lehesooned tugewad ja pikad. Puud wõib igal wormil kaswatada.

Wilja wäärtus. Kaunis hää laua-, wäga hää köögi- ja müügiõun. Suuruse poolest läheb ta Aportiga kokku, maigu hääduse poolest käib ta sellest ette.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa pomologid Engelbrecht, Diel, Lauche ja Lucas kirjeldawad sorti Cox's Pomona nime all, niisamati ka Prantsuse pomolog Leroy ja Inglis-Amerika pomologid Hogg ja Downing. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sordi on Inglis wiljapuude kaswataja Cox Inglismaal Colnbrook-Lawnis seemnest üleskaswatanud. Ta on wõrdlemisi weel noor ja seepärast wähe laialilagunenud. Meie saime pookoksad Reutlingeni pomoloogia instituti-aiast ja oleme sorti juba aastat 10 kaswatanud. Puukoolis hakkab ta juba 3-me aastase puukesena wiljakandma ja on seda ilma wahetpidamata iga aasta teinud. Et puu nii noorelt kandma hakkab ja iga aasta suuri õunu kaswatab, seepärast jäeb ta wäikeseks. Meie soowitame teda põõsaspuuna tüwipuude wahel kaswatada, siis on ta tuulde eest warjatud. Kuphaldti arwamise järele olla sort meie maal „pisut külmakartlik," mida meie aga oma nähtuste järele õigeks ei tunnista, sest Wormsis ja Haapsalus on ta kõik 10 talwet ilma kinnikatmata wäljakannud. Mitte pookimise-aastalgi pole teda talweks kinnikaetud. Aastal 1909, kus üle 20° R. külma enne lõulut ligi 4 nädalat kestas ja maapind lumest katmata oli, wõttis külm mitte üksi kõik ploomi- ja kreegipuud, waid ka mitmekümne aastased saarepuud Haapsalu linnas ära, aga Cox Pomona jäi ilma juurte ja tüwi kinnikatmata täiesti terweks. Seepärast arwame, et ta meie kubermangude õhtupoolses osas täiesti külmakindel on. Ka wili on iga aasta täiesti walminud. Põõsaspuuna kaswades wormib puu ennast ise, ilma et teda waja oleks iga aasta lõigata. Neile, kes palju sortisi armastawad pidada, ehk wäikesesse aeda palju puid tahawad mahutada, ehk sellest lõbu tunnewad, kui wäikene põlwekõrgune puukene ilusaid suuri õunu kannab, wõime seda sorti soowitada.

35. Drap dor.

Kuldriide õun. Goldzeugapfel **††. Nov. — märts.

Suurus ja kuju. Suur, laperümargune, külgede päält kandiline õun. Püstläbilõikes üks pool teisest pisut kõrgem, põikläbilõike ringjoon loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, tagasipööratud otsadega, karikaalune õõnsus keeglikujuline.

Õieõõnsus madal, serwad madalate nukkidega.

Wars lühike, puine, soonitud. Warreõõnsus sügaw, trihtrekujuline, seest roheline.

Süda sibulakujuline, teljeõõnsus lahtine, kambrid kinnised, seemned munakujulised, walkjaspruunid, osalt tühjad, arwu järele wähe.

Koor peenike, sile, õhuke ja hästi läikiw, warjupoolt kollane, päikesepoolt oranshikollane, üleni pisikesi roostetäpikesi täis, milledest wihmastel suwedel koore pääle paiguti ilusad roostewõrgud tekiwad.

Sisu kollakaswalge, peenike, mure ja mahlane, sitroni sarnaselt würtsitud magusa maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris ehk detsembris ja wältab webruarini, hoolsal hoidmisel aga märtsi ja aprillikuuni.

Puu omadused. Puul on tugew kasw, kõrge ümargune kroon ja wäheste rippuwate otsadega oksad. Õitseb kaunis hilja, on wäga wiljakas ja wastupidew, kuid nõuab häid rammusat, paraja niiskusega maad ja tuulte eest warjatud päikesepaistlist seisukohta, siis walmiwad õunad täielisele häädusele ja suurusele. Kõlbab tüwi-, piramidi-, wõre- ja põõsaspuuna kaswatada. Hakkab kaunis noorelt kandma ja kannab enamasti iga aasta. Sigineb hästi dusseni alusel. Liiga niiskes ja külmapõhjaga maas ning teiste puude warjus ei taha ta mitte sigineda, — wili jäeb alawäärtusliseks ja wõtab mustad plekid külge. Lõikus keskmise pikkusega, ülemistel oksadel lühikene; pikemad wiljaoksad saawad printseritud, paksult koos olewad oksad harwendatud. Puu teeb rohkesti aastakaswusi. Nende otsad hoiawad ülespoole, koor on läikiw punakaspruun, pikkade täpikestega harwalt kaetud. Lehed keskmise suurusega, pikad munakujulised, pikalt-terawa otsaga, serwad peenikeste hammastega. Lehewarred jämedad. Õied on wäikesed, wäljaspoolt roosapunased, seestpoolt walged.

Wilja wäärtus. Peenemaiguline laua-, hää köögi- ja taline kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sordi kõigewanem prantsusekeeli nimi on Drap d'or de Bretagne, siis weel Vrai drop d'or ja Drap d'or. Saksakeelses kirjanduses tuntakse teda Goldzeugapfel, Rootsikeeles Guldtygsäpple ja Wenekeeles Парчевое nime all.

Märkused. Drap dor on wäga wana Prantsuse sort, Bretagnest pärit, sest Le Lectieri katalogis, mis 1682. aastal wäljaanti, on ta nimi juba ülewel. Andre Leroy kirjutab, et sellest sordist nii suurt lugu olla peetud, et Prantsuse suure mässu ajal 1792. minister Roland botanika aiadirektori Thorinile käsku andnud, Pariisi lähedal olewast kloostri puukoolist, millest karta oli, et märatsew rahwahulk selle ärahäwitab, aegsasti kaks poogitud Drap dor'i puud kindlasse kohta warjule wiia, et sort suutumaks kaduma ei läheks. Sort on Õhtu-Euroopas kaunis rohkesti laialilagunenud. Meie kodumaal leitakse teda ainult suurematest mõisaaedadest. Ta on siin külmakindel ja ta wili walmib soojapõhjaga maas ning tuulewarjulisel aga päikesepaistlisel seisukohal täiele häädusele, kuid nõuab hääd wäetamist ja korralist hoolitsust. Külmapõhjaga, niiskesse maasse ei kõlba ta sugugi, sääl on kandmine üsna wäikene ja puu ise hakkab hõlpsasti wähjahaigust põdema.

36. Early Harvest.

**†. September.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega laper-ümargune õun. Põiklõike ringjoon pisut kokkulitsutud.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, rohelised, tagaspidi hoidwate otsadega, karikaalune õõnsus kitsas ja sügaw, ulatab õunasüdameni.

Õieõõnsus lai ja madal, lainetaoliselt loogeliste serwadega, selle ümber üksikud roostetriibud.

Wars walkjas roheline, keskkohalt peenem kui otsadest. Warreõõnsus madal, peene roostekorraga kaetud. Mõnel eksemplaril on õõnsus suure lihase nibuga umbseks kaswanud.

Süda on suur, kambrid kinnised aga ruumikad. Neis on rohkel arwul hästi täiskaswanud seemneid.

Koor sile, walkjaskollakas, üleni peenikesi roostekarwalisi täpikesi täis, nende hulgas ka mõni üksik wihmaplekk.

Sisu walge, peenike, tihe ja hästi mahlane, maik hästi peenikene ja mõnus.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembri algusel ja wältab ainult paar nädalat.

Puu omadused. Puu kaswab jõudsalt ja priskesti ning hakkab noorelt, enamasti juba puukoolis, wiljakandma.

Wilja wäärtus. Peenikene, kallimaiguline ja hää lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Hogg lhk 75, Downing lhh 153 ja Dr. Eneroth lhk 314 kirjeldawad sorti „Early Harvest“ nime all. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on uuemal ajal Inglismaal üleskaswatatud ja uudissordina säält ka mujale wäljalagunenud. Rootsimaal hakati teda ta hääde omaduste pärast 1870. igalpool wäljalaotama. Ta on meie kodumaal külmakindel ja kõlbab pääsaspuuna igalpool kaswatada. Meie saime paokoksad Rootsimaalt Vibyholmi puukoolist. Wõime teda niisama, nagu Coxi Pomonat, tüwipuude wahele pääsaspuuna istutamiseks soowitada.

37. Edelböhmer.

**!† November — april.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega laperümargune õun. Kõige laiem läbimõõt on õuna keskel, ehk weidi alamal warreotsa poole. Wälimus on täitsa sile, nagu treitud, ilma kantideta. Mõlemad õunapooled on ühekõrgused, wildakaid tuleb wäga harwasti ette.

Ka ikas wäikene, kinnine, karikalehed kitsad, pikad, terawa otsaga, weidi udukarwakestega kaetud, heletõmmud, ülemised otsad hoiawad tagaspidi. Karikaalune õõnsus on koonusetaoline kuni trihtrekujuline, kitsas ja sügaw, ulatab tihti kuni teljeni. Tolmukad seisawad õõnsuse ülemises jaos.

Õieõõnsus wäga lai, keskmise sügawusega, seinad seestpoolt ümberringi kiirtesarnaselt soonitud, kuid sooned ei ulata mitte õõnsuse serwani, mispärast serw ise päris sile on. Soonekesi on harilikult 10 tükki. Niisamasugused sooned on ka warreõõnsuses olemas ning nad on pää tundemärgiks, mis Edelböhmeri ja Kalterer Böhmeri wahel wahet tegewad.

Wars keskmise jämedusega, sirge, udukarwakestega kaetud ja nii lühike, et ta warreõõnsusest peaaegu sugugi wälja ei ulata. Warreõõnsus trihtresarnane, sügaw ja lai, seest niisama sooniline nagu õieõõnsus, õrna roostewärwiga kaetud.

Süda suur, nairekujuline, seisab rohkem õuna ülemise otsa sees. Südamekambrid on suured ja ruumikad, suurtel õunadel lahtised, wäikestel poolkinnised ja on pikkade pragude läbi teljeõõnsusega ühendatud. Seinad on pakatanud. Seemned on lühikesed ja paksud, tumekastanipruunid, muutuwad kuiwades tuhkrukarwaliseks. Igal õunal on harilikult 7—9 seemet.

Koor kaunis paks ja abras, hästi sile, waha- ehk siidiläikega, wäga pisut raswane, ilma iseäralise lõhnata. Wärw on päris aateliselt kena: heleda wahakollase ja hästi sileda, nagu elewandiluust poleritud koore pääl on tihe karminroosa puna, mis õuna päikesepoolt külge ja alumist osa üleni katab, wäljaarwatud ainult need kohad, mida lehed päikese eest ära warjawad. Ülemineku koht punasest kattewärwist wahakollase põhjawärwile on mõlemite wärwidega nagu marmoreritud. Põhjawärwi seest paistawad harwalt ja korratult seiswad koorealused täpid hädawaewalt wälja, kattewärwi alt pole neid sugugi näha. Õõrudes omandab terwe õun wahasarnase läike. Üleüldse seisab Edelböhmer oma wälimuse poolest ilusamate õunade seas esimeses reas. Ta on päris tore parade- ja näiteõun, mida terwe talwe läbi päälinnade (Peterburi ja Moskwa) peenemate puuwiljakaupluste akendel wõib näha.

Sisu peaaegu walge, hästi õrn ja mure, wäga mõnusa weinimagusa maiguga ja meeldiwa lõhnaga. Lõunapoolsetes maades kaswanud õuntel on rohkem suhkrulist magusust kui põhjapoolsetes.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris ja seisab ilma närtsimata oma täies iluduses ja maigu hääduses aprillini, hääs hoiuruumis isegi mai lõpuni. Põhjawärw muutub seistes rohkem kollasemaks.

Puu omadused. Puu on keskmise kaswuga ja laia piramidikujulise krooniga. Hakkab noorelt (juba teisel ehk kolmandal aastal pääle pookimist) kandma ja kannab iga aasta korralikult ning rohkesti. Armastab soojapõhjaga rammusat ja kohedat maad ning sooja seisukohta. Kannatab fusicladiumi ja muude seenehaiguste käes kaunis rohkesti. Aastakaswud on walkjastõmmud, koor harwikute täppidega ja udukarwane. Oksad jämedad, heletõmmud. Lehed keskmise suurusega, nüridate hammastega ja weidi karwased, lehewars on lühike ja jäme. Õied on kaunis suured, punakad. Puu on meie kliimas külmaõrn. Ta ei jõua sügisel õigel ajal kaswu lõpetada, seepärast wõtab külm aastakaswud talwel ära. Isegi Lõuna-Tirolis ei jõua aastakaswud sügiseks küpseks.

Wilja wäärtus. Wäga kallimaiguline lauaja kõrgehinnaline kaubaõun. Peterburis maksefi Grebnitzky teate järele 1904. aastal detsembri kuus Edelböhmeri õunade eest kasti wiisil ostes (igas kastis 300 õuna) I järgu õunade eest 30—35 rbl, II järgu eest 22—25 rbl kast ja III järgu õunade eest 6 rbl puudast. Selle hinnaga ostsiwad puuwiljakaupmehed õunad sisse, kuna nad neid tarwitajatele ligi kaks kord kallimalt wäljamüüsiwad.

Kirjandus ja nimeteisendid. Lucas, Engelbrecht ja Mader kirjeldawad sorti „Böhmer“ ja „Edelböhmer“ nime all. Атласъ Плодовъ lhk 441 kirjeldab Grebnitzky teda niisamati „Эдельбемеръ“ nime all, kuna ta Peterburi turul „Золотое Сѣмечко“ nime kannab. Prantsuse pomolog Leroy nimetab teda „Pomme Passe-Böhmer“ nimega ning Wene kirjanduses tuleb ta ka „Богемское“ ja „Благородное Богемское“ nimede all ette.

Märkused. Sort on Lõuna-Tirolist pärit, kus teda pääasjalikult Etschi jõe orus Merani, Bozeni, Lana, Kalterni ja Neumarki ümbruses kaswatatakse ning põhjapoolsetesse maadesse, iseäranis aga Wenemaa linnadesse wäljaweetakse. Ka Lõuna-Wenemaal, nimelt Krimmis kaswatatakse sorti kaunis laialt. Poola- ja Leedumaal on katsed selle sordi kaswatamisega üsna hästi õnnestanud, nii et Grebnitzky arwamise järele temaga isegi Põhjapoolses raionis wõiks katset teha. Wilnas olla ta kõigekaredamad talwekülmad wäljakannud. Meie kodumaal wõiks wormi- ehk põõsaspuuna katseid teha, kuid arwatawasti ei jõua õunad siin mitte täielisele häämdusele, kuigi puu ise talwekülmadega äraharjuks. Meie ei ole sordiga ise mitte katseid teinud, waid tunneme ainult neid õunu, mis Tirolis ja Krimmis on kaswanud.

38. Edelroter.

Noble rouge **†. Now. — webruar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, kõrgekujuline, ilma kantideta, hästi korraliku ehitusega õun. Püstläbilõikes mõlemad pooled ühekõrgused, põikläbilõike ringjoon ümargune.

Karikas wäikene, kinnine, karikalehed wäikesed, terawad, kitsad, tõmmukarwalised, pisut karwased, tagaspidi pöördud otsadega. Karikaalune õõnsus kummuli koonusekujuline. Tolmukad keskusest kõrgemal.

Õieõõnsus kitsas ja sügaw, järssu serwadega, suurtel õunadel kolmenurgeline. Õõnsuse seinad ja serwad on peaaegu siledad ehk wäga wähe soonelised.

Wars peenike, puine, 10—15 cm. pikk, udukarwadega kaetud, tõmmukas. Warreõõnsus trihtrekujuline, kitsas ja nii sügaw, et suuremate õunade wars säält kuigi palju wälja ei ulata. Seinade pääl on õrn roostekord.

Süda sibulakujuline, paraja suurusega, seisab õuna keskpaigast pisut ülemal. Kambrid lahtised, ruumikad; waheseinad siledad, telg õõnes. Seemned, mis 2—3. kaupa kambrites koos, on munakujulised, terawa otsaga, täiskaswanud, tumepruunid.

Koor sile, peenikene, läikiw, weidi raswane, esmalt helerohekaskollane, pärast wahakarwa kollakaswalge, päikesepoolt üleni hereda punasewärwiga nagu ülelakitud. Õunadel, mida põhjapoolsemates maades kaswatatakse, on puna pisut tühmem. Punase wärwi sees on pisut walkjamad kohad, kui ka roostekarwalised kirjad, mis õunale marmoreritud wäljanägemise annawad. Koorealused täpikesed on wäikesed, aga kaunis selged. Puna sees ümbritseb igat täpikest kollakas rõngas. Õunal on ilus lõhn, koor seistes ei närtsi.

Sisu walkjas, koore alt kollane, õrn, mure, mahlane, pisut mõrumandli sarnase würtsiga, magusa suhkrulise weinimaiguga, haput on wähe tunda. St.-Michele katsejaamas tehtud analyse järele on selle õuna sisu kokkuseade järgmine: $14^1/_4$ % kuiwollust, $85^3/_4$ % wett, $8^3/_4$ % suhkurt ja $^1/_4$ % õunahaput.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris ja seisab ilma närtsimata webruarini ja isegi aprillini, kuid wältuse lõpupoole hakkab maiguhäädus wähenema.

Puu omadused. Puu kaswab jõudsasti, omandab keskmise suuruse ja kõrge piramidikujulise krooni, mis wanemaks saades aegamööda laiemaks muutub. Aastakaswud on kollakastõmmud, selgesti nähtawate, tihedate täpikestega, lõpetawad sügisel aegsasti kaswamise. Lehed on suured, helerohelised, weidi karwased, serwad hambulised. Õied on wäga suured, nende nupud enne puhkemist tumepunased, karikas on rohkesti karwane. Puu hakkab noorelt kandma, kannab korralikult ja rikkalikult. Fusicladiumi ta ei karda. Armastab paraja niiskusega rammusat ja kohedat maad ja on wäga wastupidew.

Wilja wäärtus. Kallimaiguline, esimesejärgu lauaõun, mida ka muudeks otstarbeteks wõib tarwitada. Üks kõigeparematest talwistest kauba- ja wäljaweo õunadest.

Kirjandus ja nimeteisendid. Engelbrecht lhk 268, Grebnitzky (Атласъ Плодовъ lhk.

446), Lucas № 36, Stoll nr 3 ja Mader lhk 14 kirjeldawad sorti „Edelroter," Leroy lhk 291 Pomme Noble rouge, Thomas lhk 354 Rouge noble ja Schmidt Благородное красное nime all. Teisenditeks on weel Triangelapfel, Rosso nobile ja Rosso gentile. Kahte wiimast nime kannab sort Italia-Tirolis.

Märkused. Edelroter on eht Tiroli sort, arwatawasti Lanast wõi Meranist pärit. Teda kaswatatakse Lõuna-Tirolis nii rohkel mõõdul, et umbes $^1/_3$ kõikidest õunapuudest aina sellest sordist on. Lõuna-Wenemaal ja Krimmis, kus sort niisama hästi sigineb kui Tirolis, on teda Grebnitzky teate järele wähesel arwul olemas. Schmidt, kes teda Oslamowis, Podolia kub. on kaswatanud, kirjutab, et ta sääl wäga wiljarikas ja külmakindel olla. Õunade tooreks jäemist ega plekkimist fusicladiumi läbi pole sugugi ettetulnud. Et Edelroter fusicladiumi ei karda, sellepoolest käib ta Edelböhmerist ette ning kõlbab Wenemaa õunapuudekaswatamise kesk- ja lõunaraionides kaubaõunana suurewiisiliseks kaswatamiseks. Õun kannab kauget wedu, seisab hästi, on peenemaiguline ja oma wälimise iluduse poolest päris tore parade- ning näite-wili. Ka Wormsi saarel ja Haapsalus on puu talwekülmadele ilma katmata wastupidanud, kuid kaswamine ei olnud mitte loomulik, waid kandis kiratsewat laadi, tunnistuseks, et sordi õige koht lõunapoolse, soojema taewakaare all on. Wili jäi tooreks ja ei omandanud enesele kaugeltgi seda maiguhäädust, mis Tirolis kaswanud õuntel on.

39. Eiseri õun, punane.

Roter Eiserapfel. *††. Webruar — august.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, warre otsast jämedam, karika otsast kitsam, kõrgekujuline õun. Ülemine ots karika ümbert on wiie peenikese kandiga. Püstläbilõikel mõlemad pooled peaaegu ühekõrgused, põikläbilõike ringjoon ümargune.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed, rohelised, willased, karikaalune õõnsus keeglikujuline, tolmukad keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus wäikene ja madal, serwadel wiis kanti.

Wars jäme, puine, kõwa ja pruunikarwaline, warreõõnsus kitsas, trihtrekujuline, kaunis sügaw, seest pruuni roostega kaetud.

Süda kinnine, sibulakujuline, seemned keskmise suurusega, terawa otsaga ja pisut täiskaswanud.

Koor sile, üleni pruunjaspunase wärwiga kaetud, mille seest palju peenikesi walkjamaid täpikesi wäljapaistawad. Põhjawärw on kaswades roheline ning muutub alles teisel suwel seistes kollakamaks. Koor seistes ei närtsi. Lõhn on nõrk.

Sisu alguses roheline ehk rohekaswalge, pärast kollakaswalge, magusa weinihapu maiguga ja mahlane.

Walmimiseaeg ja wältus. Puust mahawõttes on õun kõwa kui kiwi ja tuim kui puupuru. Alles webruaris muutub ta söögikõlbuliseks ja seisab siis augustini, hoolsal hoidmisel koguni terwe aasta. Seisab kõikidest taliõuntest kõige kauem.

Puu omadused. Puu on tugewa kaswuga, jämeda tüwiga ja laia krooniga, armastab paraja niiskusega raskepäralist maad, õitseb hilja ja kannab iga aasta rikkalikult. Kuiwapõhjaga, kergesse maasse ei maksa teda istutada, sääl jäeb ta hoopis wiljakandmataks. Muidu lepib ta igasuguse, ka kõigehalwema seisukohaga, sest õunad on puus nii kinni, et torm neid maha ei saa peksta. Et puu raskes, rammusas maas hiiglasuureks kaswab ja oma laia krooniga palju ruumi tarwitab, seepärast ei maksa teda aedas mitte teiste puude wahele istutada, waid wälimistesse ridadesse, kus ta teistele puudele tuulte eest warju annab, wäljaarwatud lõunapoolne külg, kus ta oma laia krooniga teiste käest päikese paiste ärawõtab. Saksamaal ja lõunapoolsel Rootsimaal istutatakse teda enamasti maanteede ääre, sest ta raudkõwad tõmmupunased õunad ei kutsu wargaid ligi. Oma taltsutamata hiiglakaswu pärast wõib teda ainult tüwipuuna kaswatada, pisipuuks ei lase ta ennast mitte wormida. Wilja hakkab ta alles 12—15. aasta wanaduses kandma, esmalt wähesel arwul, siis aga aastaastalt ikka rohkem. Meie oleme puud näinud, mis 8 tündert õunu andis. Üleüldse on puu wäga terwe ja wastupidew ning saab üle 100 aastat wanaks. Ta on meie kliimas külmakindel. Dr. Eneroth soowitab teda ka Lõuna-Soomes kaswatada.

Wilja wäärtus. Esimese järgu köögi- ja kaugeleweo kaubaõun. Lauaõunana on tal ainult teise järgu wäärtus. Kauase seismise poolest käib ta kõikidest taliõunadest ette. Wedu kannab ta oma paksu koore ja kõwa sisu pärast wäga hästi. Õun on nii kõwa ehitusega, et näppudega pigistamine ega kukkumine tale plekki külge ei sünnita. Dr. Enerothi teate järele hoitakse Eiseriõunu Rootsimaal niisamati maaaukudes ja keldris salwedes alal, nagu kartulid. Säält tuuakse nad alles siis wälja, kui kõik teised õunad otsas on. Saksamaal tarwi-

tatakse teda kõigerohkem weiniwalmistamiseks, keetmiseks, küpsetamiseks ja kewadepoolt talwet siis ka lauaõunaks, kui päris lauaõunad juba otsas on.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa kirjanduses kannab sort „Roter Eiserapfel“ nime, järgmiste teisenditega: Braunsilienapfel, Paradies-Apfel, Doppelter-Paradies, Rahmapfel, Schornsteinfeger ja Roter drei Jahre dauernder Streifling. Holsteinis ja Schleswigis hüütakse teda walesti Rosenhäger, Hollandis Dubbelde Zure Paradys ja Zoete Paradys. Dr. Eneroth kirjeldab sorti Svensk Pomologi sees lhk. 170 „Aastaõuna“ (Oorsäpple) ja Grebnitzky „Атласъ Плодовъ“ sees lhk 195 „Красный Желѣзнякъ“ nime all. Muidu kannab ta Wene kirjanduses ka weel järgmisi teisendisi: Трехлѣтнее, Красное желѣзное, Красное Айзера, Красный Эйзеръ ja Красное Эйзера. Poolakeeles on ta nimi Zelezniak ja prantsuse keeles Pomme Eiser rouge.

Märkused. Eiseriõun, mida mõned ka „Raudõunaks“ hüüawad, on meie maal täitsa külmakindel ja hästi wiljakas, nagu juba ülemal tähendasime. Ehk ta kül kaua esimese wilja päälе laseb oodata, siisgi tasub ta seda wanaduses kümnewõrra tagasi ja annab lastelastele saaki, seepärast sünnib teda ka meie juures kaswatada. Kuna mitmed sordid, mis põhjapoolsetes maades hästi siginewad, lõunapoolsetes kõlbmata on, siis läheb Eiser neist sellepoolest lahku, et ta ka lõunapoolsetes maades sigineb, näit. Kaukasias niisamati nagu Poola- ja Ledwamaal ning Baltikubermangudes. Rootsimaal sigineb ta ühtewiisi lõuna- ja põhjapoolses osas ning Dr. Eneroth soowitab teda ka Soomemaale.

40. Ewa õun.

Mank's Codlin. Eve Apple *††. Okt. — januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümargune, warreotsapoolt jämedam, õiepoolt poole peenemaks minew õun. Nõrgalt wälja-paistwad kandid külgede päal, püstläbilõikel üks pool teisest kõrgem, põikläbilõike ringjoon loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed ja kitsad, otsad hoiawad tagaspidi. Karikaalune õõnsus peekrikujuline ja madal. Tolmukad ülemises weerandis.

Õieõõnsus madal, serwad nukelised, millest küljekandid wäljalähewad.

Wars lühike, jäme, lihane. Warreõõnsus kas madal ehk hoopis kinnikaswanud

Süda wiigimarja kujuline, lahtine. Seemned wäikesed, ümargused, peene otsaga, täiskaswanud

Koor peenike, läikiw, raswane, kollane, päikesepoolt õrnalt kollakaspunase leegiline. Koorealuste täpikeste ümber on walkjaspunased rõngakesed. Seistes läheb õun wahakarwa kõllaseks. Koor seistes ei närtsi ega tõmba kortsuliseks. Lõhn on nõrk.

Sisu walge, mure, mahlane, weinihapu maiguga. Maiguhääduse poolest on Ewaõun teistest Inglis kõõgiõuntest (Codlins) kõige parem.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab Ueaastani.

Puu omadused. Puu on wäikese kaswuga, terwe ja wastupidew. Kaswab igasuguses maas. Aastakaswud on jämedad, punakaspruunid, peenikese wildiuduga kaetud. Kooretäpid seisawad kaunis harwalt. Lehed on suured, labased, munakujulised, serwad madalalt hambulised. Puu hakkab dusseni pääle poogitult kahe- ja metsiku pääl kolme aasta wanuselt kandma ning annab iga aasta rohket saaki. Ka kõige halwematel aastatel, kui teised sordid ikaldawad, on Ewa puu ikka õunu täis. Kõlbab oma wäikese kaswu pärast tüwipuude wahele põõsaspuuna istutada, nagu Cellini juures õpetasime, aga ka teedeäärsete peenarte pääle. Ewaõun käib Cellinist wiljarikkuse poolest ette. Rohke kandmise pärast peab puud iga aasta wäetama, muidu jäewad õunad wäikeseks.

Wilja wäärtus. Kaunis hää laua- ja wäga hää kõõgiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Inglis kirjanduses kannab õnn „Mank's Codlin“ ja Eve Apple, Saksa kirjanduses „Mank's Küchenapfel“ nime. Dr. Eneroth kirjeldab sorti „Sw. Pom.“ sees lhk 302 „Mank's Codlin“ nime all Inglismaal hüütakse teda mõnel pool ka Frith Pippin.

Märkused. Ewa õun on meie kliimas külmakindel ja hästi wiljarikkas. Wormsis liiwamaa sees kaswades hakkas ta metsikaluse pääl juba 3-mal aastal wiljakandma ja andis iga aasta rohket saaki. Wõime sorti igale aiapidajale põõsaspuuna tüwipuude wahele istutamiseks soowitada. Sort on Jirimaalt pärit, kus teda keegi Mank'i nimeline aednik seemnest olla üleskaswatanud. Inglismaal seisab sort kõõgiõunana suures lugupidamises ning Saksamaal on teda wiimsel ajal wäga palju istutatud.

41. Fagerö õun.

**†. Oktober — dets.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega kuni suur õun, laperümarguse wormi ja waewalt nähtawa küljekantidega. Põiklõike ringjoon ümargune.

Karikas kinnine, karikalehed paksud ja sirged. Tolmukad keskkohal.

Õieõõnsus keskmise sügawuse ja laiusega, serwad nukelised.

Wars peenike, puine, warreõõnsus kollaka roostekorraga kaetud.

Süda suur, lahtine. Seemneid palju, muist pika terawa, muist lühikese nüri otsaga.

Koor kuiw ja sitke, põhjawärw kollakasroheline, kuid üleni ka warjupoolt ilusa karmosinpunase kattewärwiga kaetud, mis Punast Astrachani meelde tuletab. Kattewärwi seest paistawad koorealused walkjad täpikesed wälja.

Sisu walge, pisut kollaka, osalt ka punase winega, mahlane, mõnusa magushapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab detsembrini.

Puu omadused. Puu kaswatab harwa, korratuma krooni, alaspidi rippuwate oksadega. Lehed päältpoolt läikiwrohelised, altpoolt walkjashallid ja wildised. Aastakaswud jämedad, wildised, peenikeste ja pikkade kooretäpikestega sõredalt kaetud. Kannab kõwad talwekülmad wälja.

Wilja wäärtus. Hää lauaõun ning oma sisemiste hääde omaduste ja wälimise iluduse pärast ka kergeltmüüdaw kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Nimeteisendisi sordil ei ole. Wäljamaa pomologidel näikse sort tundmata olewat. Dr. Eneroth kirjeldab sorti „Swensk Pom." sees lhk 91 ja direktor Lindgren „Tidning för trädgordsodlare" 1880. aastakäigu nr. 12-ne sees.

Märkused. Sort on Rootsimaalt, Mälari järwe Fagerö saarelt pärit ja alles 1880. aianduse direktori E. Lindgreni läbi laialisemalt tuttawaks saanud. Sellest saadik hakati sorti kuningliku katsejaama puukoolist terwel Rootsimaal laialilaotama. Ka meie tellisime säält pookoksad ja oleme sorti mitu aastat Wormsi saarel kaswatanud. Ta on kõik talwekülmad katmata wäljakannud ja pea iga aasta häädsaaki annud. Õunad on hää maigulised ja ilusa wärwilised laua- ning kaubaõunad. Kõlbab tüwipuuna kaswatamiseks.

42. Fleineri õun.

Kleiner Fleiner. **†. Dets. — mai.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, kõrgekujuline, warreotsa poolt jäme, õieotsa poole peenemaks minew õun. Silmanähjes paistab õun kõrgem kui lai olewat, kuid mõetes on kõrgus ja laius ühesuurused. Põiklõike ringjoon ei ole mitte täitsa ümargune.

Karikas poolkinnine, karikalehed rohekaspruunid, wildised. Karikaalune õõnsus ümberpöördud keeglikujuline. Tolmukad keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus sügaw, kaunis kitsas, serwad nukelised.

Wars lühike, puine, pruun, tihedalt karwane, warreõõnsus sügaw ja kitsas, seest walkja roostekorraga õhukeselt kaetud.

Süda wäike, sibula- kuni wiigi kujuline. Kambrid kinnised, kaunis ruumikad, waheseinad siledad. Teljeõõnsus üsna kitsas. Seemneid on wähe, enamasti kahe kaupa koos, keskmise suurusega, munakujulised, pikalt-terawa otsaga, pruunid ja täiskaswanud.

Koor peenike, sile, wahasarnaselt läikiw, warjupoolt heleroheline, täielises küpsuses rohekaskollane, päikesepoolt karminpunaste leekidega kaetud. Koorealused täpikesed on wäga peenikesed, pruunikarwalised. Mõnikord näikse ka pruunikaid soolatüika sarnaseid naswakesi koore pääl. Seistes koor ei närtsi. Õun on ilma lõhnata.

Sisu walge, peenike, mahlane, hästi mõnusa magusa maiguga, nõrgalt würtsitud, wähese hapuga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab maini.

Puu omadused. Puu kasw on noores eas hästi korralik, kroon kõrge ja ümargune. Hakkab noorelt kandma. Oksad on jämedad ja tugewad, lehed suured, munakujulised, pikalt-terawa otsaga.

Wilja wäärtus. Hää, peenikese maiguga taline lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa pomologid Diel lhk 202, Oberdieck lhk 179 ja Lucas lhk 38 kirjeldawad sorti „Kleiner Fleiner" ning Rootsi pomolog Eneroth lhk 318 „Lilla Fleineräpplet" nime all. Teisendisi ei ole.

Märkused. Sort on Saksamaalt, Heilbronni lähedalt Fleini külast pärit. Würtembergis on ta wäga lugupeetud ja laialilaotatud.

Puu külmakindluse ja sellepärast, et ta igasuguse maaga ning seisupaigaga lepib, kui ka wilja hääde omaduste pärast soowitab Eneroth sorti ka lõunaõhtupoolsel Soomemaal kaswatada. Põhja-Liiwimaal ja Läänemaal leitakse Fleineri õunapuid niihästi mõisa- kui taluaedadest. Esimesest on meile neid proowiõunadena näha saadetud, wiimases oleme puid ise oma silmaga näinud. Puu on külmakindel, terwe ja kaunis wiljarikas, õunad walmiwad ka halwal suwel täielisele häädusele. Kõlbab niihästi tüwikui põõsaspuuna kaswatada.

43. Frösokeri õun.

**†. Okt. — januar.

Suurus ja kuju. Suur, ümargune kuni laperümargune õun, püstlõikes üks külg teisest kõrgem, põiklõike ringjoon laogeline.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed, soonitud; karikaalune õõnsus lai, nürida otsaga.

Õieõõnsus lai, laogeliste serwadega.

Wars jäme, sooniline; warreõõnsus sügaw, seinad roostetriibulised.

Süda wäike, sibulakujuline, seemned laiakslitsutud kujuga, osalt täiskaswanud, osalt tühjad.

Koor sile, läikiw, raswane, helekollakasroheline, päikesepoolt kullakarwakollane, mõlemad otsad rohekaskollased. Terwe õun on harwaltseiswaid peenikesi koorealusid täpikesi täis, millede hulgas ka mõned wihmaplekid näha on, mida päikesepool külges violetikarwaline rõngas ümbritseb, mis õunale isesuguse haruldase kirju wärwi annab.

Sisu walge, tihe, mahlane, hästi mõnusa hapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobri lõpul, wältab januarini.

Puu omadused. Puul on tugew kasw ja korralik lai kroon. Aastakaswud on punakaspruunid, tükati tihedaid, ümargusi kooretäpikesi täis. Lehed pikad, nahasarnased, läikiwad, altpoolt wildised, serwad kahekordselt saetud hammastega.

Wilja wäärtus. Hää laua-, köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Eneroth kirjeldab sorti „Swensk Pomologi“ sees lhk 155 „Frösokersäpple“ nime all. Hüütakse Rootsimaal ka „Klaasõunaks.“ Wäljamaa pomologidel tundmata.

Märkused. Sort on Rootsimaalt Frösokeri mõisa aiast pärit ja on Kesk-Rootsimaal ning Soomes Åbo ümberkaudu rohkesti laialilagunenud. Ka Wormsi saarel on ta meie puukoolis hästi kaswanud ja ilusat wilja kannud. Puu on ilusa kaswuga ja täiesti külmakindel.

44. Golden Noble.

*††. Now. — januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega kuni suur, kokkulitsutud ümarguse kujuga õun, külgedelt ilma kantideta ja sile, nagu wahast wäljatreitud. Püstläbilõikes üks külg teisest pisut laiem, põiklõike ringjoon täiesti ümargune. Ainult kõige suurematel õuntel on küljekandid waewalt näha.

Karikas kinnine, karikalehed kaunis lühikesed, rohelised ja karwased, karikaalune õõnsus lühike, trihtrekujuline, ulatab aga mõnikord ka teljeõõnusseni. Tolmukate seis kõrgel.

Õieõõnsus madal ja lai, serwad madalate soontega.

Wars lühike, paks, puine, sooniline, karwane, tõmmukasroheline. Warreõõnsus madal, trihtrekujuline, seest õrna roostekorraga kaetud, mis kaua roheline seisab.

Süda suur, lai, sibulakujuline, seisab õuna ülemisele otsale lähemal kui alumisele. Telje õõnsus on lai ja lahtine. Seemnekambrid on suured ja poollahtised, waheseinad pakatanud. Seemned on piklikud, munakujulised, terawa otsaga, helekastanipruunid, suured ja täiskaswanud.

Koor sile, läikiw, pisut raswane, nõrga lõhnaga. Põhjawärw kollane, päikese poolt kuldkollane, ilma kõigewähema punata. Õun on üleni peenikesi pruunikarwalisi kooretäpikesi täis, mida walkjad ehk nõrgalt punakad rõngad päikesepool küljel ümbritsewad. Roosteplekkisi on wäga harwasti näha.

Sisu kollakaswalge, peeneteraline, mahlane, mure, mõnusa weinihapuka magusa maiguga, nõrga würtsi ja nõrga, aga ilusa lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris, wältab januarini, headel tingimistel ka webruarini.

Puu omadused. Puu on tugewa, priske kaswuga ja kõrge ümarguse krooniga. Aastakaswud on keskmise pikkusega, kaunis jämedad, punakaspruunid, hoiawad ülespidi. Warjupoolt muutub punakaspruun karw rohekaspruuniks ümber. Koore pääl on ümargused täpid. Lehed

suured, pikergused, lühikese otsaga, päältpoolt läikiwad tumerohelised, altpoolt tühmrohelised, nõrgalt karwased, serwad sügawalt hambulised. Lehewars on lühike ja karwane. Õied keskmise suurusega, seest walged, wäljaspoolt roosapunased. Wiljapungad nürida koonusekujulised, karwased, lehepungad terawa otsaga. Wili seisab kaswades puus kõwasti kinni, aga küpsuse eel puhub tuul nad kergesti maha, seepärast antagu puule tuulewarjuline seisukoht, ehk istutagu põõsaspuu wormil teiste puude waheridadesse. Puu on külmakindel ja wastupidew, hakkab kaunis noorelt kandma ja on paraja niiskusega maas hästi wiljarikas.

Wilja wäärtus. Lauaõunana on tal teisejärgu wäärtus, köögi- ja kaubaõunana seisab ta aga esimeses reas.

Kirjandus ja nimeteisendid. Inglis-, Prantsuse-, Rootsi- ja Taani pomologilises kirjanduses kannab sort „Golden Noble," Saksa kirjanduses „Gelber Edelapfel" ja Wene kirjanduses „Желтое Благородное," „Золотое Благородное" ning „Золотистожелтое" nime. Inglismaal on sordil palju nimeteisendisi, mujal maades mitte.

Märkused. Sort on Inglismaalt Norfolki lähedalt Stowe-Hallist pärit, kust aednik Patrick Flanagan sordi emapuu leidis ja tema õunad 1820-mal „Golden Noble" nime all Londoni aianduse-wäljanäitusele saatis. Sääl saiwad laiemad ringkonnad õunaga tuttawaks ja hakkasiwad teda laialilaotama. Warssi jõudis sort ka Saksamaale, kus ta üleüldiseks kaswatamiseks 50. sordilise sortimenti hulka üleswõeti. Ka Rootsi- ja Taanimaal on Golden Noble hästi tuntud ja lugupeetud. Wenemaal kaswatatakse teda kõigerohkem Kiiewist lõunapoolsemates kubermangudes ja Poolamaal, Grebnitzky üteluse järele sääl igalpool, kus Landsbergi Reinettetgi kaswatatakse. Ka meie kodumaal on teda mitmelpool mõisaaedades olemas. Haapsalu ümberkaudu on ta talwekülmad wäljakannud, kuid Peterburi pomologia-aias on külm noored puud iga aasta äranäpistanud.

45. Gravenstein.

**!††. Sept. — dets.

Suurus ja kuju. Üle keskmise suurusega kuni suur õun, umbes 60—75 mm kõrge ja 70—85 mm lai, külgedelt kandiline, alt otsast weidi jämedam kui ülewalt. Kalwilli sarnased kandid käiwad üle õuna külje ühest otsast teiseni ja on selgesti nähtawad. Põiklõike ringjoon loogeline.

Karikas suur, kinnine ekk poolkinnine, roheline, weidi karwane. Karikalehed kaunis laiad, pikad, rohelised, otsad hoiawad tagaspidi. Karikaalune õõnsus peekrikujuline. Tolmukaile seis keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus sügaw ja kaunis lai, serwad nukelised. Igast nukist algab kant, mis pikku üle õunakülje kuni warreõõnsuseni ulatab.

Wars puine, mõnel weidi lihaw, lühike, jäme, rohekaspruun; warreõõnsus kitsas ja sügaw, seest õrna roostega kaetud, serwad laialt soonelised, mida küljekantide otsad sünnitawad.

Süda keskmise suurusega, mõnel sibulamõnel terawaotsadega munakujuline, lahtine. Südamekambrid ruumikad, lahtised, seisawad laia teljeõõnsusega ühenduses. Seemned wäikesed, piklise munakujulised, terawa otsaga, pruunid, osalt tühjad.

Koor peenike, sile, rohkesti raswane, kaswades õlekarwa walkjaskollane, walminult wahakarwa kollane, päikesepoolt peenikeste karmosinpunaste joonte ning täpikestega õrnalt kaetud. Koorealused täpid on wäikesed, waewalt nähtawad. Koor seistes ei närtsi.

Sisu on kollakaswalge, peenike, õrn, kare, mure ja hästi mahlane, peenikeselt würtsitud weinimagusa maiguga ja isesuguse tugewa lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris ja oktobris, wältab detsembrini.

Puu omadused. Puu kaswab jõudsasti, sirgub õige suureks, kaswatab tugewad harud ja kõrge krooni. Aastakaswud on punakastõmmud, jämedad, koore pääl on harwalt walged ümargused täpid ja walkjad udukarwad. Lehed on suured, ümarikmunakujulised, pikad ja laiad, korralikult saetud, nüri-hambuliste serwadega, päält läikiw-tumerohelised, alt walkjasrohelised ja wildised. Õied on wäga suured. Oma suure kaswu pärast kõlbab ta tüwipuuna kaswatada ning dusseni alusel ka põõsas- ja wõrepuuna. Wähemate wormipuude kujul ei sigine ta mitte. Armastab niisket, pehmet merekliimat, niiskepäralist rammusat maad ja sooja, tuulte eest warjatud seisukohta, siis on puu wastupidew ning kannab parajas kandmise-eas iga aasta korralikult ja rikkalikult. Halwas, kuiwapõhjaga maas langewad õunad puust enneaegu maha, jäewad wäikeseks, kuiwaks ja alawäärtusliseks. Et puu pika eaga on ja wäga wanaks elab, seepärast hakkab ta wäga hilja kandma ja kannab esimestel aastatel üsna kehwaste. Alles

siis läheb kandmine korralikumaks ja rohke maks, kui puu juba üle 20 aastat wana on. Dusseni pääle poogitult hakkab ta wõre- ja põõsaspuuna juba 5—6-mal aastal wiljakandma. Meie kodumaal ei ole puu mitte külmakindel, seepärast kaswatatakse teda mõisaaedades ainult wõrepuuna, mida talwel kinnikaetakse. Wormsis, Hiiusaarel ja Saaremaal kannab puu põõsaspuuna talwekülmad wälja, kui teda nooreseas kinnikaetakse. Ka walmib ta wili nimetatud kohtadel korralise, sooja suwega üsna hästi, kuna ta wilul ja niiskel suwel pooltooreks jäeb. Haapsalu lähedal Kilsimõisa aias on õunad wõrepuu pääl kaunis täielikuks walminud, siisgi jäewad nad ilulõhna ja maigupeensuse poolest Schleswig-Holsteinis kaswanud Gravensteini õunadest pisut taha. Et õun täieliseks walmimiseks rohkesti õhuniiskust tarwitab, seepärast peab puid sagedasti õhtuti udupritsiga üleprits sima.

Wilja wäärtus. Esimese järgu laua-, köögining kaubaõun, mille eest kõrget hinda maksetakse. Maigu hääduse ja peensuse ning tugewa ilulõhna poolest käib ta kõikidest teistest õunasortidest üle. Gravenstein on õunade kuningas! Kui õunad ettewaatlikult (mitte palja kätega, waid kinnastega) puust mahawõetakse ja siidipaberisse mässitakse, siis wõib neid parasjahedas (mitte wäga niiskes ega wäga kuiwas) keldris kuni webruari kuuni alalhoida.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kõige esimene, kes sordi kohta kirjelduse tegi, oli sakslane Hirschfeldt 1788. aastal. Niihästi tema kui ka teised Saksa pomologid kirjeldawad sorti „Gravensteiner“ nime all. Prantslased nimetawad sorti „Gravenstein“ ja „Pomme de Gravenstein,“ inglased „Gravenstein,“ daanlased „Graastener“ ja „Gravensten,“ rootslased „Gravensteinsäpple“ ning wenelased „Графенстейнское“ ja „Графенштейнскій Кальвиль.“ Nimeteisendide seast on tähtsamad: Blumen-Kalvill, Sommerkönig, Kalville Gravensteiner ja Calville de Grafenstein.

Märkused. Sort on Schleswig-Holsteinist, Gravensteini lossi-aiast pärit, kus emapuu õunaseemnest on üleskaswanud, mida lossiomanik Italiast wõi Krimmist olla kaasatoonud. Kõigekõrgemale täieuse tipule tõuseb sort oma kodumaal Schleswig-Holsteini niiskes pehmekliimaga mereõhus. Ka Mecklenburis, Pommeris ja Ida-Preisi rannamaadel omandab ta täielise hääduse, kuna ta Lõuna-Saksamaal ainult mägistes kohtades rahuloldawalt sigineb. Wiinapuu kaswamise kuiwsoojas kliimas walmib ta wili wäga ruttu ja muutub suweõunaks, millel Gravensteini kallis maik ja ilus lõhn puuduwad. Daanimaal, Lõuna-Rootsimaal kuni Mälari järweni ja Norramaal kuni 60. laiusegraadini sigineb ta üsna rahuloldawalt, niisamati Gotlandi saarel, Saaremaal, Hiiusaarel ja Wormsis. Lõuna- ja lõunaõhtu Wenemaal on puu külmakindel, kuna Grebnitzkyl Kowno kubermangus noored Gravensteinid puukoolis ärakülmanud ja külm Kuphaldti'l Riias 30. jala kõrgused puud 1892. talwel ärawõtnud. Würst Gagarini teate järele sigineda Gravenstein Podolia ja Hersoni kubermangu piiril hästi, kuid walmida kuiwemates paikades juba augustis ja niiskemates septembris ning seista ainult oktobri kuuni. Seega on ta sääl siis niisamati nagu Lõuna-Saksamaal, suweõunaks muutunud. Kes Gravensteiniga meie kodumaa õhtupoolseil rannamail ja saartel soowib katset teha, see täitku kõiki neid tingimisi mis ülemal „Puu omaduste“ all on öeldud.

46. Gravenstein, punane.

**!††. Sept. — dets.

Suurus ja kuju. Keskmine kuni suur, nüriotsadega munakujuline õun. Püstläbilõikes üks pool teisest kõrgem ja laiem, põikläbilõike ringjoon loogeline. Wiis kanti käiwad pikku üle õuna külgede.

Karikas kinnine, karikalehed rohelised, wildised, kaunis laiad ja pikad, hoiawad keskelt kokku, otsad on tagaspidi pööratud. Karikalune õõnsus trihtrekujuline, tolmukate seis keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus sügaw, mõnel kitsas, mõnel kaunis lai, serwad soonelised.

Wars paks, puine, mõnel pisut lihane, lühike. Warreõõnsus sügaw, kaunis lai, serwad soonelised, seinad seest õrna tõmmukasrohelise roostega kaetud.

Süda rohkem sibula- kui munakujuline, kambrid suured ja pärani, waheseinad käärisenud. Teljeõõnsus lai, seemned täiskaswanud.

Koor sile, läikiw, esmalt warjupoolt helerohekaskollane, pärast wahakarwa helekollane, päikesepoolt karmosinpunane, mille seest tumedamad kui ka weripunased, lühikesed ja laiad triibud ning leegid läbikäiwad. Koorealusid täpikesi on wähesel arwul, need on õige peenikesed ja pruunikad. Õun seistes ei närtsi. Lõhn on tugew ja wäga päris Gravensteini sarnane.

Sisu helekollakaswalge, peenike, mure, hästi mahlane, würtsilise weinimagusa maiguga,

ilusa lõhnaga ja niisamasuguse kalli wäärtusega nagu päris Gravensteinil.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris ja wältab detsembrini.

Puu omadused kõik niisamasugused nagu päris Gravensteinil, ainult sellepoolest läheb ta lahku, et puu külmakindlam on. Näit. külmas päris Gravenstein 1866/67-ma talwel Peterburi pomologia-aias ära, kuna Punasel Gravensteinil ainult aastakaswude ladwaotsad pisut näpistada saiwad.

Wilja wäärtus niisamasugune kui päris Gravensteinil. Wärwi ilu poolest käib ta sellest ette.

Kirjandus ja nimeteisendid. Oberdieck, Engelbrecht ja Gaucher kirjeldawad sorti „Roter Gravensteiner," Leroy „Pomme Gravenstein rouge" ja Regel, Simirenko ning Grebnitzky „Графенштейнское красное" nime all. Teisendisi ei ole.

Märkused. Sort on Lübekist pärit, kus kellegil aiapidajal päris Gravensteini puu ühe noore oksa pääl punased õunad hakkasiwad kaswama. Et see oks ka järgmistel aastatel ikka ühtewiisi punasid õunu kandis, kuna teistel oksadel harilikult kollased õunad kaswasiwad, siis wõttis ta sellest oksast pookisi ja jätkas nad teiste puude külge. Kõik poogitud puud kandsiwad punaseid õunu. Nüüd wõttis ta katseks ka kollaseid õunu kandwate oksade küljest pookoksi ja jätkas need teiste puude külge, kuid nende õunad jäiwad endist wiisi kollaseks. Katseid edasi tehes wõttis ta ka punaste õunadega ümberpoogitud puudest oksasi ja jätkas neid uute puude külge edasi ning neist tuliwad ka niisama punased õunad, kui emapuu oksa pääl. Nüüd oli ta selle juures kindel, et seda omadust pookoksade kaudu ka teiste puude pääle wõib edasikanda, et see mitte paljas mõõdamineW nähtus waid jäedaW omadus on Sellest saati hakkas ta punast sorti edasipaljundama ja laialilaotama. Aastal 1858 sai kuulus Saksa pomolog Oberdieck sellest sordist ka enesele proowikatseks pookoksad, ja kui ta kauase proowimise järele leidis, et sordi juures kollaste õunade pääle tagasilangemise ette ei tule, siis walmistas ta temast kui iseseiswast õunasordist, pomologilise kirjelduse, mille tagajärjel Punast Gravensteini terwel Põhja-Saksamaal hakati laialilaotama Aastal 1862 hakkas Leroy seda sorti Prantsusemaal kaswatama ning laialilaotama. 1864. saati kaswatatakse punast sorti ka Daania Rootsimaal hääde tagajärgedega. Wenemaa kohta puuduwad teated. Meie kodumaal on sort suurematest puukoolidest saada, kuid missugused tagajärjed ta kaswatamisel siin on olnud, on praegu alles teadmata. Nende ridade kirjutaja on ainult wäljamaal kaswanud õunasi näinud, aga sordi enese kaswatamisega pole seiamaale weel katseid saanud teha. Et säherdune juhtumine, kus üksainus oks jäedawalt isewärwilist wilja hakkab kandma, pomologide juures suurt imestust äratas, seepärast sõitsiwad mitmed Lübekisse emapuud waatama, nende hulgas ka Rootsi kuningliku katseaia direktor Axel Pihl, kelle järele siin sordi tekkimise lugu kirjeldasime. Lihtsaid, mõõdamineWaid wärwimuudatusi on ennegi nähtud, aga neil pole ialgi jäedWust olnud. Wärwimuutus kadus aasta kahe pärast jälle ära ja pookoksad ei kannud ialgi muudetud wärwiga õunu.

47. Grogylling.

*††. Now. — januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, piklikümargune, kõrgekujuline, mõnikord laiümargune, madalakujuline, külgede päält madalate kantidega õun. Põikläbilõike ringjoon pisut loogeline.

Karikas kinnine ehk poollahtine, karikalehed altotsast laiad, päält teraWaotsaga, karikaalune õõnsus sügaW, keeglikujuline.

Õieõõnsus madal, sooneliste ja nukeliste serwadega.

Wars kõWa ja puine, warreõõnsus sügaW ja kitsas, seest nõrga roostekorraga kaetud, mis mõne eks. juures kuni serWa kantideni wälja ulatab.

Süda sibulakujuline, lahtine, seemned täiskaswanud, jämedad isewiisilise, karakteristikalise peenikese otsaga.

Koor kuiW, läikiW, rohekaskollane, päikesepoolt peenikese, pleekinud karmosinpunase kattewärwiga kaetud, mille seest kitsad tumedamad triibud ja täpid selgesti wäljapaistawad.

Sisu rohekaswalge, hästi mahlane, iseäralise mõnusa weinihapu maiguga, aga ilma misgisuguse würtsita. Korralikul, soojal suWel kaswades ja niikaua puus pidades, kui külmad wähegi lubaWad, täienewad ja walmiWad õunad häädeks lauaõunadeks.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib, noWembri lõpul ja wältab januarini.

Puu omadused. Puu kaswatab wäga laia, harWa krooni, pisut allapoole kalduWate oksadega. Iseäralikuks tundemärgiks on tüWi

keerus kasw, mis kaswades iseenese ümber ringi keerab nagu kõis. Säherdusi keerus kaswanud tüwisid tuleb ka metsapuude (kase, männa) juures ette. Aastakaswud on jämedad, shokoladi pruunid, wildised, harwikute, pikliste kooretäppidega. Lehed on ülewalt poolt läikiwrohelised, alt walkjashallid, wildised, lehepungad wäikesed. Puu on külmakindel ja hästi wiljakas, kaswab ühtewiisi hästi sawi- ning liiwamaas. Et oksad alaspidi hoiawad, seepärast wõib teda ainult tüwipuuna kaswatada. Tüwikõrgus olgu umbes pool sülda, siis ei puutu oksad maa külge. Wilja täieliseks walmimiseks tarwitawad õunad wõimalikult kauast puusseismist, seepärast wõetagu nad alles oktobri keskusel ehk kui ilmad lubawad, weel hiljem puust maha.

Wilja wäärtus. Wäga hää köögiõun, mida igasuguste keediste ja küpsiste walmistamiseks wõib tarwitada. Soojapõhjaga maas ja soojal suwel kaswades ka hää lauaõun. Talwise kaubaõunana maksetakse ta eest lõulu eel hääd hinda.

Kirjandus ja nimeteisendid. Rootsi- ja Soomemaal kannab sort rahwa suus „Grogylling“ (loe: Groojülling) nime, kuna Eneroth lhk 149 ja Smirnof lhk 59 teda „Swensk Winterpostof“ nime all kirjeldawad. Duhamel kirjeldab sorti „Postophe d'hiver,“ Dietrich „Vinterpostoph.“ Lucas „Schwedischer Winterpostoph“ ja Lundström „Vintergylling“ nime all.

Märkused. Grogylling on üks kõigewanematest sortidest, mida Rootsi- ja Soomemaal juba mälestamata aegadest saati wäga laialt kaswatatakse. Uurimine, kust sort pärit on, tegi Rootsi pomologile Dr. O. Enerothile palju tööd ja kulu. Esmalt saatis ta õunad Saksa- ja Prantsuse pomologidele näha. Need ei tunnistanud neid ei Saksa- ega Prantsuse sordiks, waid awaldasiwad arwamist, et sort Rootsi oma on. Pärast tegi ta kaks reisu Saksamaale ning kodumaal rändas ta risti ja põiki kõik talu- ja mõisaaiad läbi ning töötas uurimise kallal mitu aastat. Wiimati jõudis ta otsusele, et sort aastal 1500 on Prantsusemaalt „Postophe d'hiver“ nime all Rootsimaale toodud, kus ta aastasadade jooksul nii wõrt on ümbermuutunud, et teda nüüd päris Rootsisordiks wõib pidada. Eestimaal, nimelt Lääne-, Harju- ja Wirumaakondades on sorti kaunis laialt leida, nagu meile sissesaadetud proowiõunad tunnistawad, kuid üksgi saatja ei tea õunale nime anda, mispärast ta siin üsna ilma nimeta elutseb. Kuphaldti teatamise järele, kes teda „Winterpostophiks“ nimetab, olla sorti üksi Rakwere ümberkaudu leida, mis aga õige ei ole, sest Lääne- ja Harjumaal leidub teda weel rohkem, kuhu ta juba Rootsi walitsuse ajal ühes teiste Rootsi sortidega on sissetoodud. Pääliskaudsel waatamisel wõib õunu kergesti Rosenhägeri õunaga ärawahetada, siisgi on ta wärw rohkem pleekinud karwaline ja sisu jäeb maiguhääduses Rosenhägerist taha. Niisama teeb ka tüwi keerus kasw sortidele kindla wahe. Puu on meie juures täiesti külmakindel ja kannab iga aasta wilja, üleaasta aga wäga rohkesti. Peterburi pomologia-aias on puu talwekülmale wastupidanud, wäljaarwatud 1866/67 talwe, mil külm noored aastakaswud äranäpistas.

48. Hää talupoeg.

Добрый Крестьянинъ **†. Januar — märts.

Suurus ja kuju. Wäike kuni keskmise suurusega, laperümargune õun, siledate külgedega, nagu treitud, ilma küljekantideta. Põikläbilõike ringjoon pisut loogeline.

Karikas kaunis wäikene, kaswades poolkinnine, walminult lahtine. Karikalehed lühikesed, nüri otsaga, tõmmukad. Karikaalune õõnsus trihtre sarnane, tolmukate seis keskusest kõrgemal.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, kitsas, järsk, pisut sooniliste serwadega.

Wars peenike, puine ja kaunis lühike, warreõõnsus kitsas ja sügaw, seest walkja kaneelpunase roostega kaetud.

Süda sibulakujuline kinnine, kambrid wäikesed, kinnised, waheseinad pakatanud. Seemned helekastanipruunid, täiskaswanud, lühikesed, nüri otsaga. Teljeõõnsus umbne.

Koor sile, paks, tihe ja sitke, puust mahawõtmise ajal walkjasroheline, walminult kullakarwa kollane, päikesepoolt kollakaspunane, mille seest harwad koorealused täpid wäljapaistawad, mida purpurikarwaline rõngas ümbritseb. Koor seistes ei närtsi ega kortsu, waid läigib, nagu oleks ta lakeritud. Koorel lõhna ei ole.

Sisu walkjasroheline, tihe, naksub hamba all, kaunis mahlane, reinettesarnaselt würtsitud magusa weinimaiguga ja nõrga lõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib lõulu ja Ueaasta ümber ja seisab ilma närtsimata ning maigu muutmata märtsi kuuni ehk weel kauem, kui hoiuruum hää on.

Puu omadused. Puul on nõrgapoolne kasw, niihästi puukoolis kui aias. Juba üheaastased kaunistused hakkawad harusid kaswatama.

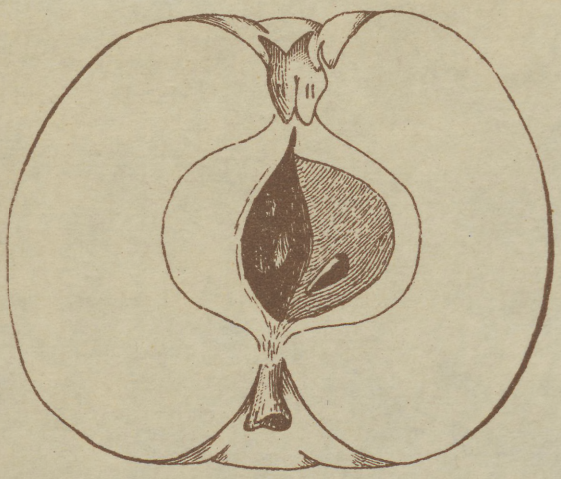

Gravensteiniôun.

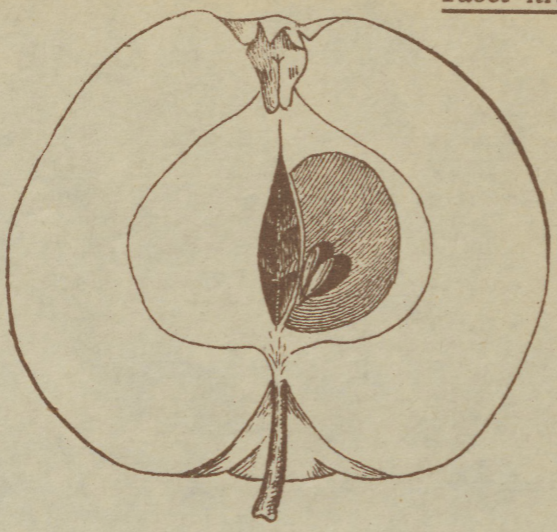

Grogylling.

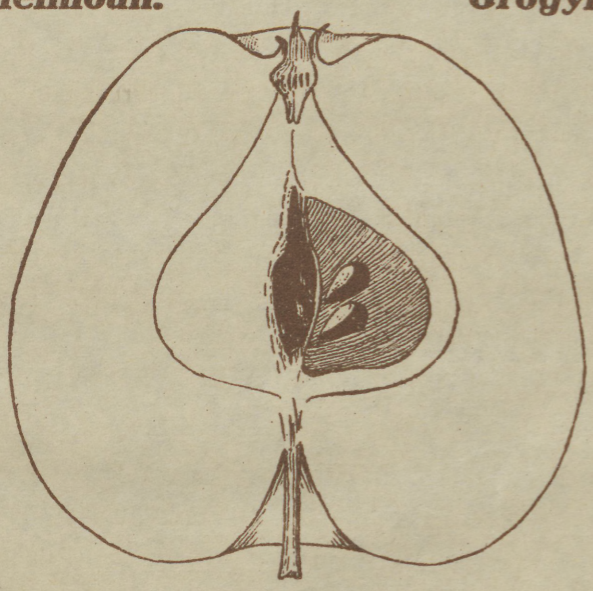

Cludiuseôun.

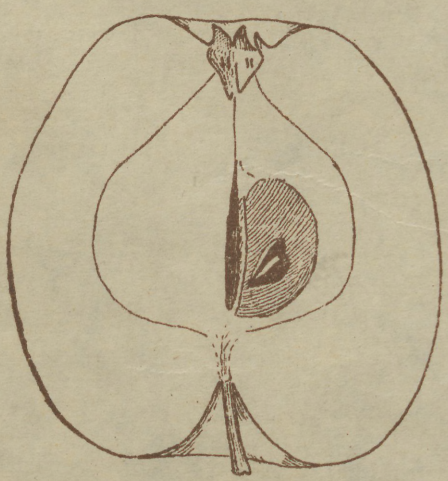

Cousinof, purpurpunane.

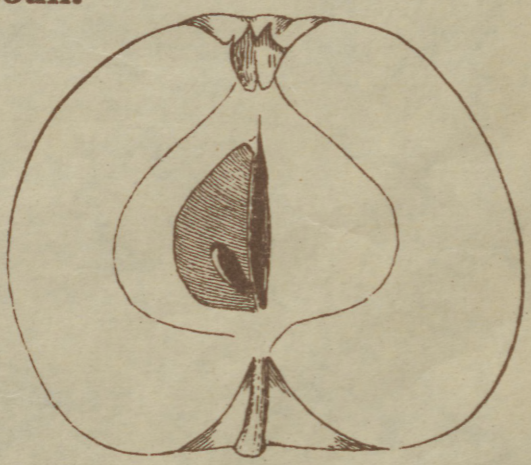

Eiseriôun.

Pärast omandab puu enesele keskmise suuruse ja ümarguse krooni. Harud on tüsedad ja jämedad, seepärast ei waju nad mitte alaspidi. Puu hakkab kaunis wanalt kandma, kannab peaaegu iga aasta, kuid millalgi ei anna ta rikast saaki, nõuab hääd niiskepäralist maad ja korralikku hoolitsust, muidu jäewad õunad wäga wäikeseks ja prügiliseks. Kõlbab tüwipuuna kaswatada, aga sigineb dusseni alusele poogitult ka wähemate wormipuudena. Hää Talupoeg on meie juures külmakindel. Peterburi pomologiaaias külmetawad aastakaswud wäga külmadel talwedel ära. Kesk-Rootsi- ja lõuna-õhtupoolsel Soomemaal kannab ta talwekülmad kahjuta wälja.

Wilja wäärtus. Hää lauaõun, mis ilma närtsimata ja maitset kaotamata talwe läbi seisab.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sort on ainult Wene- ja Rootsi kirjanduses tuntud. Esimesena tõi Behtejew 1862. sordikirjelduse wenekeeles. Pärast ilmusiwad weel kirjeldused Dr. Regeli, Poltoratsky, Kitshunowi, Pashkewitshi, Ussikofi ja Balabanowi poolt. „Атласъ Плодовъ“ sees lkk 339 ilmus sordikirjeldus Grebnitzky sulest ühes läbilõike- ja wärwipildiga. Kõik kirjeldawad sorti „Добрый Крестьянинъ“ nime all. Teisendisi ei ole. Et sort wäljamaa kirjanduses suutumaks tundmata on, nagu Grebnitzky tähendab, pole õige, sest Rootsi pomolog Dr. Eneroth toob „Svensk Pomologi“ sees lhk 312 sordi kohta „Dobrij Krestjanin“ nime all täieliku kirjelduse ja läbilõike pildi.

Märkused. „Hää Talupoeg“ on wana Wene sort, arwatawasti niisamati Saksamaa Edelborsdorferi seemnest tekkinud, nagu meie Liiwimaa tali Borsdorf, millega tal sarnadusi on. Sordi sünnipaigaks peab Eneroth Moskwa kubermangu. Mispärast teda just „Hääks talupojaks“ on hakatud hüüdma, selle kohta kõneleb rahwasuu järgmist wanajuttu: Kurski talupojad olla keiserina Katarina Suurt läbisõidul nende õuntega wastuwõtnud ning see olla sordile tähendatud nime pannud. Õuna sisemiste ja wälimiste omaduste pärast oleks „Wene Borsdorf“ selle sordi kõigekohasem ja õigem nimi. Praegusel ajal on sort Kurski, Orelli, Tuula, Rjäsani, Woroneshi, Harkowi ja Tambowi kubermangudes kõigerohkem laialilagunenud. Ussikofi teate järele ei sigine ta Doni oblasti kuiwapõhjaga liiwamaas mitte hästi ning Kurski kubermangus kanda puud Balabanowi teate järele halwa hoolitsuse ja kõrge wanaduse pärast wäga harwa ja wähe ning õunad olla wäga wäikesed. Sääl aga, kus puu eest hoolt kantakse, koort samblast ja söödikutest puhastatakse, krooni harwendatakse ning maad kohendatakse ja wäetatakse, olla sort hästi wiljakas, 20. aastased puud anda 5—10 puuda õunu puu päält, ning õuna puudast maksetakse 2—3 rbl. Peterburi turul on sort wähe tuntud, Moskwas on nõudmine ta järele juba suurem, kuna tast Woroneshis kõigesuuremat lugu peetakse. Waremalt istutati teda nimetatud kubermangus suurewiisiliselt, kuna see wiimase 25—30 aasta sees peaaegu poole wähemaks on jäenud, nagu Grebnitzky kirjeldab. Põhjuseks on puu korratu ja kehw kandmine. Meie kodumaal ei ole selle sordi järele tarwidust, sest meie oma Tali Borsdorf käib hääst talupojast ette.

49. Hampus.

**) August.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümargune, ülemisest otsast pisut kitsamaks minew õun. Püstläbilõikes üks pool teisest kõrgem, põikläbilõike ringjoon peaaegu ümargune, ainult mõnel eks., milledel külgede pääl madalad laiad kandid on, on ringjoon loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed laiad. Karikaalune õõnsus lai, ulatab südameni. Tolmukad seisawad keskkohast madalamal.

Õieõõnsus lai, serwad peenelt soonitud, osalt pärlisarnaste nibudega kaetud.

Wars lühike, puine, warreõõnsus rohelise roostega kaetud.

Süda keskmise suurusega, sibulakujuline. Seemned wäikesed, täiskaswanud.

Koor paks, sile, kaswades halli udukorraga kaetud, põhjawärw rohekaswalge, suurte walkjate kooretäppidega, päikesepoolt pruunjaspunase kattewärwiga kaetud, mille seest lühikesed ja peenikesed karmosinpunased triibud wäljapaistawad. Üleüldse on õuna wärw wäga ilus ja tore.

Sisu walkjasroheline, peenike mure, rohkesti mahlane, iseäralise mõnusa weinimaiguga ja tugewa ilulõhnaga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib augusti lõpul. Wältus on wäga lühike, waewalt paar nädalat.

Puu omadused. Puu kaswatab laia, saleda oksadega krooni. Lehed wäikesed, terawa otsaga, serwad korratumalt saetud hammastega, alumine külg walkja wildikorraga kaetud. Aastakaswud tõmmukaspruunid, koore pääl peened, piklikud täpid. Puu on meie kliimas täiesti kül-

makindel, kannab ka Soome- ja Põhja-Rootsi külmad wigata wälja. Wiljarikkus on suur ja siis iga aasta ühesugune, kui üleliigne wili juba pähklesuuruselt äranopitakse. Läetakse aga kõik täielise walmimiseni puusse, siis saab puu rammu wäga wäljakurnatud, mispärast järgmise aasta saak wähemaks jäeb. Wõib tüwi ja põõsaspuuna kaswatada. Hakkab noorelt kandma.

Wilja wäärtus. Warasete suweõunade seas kõige peenema ja kallima maiguline ning toreda wärwiline õunasort. Mitmed kiidawad teda Walgest Astrachanist paremaks.

Kirjandus ja nimeteisendid. „Hampuse“ nime all kirjeldawad sorti: Eneroth „Svensk Pom.“ sees lhk 35, Regel „Русская Помол.“ sees lhk 454, Bredsted „Dansk Pom.“ sees lhk 25 ja Smirnof „Finsk Pomologi“ sees lhk 31. Nimeteisenditeks on Lõuna-Rootsis „Vinäpple“ ja „Paradisäpple“

Märkused. Wõime seda sorti Eestimaal kaswatamiseks igale aiapidajale ta külmakindluse, suure wiljarikkuse, noorelt kandma hakkamise, peenemaigulise sisu ja ilusa wärwi pärast soowitada. Wäikese kaswu pärast wõiks teda tüwipuude wahele põõsaspuuna istutada. Sort on juba 1759 aasta ümber Hollandist Rootsimaale toodud ja sääl niiwõrt ümbermuutunud, et teda enam ühegi Hollandi sordiga ei saa wõrrelda. Ka nimigi on Rootsi oma. Helsingi ja Abo ümberkaudu on sort kaunis laialilagunenud ja hästi lugupeetud. Peterburi pomologia-aias ei ole ta mitte hästi siginenud ega säälset talwekülma wäljakandnud. Sordi pookoksad saime Soome Aianduseseltsi puukoolist.

50. Hawthornden.

*††. Oktober — detsember.

Suurus ja kuju. Üle keskmise suuruse, laperümargune, madalate kantidega õun. Põikläbilõike ringjoon loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, kaunis laiad, hallikarwa rohelised. Karikaalune õõnsus nürida koonusekujuline.

Õieõõnsus keskmise suurusega, loogeliste serwadega.

Wars puine, kõwa, kollakaspruun. Warreõõnsus sügaw, seinad lühikeste roostetriipudega harwalt kaetud.

Süda lahtine, kambrid wäikesi, täiskaswanud seemneid täis.

Koor peenike, läikiw, rohkesti raswane, warjupoolt walkjasroheline, päikesepoolt nõrgalt punaseleegiline. Koor on üleni peenikesi täpikesi täis, mida warjupoolel walkjad, päikesepoolel pruunjaspunased ringid ümbritsewad.

Sisu walge, peenikeseteraline ja mahlane. Maik hapu, ilma misgi würtsita ja magususeta.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab Uueaastani.

Puu omadused. Puu on alguses tugewa kaswuga, aga et ta wäga noorelt wilja hakkab kandma ja iga aasta rohket saaki annab, seepärast ei kaswa ta mitte wäga suureks. Astakaswud hoiawad ülespidi ja on jämedad; nende koor on tihedaid, ümargusi täpikesi täis. Lehed on laiad, piklik-ümargused, serwad sügawalt hambulised. Sort on meie kliimas külmakindel ja hästi wiljakas. Hakkab juba kolmandal aastal wiljakandma. Meie pole teda puukoolis millalgi kinnikatnud. Puu laseb ennast igal wormil kaswatada. Põõsaspuu worm oleks meie aiapidajatele kõigesündsam.

Wilja wäärtus. Esimese järgu köögiõun, mille eest ka kaubaturul hääd hinda maksetakse. Kõigesuguste küpsiste ja keediste tarwis nagu loodud.

Kirjandus ja nimeteisendid. Hawthorndeni nime all kirjeldawad sorti: Inglis pomologid Lindley ja Hogg, Saksa pomolog Lucas ja Rootsi pomolog Eneroth. Nimeteisendisi sordil ei ole.

Märkused. Sort on Shotimaalt Edinburi linna lähedalt, Hawthorndenist pärit, kus ta seemnest on üleskaswanud. Hawthornden on kirjanduse ajaloos kuulsa Inglis luuletaja ja ajalookirjutaja W. Drummondi läbi tuttawaks saanud, kes sääl 1585. sündis. Millal sort tekkis, ei ole kindlasti teada, aga wäga wana ei wõi ta olla, sest esimene emapuu oli 1870. aastal weel alles. Ta on uuemate Shotimaa õunasortide hulgas kõigerohkem wäljakiidetud köögiõun ja selle tõttu lühikese aja jooksul üle terwe Europa laiale lagunenud. Sort on meie kodumaal täiesti külmakindel. Meie pole teda mitte puukoolisgi kinnikatnud. Ta on üks neist sortidest, mis wäikese puukesena juba puukoolis kandma hakkab ja iga aasta ülirohket saaki annab. Köögiõunana on tal suur wäärtus, lauaõunaks on ta rohkesti hapu. Kõlbab tüwipuude wahele põõsaspuuna istutada, nagu Cellini juures soowitasime. Puu lepib igasuguse maaga ja seisukohaga ning õitseb kewadel kaunis hilja.

51. Herrasõun.

*††. Now. — januar.

Suurus ja kuju. Wäike, ümargune õun. Põikläbilõike ringjoon on peaaegu ümargune ehk wäga pisut loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed ja sirged. Karikaalune õõnsus wäga wäike ja madal, mõnel waewalt nähtaw.

Õieõõnsus madal, sooniliste serwadega.

Wars kõwa, puine, lühike. Warreõõnsus sügaw, kitsas, seest roosteleegiline.

Süda sibulakujuline, kinnine, õunasuurusega wõrreldes rohkesti suur. Seemned wäikesed.

Koor sile, walkjaskollane, muutub walminult tumekollaseks, päikesepoolt küljest punaste joonekestega harwalt kaetud. Kooretäpid on peenikesed, kollased, ka mõni harwik roosteplekk on näha.

Sisu kollakaswalge, peeneteraline, tihe ja mahlane, magusa selge maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris, wältab Uueaastani ja kauem.

Puu omadused. Puu sirgub hästi suureks ja kaswatab paksu, tihedaoksalise laia krooni. Aastakaswud violetikarwa pruunjaspunased, peenikese wildiuduga kaetud, koor peenikesi täpikesi tihedalt täis. Lehed keskmise suurusega, munakujulised, altküljest õhukeselt wildised, serwad kakskord saetud jämedate hammastega. Puu on meie kliimas täiesti külmakindel ja wäga wiljarikas. Peterburi pomologia-aias on aastakaswud ainult kõige külmematel talwedel külmast näpistada saanud. Kaswab igasuguses maas.

Wilja wäärtus. Hää köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa pomologid Diel, Oberdieck ja Lucas kirjeldawad sorti „Kleiner Herrenapfel“ nime all, niisamati ka Rootsi pomolog Eneroth. Teisendideks on Saksamaal Junkernapfel ja Traubapfel, Rootsimaal Drufäpple.

Märkused. Sort on õige wana ja Saksamaalt pärit, kus teda puu rikka kandmise ja õuna köögiwäärtuse pärast, iseäranis kuiwatamise otstarbeks, wäga laialt kaswatatakse. Ka meie kodumaal on teda paljudes mõisa- ja taluaedades leida. Et ta köögiõunaks rohkesti magus on, seepärast ei maksa sorti uutesse aedadesse meie arwates mitte istutada.

52. Hollandi õun.

**†. Now. — januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, kõrgekujuline õun. Külgede pääl madalad, waewalt nähtawad kandid. Põikläbilõike ringjoon loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed, sirged, karikaalune õõnsus keeglikujuline.

Õieõõnsus madul ja kitsas, serwad soonelised.

Wars peenike, puine ja pruun. Warreõõnsus kitsas, trihtrekujuline, seest roosteroosiline.

Süda sibulakujuline, poollahtine, seemned lühikesed ja paksud.

Koor peenike, läikiw, helekollane, päikesepoolt tulipunane, mille seest suured kollased koorealused täpid wäljapaistawad.

Sisu kollane, kaunis tihe ja kõwa, peaaegu renetti sarnase würtsitud magusa maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris, wältab umbes paar kuud.

Puu omadused. Puu kaswab noorelt kiiresti, kuid mitte wäga suureks. Rohke kandmine paneb puu kaswamise warssi seisma ja suur wilja raskus painutab oksad alaspidi rippuma, mis puule isesuguse karakteristilise kuju annab. Aastakaswud on pikad ja painduwad, punakaspruuni koore ja peenikeste, enamiste pikliste kooretäpikestega. Kaswab igasuguses paraja niiskusega maas, hakkab kaunis noorelt kandma ja kannab rohkesti.

Wilja wäärtus. Peenikese maigu ja ilusa wälimusega laua- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Diel, Oberdieck ja Eneroth kirjeldawad sorti „Doppelter Holländer“ nime all. Teisendiks on Adamaõun.

Märkused. Sort on arwatawasti Hollandist pärit. Ta on meie kliimas külmakindel. Õunad walmiwad iga aasta täiele häädusele. Sort on Hollandis ja Saksamaal laialilagunenud, meie juures leidub teda wäga harwa.

53. Hörningsholmi õun.

**†. Oktober — november.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümargune õun, ülemine ots alumisest kitsam, püstlõikes üks külg teisest kõrgem, põiklõike ringjoon peaaegu ümargune.

Karikas lahtine, karikalehed hallrohelised, karikaalune õõnsus järssu nüridа otsaga.

Õieõõnsus lai, serwad loogelised.

Wars peenike, puine, warreõõnsus sügaw, seest roostetriipudega kaetud.

Süda lahtine, seemned laiad ja täiskaswanud.

Koor pehme, peenike, walkjaskollaka karwa roheline, päikesepoolt õrna punaga kaetud, mille seest kokkujookswad jooned wäljapaistawad. Ülemise otsa pääl õieõõnsuse ümber peenikesed roostetäpikesed.

Sisu iseäranis peenikene ja mahlane, mõnusa würtsilise maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobri lõpul, wältab nowembri lõpuni.

Puu omadused. Puu on tüseda ja tugewa kaswuga, sigineb halwapoolses maas, isegi külma põhjaga sawimaas ja kannab wäga rikkalikult.

Wilja wäärtus. Wäga hää lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kõige esimene kirjeldus ilmus 1862. Rootsi Aianduseseltsi aastaraamatus, milles sorti „Höstrosenäpple“ s. o. Sügise Roosiõuna nime all kirjeldatakse, kuna Dr. Eneroth teda „Svensk Pomologi“ sees lhk 89 „Hörningsholmsäpple“ nime all kirjeldab. Wäljamaa pomologidel on sort tundmata.

Märkused. Sort on Rootsimaalt pärit, arwatawasti Hörningsholmis seemnest üleskaswanud. Puu on meie kliimas külmakindel ja õunad saawad iga aasta täielikult walmis.

54. Horoschawka.

Хорошавка Алая. **†. Juuli lõpul.

Suurus ja kuju. Wäike kuni keskmise suurusega, laperümargune õun, ülemine ots kitsam.

Karikas lahtine, karikalehed kaunis laiad ja pikad, otsad terawad ja tagasipõõrdud. Karikaalune õõnsus kummuli koonuse kujuline. Tolmukate seis keskkohal.

Õieõõnsus lai ja madal, serwad madalate soonekestega, milledest wiis küljekanti wäljalähewad.

Wars wäga lühike, ei ulata warreõõnsutest wäljagi, keskmise jämedusega, tõmmukassoheline ja puine. Warreõõnsus helepruuni roosrega seest kaetud.

Süda lai sibulakujuline, ulatab karikaaluse õõnsuseni ja seisab rohkem õuna ülemise jao sees. Seemnekambrid loomuliku suurusega, ruumikad ja kinnised. Igasühes on harilikult kaks kastanipruuni, järskterawa otsaga seemet.

Koor sile, kaunis peenike, warjupoolt kollakaswalge, päikesepoolt tumekarminpunane, mis sagedasti terwet õuna ka warjuküljelt katab. Kattewärwi seest paistawad suured, walkjad koorealused täpid selgesti wälja. Koor lõhnab tugewasti.

Sisu rohekaswalge, kõwa, abras, peeneteraline, mahlane, magusa weinihapu maiguga. Muutub soojas kohas seistes ruttu koredaks ja kollasekarwaliseks.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib juuli lõpul puu otsas ja kõlbab kohe mahawõttes, kui lauaõun, toorelt süüa. Wilu suwega wiibib walmimine nädal ehk paar hiljemaks. Jäekeldris wõib õuna nowembri alguseni rikkiminemata alalhoida.

Puu omadused. Puu hakkab umbes 7—8 aasta wanuselt wiljakandma ja on täiesti külmakindel. Isegi Wjätka kubermangu waljud talwekülmad ei tee tale wiga. Tüwi on sile ja wõrdlemisi peenikene. Puu kaswab noorelt hästi jõudsasti, ei sirgu aga mitte wäga suureks. Kroon on lai, päält ümarguse kujuga, oksad tubliste haralised. Aastakaswud on punakastõmmud, karwased, koor walkjaskollaste täpikestega kaetud. Lehed on suured, lai-ovalkujulised, terawa otsaga, päält tumerohelised siledad ja läikiwad, alt karwased, serwad kahekordselt saetud hammastega. Puu kaswab igasuguses maas ja lepib ka halwa seisukohaga.

Wilja wäärtus. Wäga hää laua-, toreda wärwiline kauba- ja kaunis hää köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ussikof kirjeldab sorti „Краткая Помология“ sees lhk 159 ja Sawitsch „Атласъ Плодовъ“ sees lhk 461 „Хорошавка Алая“ nime all. Teisendisi ei ole.

Märkused. Horoschawka on wana Wene sort, mille algus täitsa tundmata on. Teda kaswatatakse kõigerohkem Wolga äärsetes kubermangudes ja põhja-idapoolsetes kohtades. Ussikof soowitab sorti põhja-hommikupoolsetes kubermangudes suurewiisiliseks kaswatamiseks, sest säält on teda kõige ligem Siberi turgudele wäljasaata. Ka meie kodumaa karedamates kohtades wõiks seda häämaigulist ja ilusa wärwilist Wene sorti rohkem kaswatada, kui seiamaani.

55. Jakob Lebel.

*††. Now. — januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümargune õun. Püstläbilõikes üks pool teisest kõrgem, põikläbilõike ringjoon loogeline.

Karikas kinnine ehk wäga pisut awatud, lehed laiad ja lühikesed, hoiawad sissepoole kokku. Karikaalune õõnsus keeglikujuline, tolmukad keskmisel kõrgusel.

Õieõõnsus lai ja madal, serwad loogelised, milledest küljekandid wäljalähewad.

Wars paks, puine, mõnel ka pisut lihane, lühike, rohekat- ehk helepruuni karwa, nõrgalt wildine. Warreõõnsus keskmise sügawusega, lai, serwad soonelised, seinad seest karme roostega kaetud.

Süda sibulakujuline, kambrid kinnised ehk pisut awatud, ruumikad, waheseinad siledad. Teljeõõnsus kitsas. Seemned mis kambrites üheja kahekaupa koos kaswawad, on keskmise suurusega, piklise munakujulised, pikalt terawa otsaga, kohwikarwa pruunid, osalt poolikult täiskaswanud.

Koor sile, läikiw, helerohekaskollane, pärast helekollane, päikesepoolt kas kullakarwakollane ehk nõrga punase winega kaetud, millest tumedamad jooned läbikäiwad. Koorealused täpid on wäga peenikesed ja seisawad üksikult ning harwalt. Rooste joonekesi tuleb koore pääl harwa nähtawale. Lõhn on kaunis tugew.

Sisu helekollakaswalge, kaunis peenikene, mure, mahlane, mõnusa, nõrgalt würtsitud weinimagusa maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib mõni aasta oktobri lõpul, enamasti aga nowembri hakul ja wältab Uueaastani, hääs hoiuruumis Küünlapäewani.

Puu omadused. Puul on tugew ja priske kasw, hakkab noorelt kandma ning annab iga aasta ülirohket saaki, isegi neil aastatel, mil teised puud hoopis tühjad on. Kõlbab põõsas- ja tüwipuuna kaswatada. Lepib igasuguse maa ja seisupaigaga ning kannab ka kuiwapoolses halwas maas üsna rahuloldawalt ja nõuab wähe hoolitsemist. Tüwi- ega koorehaigusi, fusicladiumi jne ta ei karda. Sort on meie kodumaa kliimas täitsa külmakindel ja tugew ilmamuutustele wastupidama.

Wilja wäärtus. Kaunis hää laua- ja wäga hää kööglõun. Jõulu eel saab tast ka kaubaturul hääd hinda.

Kirjandus ja nimeteisendid. Dr. Engelbrecht lhk 292, Oberdieck lhk 257 ja Hesselmann (Pomol. Monatsheft 1901 lhk 2) kirjeldawad sorti „Jakob Lebel“ ning Prantsuse pomologid „Jaques Lebel“ nime all. Teisendisi ei ole. Wene- ja Rootsi pomologidel näikse sort tundmata olewat.

Märkused. Sort on arwatawasti Saksamaalt pärit ja kannab oma soetaja nime. Meie oleme teda aastat 10 proowi wiisil kaswatanud. Pookoksad saiwad Reutlingenist pomologia-instituti direktori Lucase käest tellitud. Millalgi ei ole teda talweks kinnikaetud, ka mitte kaunistamise aastalgi. Seepärast oleme puu külmakindluse pääle julged. Kandma hakkas ta 5. aastal pääle kaunistamist ning on meie aias teiste noorelt ja rikkalikult kandjate sortide hulgas iga aasta kõigerohkem saaki andnud, isegi neil aastatel, mil teised ikaldasiwad. Saagi rohkuse poolest käib ta isegi Talikuldparmänist, Okabenast ja Lane Prince Albertist üle. Põõsaspuuna peaks iga wiljapuude kaswataja seda sorti tüwipuude wahele istutama, siis hakkab ta wiljapuuaiast ruttu kasu saama.

56. Joonik, Roosi-.

Roosijoonik **! Oktober — dets.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümargune, kandiliste külgedega õun. Pooled ühekõrgused, põiklõike ringjoon pisut loogeline.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, terawa otsaga, karikaalune õõnsus wäike, koonusekujuline.

Õieõõnsus sügaw, serwad kandilised.

Wars peenike, puine, kaunis pikk, warreõõnsus sügaw, trihtrekujuline, seest roostekiirtega kaetud, mis sagedasti üle õõnsuse serwade wäljaulatawad.

Süda lai, sibulakujuline, teljeõõnsus kitsas, kambrid osalt kinnised, seemned munakujulised, paljud pooliku kaswamisega.

Koor peenike, läikiw, raswane, üleni peenikeste roosakarwaliste triipude ja leekidega kaetud, millede wahelt walkjasroheline põhjawärw wäljapaistab. Peenikesed kooretäpikesed on waewalt nähtawad.

Sisu walge, peenike, iseäralise hästi mõnusa maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab detsembri keskuseni.

Puu omadused. Puu kaswab puukoolis jõudsasti ja tugewasti. Aastakaswud on jäme-

dad, kõwad, violetpruunid, ladwaotsast paksult wildised, koore pääl on suured, harwikud täpid. Lehed on suured, pikad, terawa otsaga, munakujulised, madalalt saetud serwadega.

Wilja wäärtus. Peenikese ja kallimaiguga lauа- ning ilusa wälimusega kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Oberdieck lhk 435 ja Eneroth lhk 426 kirjeldawad sorti „Edler Rosenstreifling“ nime all. Teisendisi ei ole.

Märkused. Sort on Saksamaalt pärit ning on Eestimaa õhtupoolsel rannal ja saartel ning lõunapoolsel Liiwimaal külmakindel. Wili walmib iga aasta täielisele häädusele. Puu on terwe ja kaunis wiljarikas.

57. Joonik, Saksamaa tali-.

Echter Winterstreifling *††. Dets. — april.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümargune, külgede päält kandiline õun. Põikläbilõike ringjoon loogeline.

Karikas enamasti kinnine, mõnel eks. lahtine, karikalehed kitsad, terawa otsaga, karikaalune õõnsus trihtrekujuline, tolmukad ülemise weerandi kõrgusel.

Õieõõnsus madal ja kitsas, serwad nukelised ja soonelised, milledest madalad kandid algawad ja üle õuna külje ulatawad.

Wars peenike, puine, pruun ja pisut karwane. Warreõõnsus kaunis sügaw, siledate, roostejooneliste seinadega.

Süda lai, sibulakujuline, kinnine, kambrid ruumikad, seemned kahekaupa koos, pikad ja täiskaswanud.

Koor peenike, läikiw ja raswane, warjupoolt walkjasroheline kuni helekollane, päikesepoolt ilus karmosinpunase triibuline ja täpiline.

Sisu kollakas-ehk rohekaswalge, peenike mure, mahlane, mõnusa weinihapu maiguga. Karika ümbert koore alt on sisu roosapunane.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembri algusel, wältab märtsi ja aprillikuuni.

Puu omadused. Puu on tugewa kaswuga ja wastupidew, kroon on kõrge ja päält ümarguseks wõlwitud. Kannab rikkalikult ja enamasti iga aasta, õied külma ei karda. Aastakaswud on tumepruunikarwalised, wildised, lehtede wärw iseäralik rohekashall. Sigineb igasuguses maas ja seisukohas.

Wilja wäärtus. Kaunis hää lauа-, aga ülihää köögiõun, mida keetmiseks, küpsetamiseks, kuiwatamiseks ja weiniwalmistamiseks tarwitatakse.

Kirjandus ja nimeteisendid. Engelbrecht lhk 698, Lucas lhk 47, Diel 161, Ill. Handb. lhk 175 ja Eneroth lhk 458 kirjeldawad sorti „Echter Winterstreifling“ nime all. Teisenditeks on Saksamaal: Carmesapfel, Streimerling, Strömling ja Stripeling.

Märkused. Sort on meie puukoolis täitsa külmakindel olnud, aga wili nõuab täieliseks walmimiseks rohkem päikesesoojust, kui meil olemas on, seepärast kõlbab ta rohkem Lõuna-Liiwi- ja Kuuramaale. Sort on Saksamaalt pärit; kõigerohkem kaswatatakse teda lõunaõhtu Saksamaal maanteede ääres.

58. Joonik, Wenemaa tali-.

Зимнее Полосатое **† Okt. — dets.

Suurus ja kuju. Suur, kõrgekujuga, ülemise otsa poole peenemaks minew õun. Külgedel madalad kandid.

Karikas kinnine, karikalehed laiad, terawa otsaga, karikaalune õõnsus ümberpöördud keeglikujuline.

Õieõõnsus wäikene ja madal.

Wars kõwa, pisut lihane, warreõõnsus lai, serwad küljekantide pärast loogelised, seinad seest õhukese roostewärwiga kaetud.

Süda suur, terawaotsaga munakujuline, kinnine, seemned mitmekesise suurusega, hästi täiskaswanud.

Koor läikiw, raswane, põhjawärw helekollakasroheline, üleni roosakarwaliste triipude ja täppidega kaetud. Koorealuseid täpikesi on palju. Wihmase suwega tekib koorele roostekirju wõrk pääle.

Sisu. Walge, peenike, tihe, tükati läbipaistew, mõnikord karika ümbert roosapunaka karwaline. Maik on hästi mõnus ja würtsiline.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab detsembrini, mispärast teda kas hiliseks sügise- ehk waraseks taliõunaks wõib pidada.

Puu omadused. Puu on suure, tugewa kaswu ja laia krooniga. Ta on Peterburi pomologia-aias täiesti külmakindel ja annab üle aasta rikast saaki.

Wilja wäärtus. Hästi ilusa wälimuse ja kallimaiguga lauaõun.

Kirjandus ja nimetelsendid. Regel lhk 362 ja Eneroth lhk 442 kirjeldawad sorti „Зимнее Полосатое“ nime all. Teisendisi ei ole.

Märkused. Sort on Wenemaalt Tsarskoe-Selo lähedalt Kremerist pärit, kust emapuu ülesleiti. Õunad maksawad Peterburi turul kõrget hinda. Eneroth soowitab sorti Rootsimaal Mälari järwest põhjapoolseis kohtades ning lõuna- ja lõunaõhtu Soomemaal kaswatada. Meie pole sordiga ise proowikatseid teinud. Et ta puu ka Eestimaal külmakindel on, selle kohta pole misgit kahtlust, sest kui ta juba Peterburi pomologia-aias, mis külma põhjaga soolise maa pääle on asutatud, talwekülmad wälja kannab, siis wõib teda meie kodumaal ja terwel põhjapoolsel Wenemaal julgesti kaswatada. Üleüldse on Peterburi pomologia-aed oma seisukoha ja maapõhja poolest üks kõigehalwematest terwes maailmas.

59. Josefiner.

**†. Sept. — oktober.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, altotsast lai, ülewalt kitsamaks minew, waewalt nähtawate küljekantidega õun. Põikläbilõike ringjoon pisut looogeline.

Karikas lahtine, karikalehed pikad, rohelised, nüri otsaga, karikaalune õõnsus lai, nürida koonusekujuline.

Õieõõnsus madal, serwadel kandid ja pärlisarnased naswad.

Wars puine ja punane, warreõõnsus seest peenikeste, walkjate roostetriipudega harwalt kaetud.

Süda lahtine, terawaotsaga munakujuline, kambrite waheseinad kärisenud, seemned wäikesed ja ümargused.

Koor sile, läikiw, raswane, päikesepoolt karmosin- kuni tulipunane, warjupoolt rohelise ja walgega marmoreritud aluswärwi pääl punasetriibulised leegid. Koor on üleni peenikesi walkjate rõngastega ümbritsetud täpikesi täis.

Sisu walkjaskollane, koore alt kuni punaste südamekaaredeni ilus roosakaspunane. Maik on hästi peenike ja mõnus.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembri lõpul, wältab oktobri lõpuni, seisab seega suwe- ja sügiseõunte wahe pääl.

Puu omadused. Puu kaswatab harilised, üespidi hoidwad oksad. Aastakaswud on tumetõmmud, wildised. Lehed piklikümargused, serwad hambulised, alt walkja wildiga kaetud. Kaswatab rohkesti wiljaoksi ja kannab rikkalikult, peaaegu iga aasta. On meie kodumaa õhtupoolsetel randadel ning saartel ja Rootsimaal kuni Upsala linnani külmakindel.

Wilja wäärtus. Dr. Eneroth peab teda Kesk-Rootsimaal siginewate sügiseõunte hulgas kõige peenema ja kallimaigulisemaks lauaõunaks ning ta ilusa wärwi pärast kergesti müüdawaks kaubaõunaks.

Kirjandus ja nimetelsendid. Lundström lhk 190 ja Eneroth lhk 74 kirjeldawad sorti „Josefineri“ nime all. Teisendisi ei ole. Sort näikse wäljamaa pomologidel tundmata olewat.

Märkused. Sort on wanaste Saksamaalt Rootsimaale sissetoodud, aga pika aja jooksul Rootsi kliimas nii palju muutunud, et Saksa tähtsamad pomologid, kelledele õunu näha saadeti, neid enam ära ei tundnud. Meie saime pookoksad Rootsi kuninglikust katseaiast ja oleme teda puukoolis kaswatanud ning Wormsi taluaedadesse ka wanade puude külge pookinud. Niihästi üheaastaste kaunistustena kui ka wanade puude külges on ta külmale wastupidanud; wili on iga aasta täielikult walminud ja wiljakandmine on kaunis rohke olnud.

60. Kaflosi õun.

Kaflosäpple *††.Okt. — detsember.

Suurus ja kuju. Suur, wiltukujuga, külgedelt madalate, laiade kantidega õun. Püstlõikes üks pool teisest kõrgem ja laiem, põiklõike ringjoon rohkesti loogeline.

Karikas kinnine, lehed lühikesed, karikaalune õõnsus kitsas ja sügaw, ulatab teljeõõnsuseni.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, serwad lainewiisil loogelised.

Wars lühike, puine, warreõõnsus roosteroosidega kaetud.

Süda wäike, sibulakujuline, seisab rohkem õuna madalama poole sees, kambrid suured ja ruumikad, seemned wäikesed, kitsakujulised.

Koor sile, warjupoolt pleekinud kullakarwaroheline, päikesepoolt nõrgalt punasetriibuline. Koorealustel täppidel on walkjas ring ümber.

Sisu kollane, pehme, mahlane, mõnusa magushapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab detsembrini ja kauem.

Puu omadused. Puul on igapidi suur ja tugew kasw. Lehed suured, paksud, tumerohelised. Puu on külmakindel ja hästi wiljarikas. Wõrepuu pääl kaswawad õunad wäga suureks.

Wilja wäärtus. Hää laua-, köögi- ja kaubaõun. Puu wastupidewus ja wiljarikkus ning õunte hää maik annawad sordi laialilaotamiseks põhjust.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ainult Rootsi pomolog Dr. O. Eneroth toob „Svensk Pomologi" sees lhk 83 sordi kohta „Kaflosäpple" nime all kirjelduse. Wäljamaa pomologidel näikse sort, wist sellepärast, et ta alles wäga noor on, tundmata olewat. Nimeteisendisi ei ole.

Märkused. Sort on Rootsimaalt Västergötlandist Kaflosi lossiaiast pärit, kust lossiomanik kindralmajor F. U. von Essen († 1855) läinud aastasaja keskusel emapuu ülesleidis ja sorti ta paljude hääde omaduste pärast laialilaotama hakkas. Praegusel ajal on sort juba terwel Lõuna-Rootsimaal Mälari järwest saati laialilagunenud. Ka Lõuna-Soomes kaswatatakse teda juba kaua hääde tagajärgedega. Wormsisaarele on laewamehed sordi Soomest sissetoonud. Puu kaswab siin hästi ja kannab rohkesti.

61. Kalvill, punane Prantsuse suwe-.

Punane suwekalvill. Passe pomme rouge.
**†. August, september.

Suurus ja kuju. Alla keskmist kuni keskmise suurusega, ülemisest otsast kitsamaks minewa kujuga, külgedelt tihedate, kitsaste kantidega õun.

Karikas peaaegu kinnine, lehed pikad, rohelised, karikaalune õõnsus wäike, ühtlase laiusega päält kui põhjast, mõnel peekrikujuline.

Õieõõnsus madal, ümbrus täis wäikesi, pärlisarnasid, lihasid nibukesi.

Wars lühike, peenike, roheline, teise külje päält enamasti punakaspruun. Warreõõnsus madal, serwad sissejookswatest küljekandi otsadest sooneline, seinad mõnel õunal seest õrna roostega kaetud, mõnel ilma roosteta.

Süda sibulakujuline, suur, kinnine ehk wäga pisut awatud. Teljeõõnsus kaunis suur. Kambrid ruumikad, waheseinad kärisenud, seemned 2—3. kaupa kõos, wäikesed, terawaotsaga, tumepruunid.

Koor peenike, läikiw, raswane, udukorraga kaetud. Aluswärw rohekaswalge, suuremast osast hereda karmosinpunaga nagu ülepritsitud ja leegiliseks tehtud, päikesepoolt tumedat kirssipunast karwa, mille seest heledamad roosapunased triibud ja lapid wäljapaistawad. Kooretäpid on wäikesed, pruunikad, neid ümbritsewad roosapunased rõngad. Lõhn on ilus ja tugew.

Sisu läikiw walge, koore alt ja punaste südamekaarede ümbert roosapunane, pehme, mure, mahlane, hästi mõnusa weinihapu maiguga ja pisut balsamitaolise maasikamaiguliseks würtsitud. Põhjapoolsemates maades, näit. Soomes kaswades, jäeb õun ilma würtsita.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib meist lõunapool augusti lõpul, siin septembri esimesel, Kesk-Rootsis septembri wiimasel poolel, Soomes oktobri algusel. Wältus on lühike.

Puu omadused. Puu on nõrga kaswuga ja laia, korratüma krooniga. Aastakaswud on pruunid ja soonilised, kooretäpid peenikesed. Lehed munakujulised, hambulised. Puu on hääpsalu ümberkaudu Läänemaal ja saartel külmakindel ja hästi wiljarikas, mispärast teda kõ enamiste igast talu ja mõisaaiast leitakse. Ka lõuna-õhtupoolsel Soomemaal Helsingi ja Abo ümberkaudu on ta talwekülmad wäljakandnud, iseäranis professor Sahlbergi suures wiljapuuaias „Huvitusel" soojapõhjaga liiwamaas. Ka wili walmis täielikult iga aasta, kuid ei omandanud enesele mitte niisugust würtsilist maiku, nagu Kesk-Rootsimaal lubjapõhjaga maas kaswades. Läänemaal omandab õun niisamasuguse würtsilise maigu kui Põhja-Saksamaal, kuid siisgi mitte nii tugewat würtsi, kui Gotlandi saarel, mis Prantsusemaal kaswanutest sugugi taha ei jäe.

Wilja wäärtus. Peenikese ja kallimaiguline laua- ning toreda wärwiline kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Prantsuse kõigewanemas pomologilises kirjanduses (Quintinye ja Merleti raamatutes) kannab sort „Calville d' Este" nime. Hollandi pomolog Knoop kirjeldab sorti „Rode Zomer Calville," Inglis pomolog Lindley „Red Calville," Taani pomolog Bredsted ja Prantsuse pomolog Duhamel „Passe pomme rouge," Rootsi pomolog Eneroth „Röd sommarkalvill" ning Saksa pomologid Diel, Oberdieck ja Engelbrecht „Roter Sommer-Calvill" nime all. Sickler nimetab teda „Sommer-Erdbeerapfel" ja Rootsimaal kannab ta rahwasuus „Smultronäpple" (maasikaõuna) nime.

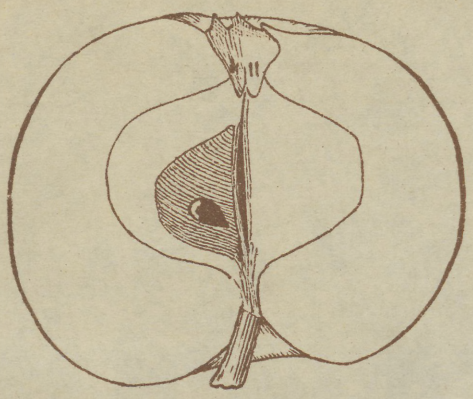

Hampus.

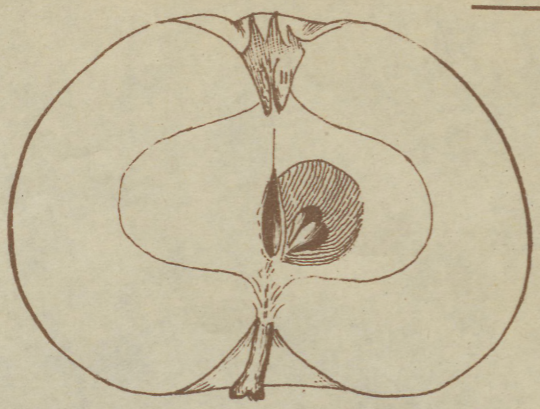

Pirniôun, Tallinna.

Klaarôun, walge.

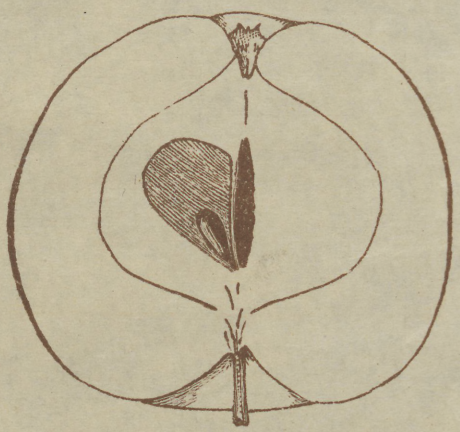

Lumeôun (Fameuse).

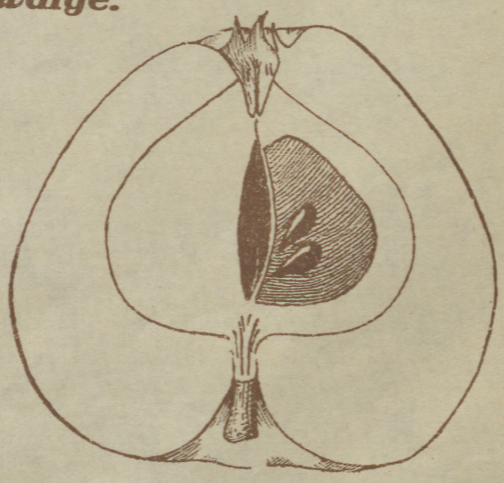

Kalvill, punane Prantsuse suwe.

62. Kalvill, punane sügise-.

*†† Okt. — detsember.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega ehk üle selle, ümarikmunakujuline, terawate kõrgete kantidega kalvillõun.

Karikas kinnine, karikalehed rohelised, pikad, tömbid. Karikaalune õõnsus kausikujuline, tolmukad keskkohast kõrgemal.

Õieõõnsus madal, korruline, kõrgete kandikühmudega piiratud.

Wars peenike, puine, punane; warreõõnsus sügaw, roosteline.

Süda sibulakujuline, suur, awatud ruumikate kambrite ja õõnsa teljega. Seemneid rohkesti, küpsel õunal kõrisewad sees.

Koor sile, wäga raswane, tereda kirsi pruuni wärwiga üleni kaetud. Kooretäpid tühmad, walkjad.

Sisu roosakaswalge, koore alt punasewiiruline, mahlane, mõnusa magushapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab detsembrini.

Puu omadused. Puu on jõudsa kaswuga; suure, laia, ümarguse krooniga, nõuab wäga hääd, parajalt niisket, rammusat sawisegast maad. Liig niiskes maas jääb puu hõlpsasti wähjatõppe. Meil on sort kaunis külmakindel. Õitseb wara.

Wilja wäärtus. Keskmise häädusega laua-, hää köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sort on esimest korda kirjeldatud Prantsusmaal a. 1670 „Calville d'automne" nime all. Hiljemini lisati nimele weel „punane" juurde ja nii tekkiski sordi praegune, terwe ilma pomoloogilises kirjanduses tarwituselolew nimetus. Rahwasuus kannab sort mõnelpool ka „Wabarnaõuna" (Himbeerapfel, Malinowka) nime. Muudest nimeteisenditest toob Kuphaldt weel nime „Rammelaar roode".

Märkused. Wäga wana Prantsuse sort, tuntud terwes ilmas. Kuigi sort ka meil kaswada wõib, on tema pärispeik ikkagi lõunapoolsema taewa all, kus ta suurepäraliseks würtsilise maiguga lauaõunaks walmib, kuna meil enamatel aastatel ainult köögiõunaks jääb. Ka kannab sort wanadusemärke, on wõrdlemisi nõudlik ja hell.

63. Kalvill, walge suwe-.

** Aug. — september.

Suurus ja kuju. Kaunis suur, pikliku kõrge ehitusega, enam-wähem selgesti wäljapaistwate kantidega õun.

Karikas kinnine, karikalehed rohelised, pikad, terawad. Karikaalune õõnsus trihtrekujuline, sügaw, ulatab teljeõõnsuseni. Tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus korruline, kandikühmudega piiratud.

Wars pikk, peenike, rohekaspruun. Warreõõnsus madal, õrnalt roosteline.

Süda lai-munakujuline, wähem ja kitsam kui walgel klaarõunal, asub õuna keskel. Kambrid suured, pakatanud seintega. Teljeõõnsus awar. Seemned on küpsel õunal nii nõrgalt kinni, et raputamise juures lahti tulewad ja õuna sees kõrisewad.

Koor peenike, portselaniläikega, raswane, kollakas-walge pisut roheka helgiga, päikesepoolt tihekollane, harwem õige nõrga punaka winega. Piimakarwalised kooretäpid igalpool, iseäranis tihedasti aga õuna ülemises osas. Lõhn meeldiw.

Sisu walge, kare, peeneteraline, wäga mahlane, magusa weinihapu maigu ja maasikaaroomiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib augustis, wältab lühikest aega. Õunu järkjärgult noppides wõib wältusaega pisut pikendada.

Puu omadused. Jõudsa kaswuga, kõrge, tiheda, piramidaalse krooniga puu, aastakaswud tõmmud, pikad, jämedad, harwade, wähe wäljapaistwate, piklikkude hallikaskollaste täpikestega. Lehed suured, munakujulised, hambulised. Puu on külmakindel, warase ja rohke kanniga. Nõuab rammusat, parajalt niisket maad ja tuulewarjulist seisukohta.

Wilja wäärtus. Kallimaiguline laua- ja köögiõun, esimesejärgu kaubaõun linnade läheduses. Kaugeks weoks pisut õrn.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sordikirjeldused ülemaltoodud nime all kõigil pomoloogidel. Nimeteisendite hulgas tulewad ette Passe pomme blanche ja Augusti õun.

Märkused. Oberdiecki arwates on sort Hollandist pärit. Praegu on ta üle terwe Põhja-Euroopa laialilagunenud ja teenib igalpool kiitust, ainult lahtistel kõrgendikumaadel ei taha

ta hästi edeneda. Sort on wäga muutlik, seepärast leidub tast rohkesti maapinna ja kliima oludest tekkinud teisendeid. Samuti nimetatakse meil walge suwekalwilli nimega tihti ka teisi, wäliselt sarnaseid, kuid pomoloogiliselt lahkuminewaid sorte, näit. klaarõuna, würtsiõuna, sitroniõuna j. t. Suurewiisiliseks kaswatuseks kõlbab sort küll ainult linnade ja suwituskohtade läheduses. 1896 a. sai keegi aednik Haapsalu näitusel seda sorti õunte eest I auuhinna ja müütas neid näitusplatsil 50 kop. tükk.

64. Kalvill, walge tali-.

**! †† Dets.-aprill.

Suurus ja kuju. Suur, wõre- ja nöörpuudel wäga suur, korraluma kujuga, suurte, kõrgete, uhkete kantidega, mis õie- kui ka warreõõnsuse poole kitsamaks minnes üle terwe õuna käiwad. Püstlõikes üks külg teisest hästi kõrgem, põiklõige wäga sopiline.

Karikas kinnine kuni poollahtine, karikalehed laiad ja lühikesed, karikaalune õõnsus lai, sügaw, ulatab südameni. Tolmukad keskkohast kõrgemal.

Õieõõnsus sügaw, järskude kõrgete kandikühmude wahel.

Wars lühike, peenike, otsast jäme, warreõõnsus sügaw, kühmuliste äärtega, roosteline.

Süda lai-sibulakujuline, seemnekambrid laiad, harilikult pakatanud seintega, awara teljeõõnsusega ühendatud. Seemneid wähe, keskmise suurusega, munakujulised.

Koor peenike, sile raswane, lõhnaw; puust mahawõtmise aegu ühetaoline walkjasrcheline, seistes muutub kuldkollaseks. Mõnikord ilmub päikesepoolele nõrk roosakas jume. Walkjaid kooretäpikesi on rohkesti.

Sisu kollakaswalge, õrn, mahlane, suurepäralise puhta weinimagusa maigu ja meeldiwa aroomiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib jõuluks, wältab kewadeni.

Puu omadused. Kasw nõrgawõitu, wilja kandmine korralik, kuid kasin. Kõige nõudlikum õunasort niihästi maapinna kui kliima poolest. Halwemates tingimistes jääb puu põduraks ja sattub kergesti wähja ja seenehaiguste küüsi. Sorti kaswatatakse pääasjalikult Prantsusmaal, Tirolis (Merani ümbruses) ja Krimmis, säälgi wõrepuudena suurte ja kallite laadaõunte saamiseks. Saksamaa kliima on talle juba kare, meie omast pole rääkidagi. Ainult kõigesoojemas ja warjulisemas kohas seina ääres wõime meie teda wõre- ja nöörpuuna kaswatada, misjuures igaks talweks hoolsasti kinni peame katma. Ja ka siis ei walmi ta meie juures sarnasele häädusele, et paremate kodumaa taliõunasortidega wõistelda wõiks. Seepärast jäägu selle sordi kaswatamine meie juures ainult mänguasjaks asjaarmastajatele.

Wilja wäärtus. Prantsuse ja Tiroli kuulsam eksportõun, kõigekallim toredusõun kõigi maade rikaste laual. Peterburis maksawad nad kewadel kauplustes kuni 1½ rb'. tükk!

Kirjandus ja nimeteisendid. Sorti kirjeldawad kõik pomoloogid ülemaltoodud nime all. Kohalikke nimeteisendid on sordil Õhtu-Euroopas wäga palju. Mathieu toob neid oma „Nomenclaturis" terwelt 53 tükki.

Märkused. Wäga wana Prantsuse sort.

65. Kaneelõun.

Tsimtjoonik. Zimtapfel. Коричное.

*† Sept.-oktoober.

Suurus ja kuju. Laberik-munakujuline keskmise suurusega õun.

Karikas poollohtine kuni kinnine, karikalehed kaunis pikad, terawad; karikaalune õõnsus keeglikujuline, sügaw, tolmukad keskkõrgusel wõi pisut alama'.

Õieõõnsus madal ja lai, ümbritsetud pärlitaoliste nibukestega.

Wars pikk, puine, warreõõnsus sügaw, trihtrekujuline, wäikese heleda roosteroosiga.

Süda suur, sibulakujuline, kinniste seemnekambritega ja kitsa teljeõõnsusega. Seemned laiad, tömbid, täiskaswanud.

Koor läikiw, kaneeli'õhnaga, aluswärw walkjaskollane, päikesekülg kiiretaoliselt triibulise pruunja karmosinpunaga.

Sisu walge, tihe, mahlane, mõnusa würtsilise magushapuka kaneelimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wä'tab kuu ehk kauem.

Puu omadused. Kasw paras tugew, kroon kõrgewõitu, õre, aastakaswud saledad, pruunikad, harwade ümarguste koore täpikestega. Täiesti külmakindel, kannab korralikult, kuid üleaasta rikkalikumalt,

Wilja wäärtus. Kaunis hää sügisene lauaõun. Kuid suurewiisiliselt teda meie juures kaswatada oleks waewalt soowitaw, kuna ta oma wäärtuse poolest samal ajal walmiwast Suislepast tuntawalt taha jääb.

Kirjandus ja nimeteisendid. Wene pomoloogidel kannab sort Коричное (ka Коричневое) полосатое nime, Rootsis ja Soomes Kaneläpple, Kuphaldil Zimmetapfel. Regeli toodud nimeteisendite hulgas leiame nimetused: Кроновое, Нѣмецкій бужбонъ, Скрутъ московскій, Ароматное ja Малиновка. Moskwa tu ul tuntakse sorti, nagu Kapustin teatab, Коричное расписное nime all.

Märkused. Wene sort, ka meil ja Soomes tuntud. Sordil on teisend, mida nimetatakse Kaneel-Ananasõunaks (Коричное ананасное, Ananas-Zimtapfel) See on pisut wähem ja lühema wältusega warane sügiseõun. Mõlemi pookoksad saime Regelilt Peterburist.

66. Kantõun, Meklenburi

Mecklenburger Kantapfel.
*†† Dets.-webruar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega kuni suur laperümargune, tugewate kantidega õun kalwillide perekonnast.

Karikas poollahtline kuni lahtline, karikalehed rohekad, laiad, lühikesed, nüriotsaga, karwased. Karikaalune õõnsus lai keeglikujuline, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus kõrgete kandikühmudega ümbritsetud.

Wars lühike, jäme, warreõõnsus roosteline.

Süda sibulakujuline, lahtiste kambritega, milledes wäikesed, ümarikud seemned. Teljeõõnsus awar.

Koor sile, pisut raswane, läikiw, aluswärw kollakasroheline; päikesekülg, enamasti aga terwe õun kaetud ilusa tumeda karmosinpunaga, millest tumedamad jooned wäljapaistawad. Kooretäpid peenikesed, harwad, waewalt nähtawad.

Sisu rohekaswalge, mahlane, nõrgalt würtsitud weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab webruarini.

Puu omadused. Puu kasw tugew, kroon suur ja lai Aastakaswud saledad, pruunjasrohelised; lehed suured, piklik-munakujulised, terawahambuliste äärtega. Meil täiesti külmakindel, kõlbab tüwi- kui ka põõsaspuuna kaswatada. Lepib iga maaga ja kannab rohkesti.

Wilja wäärtus. Hää taline köögiõun, täidab ka lauaõuna aset. Nägus, hõlpsasti müüdaw kaubaõun

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa ja Rootsi pomoloogid kirjeldawad sorti ülemaltähendatud nime all. Teisendnimesid ei ole.

Märkused. Saksamaa sort, tuleb ka meie kodumaal mõnes kohas ette. Meie saime puu Regeli pomoloogiaaiast Peterburist.

67. Kardinal, punaleegiline.

Geflammter weisser Kardinal. Bürgerherrnapfel.
*†† Now.-webruar.

Suurus ja kuju. Suur, wäga muutliku kujuga, pea kõrgekujuline, pea ümarik, korratumate tugewate kantidega õun, rambuuride (Engelbrechtil — õõnikute) perekonnast. Põiklõike pooled ei ole ühesuurused.

Karikas poollahtline, karikaalune õõnsus lai ja nüri, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus lai, sooneline.

Wars lühike, warreõõnsus kaunis sügaw ja awar, roosteline, mõnikord ka ilma roosteta.

Süda sibulakujuline, õõnsa telje ja ruumikate, awatud seemnekambritega. Seemned kitsad, piklikud terawad, munakujulised, täied, pruunid.

Koor sile, läikiw, aluswärw õlgkollane; päikesekülg, mõnikord ka terwe õun kergete roosipunaste leegiliste triipudega wärwitud. Warjus kaswanud õunad tihti hoopis ilma kattewärwita.

Sisu rohekas kuni kollakaswalge, jämedateraline, mahlane, meeldiwa weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib novembris, wältab webruarini ja kauem.

Puu omadused. Tugewa kaswuga, laia krooniga, tugewate, haraliste okstega. Aastakaswud pruunjaspunased, wildiudused, jämedate harwade kooretäppidega. Lehed pikad, tumerohelised Puu on täiesti külmakindel ja lepib iga maaga, kuid nõuab oma rohke wiljakanni tõttu tublit wäetamist.

Wilja wäärtus. Hää taline köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ill. Handbuchis (lhk. 395 ja 451) ja Engelbrechtil (lhk. 76 ja 77) on sort kahes kohas kirjeldatud, kord Geflammter weisser Cardinal, kord Bürgerherrnapfel nime all. Teised pomoloogid peawad wiimast esimese teisendnimeks, kuna Eneroth pöänimena „Borgherreäpple“ ja teisendnimena „Geflammter weisser Kardinal“ tarwitab. Saksamaal on sordil hulk kohalikke nimeteisendid (Pleisneri rambuur, Kontoriõun j. t.); Kuphaldt peab sorti samaseks Stuhbeni kantõuna ja Kuld-Arkadiga. Õuna wäga muutliku suuruse, kuju ja wärwi tõttu on seda nimede segu mõnikord wäga raske klaarida.

Märkused. Wana Saksa sort, Läänemereäärsetes maades igalpool laialilagunenud. Meil leidub teda mõisa- ja taluaedades mitmel pool.

Sisu on walge, mahlane, mure, ülimõnusa puhta weinimaiguga. Tihti läheb klaariks. Liigküpsede õunade sisu muutub jahuseks ja hakkab seest mädanema, ilma et seda wäljaspoolt märgata oleks.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib augusti esimesel poolel ja wältab ainult lühikest aega. Järkjärgult noppides wõib wältust 3—4 nädala wõrra pikendada.

Puu omadused. Keskmise tugewusega kasw, laia piramidi kujuline kroon, aastakaswud punakaspruunid, kooretäpid piklikud, walkjaskollased, harwad; lehed helerohelised, piklikud, kaunis suured. Hakkab wäga noorelt kandma, sagedasti juba puukoolis, ja on hästi wiljarikas. Meil täiesti külmakindel. Lepib iga maaga, kuid nõuab oma wiljarikkuse kohast wäetust.

68. Klaarõun, walge.

Durchsichtiger Sommerapfel. Weisser Klarapfel. Papierowka. Бѣлый наливъ Прибалтійскій. Transparente blanche et pomme de Reval (Lersy). **! August.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, noortel puudel sagedasti ka suur, muutliku kujuga roosiõun. Õuna külgedel on laiad, siledad kandid, milledest üks sagedasti rohkem wäljaarenenud; mõnikord ulatab üle õuna külje teraw õmblusetaoline koorewolt.

Karikas kinnine, karikalehed seisawad kaua rohelised. Karikaalune õõnsus wäike ja madal. Tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus madal, kitsas, kühmuliste äärtega.

Wars keskmise pikkusega kuni pikk, peenike, rohekaspruun; warreõõnsus kaunis sügaw, seisab kaua roheline, mõnikord õrna roostega.

Süda suur, kõrge sibulakujuline, asub pisut lähemal õieõõnsusele kui warrele. Südamekaared kollakasrohelised, teljeõõnsus suur, seemnekambrid awatud, wäikeseks jäänud eksemplaridel ka kinnised. Seemned keskmise suuruse ja muutliku kujuga, helepruunid, küpses õunas kõrisewad.

Koor sile, kuiw, walkja winega kaetud, õõrutult omandab wahaläike, kollakaswalge, ilma punata; harwad, suured walged, tõmmukasrohelise südamega kooretäpid üle terwe õuna. Raswane ei ole koor kunagi. Lõhn õrn, meeldiw.

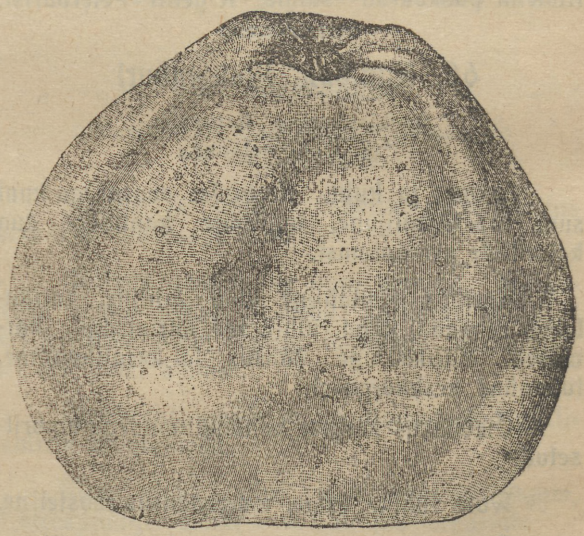

Walge klaarõun.

Wilja wäärtus. Meie kõige kallimaigulisem warane suwine lauaõun, enne täielikku küpsust ka köögi tarweteks hää. Ideaalne kaubaõun suurewiisiliseks kaswatamiseks turgude läheduses, pika weo jaoks pisut õrn.

Märkused. Meie kodumaa sort ja ainuke, millel sõna tõsises mõttes üleilmline kuulsus. Saksamaal on ta kõige populaarsemaks suweõunaks saanud, Rootsi pomoloog Eneroth peab teda põhjamaade kaunimaks suweõunaks, Ameerikas kaswatatakse teda laialt; isegi Prantsusmaal, kus pomoloog Leroy sorti, mille oksad ta Riiast Wagnerilt sai, läinud aastasaja keskel laialilaotama hakkas, on ta aina kii-

tust leidnud, mis sordile seda paremaks tunnistuseks on, et Prantsuse soojas kliimas hääde sortide walik iseenesest kaugelt rikkalikum kui meil. Ülistawa otsuse sordile annab ka Wene pomoloog Grebnitzky „Атласъ плодовъ“ lhk. 237. Pääle walge klaarõuna tuntakse meil weel rohelist ja punast klaarõuna. Mõlemad on warased roosiõunad ja lähewad parajal juhtumisel klaariks. Pomoloogiliselt on nad isesordid.

69. Kuldparmän, Inglise tali-.

**! †† Now.-märts.

Suurus ja kuju Keskmise suurusega, korraliku kujuga, nagu treitud, peaaegu sama kõrge kui lai, ilma kantideta ja ebatasasusteta kuldrenett. Põiklõige ümargune.

Karikas lahtine, karikalehed rohelised, udukarwused, laiad, lühikesed, karikaalune õõnsus tömbi koonuse kujuline, madal, lai, tolmukad keskkõrgusest ülemal.

Õieõõnsus kausikujuline, awar, siledate seinte ja serwadega.

Wars keskmise jämedusega, puine ehk õige pisut lihane, warreõõnsus roheline, kaunis sügaw, õheda roostega.

Süda wäike, sibula- kuni odakujuline, teljeõõnsus kitsas kuni keskmise laiusega, seemnekambrid awarad, poollahtised. Seemned paarikaupa, wäikesed, lühidad, munakujulised.

Koor sile, läikiw, aluswärw rohekaskollane, seistes muutub kuldkollaseks, päikesekülg ilusa triibulise ja täpilise karmosinpunaga. Kooretäpikesed wäiksed ja harwad. Ei närtsi. Lõhn nõrk.

Sisu kollakaswalge, tihe, naksjas, mahlane, peene, pisut würtsilise weinimagusa renetimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris, wältab märtsini.

Puu omadused. Noorelt paraja tugewa kaswuga, sirge puu, kuid warase ja rohke wiljakandmise tõttu suureks ei kaswa. Astakaswud tugewad, sirged, wildiudused; lehed suured, piklik-owalikujulised, päält läikiwad tumerohelised, alt walkjad. Meie kodumaal ei ole sort üldiselt mitte täiesti külmakindel. Oma katsete najal Wormsi saarel ja Haapsalus loeme meie selle sordi kaswatamist põõsaspuuna Eestimaa läänerandadel ja saartel siiski wõimalikuks, misjuures puu soojapõhjaga, warjatud seisukohta tuleb istutada ja ettewaatuse pärast esimestel eluaastatel talweks kinni katta. Samuti kõlbab ta külmakindlate sortide krooniokstesse jätkamiseks. Et ta hilja õitseb, siis ei kannata ta õied kewadiste öökülmade käes, kuid wili ei walmi igal aastal soowitawale häädusele.

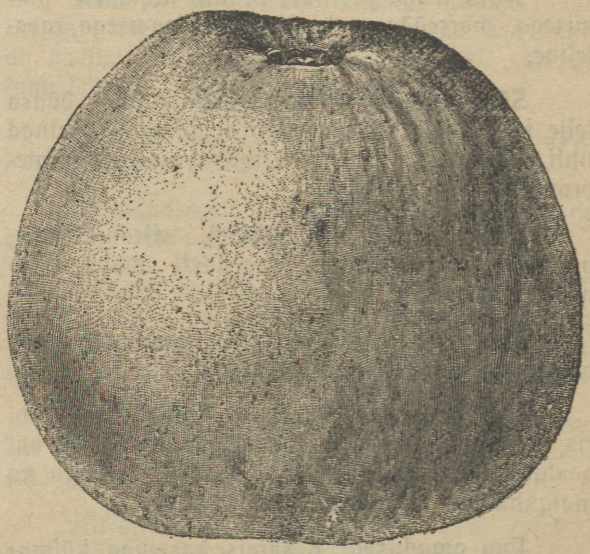

Inglis tali-kuldparmän.

Wilja wäärtus. Hää laua-, köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa pomoloogid kirjeldawad sorti nime all Englische Winter-Goldparmäne (Diel), Winter-Goldparmäne (Lucas, Lauche, Engelbrecht), inglased Golden Winter Pearmain ja King of the Pippins, prantslased Pearmain doree ja Reine des Reinettes, wenelased Зимній золотой парменъ nime all.

Märkused. Wana Inglise sort, mida arwatawasti juba keskajal kaswatati. Saksamaale toodi tema läinud aastasaja algul ja on sääl ajajooksul kõige lugupeetawamaks ja laialisemalt kaswatatawaks õunasordiks saanud.

70. Kuldrenett, Liiwimaa-.

**†† Sept.-dets.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega wõi pisut wähem tõmpide otstega õun, mille laius kõrgusega ühesugune wõi ainult pisut wähem; sagedasti on õuna külgedel märgata korratumaid, kitsamaid ja laiemaid madalaid kantisid.

Karikas poollahtine, karikalehed pruunikad, halli karwauduga, tagasipöördud, kaunis pikad ja terawad, karikaalune õõnsus sügaw trihtrekujuline, kitsas; tolmukad ülemises osas.

Õieõõnsus kitsas, sooneliste ja kühmuliste serwadega.

Wars wäga peenike, pruun, keskmise pikkusega, warreõõnsus keskmise sügawusega, roosteline.

Süda sibula- kuni melonikujuline, õõnsa telje ja lahtiste seemnekambritega, mille seinad tihti pakatanud. Seemned munakujulised, tumepruunid.

Koor peenike, sile, läikiw, sitronikollane, päewapoolt kuldkollane, sagedasti wabarnapunaste triipude ja täppidega.

Sisu kollakaswalge, tihe, mahlane, peene würtsilise magusa weinimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab jõuluni ja kauem, kuid pärast uut aastat hakkab mah'arikkus ja ühes sellega ka maiguhäädus kahanema.

Puu omadused. Keskmise kaswuga, külmakindel ja kaunis wiljarikas puu, kuid õige õrn igasuguste wigastuste wastu ja jääb kergesti wähjahaigusesse. Nõuab soojapõhjaga rammusat maad ja warjatud seisukohta.

Wilja wäärtus. Esimesejärgu kallimaiguline lauaõun, mida iga aednik oma jaoks ja kohaliku turu tarwis peaks kaswatama. Suurewiisiliseks kaswatamiseks kõlbab ta siiski ainult neis kohtades, kus maapinnaolud ja kaswutingimised kõigeparemad.

Kirjandus ja nimeteisendid. Meie teades ei ole sorti enne kusagil kirjeldatud. Nimeteisendid puuduwad.

Märkused. Sordi tekkimiselugu on meile tundmata. Kõigeesiti hakkasid teda laialilaotama Tartu puukoolid. Arwatawasti on ta meie kodumaal mõne wäljamaa sordi seemnest üleskaswatatud.

71. Lumeõun. Fameuse.

Snow-apple. Фамезъ.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega ümarik munakujuline, i ma kantideta roosiõun.

Karikas poollahtine, karikalehed wäikesed, terawad, karwased; karikaalune õõnsus trihtrekujuline, tolmukate seis kõrge.

Õieõõnsus madal, kitsas, pisut kortsuline.

Wars peenike, puine, keskmise pikkusega; warreõõnsus sügaw. lai, pisut roosteline.

Süda sibulakujuline, õõnsa telje ja ruumikate, kinniste seemnekambritega. Seemned täiskaswanud, piklik-terawad.

Koor sile, õrn, peenike, rohekaskollakaswalge kuni peaaegu walge, päikesepool jooneline roosipuna.

Sisu walge, mahlane, peeneteraline, magus, maitsew, meeldiwa aroomiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris, wältab webruarini.

Puu omadused. Paraja tugewa kaswu ja ilusa kõrge krooniga. Aastakaswud pruunikad, lehed wäikesed, munakujulised, piklik-terawad, nõrgalt hammastatud serwadega. Puu on meil täiesti külmakindel. Armastab sawisegast rammusat ja küllalt niisket maad; kerges, kuiwas maas on wiljarikkus ainult keskmine.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ameerika ja Inglise pomoloogid kirjeldawad sorti Snowapple (Lumeõun) ja Fameuse, Saksa pomoloogid Schneeapfel nime all, kuna sort meil ja Wenemaal enamasti Fameuse (Famöös) nime all tuntud on.

Märkused. Sordi kodumaa ei ole kindlaks tehtud. Jseäranis laialdaselt kaswatatakse teda praegu Kanadas, kus ta suurt külmakindlust üles näitab. Arwatakse, et ta Prantsusmaalt sinna sisse on wiidud. Sordil on see iseäralik omadus, et ta seemnetest wõrdlemisi suur protsent emapuu taolisi ehtõunapuid üles kaswab. Nii olla Kanadas temast terwe Famööside ehk Lumeõunte tõugkond wälja kaswatatud. Neist sorditeisenditest olla mõned. nagu Shiawassee, Sweet Fameuse ja Mc. Jntosh Red niihästi wälimuse kui ka maitse poolest emasordist paremad ning oma suurema külmakindluse tõttu iseäranis sündsad karedale Loode-Kanadale.

72. Maasikaõun, Nitschneri.

**†† Dets —märts.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega laperümargune roosiõun. Üks pool teisest harilikult suurem.

Karikas poollahtine kuni peaaegu kinnine, karikalehed pisut sissepoole pöördud. Karikaalune õõnsus trihtrekujuline, tolmukate seis kõrge.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, awar, ääred loogelised.

Wars peenike, puine, lühike, pruunikas; warreõõnsus kaunis sügaw, keskmise laiusega.

Süda sibulakujuline, seemnekambrid siledate seintega, kinnised ehk wäga pisut awatud. Seemned 1—2 kaupa, keskmise suurusega, munakujulised, täied, terawa otsaga, helepruunid. Teljeõõnsus kitsas.

Koor sile, nagu wahaga ülewõietud, läikiw, aluswärw rohekaskol'ane, muutub walmides peaaegu kol'aseks, päikesekü'g ilus karmosinpunane. Ei närtsi; meeldiwa lõhnaga.

Sisu walge, mure, mõnusa maasikamaiguga, weinihapu, paras magus.

Walmimiseaeg ja wältus. Wa'mib det sembris, wältab märtsini.

Puu omadused. Puu on korraliku kaswuga, armastab sawimaad. Ei ole meil, kahjuks, täitsa külmakindel, waid nõuab talwist kinnikatmist.

Wilja wäärtus Kallimaiguline laua- ja köögiõun ning tore kaubaõun. Kuphaldi arwates kõige peenemaitselisem siinsetest taliõuntest.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa ja Wene pomoloogid kirjeldawad sorti Nitschners Erdbeerapfel ja Земляничное Ничпера nime all. Teisendeid ei ole.

Märkused. Lätimaa sort. Suur-Elley mõisa aedniku Nitschneri, sordi leidja ja esimese laialilaotaja auks Dr. Lucase poolt nii nimetatud. Oma õrnuse ja napiwõitu wiljakanni pärast ei ole ta meie juures suurewiisiliseks kaswatamiseks kõlbulik.

73. Martsipan, punane.

*† August.

Suurus ja kuju. Keskmine kuni suur, koonusekujuline roosiõun. Ülemises osas wõib märgata wiit madalat, laia kanti, mis õuna külgedele ära kaowad. Püstlõike pooled ei ole ühesuurused.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, tõmmud, halli karwauduga kaetud. Karikaalune õõnsus madal, lai, tolmukad madalal.

Õieõõnsus keskmise laiuse ja sügawusega, sooneline, kandikühmudest piiratud.

Wars keskmise pikkusega, pisut lihane, päewapoolt punane, warjupoolt roheline, paras jäme Warreõõnsus keskmise sügawusega, roosteta.

Süda sibulakujuline, õõnsa telje ja poollahtiste kuni peaaegu lahtiste seemnekambritega. Seemned wäikesed, munakujulised, walkjaspruunid.

Koor läikiw, pisut raswane, rohekas-õlgkollane; päewapoolt, sagedasti suurem osa õuna on kaetud tareda karmosinpunaga, mille pinnal tumedamaid triipusid wõib näha.

Sisu mahlane, kare, magus, nõrgalt hapukas, pea ilma würtsita.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib augustis ja wältab lühikest aega.

Puu omadused. Puu on meil külmakindel, nõuab hääd, rammu'at mullamaad, kuiwa ja sooja põhjaga; niiske aluspõhjaga külmas maas, samuti ka lahjas liiwamaas ei saa tast suurt asja.

Wilja wäärtus Kuigi maiguhääduse poolest mitmest teisest suweõunast taga, siiski leiab oma tareda wälimuse pärast kergesti ostjaid.

Kirjandus ja nimeteisendid. Siin esimest korda kirjeldatud. Kuphaldt nimetab omas raamatus sorti ainult lühidalt.

Märkused Seda arwatawasti Saksamaalt sissetoodud sorti leitakse meie juures mitmel pool.

74. Mustpuu. Черное дерево.

Tshornoje derewo. Wolmari taliõun (Kuphaldt).
**† Oktober-januar.

Suurus ja kuju. Alla keskmist suurust, laperümargune, õie poole pisut kitsamaks minew, madala ehitusega ilma kantideta renett.

Karikas suur, poollahtine, karikalehed peene, terawa otsaga. Karikaalune õõnsus laikeeglikujuline.

Õieõõnsus lai, sügaw, tasane ehk pisut kortsuline

Wars keskmise pikkusega kuni pikk, warreõõnsus sügaw, tasane, roosteline.

Süda sibulakujuline, kaunis suur, kambrid suured, ruumikad, peaaegu kinnised. Seemned paarikaupa, munakujulised, terawad, täiskaswanud.

Koor kuiw, pisut lõhnaw, aluswärw helekroheline, muutub seistes kollakaskroheliseks; päi-

kesekülgel nõrk puna. Kooretäpid suured, walkjad. Tihti roosteplekid.

Sisu kollakaswalge, tihe, peeneteraline, meeldiwa würtsilise magushapu renetimaiguga. Wältusaja lõpuks hakkab seest mädanema, kuna koor endiselt ilus.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab uueaastani ja kauem.

Puu omadused. Puu kaswab jõudsasti; sünnitab ümarguse, kaunis harwa krooni. Oksad pikad, weidi ripnewad, tumeda, mustja koorewärwiga (sellest nimi!). Lehed suured, kõwad, owalikujulised, päält tumerohelised, ääred peenehambulised. Hakkab kandma kaunis noorelt, wiljakus keskmine. Meie kliimas küllalt külmakindel.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja kaunis hää köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Wene pomoloogid ja Eneroth kirjeldawad sorti Tshornoje derewo nime all, kus juures Regel järgmised nimeteisendid toob: Лимонное (sitroniõun), Скороспѣлый ренетъ (warane renett), Бѣль бабушкина. Kuphaldt kirjeldab sorti lühidalt, tõendades, et Tshornoje derewo ja meil kaswatataw Wolmari taliõun on üks ja sama sort.

Märkused. Wene sort. Idapoolsel Lõuna-Wenemaal rohkesti laialilagunenud.

75. Okerõ.

**†† Okt.-aprill.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, iseloomuline piklik-munakujuline kuni ümarik-rullikujuline, keskelt jämedam ja üks külg harilikult kõrgem; põiklõige loogeline, näitab wiit ebaselget laia kanti.

Karikas kinnine, karikalehed paksud, tömbid, wildised; karikaalune õõnsus lai, trihtrekujuline; tolmukad kõrgel.

Õieõõnsus madal, kühmuliste serwadega.

Wars puine, peenike, kaunis pikk, rohekaspruun, peaaegu ilma udukarwadeta; warreõõnsus madal, lai, ebatasane, rooste puudub või on waewalt märgataw; tihti, iseäranis wanemate puude otsas kaswanud õuntel käib warre külge lihane nibu.

Süda sibula-kuni odakujuline, suur, südamekambrid lahtised, teljeõõnsus awar. Seemned wäikesed, jämedad terawotsaga, tumepruunid.

Koor sile, läikiw, õhuke ja kõwa, ei närtsi. Lõhn nõrk. Aluswärw kollakasroheline, kattewärw päikesepoolel kahwatupunane.

Sisu rohekaswalge, wäga mahlane, mõnus würtsiline weinihapu-magus.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab aprillini.

Puu omadused. Toreda sihwaka kaswuga, ülespoole juhitud okstega. Aastakaswud jämedad, tugewad, tume-sokoladpruunid, harwade kooretäppidega. Lehed lühikese warrega, ümargused, tumerohelised. Meil täiesti külmakindel ja hästi wiljarikas. Ei karda wähja- ega muid haigusi. Armastab kergemat maad.

Wilja wäärtus. Wäga hää laua-, köögi- ja kaubaõun. Kannatab ka kaugemat wedu. Eneroth peab teda Grawensteini õunast paremaks, Soomes loetakse teda krimmiõuntega ühewäärilіseks.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kirjeldused kõigil pomoloogidel ülemaltoodud nime all. Nimeteisendeid ei ole.

Märkused. Rootsi sort, mille emapuu Dr. Eneroth „Okerö“ mõisaaiast Södermanlandist leidis. Praegusel ajal terwe Rootsi ja Lõuna-ning Kesk-Soome populaarsem õunasort. Smirnoffi teatel kaswab ja walmib ilma mingisuguse katte või kaitseta Ida-Soomes Wiiburi ja Mikeli läänis. Meie saime sordi Soome Aiandusseltsi puukoolist ja oleme teda aastate jooksul pookokstena ja noorte puudena kodumaa aiapidajate hulgas tuhandete kaupa laiali laotanud. Sort on sünnis suurewiisiliseks kaswatamiseks.

76. Parmän, sarlapunane.

Scharlachrote Parmäne. Ölandi kuningaõun.

**†† Okt.-januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega ilus ümarik koonusekujuline õun punaste renettide sugukonnast. Püstlõike pooled pea ühesugused, põiklõige mitte täiesti ümargune.

Karikas poollahtine kuni peaaegu kinnine, karikalehed lühikesed, sissepoole pöördud. Karikaalune õõnsus keeglikujuline, madal, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus kaunis madal ja lai, pisut loogeliste äärtega.

Wars puine, lühike, warreõõnsus madal, lai, tasane, roosteroosiga.

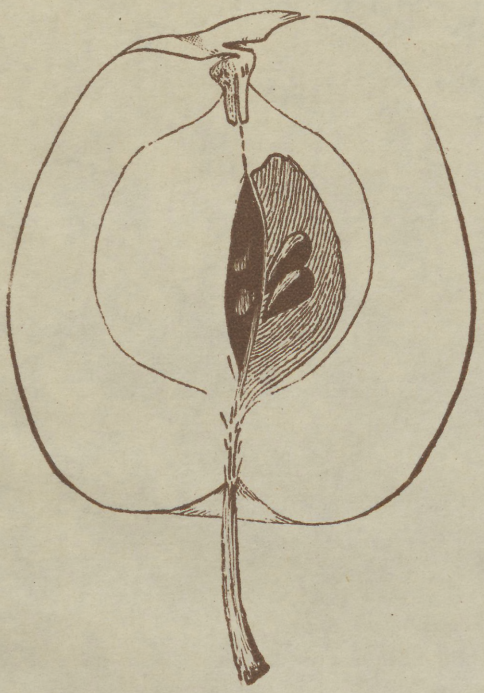

Okerö.

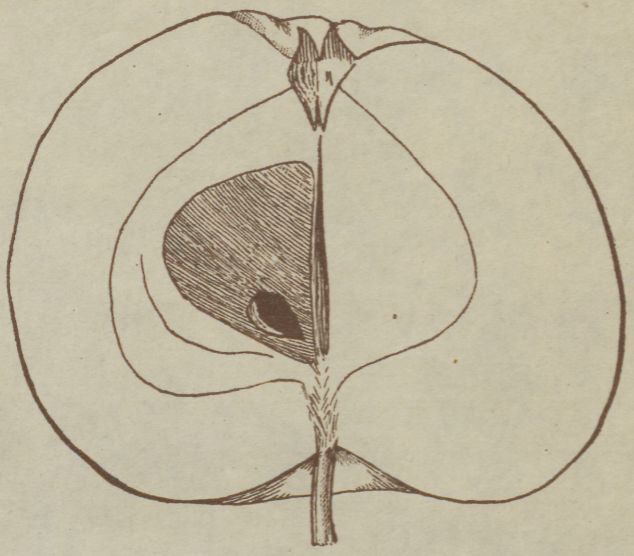

Piimaõun, Riia.

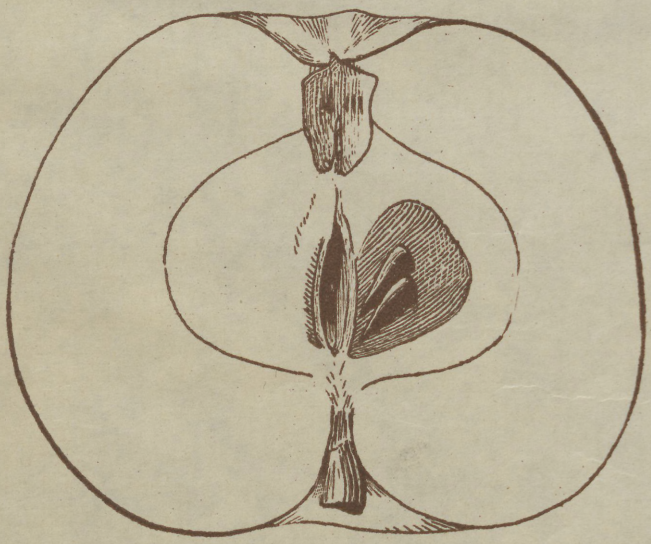

Rosenhäger, Rootsi.

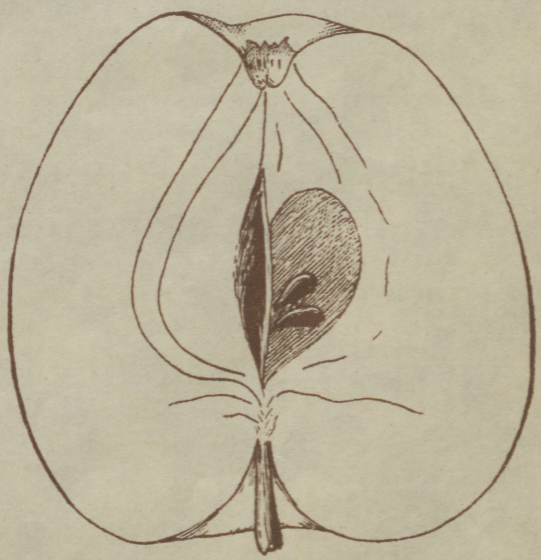

Rihard, kollane.

Süda sibulakujuline. kaunis suur, lahtiste seemnekambritega; seemned keskmise suurusega, munakujulised, terawaotsaga, pruunid.

Koor peenike, sile, õrn, nõrgalt lõhnaw, aluswärw walkjaskollane, suurem osa õunast kaetud leegilise ja joonelise karmosinwärwiga, millest kollakaspunased kooretäpikesed wälja paistawad.

Sisu kollakaswalge, kõore alt tihti punakas, kindel, kuid pehme, mahlane, meeldiwa würtsilise weinimagusa maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab uueaastani.

Puu omadused. Kaswab jõudsasti, sünnitab laia wõlwitud krooni. Aastakaswud päält wiolettpruunid, alt rohekaspruunid peenete kollaste kooretäpikestega; lehed owalikujulised, kaunis pika ja terawa otsaga, sügawate terawate äärehammastega. Hakkab noorelt kandma, wäga wiljakas, lepib iga maaga, kuid iseäranis armastab lubjarikast soojapõhjaga maad. Õitseb wara. Puu on meil külmakindel.

Wilja wäärtus. Hää laua ja köögiõun, tore ja wäärtusline kaubaõun iseäranis jõulueelseks müügiks.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sorti kirjeldawad Saksa pomoloogid Scharlachrote Parmäne (Diel—Englischer scharlachroter Parmäne), Inglise pomoloogid Scarlet Pearmain (teisendid: Bells Scarlet Pearmain, Hoods Seedling, Oxford Peach), prantslased Ecarlate d'ete, wenelased Шарлаховый парменъ nime all. Rootsis on sort üldiselt tuntud kohaliku nimetuse Ölands kungsäpple (Ölandi kuningaõun) all.

Märkused. Wana Inglise sort. Meil leidub teda mõisa- ja linnaaedades mitmel pool.

77. Peping, Ribstoni.

**†† Jan.—aprill.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega laperümarik tömpide otsadega, õieõõnsuse poole weidi kitsamaks minew renett.

Karikas kinnine, karikalehed keskmise pikkusega, rohekas hallid, karikaalune õõnsus kummuli koonuse kujuline, tolmukad keskkõrgusel ehk pisut ülemal.

Õieõõnsus madal, paras lai, kühmuliste äärtega.

Wars puine, lühike, peenike, warreõõnsus keskmise sügawusega, roosteline.

Süda sibulakujuline, kambrid kinnised, teljeõõnsus wäga wäike. Seemned helepruunid, piklikterawad, keskmise suurusega, tihti täiskaswamata.

Koor kaunis paks, kuiw ja rooste tõttu weidi kore, iseäranis õie ja warre ümbruses. Aluswärw sitronikollane, päikesepoolt enamasti pruunika joonelise punaga.

Sisu walkjaskollane, tihe, mahlane, toreda würtsilise weinimagusa renetimaiguga ja kena lõhnaga. Liig kauasel seismisel muutub jahuseks ja magusaks.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib jaanuaris, wältab aprillini.

Puu omadused. Laia haralise kaswuga puu. Aastakaswud jämedad, punakaspruunid, halli wildiuduga, harwade walkjaskollaste kooretäpikestega. Lehed paksud, munakujulised, terawhambulised. Armastab merekliimat ja rammusat maad. Meie kliimas külmaõrn, siiski wõib teda saartel ja Läänemaal soojapõhjaga, warjatud seisukohas põõsaspuuna wõrdlemisi hää eduga kaswatada. Esimestel aastatel tuleb puu ettewaatuse pärast talweks kinni katta. Õitseb wara, Borowinka ja Riia tuiõunaga ühel ajal.

Wilja wäärtus. Esimesejärgu laua- ja köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kõik pomoloogid kirjeldawad sorti Peping Ribstoni wõi lihtsalt Ribstoni nime all. Oma kodumaal — Inglismaal — on tal hulk nimeteisendeid (näit. Formosa Pippin, Travers apple, Glory of York, Rockhills Russet, Inglise granatrenett j. t.)

Märkused. Wana Inglise sort, pärit Yorki krahwkonnast Ribstoni lossiaiast, kus weel läinud aastasaja algul sordi enam kui saja aasta wanust emapuud näidati. Praegu terwes Läänе-Euroopas ja ka Ühisriikides üks kõige lugupeetawamatest taliõunasortidest. Meie saime pookoksad Reutlingenist ja oleme sorti pääasjalikult pisipuuna ning wanemate puude krooni jätkatult kaswatanud.

78. Piimaõun, Riia.

Rigaer Milchapfel. Сливочное. Smietankowe.

**†† Sept.-detsember.

Kuju ja suurus. Keskmise suurusega kuni suur, nürida koonuse kujuline roosiõun, madalate, ebaselgete küljekantidega.

Karikas poollahtine, karikalehed rohekastõmmud, keskmise pikkusega, kaunis laiad; karikaalune õõnsus trihtrekujuline, teraw, kaunis sügaw, tolmukad kõrgel.

Õieõõnsus niadal, sooneline, kühmuliste serwadega.

Wars keskmise pikkusega, peenike, puine; warreõõnsus keskmiselt sügaw, harilikult ilma roosteta, loogeliste äärtega.

Süda sibulakujuline, seemnekambrid peaaegu kinnised, teljeõõnsus kitsas. Seemned lühikesed, jämedad, täiskaswanud.

Koor sile, rohekas-piimwalge, päikeseküljel mõnikord õrn puna. Kooretäpid suured, walkjasrohekad, rohked.

Sisu walge, mahlane, hästi mõnusa weinihapu maiguga.

Puu omadused. Puu kaswab jõudsasti, kaswatab laipiramidaalse korraliku, paraja tihedusega krooni. Kandma hakkab wõrdlemisi noores eas, lepib iga maaga ja on täiesti külmakindel. Rammusas maas kannab iga aasta. Wõib kaswatada igal kujul, tüwipuust nöörpuuni.

Walmimiseaeg ja wältus. Wa'mib septembris, wältab detsembrini.

Wilja wäärtus. Hää sügisene köögi- ja ka lauaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kuphaldt toob sordi kohta lhk 145. lühikesed teated nime all „Rigaer Milchapfel." Wene ja Poola pomoloogid tunnewad sorti Сметанковое (Smietankowe), Сливочное ja Молочное рижское nime all. Wäljamaa pomoloogidel näikse sort tundmata olewat.

Märkused. Sort on arwatawasti Läti- wõi Leedumaalt pärit, ka meie kodumaal mitmel pool ettetulew.

79. Pirniõun, Tallinna.

**! August.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega koonuskujuline, ülewalt kitsamaks minew roosiõun. Kõrgus harilikult pisut wähem kui laius. Õieõõnsuse juures wiis kanti, mis õuna külgedele ära kaowad, nii et põiklõige õuna keskelt juba peaaegu ümargune.

Karikas wõrdlemisi suur, kinnine, karikalehed pikad, kitsad, sinakasrohekad, halli wildiuduga kaetud, alt naitte kokkukaswanud; karikaalune õõnsus lai, teraw. Tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus kaunis lai ja sügaw, wiie kõrge kandikühmu wahel.

Wars lühike ja paras jäme, otsast nuputaoliselt jämedam, warreõõnsus kaunis sügaw, alati sordile iseloomulise walkjasroheka roosteroosiga.

Süda lai-sibulakujuline, kinniste seemnekambritega ning wäikeste, kuid täiskaswanud munakujuliste walkjaspruunide seemnetega.

Koor sile, õõrutult hakkab läikima, rohekas- kuni walkjaskollane; õiepoolne osa, sagedasti suurem osa õunast on kaetud ilusa karmosinpunaga, mille pinnalt tumepunased jooned wäljapaistawad. Kooretäpid wäljapaistwad, rohekaswalkjad, kaunis suured ja rohked.

Sisu rohekaswalge, mure, wähese mahlaga, sulawa magusa pirnimaiguga. Mõnikord muutub osaliselt klaariks. Liigküpselt jahune ja maotu.

Walmimiseaeg ja wältus Walmib augustis ja wältab lühikest aega.

Puu omadused. Kaunis tugew kasw, piramidikujuline tihe kroon, mis järjekindlat harwendamist nõuab. Aastakaswud punakaspruunid, hõreda udukarwaga ja silmapaistwate kooretäppidega. Lehed tumerohelised, piklik-munakujulised. Puu on täiesti külmakindel ja kõlbab igal wormil kaswatada. Hakkab wõrdlemisi hilja wilja kandma, wiljarikkus keskmine.

Wilja wäärtus. Kõrgewäärtusline magus suwine lauaõun, rohkesti nõutaw kaubaõun kodumaa turgudel.

Kirjandus ja nimeteisendid. Christ lhk. 71, Diel lhk. 70, Oberdieck lhk. 219, Engelbrecht lhk. 178, Eneroth lhk. 273 — kõik kirjeldawad sorti nime all Revalscher Birnapfel, Regel lhk. 334 Ревельское грушевское, G. von zur Mühlen Атласъ плодовъ lhk. 485 Грушевка ревельская ja sama autor raamatus „Kõigetululikumad õunasordid" lhk. 7 Tallinna pirniõuna nime all.

Märkused. Kodumaa sort. Kohalikkudel kaubaturgudel nimetatakse teda harilikult pirniõunaks ja päärõunaks. Sordil on rohkesti teisendeid, enamasti wähemawäärtuslisi. Läänemaa ta'uaedades tuleb sagedasti ette kollakasroheline madalama laberikuma ehitusega ja wähema wiljaga pirniõunasort, mis maiguhääduse poolest punasest ehtpirniõunast tuntawalt taha jääb.

80. Prints Albert.

Lanes Prince Albert.
**†† Webruar-aprill.

Suurus ja kuju. Suur kuni wäga suur (pisipuudelt kuni naelaraskune), harilikult pisut laiem kui kõrge, madalate korratumate kantidega rambuur. Püstlõikes üks pool teisest enamasti suurem.

Karikas kinnine, karikaalune õõnsus kaonuse kujuline, ulatab peaaegu südameni; talmukad kõrges.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, sagedasti madal, kuid alati sooneline ja kühmuline.

Wars lühike, lihane. Warreõõnsus keskmise sügawusega, loogeliste äärtega, ilma roosteta.

Koor sile, kaunis paks, lõhnata, roheline, seistes muutub rohekaskollakaks; päewapaistel kaswanud õunad on punapõselised. Kooretäpid suured, walkjad, mustja südamega.

Süda sibulakujuline, õõnsa telje ja awatud seemnekambritega, asub keskkohast kõrgemal õie läheduses. Seemned munakujulised, kastanipruunid, osalt täiskaswamata.

Sisu rohekaswalge, kore, wäga mahlane, mõnusa wärskendawa weinihapu maiguga, pea ilma suurema würtsita. Mädanema läheb wäljast (waotusplekkidest).

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib webruaris, wältab aprillini, ilma närtsimata ja maiguwärskust kaotamata.

Puu omadused. Puu kasw on tugew ja terwe; kuid warase ja rohke kanni tõttu suureks ei kaswa. Kannab korralikult iga aasta. Lepib iga maaga, kuid nõuab rohket wäetust. On Läänemaal ka kõigekülmemad talwed weata üleelanud, seepärast wõib sorti meie kliimas külmakindlaks pidada.

Wilja wäärtus. Esimese järgu köögiõun, kewadel ka lauaõunaks küllalt hää. Oma suuruse ja wärske wälimuse tõttu kewadel hõlpsasti müüdaw tükiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Inglise ja Saksa pomoloogidel kirjeldused Lanes Prince Albert'i nime all; tei endnimesid ei ole.

Märkused. Wõrdlemisi uus Inglise sort. Meie linnade läheduses asuwad kaubaaednikud wõiksid seda ülirohkesti kandwat, suurewiljalist õunasorti rohkem tähelepanna.

81. Printsiõun, Liiwimaa.

Prinzenapfel, Nonnenapfel, Hasenkopf. Княжеское.
**†† Okt.-januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega kuni suur, pikliku rulli kujuline, laiade madalate kantidega õun.

Karikas kinnine, karikalehed kitsad, lühikesed, karikaalune õõnsus tõmbi toru kujuline.

Õieõõnsus paras sügaw, loogeliste äärtega.

Wars pikk, peenike ja puine, warreõõnsus kitsas, sügaw, roostekiirtega. Mõnel õunal on lihane nibu wastu wart kaswanud.

Süda melonikujuline, awatud seemnekambritega. Seemned pika, terawa otsaga, täiskaswanud.

Koor sile, läikiw rohekas-kollane, päikese käes kaswanud eksemplaarid omandawad karmosintriibulise kattewärwi.

Sisu kollakaswalge, õrn, kore, mahlane, meeldiwa weinihapu ananasimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab januarini.

Puu omadused. Puu on paraja kaswuga ja kõrge ümariku krooniga. Lehed suured, tumerohelised, owalikujulised. Õitseb hilja. Hakkab noorelt kandma. Armastab liiwasegast sawimaad, tublit wäetust ja merekliimat. Et wili, mis peenikese warre otsas ripub, maha ei rappuks, tuleb puule tuulewarjuline seisukoht anda. Meil ja ka lõuna-Soomes külmakindel.

Wilja wäärtus. Hää hilissügisene laua-, köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Regel ja Eneroth kirjeldawad sorti Княжеское Prinsäpple nime all. Kuphaldt toob Prinzenapfel kõrwal nimeteisendid: Nonnenapfel, Hasenkopf ja Tonnenapfel.

Märkused. Meie kodumaal Saksa kuulsast Prinzenapfel'ist kaswanud sort. Erineb oma esiwanemast weidi tuhmima wärwi, karedama sisu ja lühema wältusega. Ka maik on wähem maguswürtsiline. Kuphaldt soowitab sorti suurewiisiliseks kaswatamiseks Liiwimaal. Meie nähtuste järgi ei edene ta igalpool ühtewiisi hästi, seepärast tuleb ülemal, puu omaduste juures toodud tingimisi tähele panna.

82. Renett, Cox Orange.

**†† Dets.—märts.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, laperümarik koonusekujuline kuldrenett.

Karikas poollahtine (Enerothi järgi—kinnine), karikalehed keskmise pikkusega, tagasipöördud otstega; karikaalune õõnsus lai, madal, nürida keegli kujuline. Tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, lai, sooneliste äärtega.

Wars keskmise pikkusega ehk lühem, puine, keskelt peenem, warreõõnsus madal, tasane, õrna roostega.

Süda lai sibulakujuline, seemnekambrid kinnised, kaunis suurte, laiade, munakujuliste pruunide seemnetega. Teljeõõnsus kitsas.

Koor sile, tuhmi läikega, aluswärw kuldkollane; päikesekülg, sagedasti terwe õun toreda triibulise ja leegilise karmosinpunaga kaetud. Lõhn nõrk.

Sisu walkjaskollane, peene, mure, mahlane, würtsilise weinimagusa maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab märtsini.

Puu omadused. Keskmine kasw, wäikekorratu kroon. Aastakaswud peened, oliiwpruunid, hõbehallilt marmoreeritud, kooretäpid kollakaswalged. Lehed wäikesed, muna kuni odakujulised, ääred madalhambulised. Wiljakandmine algab nooreit ja on õige rohke. Meie maal külmaõrn ja nõuab talwist kinnikatmist, iseäranis esimestel eluaastatel. Ka tuleb ette, et ta meil igal pool ja igal aastal küpsusele ei jõua. Seepärast on kõigekohasem teda soojas, warjatud seisukohas wõre wõi nöörpuuna kaswatada wõi jällegi toas potis.

Wilja wäärtus. Kallimaiguline taline lauaõun, mida Saksamaal Kuldparmänist ja Rootsis Ribstonist paremaks peetakse.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kõik pomoloogid kirjeldawad sorti Cox Orange reneti (wõi pepingi) nime all. Nimeteisendeid pole.

Märkused. Sordi kodumaa on Inglismaa, kus aednik Cox tema 1830 a. Ribstoni seemnest üles kaswatas. Hiljem krooniti sort Londoni aiandusseltsi poolt esimese auhinnaga ja tunnistati Inglismaa kõigeparemaks õunasordiks.

83. Renett, Kasseli suur.

**†† Märts-august.

Suurus ja kuju. Keskmine kuni suur laperümargune kuldrenett.

Karikas wäike, kinnine, karikalehed wäikesed, terawad, õrnalt wildised Karikaalune õõnsus koonusekujuline, lai ja kaunis sügaw. Tolmukad kõrges.

Õieõõnsus keskmise sügawusega, kaunis kitsas, sooneline.

Wars pikk, peenike, puine, pruun; warreõõnsus kitsas, sügaw, roosteline.

Süda sibulakujuline, õõnsa telje ja kinniste kambritega. Seemned kaunis suured, täied, piklik-munakujulised, kohwipruunid, rohkearwulised.

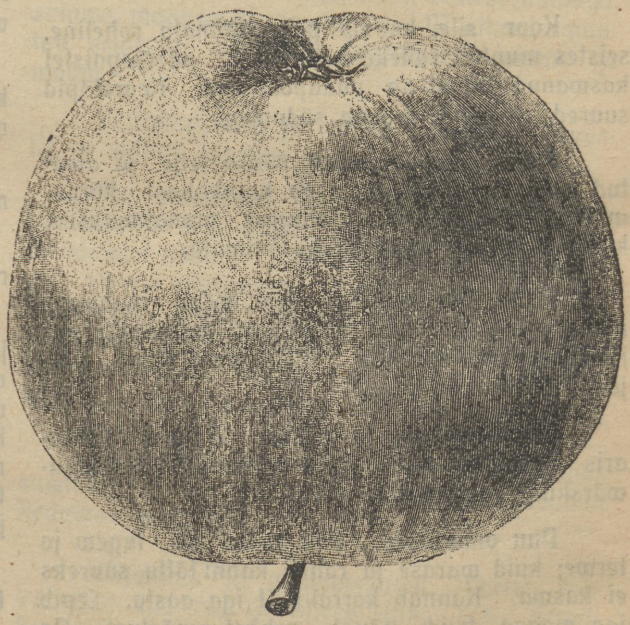

Renett, Kasseli suur.

Koor rohkete roostetäppidega, puust maha wõttes roheline, seistes muutub kuldkollaseks. Päikeseküljel tõmmukas puna tühmade triipudega, mis seistes heredamaks muutuwad.

Sisu walminud õunal mahlane, weinimagus, würtsiline, tooreL õunal kõwa ja kibehapu.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib märtsis, wältab augustini. Mahawõtmise aeg — oktoobri lõpupoolel.

Puu omadused. Noorelt tugewa kaswuga, sünnitab tiheda ümarguse krooni; nõuab hoolsat harwendamist. Aastakaswud punakad, suurte

waikjate kooretäppidega. Lehed owalümarikud, hallikasrohelised, kaunis tömbi otsaga. On teistest talirenettidest külmakindlam. Meie kodumaal kaswab pöösaspuuna ilma katmata, misjuures talle wõimalikult soojapõhjaga, warjatud seisukoht tuleb anda. Meie oleme teda oma aias Wormsi saarel ja Haapsalus isegi tüwipuuna kaswatanud. Kannab noorelt ja õige rikkalikult. Õiseb hilja. Sordi tähtsamaks weaks on ta fusikladiumiõrnus.

Wilja wäärtus. Ülihää köögi-ja meie oludes päris rahuloldaw lauaõun. Ta pääwäärtuseks on aga ta pikk wältus. Need omadused kindlustawad sordile paiga asjaarmastaja aias.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kirjeldused ülemaltoodud nime all kõigil pomoloogidel pääle Inglise ja Ameerika pomoloogide, kes sorti Dutch Mignonne nime all kirjeldawad.

Märkused. Arwatawasti Hollandi sort, säält Saksamaale toodud, kust ta omale praeguse pomoloogilise nime pärinud ning ajajooksul ida- ja põhjapoole laiali lagunenud.

84. Renett, Landsbergi.

**††† Jan.-webruar.

Suurus ja kuju Keskmise suurusega laperümargune õun.

Karikas kinnine, karikaalune õõnsus madal, keeglikujuline, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus madal, kausikujuline, ääred kühmulised kantidest, mis üle õõnsuse ääre õuna küljele ulatawad ja sääl pikkamisi kaowad.

Wars puine, peenike, rohekaspruun, pisut wildine, warreõõnsus sügaw, lai, roostene.

Süda sibulakujuline, wäike, teljeõõnsus lai, seemnekambrid lahtised wõi poollahtised, seemned täied, keskmise suurusega, munakujulised.

Koor sile, 'äikiw, kollakasroheline, seistes läheb õlgkollaseks, päikeseküljel õrn puna. Kooretäpikesed rohked, peenikesed, tõmmukad, heledamate piiretega ümbritsetud.

Sisu kollakas, peenike, mure, mahlane, mõnusa weinihapu maiguga, kasina würtsiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib januaris, wältab webruarini.

Puu omadused. Jõudsa kaswu ja warase ning rohke wiljakanniga. Kroon lai, ümargune, harw; aastakaswud jämedad, päikesepoolt punakaspruunid, warjuküljest rohekamad, tihedate ümarguste kooretäpikestega. Lehed suured, laiad, owalikujulised, lühida terowa otsaga, laiade nüride äärehammastega. Õitseb wara. Meie kliimas pisut külmaõrn, iseäranis noores eas. Sel ajal peab puu talweks kinnikaetama.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kirjeldused kõigil pomoloogidel ilma nimeteisenditeta.

Märkused. Sort on pärit Landsbergist Preisimaalt, kus kohtunõunik Burchard ta seemnest üles kaswatas. Saksamaa pomoloogide kongressi poolt üleüldiseks kaswatamiseks soowitatud. Meil ei ole ta weel lõpulikult äraproowitud.

85. Rihard, kollane.

Gelber Richard. Grand Richard.

**! †† Now.-januar

Suurus ja kuju. Kõrge koonusekujuline, järskude, tömpide otsadega keskmine kuni suur õun kaloillide (Engelbrechti järgi — tuiõunte) perekonnast. Põiklõige näitab laiu, madalaid kante.

Karikas poollahtine, karikaalune õõnsus keegli- kuni trihtrekujuline, tolmukate seis kõrge.

Õieõõnsus kitsas, kühmude wahel, mida kandiotsad sünnitawad.

Wars puine, roheline, õrnalt wildine, ulatab sügawast, kaunis kitsast, pisut roostelisest warreõõnsusest waewalt wälja.

Süda sibula-kuni odakujuline, suur, õõnsa teljega, seemned wäikesed, täiskaswanud.

Koor sile, üleni rohekaskollane, rohukarwa roheliste kooretäpikestega. Päikesepoolel mõnikord nõrk punetus. Lõhn nõrk.

Sisu kollakaswalge, peenike, kaunis tihe, mahlane, iseloomuliku wäga mõnusa magusa weinimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembri lõpus wõi detsembri algul, wältab januarini, hää hoidmise puhul kauemgi.

Puu omadused. Keskmise tugewusega piramidaalne kasw. Aastakaswud peenikesed ja saledad, lehed keskmise suurusega. Hakkab noorelt kandma, wiljakus keskmine, kuid korralik. Lepib iga maaga, siiski kõigeparem edeneb sawisegases liiwamaas. Kerges, kuiwas maas wal-

mib kiiremini, kuid ei wälta nii kaua. Kuphaldt peab sorti meie maa jaoks külmaõrnaks ja soowitab teda Kuuramaale. See otsus ei tohiks küll terwe Eestimaa jaoks maksew olla, sest meie puukoolis on noored puud ilma katmata talwekülmad wälja pidanud ja ainult kõigepakasematel talwetel on külm ladwaotsi pisut näpistanud, ilma et see puule siiski suuremat wiga oleks teinud. Wanemas eas on aga puu täiesti külmakindel, nagu seda Wormsi mõisaaias kaswaw üle saja aastane tüwipuu näitab. Rootsis kaswatatakse sorti weel Upplandi läänis põhjapool Mälari järwe ja Soomes Turu ümbruskonnas. Ehk Soomes küll wili pisut wähemaks jääb, kui Kesk-Rootsis, siiski walmib ta korralikult iga aasta. Seepärast võib sorti Eesti saarte ja läänerandade jaoks täiesti külmakindlaks pidada, iseäranis kui teda põõsaspuuna warjatud seisukohas ja soojapõhjaga maas kaswatatakse; mujal Eestimaal tuleb ta noores eas ettewaatuse pärast talweks kinni katta.

Wilja wäärtus. Esimesejärgu talwine lauaõun, ka köögile sünnis.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sorti kirjeldawad kõik pomoloogid kollase Rihardiõuna nime all; teisendina tarwitatakse Saksamaal ka nimetust Grand Richard.

Märkused. Sort on Saksamaalt pärit ja põhjapoolsemas Kesk-Euroopas üleüldiselt tun ud ja lugupeetud. Iseäranis rohkesti kaswatatakse teda sääl, kus Gravensteini õun enam hästi ei edene, näit. Ida-Preisimaal.

86. Roosiõun, Wirgiinia.

**† August.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega ümarik munakujuline, ülespoole pikkamisi kitsamaks minew, laiade, mada'ate kantidega roosiõun.

Karikas poollahtine kuni lahtine (Engelbrechti ja Lucase järgi— kinnine), karikalehed rohekastõmmud, püstiseiswad, otsad wäljapoole painutatud; karikaalune õõnsus trihtrekujuline, tolmukad keskkõrgusest weidi ülemal.

Õieõõnsus paraja sügawusega kitsas kuni madal kausikujuline; sooneline.

Wars pikk, peenike, kõwer, otsast jämedam, mustjastõmmu; warreõõnsus madal ja lai, sile või pisut roosteline.

Süda keskmise suurusega, sibula-kuni odakujuline, kambrid suured, poolawatud, telg õõnes. Seemned peened, piklik-terawad, hallikaspruunid, rohkearwulised.

Koor kuiw, walge uduwinega kaetud, õõrutult omandab nõrga läike. Aluswärw õlekarwa kollane, päewapool nõrk triibuline ja täpiline puna. Kooretäpid walged, paistawad niihästi alus- kui ka kattewärwist selgesti silma. Lõhn tugew.

Sisu kollakas, õrn, mahlane, weinihapu, küllalt magus ja würtsine. Liigküpselt läheb jahuseks. Mõnikord muutub õun ka osaliselt klaariks.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib augustis, wältab umbes kolm nädalat. Õunu järgukaupa puust wõttes wõib wältust kuni septembri lõpuni pikendada.

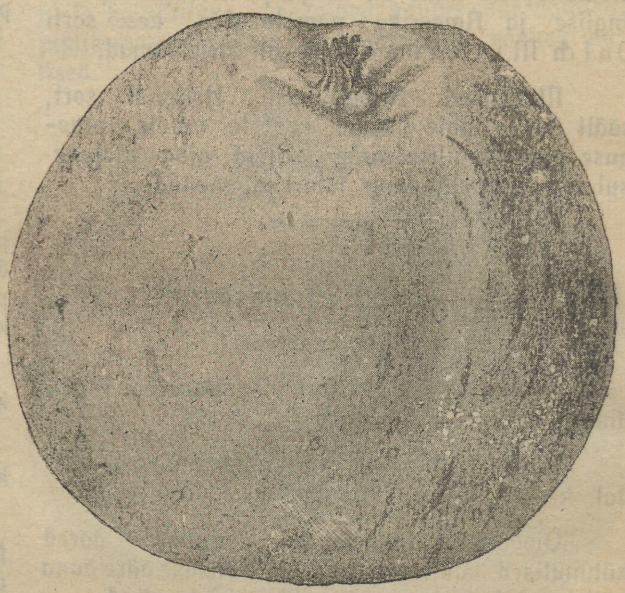

Wirgiinia roosiõun.

Puu omadused. Tugewa kaswuga, harwawõitu kõrge krooniga. Aastakaswud tugewad, pikad, pruunid, harwade piklikkude kooretäppidega. Lehed wäga suured, pikad ja laiad, õhukesed, helerohelised. Hakkab kaunis noorelt kandma ja on wäga wiljakas. Meil täiesti külmakindel. Soomes kaswatatakse teda isegi weel Waasa linna juures, kus ta septembri lõpul walmib. Sordi suuremaks weaks on fusikladiumiõrnus.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sordi pomoloogiline nimetus on Wirgiinia roosiõun. Et sort aga wäga wana on ja paljudes maades kohalikuks sordiks, seepärast on tal õige rohkesti nimeteisendeid. Rootsis tuntakse teda üleüldiselt Hwitgylling'i ja Sommargylling'i nime

all, Tschehimaal on ta nimeks Panenske (neitsiõun), Hollandis esineb mitmel pool Sibiricher Glasapfel nimega. Saksa pomoloog Diel laotas teda amal ajal Liviländer Lieblingi nime all laiali.

Märkused. Sordi kodumaa ei ole kindlaks tehtud. Igatahes on üleüldine arwamine, et sordil Wirgiinia osariigiga Põhja-Ameerikas mingit tegu pole, kuigi nime järgi nii wõiks arwata. Wene pomoloogid Paschkewitsh ja Grebnitzky arwawad sordi hälli asuwat kusagil Läänemere idapoolsel rannal, wast koguni meie maal. Seda arwamist toetab ka Dieli juures ettetulew nimi Liviländer Liebling. Eneroth peab sorti üheks Euroopa kõigewanemaks õunasordiks. Meie kodumaal tuleb sort sagedasti ette.

87. Rosenhäger, Rootsi

Asuküla taliõun. Punane weiniõun.
**!†† Okt.-märts.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega wõi suurem, wäga muutliku kujuga, kord kõrgema, kord madalama ehitusega, siiski enamasti laperümarik, õieõõnsuse poole kitsamaks minew, nüride, laiade, madalate kantidega õun kalvillide perekonnast.

Karikalehed sissepoole pöördud, kuid lühikesed ja ei kata suurt õilmeauku täiesti; karikaalune õõnsus wäga lai ja sügaw. Tolmukad keskkõrgusel wõi pisut ülemal.

Õieõõnsus lai, sooneline, kühmuliste ja loogeliste äärtega.

Wars lühike, pruun, mõnikord lihane ja rohekas; warreõõnsus kaunis lai, paras sügaw, ääred tasaste wõi witud kühmudega. Roosteroos suur, rohekas helepruun.

Süda suur, sibulakujuline, kambrid kitsad, poollahtised kuni lahtised, seemned tumepruunid, pikad, kitsad, õhukesed.

Koor sile, puu otsas halli uduwinega kaetud, seistes muutub raswaseks ja läikiwaks nagu lakitud. Aluswärw wahataoline kollakaswalge; päikesekülg, enamasti aga terwe õun on kaetud toreda karmosinpunaga, millest kitsad tumedamad wöödid üle jooksewad ja walkja piirega roostetäpid wälja paistawad. Lõhn meeldiw ja wäga tugew.

Sisu walge, peenike, mure, mahlane; koore alt, karikaaluse õõnsuse ja südamekaarte juurest roosipunaste wiirgudega läbikaswanud. Walminud õunal on maik ülitore, wäga peenikeselt würtsitud sulaw magushapu ja weiniline, suurepäralise aroomiga

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab märtsini, hääl hoidmisel isegi juuni kuuni.

Puu omadused Tugew, lopsakas kasw, ümarik kroon, mis wanemas eas laiaks ja harwemaks muutub; oksad sirged, tugewad, helehallid. Aastakaswud tumepunakaspruunid, harwade, peenikeste, kollakaswalgete kooretäpikestega. Lehed suured, ümarikud, tumerohelised, hambulised. Wigastuste wastu on puu kaunis õrn, seepärast tuleb neid hoolega rawitseda. Armastab merekliimat ja sawist kruusamulla maad, kus ta kaunis rohkesti ja korralikult kannab; lahjemas maas kannab puu üleaasta. Märg, külma põhjaga maa on talle hoopis kõlbmatu, sest sääl jääb wili pooltooreks, wäheseks ja puu põduraks. Puu on meie juures külmakindel ja täiesti terwe, kuna temale Rootsimaal kerget wähjahaigusesse jäämist süüks antakse. Sordi põhjapiiriks loetakse Rootsis Gäfleborgi lääni. Soomes kaswab ta terwes lõunaõhtupoolses osas hästi ja on sääl täiesti külmakindel. Smirnoffi teatel edenewat ta sääl kõigeparemini soojas, rammusa mullaga liiwamaas. Idapool Kotkat ta enam hästi ei edene Wiiburi aedades ja Peterburi pomoloogiaaias ei olewat ta enam külmakindel. Meie kodumaal wõib teda igalpool niihästi tüwi- kui põõsaspuuna kaswatada, wäljaarwatud wast Autaguse, kus ta külmakindlus alles proowimata.

Wilja wäärtus. Kahtlemata kõige kullimaigulisem ja kaunim talweõun, mis meie kliimas üleüldse kaswada ja walmida wõib. Oma toreda wälimuse ja ilulõhna tõttu on ta kergesti müüdaw tükiõun, mille kaswatamist iseäranis kodumaa läänepoolsetele mererandadele ja saartele soojalt soowitada wõib. Ka kannatab õun õige rahulolda walt kauget wedu.

Kirjandus ja nimeteisendid Kirjeldused Eneroth lhk. 109, Smirnoffil lhk. 55, Jl. Handbuch lhk. 423, Eestimaa Riandusseltsi poolt wäljaantud broshüüris „Kõigetululikumad õunasordid“ lhk. 25. Kuphaldt nimetab sorti lhk. 152, kuna Regel oma pomoloogias lühidalt ära märgib, et sort Peterburi kliimale õrn. Ajakirja „Majapidaja“ II aastakäigus lhk 500 on sordi kirjeldus. Nimeteisendid meie kodumaal: Asuküla taliõun, Punane Hollandi weiniõun, Punane Weiniõun, Parmelscher Weihnachtsapfel, Tali-Suislepp, Tali-Rotstrahl, Punane Muskatiõun, Punane Jõuluõun. Wenemaal nimetatakse sorti ka Шведская Розовка. Wäljamaal on

sordi pomoloogiline nimetus — Rootsi Rosenhäger (Svensk Rosenhäger, Schwedischer Rosenhäger) kohalikud nimeteisendid wälja tõrjunud.

Märkused. Wana Rootsi sort, mille nimi juba ühes wanas, 1600 a. kirjutatud käsikirjas ette tuleb. Enerothi arwates on sordi esiwanem kunagi Põhja-Saksamaalt Rootsi sissetoodud, kus ta kohanenud ja teisenenud, nii et teda praegu ühegi teise tuntud sordiga samaseks ei wõi pidada, kõigewähem küll nende Rosenhägeri nimeliste õunasortidega, mis Taanis ja Pommeris ette tulewad. Et wahet teha, pani Eneroth siin kirjeldatud sordile nimeks Rootsi Rosenhäger, mis talle pomoloogilises kirjanduses jäigi. Sorti on meie kodumaal juba üle kahesaja aasta kaswatatud; arwatawasti toodi ta XVII aastasaja wiimasel poolel Rootsimaalt Magnus de la Gardie walitsuse all olewatesse mõi aedadesse sisse. Ajajooksul oli aga sordi nimi siin kaotsi läinud, nii et Asuküla mõisaomanik krahw Ungern-Sternberg õuna Talliana näitusel 1897 a. Asuküla taliõuna nime all wälja pani. Näituse asjatundjad pidasid sorti Saksamaa Boikeniks, missugune eksitus hiljemini Peterburi näitusel a. 1899 ära parandati ja õun Rootsi Rosenhägeriks tunnistati.

88. Säfstaholm.

**†† Sept.-nowember.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, kõrge ehitusega, korratu koonusekujuline roosiõun (Engelbrechti järgi — kalvill), laiade madalate kantidega, mis õie- ja warreõõnsuse juures kühmusid sünnitawad. Püstlõikes on üks pool harilikult weidi suurem, põiklõige alati loogeline.

Karikas lahtine, karikalehed püsti, otsad tagasipöördud, nürid, hallikasrohelised, nagu jahused. Karikaalune õõnsus madal, teraw, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus kitsas, sügaw, kandikühmude wahel.

Wars lühike, warreõõnsus kitsas, ebatasane, roosteta.

Süda sibulakujuline, keskmise suurusega, lahtiste kambritega; wäikeste, paksude seemnetega.

Koor peenike, läikiw, täpid wähe wäljapaistwad, aluswärw rohekaswalge, päewapoolt tõmmu-karmosinjooneline.

Sisu lumiwalge, mure, wäga mahlane, magusa, peenelt würtsitud weinimaiguga. Mõnikord muutub osaliselt klaariks.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab pisut üle kuu. Wältust wõib pikendada, õunu järkjärgult puust wõttes. Pikema weo tarwis tulewad õunad mõni päew enne täielist küpsust maha wõtta.

Puu omadused. Paras korralik kasw, kõrge, ümarik kroon. Aastakaswud saledad, mustjaspruunid, tihedate, wäga wäikeste, kitsaste, piklikkude kooretäpikestega. Lehed ümargused, harwahambulised. Õitseb wara. Kandma hakkab noorelt ja kannab korralikult iga aasta. Lepib iga maaga. Üks kõige külmakindlamatest sortidest, mida isegi Norrbotteni läänis Rootsimaal, see on õunapuu kaswamise põhjapiiril, hää eduga kaswatatakse. Soomes edeneb ta Wiiburi karedas kliimas täiesti rahuloldawalt. Terwel Eestimaal igal kujul kaswatamiseks kohane sort.

Wilja wäärtus. Ülihää laua-, köögi- ja kaubaõun. Sünnis suurewiisiliseks kaswatamiseks neis kohtades, kus hääde sügisõunte järgi küllaldane nõudmine.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kirjeldused Enerothil, Smirnoffil ja Engelbrechtil ilma nimeteisenditeta.

Märkused. Rootsi sort, umbes saja aasta eest Säfstaholmi mõisaaias Södermanlandis seemnest üleskaswatatud. Praegu populaarsem sügisõun Skandinaawias, ka Kesk-Europa maades tuntud ja lugupeetud.

89. Shampanjaõun, Liiwimaa.

*† Sept.-now.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, korratu koonusekujuline roosiõun, nõrkade, korratumate madalate kantidega.

Karikas kinnine, karikalehed keskmise pikkusega, rohekastõmmud, karikaalune õõnsus keeglikujuline, madal, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus madal, sooneline ja nibuline.

Wars pikk, otsast jämedam, puine, päewapoolt punane, warreõõnsus nõrgalt roosteline.

Koor läikiw, aluswärw rohekas, päewapool nõrga laialipestud punaga, millel karmosinpunased triibud ja punktid. Kooretäpid rohelised, selgesti nähtawad.

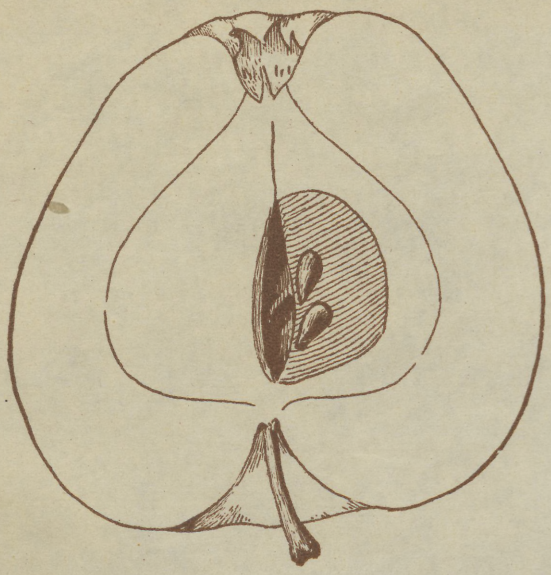

Säfstaßolm.

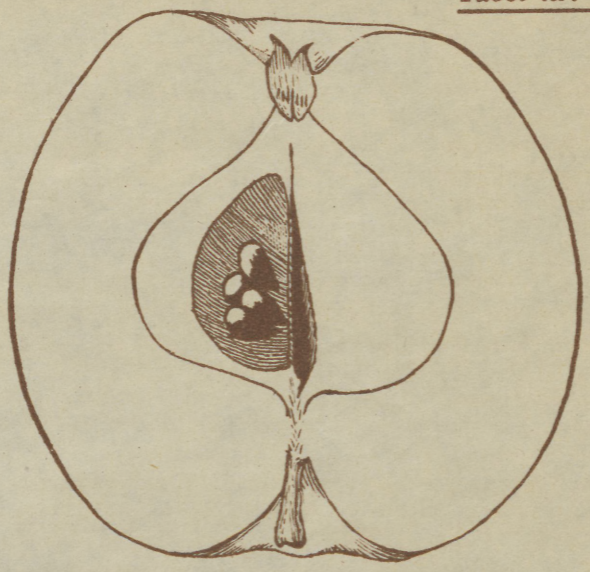

Titowka.

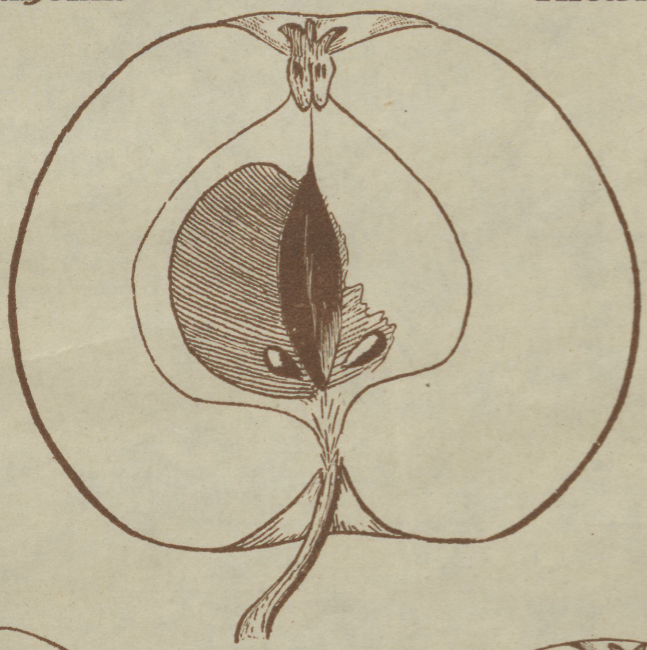

Suislepaôun.

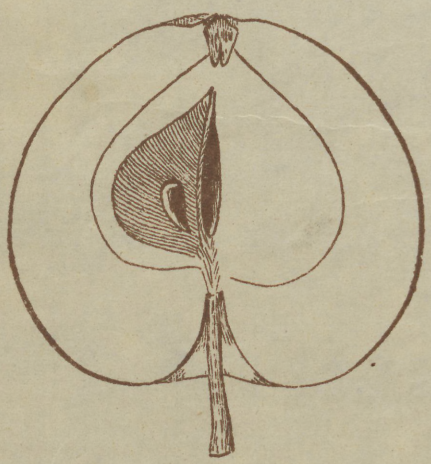

Wabarnaôun.

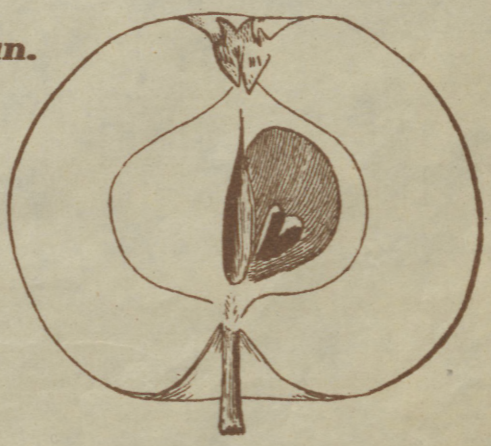

Wirsikpunane.

Süda suur, naerikujuline, õõnsa telje ja awatud seemnekambritega, milledes kaunis suured, munakujulised jämedad, terawa otsaga helekastanpruunid seemned.

Sisu mahlane, peeneteraline, kore, rohekaswalge, iseloomulise pisut magusa weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab nowembrini.

Puu omadused. Paraja jõudsa kaswuga, aastakaswud pruunpunakad, wäheste kitsaste piklikkude kollakaswalkjate kooretäpikestega; lehed munaümargused, hambulised. Meil täiesti külmakindel.

Wilja wäärtus. Kaunis hää sügisene köögi- ja lauaõun. Kuid suurewiisiliseks kaswatamiseks on meil kaugelt wäärtuslikumaid sügisõuna sorte.

Märkused. Meie kodumaa sort. Kaswatatakse kaunis laialiselt.

90. Serinka.

Punane Serinka. Lehmapfel. Strumillowka.

**†† Okt.-januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, ümarik, ülespoole pisut kitsamaks minew tõmpide otsadega roosiõun. Näib olewat kõrge ehitusega, kuid mõõtes on kõrgus ja laius peaaegu ühesugused wõi laius on pisut suuremgi kõrgusest. Külgi mööda jooksewad wiis madalat kanti, mis õieümbruse kühmuliseks muudawad.

Karikas poollahtine kuni peaaegu kinnine, karikalehed tagasipöördud, rohekate udukarwakestega; karikaalune õõnsus trihtrekujuline, sügaw, tolmukate seis kõrge.

Õieõõnsus puudub pea täiesti ja karikas asub õuna otsas, ümbritsetud kühmude ja nibusarnaste nupukestega.

Wars lühike, jäme, lihane; warreõõnsus sügaw, lai, mõnikord õrnalt roostene.

Süda sibulakujuline, suur, kambrid poolawatud, telg õõnes. Seemned rohkearwulised, wäikesed, piklikud, terawad.

Koor sile, läikiw, raswane; aluswärw walminud õunal määrdunud kollane, päikesekülg teliskiwipunaste leekidega ja lühikeste tumedamate triipudega. Kooretäpikesed tihedad, peenikesed.

Sisu walkjasroheline, mure, mahlane, weinimagus, omapärase würtsiga, lõhnaw.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktoobris, wältab januarini.

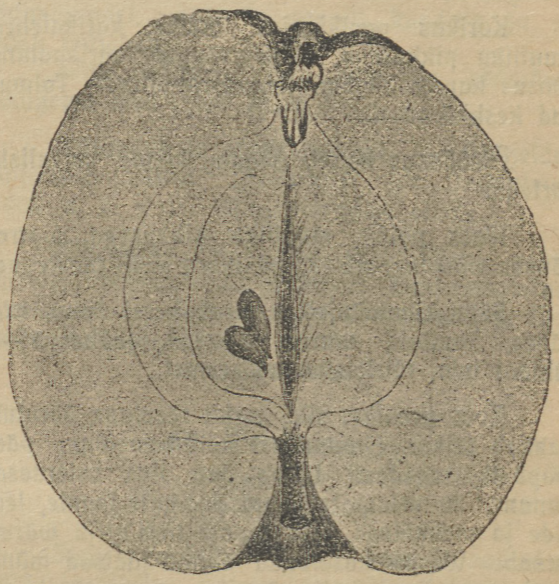

Serinka õun.

Puu omadused. Kasw on aeglane, kroon kaswab suur ja tihe, alumised oksad wajuwad oma enese raskuse tõttu allapoole, kuna aastakaswud endid ülespoole sirutawad. Aastakaswud punakad, lehed wäikesed, piklik-munakujulised, läikiwad tumerohelised. Wilja hakkab kandma alles wanemas eas (10—15 aastaselt), kuid kannab siis ka paar inimeseiga rikkalikult. Meie juures täiesti külmakindel, kaswab igas maas, kuid kõigeenam armastab sawisegast, küllalt niisket maad.

Wilja wäärtus. Hää laua-, ülihää köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimetelsendid. Igalpool kirjeldatakse sorti Serinka nime all. Nimetelsendina esinewad: Lehmapfel ja Strumillowka (wiimane nimi Poolamaal)

Märkused. Wana sort, arwatawasti Baltimaalt pärit. Ajajooksul on hulk eritõugusid tekkinud, mis siin kirjeldatud punasest Serinkast kas ainult wärwi wõi ka wormi ja wäärtuse poolest erinewad. Meie peame punast Serinkat kõigist neist tõuteisenditest märksa paremaks ja soowitame aiaasutajatele teda tähele panna.

91. Suislepp.

Paideõun. Rotstrahl.
**|†† Sept.-nowember.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, ümarik koonusekujuline, wiie madala kandiga peaaegu kalwillilaadiline roosiõun.

Karikas poolkinnine, wäike, karikalehed muutliku pikkusega, rohekashallid, karikaalune õõnsus kaunis sügaw, koonusekujuline. Tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus kaunis sügaw, kitsas, korruliste äärtega.

Wars puine, muutliku pikkusega, warreõõnsus wäikene, kitsas, mõnikord pisut roosteline

Süda sibulakujuline, asub keset õuna, telg õõnes, kambrid suured, awatud, igaühes 3—4 lühidat laia, täiskaswanud seemet.

Koor peenike, sile, weidi raswane, õõrutult hakkab läikima; aluswärw kollakaswalge; päewapoolt, sagedasti terwe õun ilus heleroosapunane, tumedamate ja walkjamate joonte, leekide ja plekkidega, mis õunale tihti kirju wärwi annab. Warjus kaswanud õunad jääwad mõnikord pea ilma kattewärwita. Kooretäpikesed peenikesed, rohelised.

Sisu peeneteraline ja mahlane, peenikese sulawa magusa weinimaiguga, pisut würtsiline, üliforeda roosiaroomiga. Päikesepaistel walminud õunte sisu on koore alt kuni südame kaarteni roosakas, punasekiuline.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab nowembrini. Kuid hoolsa hoidmise puhul wõib õuna isegi januarini alal hoida.

Puu omadused. Jõudsa kaswuga, harwa, haralise krooniga ja witsalaadi okstega. Lehed iseloomulikult laiad, suured, lihawad, jämedahambuliste, mitukorda hammastatud serwadega. Puu on meil (Owsjännikowi teatel ka Luuga maakonnas Peipsi taga) külmakindel ja kaswab niihästi tüwi-, põõsas-, piramidi, wõre- kui ka nöörpuuna. Wanemas eas õige wiljakas. Armastab parajat niiskust ja wäetust; lahjas ja kuiwas maas jääb wili wäikeseks ja kõwaks. Puu on wigastuste wastu kaunis õrn ja kannatab mõnel pool ka seenehaiguse all.

Wilja wäärtus. Mis Rosenhäger taliõunte seas, seda on Suislepp meie hilisemate suweõunte hulgas — esimese järgu kallimaiguline laua-, köögi- ja kaubaõun. Septembrist nowembrini ei ole ühtki teist õuna, mis temast maiguhääduse poolest üle käiks. Kuigi sel ajal õunu müügil kõigerohkem, ostetakse Suislepaõunu siiski kõigeparema meelega ja maksetakse tema eest kõrgemat hinda kui teistest sortidest. Ka kannatab Suislepp wõrdlemisi rahuloldawalt kaugemat wedu. Ei tohiks puududa üheski meiemaa wiljapuuaias!

Kirjandus ja nimeteisendid. Pomoloogilises kirjanduses esineb sort Suislepaõuna (Suislepper, Суйслепское) nime all (Pachkewitsh „Плодоводство“ 1891 aastakäigus lhk. 326, kr. Berg „Атласъ Плодовъ“ lhk. 251, von zur Mühlen raamatus „Kõigetululikumad õunasordid“ lhk. 5). Kohalikud nimeteisendid: Paideõun (Weissenteiner), Rotstrahl, Shampunjaõun, Meloniõun, Nonnenapfel; Tallinna aiandusnäitusel 1903 oli sort Riia aiandusseltsi poolt wäljapandud Grosser Sommer-Rosenapfel nime all, teisenditega: Liiwimaa shampanjaõun, Suislepper, Roter Sommer-Calvill ja Passe-pomme rouge. Leedus tuntakse sorti Grebnitzky teatel Malinowka nime all.

Märkused. Meie kodumaa sort, arwatawasti Suislepa mõisaaiast Wiljandimaalt pärit. Wõimalik, et ta sinna kusagilt wäljast sisse on toodud. Eestis üleüldiselt tuntud ja lugupeetud sort, ka wäljamaal tähelpanu leidnud. Sordil on mitu teisendit, üks neist walmib hiljem, wältab kauem ja nimetatakse Tali Suislepaks. Kuiwõrd see Rosenhägeriõunast (wt. kirjeldus eespool) lahku läheb, ei ole meil, arwesse wõttes mõlemi sordi muutlikku kuju, seni wõimalik olnud kindlaks teha.

92. Titowka

*†† Sept.-nowember.

Suurus ja kuju. Kaunis suur, muutliku kujuga, enamasti kõrge ehitusega, tonnisarnane tõmpide otsadega roosiõun, laiade madalate küljekantidega.

Karikas lahtine, wähematel eksemplaridel poollahtine kuni kinnine, karikalehed laiad, terawad, karikaalune õõn us keeglikujuline, tolmukad allpool k skkõrgust.

Õieõõnsus awar, sügaw, sooneline.

Wars lühike, puine, punakaspruun, warreõõnsus sügaw, trihtrekujuline, õrnalt roostene.

Süda wiigikujuline, õõnsa telje ja awatud kambritega, milledes rohkesti helepruune, enamasti täiskaswanud seemneid.

Koor sile, läikiw, raswane, kollakasroheline, päewapoolt kergelt roosajumeline, katkenud pu-

naste triipudega. Kooretäpid iseäranis rohked õieõõnsuse ümber.

Sisu kollakaswalge, karikaaõõnsuse juurest sagedasti pisut roosakas, kore, mahlane, nõrgalt magushapu ilma würtsita. Liigküpselt jahune ja maotu.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab nowembrini ja ka kauem.

Puu omadused. Kasw lopsakas, kroon ümarik; aastakaswud lugewad, punakaspruunid, suurte harwade kooretäppidega; lehed suured, nüriotsaga, tumerohelised. Õitseb wara, ühel ajal Borowinkaga ja Riia Tuiõunaga. Täiesti külmakindel. Wiljakus noores eas kasin, pärastpoole suureneb.

Wilja wäärtus. Keskmine laua-, hää köögi- ja kaubaõun. Pigistuste wastu õrn ja kipub kergesti mädanema.

Kirjandus ja nimeteisendid. Esimest korda kirjeldatud Bolotowi käsikirjas a. 1800 nimega Харьковка, teisendid: Titowka, Липецкое, Пацическое, Пратовское. Hilisematel pomoloogidel Titowka nime all kirjeldatud. Oberdieckil III. Handbuch lhk 33 ja Engelbrechtil lhk. 4 kirjeldatud Tetowka ja Weisser Titowka on teine sort. Meil wahetatakse Titowka mõnikord ära Ametmeheõunaga.

Märkused. Wana tuntud Wene sort, millel hulk tõuteisendeid. Meie kodumaa jaoks pole sordil iseäralist wäärtust.

93. Treboux õun.

Treboux Sämling. **†† Sept.-januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, karika poole kitsamaks ja terawamaks minew õun, wiie madala, üle õuna külje jookswa kandiga.

Karikas poolawatud kuni kinnine, kattelehed rohekad ja pruunid, pisut karwased. Karikaalune õõnsus kitsas, sügaw, ulatab peaaegu teljeni. Tolmukate seis kõrge.

Õieõõnsus madal ja kitsas, pisut sooneline.

Wars puine, keskmise pikkusega, warreõõnsus kaunis sügaw, ilma roosteta (mõnikord wäga nõrgalt roostekiireline).

Süda sibula- kuni melonikujuline, awar, õõnsa telje ja poollahtiste seemnekambritega, munakujuliste terawate seemnetega.

Koor sile, läikiw, rohekas-õlgkollane ilma punata, rohkete kooretäpikestega.

Sisu walkjas, mahlane, peeneteraline, meeldiwa weinihapuka maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab januarini.

Puu omadused. Jõudsa kaswuga, tuletab oma ripnewate okstega Riia tuiõuna puud meele. Külmakindel, hakkab noorelt kandma ja on hästi wiljakas.

Wilja wäärtus. Hää laua- ja köögiõun. Kaugema weo jaoks pisut õrn.

Kirjandus ja nimeteisendid. Sordikirjeldus Kuphaldti sulest „Zeitschrift für Gartenbau“ 1905 a. 7. n-ris. Nimeteisendeid ei ole.

Märkused. Kodumaa sort, Pärnu kooliõpetaja Treboux aias seemnest üleskaswatatud. Kuphaldti arwates on sort Printsiõuna ja Riia tuiõuna ristsugutus.

94. Tshornogus.

Черногузъ. Черный гусь.

**†† Okt.-januar.

Suurus ja kuju. Kaunis suur, koonusekujuline joonikõun, suurem laius allpool kesk tohta. Suurtel, hästi kaswanud eksemplaridel wõib selgesti näha wiit madalat kanti, mis läki üle õuna külje käiwad.

Karikas kinnine, karikalehed pikad terawad, halli karwauduga kaetud. Karikaalu e õõnsus keeglikujuline, keskmise sügawusega, tolmukad allpool keskkõrgust.

Õieõõnsus keskmise sügawusega.

Wars kaunis pikk, juurelt p enike, otsast jämedam, warreõõnsus roheline, õrna tõmmuka roosteroosiga.

Süda keskmise suurusega, sibulakujuline, õõnsa telje ja awatud seemnekambritega; rohkesti piklikterawaid seemneid.

Koor paks, õõrutult läikiw, aluswärw õlgkollane, päewapoolt triibulin karmosinpuna, iseäranis õuna alumises osas, kus ta warreõõnsusest kiiretaoliselt näib wälja ulatawat. Kooretäpid harwad, walkjad.

Sisu rohekaswalge, mahlane, õrn, weinimagusa nõrgalt würtsitud maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus Walmib oktobris, wältab uueaastani ja kauem.

Puu omadused. Nõrk, l orratu kasw; hõre, lai kroon. Lehed alla kesk iist suurust, pleek-

rohelised; aastakaswud lühidad, peenewõitu, wäheste pisikeste kooretäpikestega. Kandma hakkab pisipuul 4-aastaselt, tüwipuul 6—7 aastaselt. Puu on meil külmakindel. Grebnitzky teatel ei põe ta fusikladiumi ja on keskmise wiljakusega.

Wilja wäärtus. Hää hilissügisene laua-, ülihää köögi- ja kaubaõun.

Märkused. Wene sort. Ajakirja „Плодоводство" poolt Eestimaa jaoks mitmet puhku soowitatud. Sellest hoolimata on ta meil wähetuntud ja äraproowimata. Sordil on suur sarnadus eespool kirjeldatud Wene talijooni-kuga, mille seemnest ta wististi on üleskaswatatud (wõi wastupidi!). Igatahes on mõlemad sordid oma suure, wäärtusliku wilja tõttu tähelpanemisewäärt.

95. Tuiõun, Riia.

Leedu peping. Inglis peping. Glogierowka.
**†† Okt.-januar.

Suurus ja kuju. Wäike kuni keskmise suurusega, kanamunakujuline wõi terawa otsaga kuulikujuline, keskelt laiem ja niihästi õie kui warre poole kitsamaks minew, peaaegu ilma kantideta tuiõun.

Karikas poollahtine, pikkade, kaunis terawate, tõmmukashallide, tagasipöördud karikalehtedega. Karikaalune õõnsus trihtrekujuline, ei ulata teljeõõnsuseni; tolmukad keskkõrgusest ülemal.

Õieõõnsus wäike ja kitsas, sooneline ja kühmuline.

Wars pikk, peenike, puine, loogataoliselt kõwer. Warreõõnsus kitsas, trihtrekujuline, sügaw, sile, ilma roosteta, harwem nõrkade roostekiirtega.

Süda sibulakujuline, suur, seemned suured, täiskaswanud.

Koor peenike, õrna walkja winega, õõrutult hakkab läikima. Aluswärw walkjaskollane, päikeseküljelt here roosapunane kuni wioletpunane. Kooretäpikesed rohked, kuid waewalt tähelepandawad. Lõhn meeldiw. Ei närtsi.

Sisu walge, peeneteraline, õrn, hästi mahlane, küllalt magusa mõnusa weinimaiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab januarini ja kauem.

Puu omadused. Jõudsa kaswuga, kaswatab tihedate, haraliste, ripnewate okstega laia piramidikujulise kuni peaaegu ümarguse krooni. Põõsaspuuna pole sünnis kaswatada — kaswab laiaks ja kannatab talwise lumerõhumise all. Hää ja sirge tüwe saamiseks tuleb wahepooki tarwitada (wt. Majapidaja I aastakäik lhk. 52). Hakkab wäga noorelt kandma (juba paariaastaselt), wiljakus on ütlemata suur, nii et puul harilikult rohkem õunu kui lehti pääl. Grebnitzky kirjutab, et temal (Kowno kub.) keskmine saak olewat 15-aastaselt puult 6 puuda, 20-aastaselt 9—15 puuda õunu! Et oksi murdumast hoida, tulewad alumistele okstele toed alla panna. Kahjuks jääwad õunad seesuguse wiljarohkuse juures wäikeseks, seepärast tuleb sel ajal, kui õunad alles pähklasuurused, neid tublisti harwendada, kimbuwiisi kaswawatest õuntest teised, pääle ühe, kõrwaldades. Ilma sarnase harwenduseta kaotab õun iga turuwäärtuse. Fusikladiumi wastu peab puid lahja Bordoo wedelikuga pritsima (tugew wedelik rikub wilja). Muidugi mõista, et tohi ka wäetust ja kastmist unustada. Meil on puu täiesti külmakindel, Jankowski teatel ka Jamburi ja Luuga maakonnas Peterburi kubermangus Wenemaal.

Wilja wäärtus. Esimese järgu laua-, köögi- ja kaubaõun. Pigistuste wastu on õun õrn, kuid muljumisplekid mädanema ei lähe. Müügile saadetawad õunad peaksid olema hästi sorteeritud ja üksikult siidipaberisse mässitud — siis on kaubal ilus nägu, nagu Krimmi wõi Tirooli õuntel. Selle sordi kaswatamine nõuab kaswatajalt suurendatud hoolt, kuid sääl, kus see täidetakse, on tuiõun suurewiisiliseks kaswatuseks esimesejärgu sort, mis meie nähtuste järgi enam tulu toob, kui teised sordid.

Kirjandus ja nimeteisendid. Esimesena kirjeldas sorti Regel Langerfeldiõuna nime all. Hilisemad Wene pomoloogid tarwitawad nimetust Leedu peping (Пепинка литовская), kuna kodu- ja wäljamaa saksakeelses pomoloogilises kirjanduses sort Rigaer roter Taubenapfel nime kannab. Poolakad tarwitawad nime Glogierowka. Riia puukoolidest laotati sorti omal ajal Inglise pepingi (Englischer Pepping, Англійскій пепинъ) nime all laiali, kuna Dauguli Tartust teda Imperiali nime all wälja saatis. Krakowi pomoloog Jantshewsky nimetas sorti 1879 a. ilmunud „Zapiski Pomologiczne's" Golabek czerwony (punane tuiõun), Hartkewitsh „Вѣстн. Садов." 1889 a. lhk. 143 — Венгерскій розмаринъ (Ungari rosmarin).

Märkused. Sordi kodumaa ei ole kindlasti teada. Grebnitzky arwates on ta pärit kas Grodno kubermangust wõi Wälke-Wenemaalt, kus

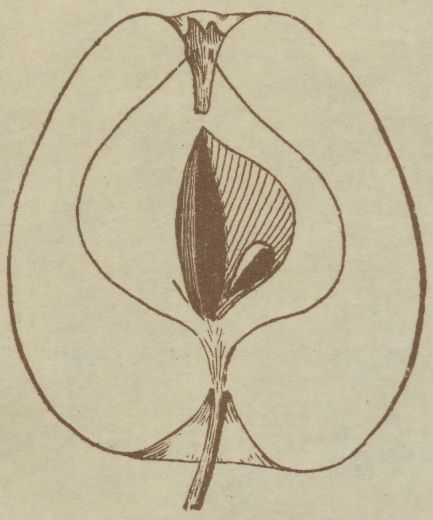

Treboux-ôun.

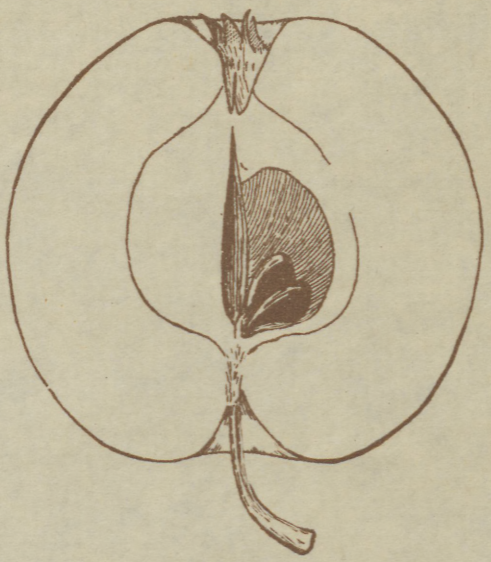

Tuiôun, Riia.

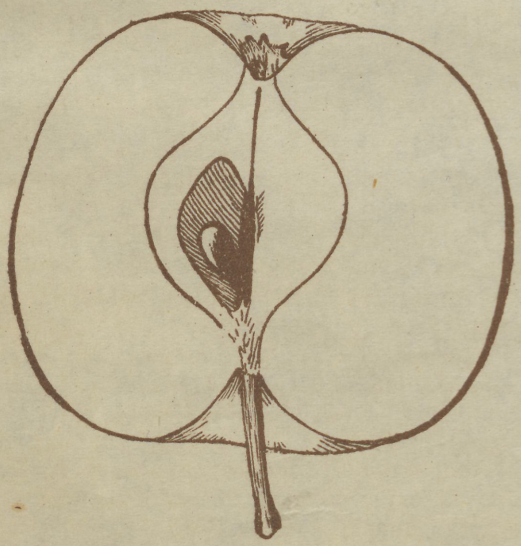

Wealiby (Tartu roosiôun).

Williami armulane.

wäga wanu seda sorti puid ette tulla. Et sordil palju ühist Crede tuiõunaga, siis arwawad Wene pomoloogid Rytow ja Grebnitzky, et ta wiimase seemnest üles on kaswanud. Meie kodumaal on Riia tuiõun kaunis laialdaselt tuntud.

96. Wabarnaõun.

Waarikaõun, Himbeerapfel livländischer. Малиновка.

**†† Okt.-januar.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, wanematel puudel wäike, kantidega õun, peaaegu sama kõrge kui lai.

Karikas kinnine, karikalehed pikad, terawad, tõmmukasrohelised, halli karwauduga kaetud. Karikaalune õõnsus keeglikujuline, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus peaaegu puudub, karikas asub õuna otsas, ümbritsetud pärlitaoliste nibude, soonekeste ja kordudega.

Wars keskmine kuni pikk, puine, warreõõnsus wäike, sügaw, õrnalt roosteline.

Süda sibula- kuni südamekujuline, seemnekambrid enam wähem awatud, seemned keskmise suurusega, munakujulised, terawa otsaga, pruunid.

Koor sile, läikiw, pisut raswane, nõrga lõhnaga, aluswärw kollakaswalge; päikesepool, enamasti aga pea terwe õun wabarnakarwalise tumeroosa punaga, milles tumedamaid jooni ette tuleb. Kooretäpid harwad, kattewärwis waewalt märgatawad.

Sisu walge, koore alt mõnikord weidi roosakas, peeneteraline, mahlane, magusa würtsilise weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib oktobris, wältab januarini, hää hoidmisel ka kauem.

Puu omadused. Paras tugew kasw, ümarik lai kroon, oastakaswud saledad, peened, lehed keskmise suurusega, owalikujulised. Täiesti külmakindel, armastab rammusat, niiskepoolset maad. Kuiwas maas jääb wili wäikseks ja ei wälta nii kaua.

Wilja wäärtus. Hää hilissügisene laua- ja köögiõun. Kaubaõunaks küll pisut wäike, kuid oma wärwi pärast jõuluõunana hõlpsasti müüdaw.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kirjeldused Regelil ja Kuphaldtil Himbeerapfel ja Малиновка nime all. Kuphaldti ettetoodud nimeteisendid: Holländischer Eiserapfel (Schochi juures Riias) ja Livländischer Himbeerapfel. Rahwasuus mitmel pool Waarikõun.

Märkused. Meie kodumaa sort, wististi Oberländer Himbeerapfeli seemnest üleskaswanud.

97. Wahaõun, walge tafi-.

Weisser Winter-Taffetapfel. Тафтяное.

*†† Dets.-aprill.

Suurus ja kuju. Wäike kuni peaaegu keskmise suurusega laberik nairekujuline, wäga nõrgalt wäljapaistwate madalate kantidega õun laberikkude perekonnast.

Karikas wäike, kinnine, karikalehed rohekad, terawad, karikaalune õõnsus koonuse- kuni trihfrekujuline, keskmise sügawusega kuni sügaw. Tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus kaunis sügaw, sooneline.

Wars lühike, warreõõnsus kitsas, kaunis sügaw, peaaegu kolmenurgeline, õrna heleda roostene.

Süda nairekujuline, kinniste, madalate, kitsaste seemnekambrite ja õõnsa teljega. Seemned paarikaupa, wäikesed, täiskaswanud.

Koor peenike, nõrga läikega, walge wahataolise udukorraga kaetud, lõhnaw. Aluswärw wahakarwa walkjas, päikesepool kerge heleroosa puna. Walkjad kooretäpid paistawad waewalt silma. Ei närtsi.

Sisu walge, tihe, mahlane, mõnusa würtsilise weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib detsembris, wältab aprillini.

Puu omadused. Tugew kasw, kõrge wõlwitud kroon, peenikesed oksad. Õitseb hilja. Aastakaswud saledad, tumepruunid, wildised, harwade, peenete kooretäpikestega. Lehed suured, pikad, munakujulised kuni peaaegu südame kujulised, ülespoole keeratud serwadega, läikiwad; madalalt ja nüridalt hammastatud. Puu on külmakindel ja kaunis wiljakas. Peterburi pomoloogiaaias olewat aastakaswud ainult kõigekülmematel talwetel ladwaotsast näpistada saanud.

Wilja wäärtus. Kaunis hää laua- ja köögiõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Saksa ja Rootsi pomoloogid kirjeldawad sorti Weisser Winter-Taffetapfel, prantslased Pomme Taffetas blanc, wenelased Тафтяное бѣлое

Зимнее nime all. Nimeteisendid: Wachsapfel (Diel) ja Oberländer Taffetapfel (Lucas).

Märkused. Wana sort, mille kodumaa teadmata. Kesk-Euroopas ja Lõuna-Wenemaal tuleb sagedasti ette. Meie juures on ainult üksikuid puid mõnes mõisaaias.

98. Wealthy. Tartu roosiõun.

**†† November-märts.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega või pisut wähem ümarik tömpide otsadega õun, mille kõrgus ja laius peaaegu ühesugused. Üle õuna külgede käiwad mõnikord korratumad kandid, mis põiklõike pisut loogeliseks muudawad. Püstlõike pooled ei ole ühesuurused.

Karikas poollahtine, õieõõnsus madal, loogeliste äärtega. Karikaalune õõnsus wäike, tolmukad keskkõrgusel või pisut alamal.

Wars pikk, peenike, puine, warreõõnsus trihtrekujuline, kaunis sügaw.

Süda melonikujuline, kinniste kambritega. Seemned piklikud, terawad kastanpruunid.

Koor sile, raswane, rohekaskollane, päikeseküljel tore karmosinpuna, millest tumedamad pruunikad jooned üle käiwad. Kooretäpikesed walkjad, waewalt märgatawad.

Sisu walge, peeneteraline, mahlane, magus weinihapu, kena aroomiga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib nowembris, wältab märtsini.

Puu omadused. Paraja tugewa kaswuga, sünnitab laia korratuma krooni, hakkab wäga noorelt — juba puukoolis — kandma ja on õige wiljakas. Üks maailma külmakindlamatest sortidest. Jsegi Piteos, Põhja-Rootsimaal, mitte kaugel Haparandast, on ta talwekülmad ilma katmata wälja kandnud, nagu tema säälne kaswataja L. A. Ringius Rootsi Pomoloogia Seltsi aastaraamatus 1901 lhk. 46 kirjutab, ilma et külm kordagi aastakaswudele wiga oleks teinud. Säälses kliimas olewat ta ainus talweõun ja walmiwat soojematel aastatel õige hääks lauaõunaks, muidu aga iga aasta hääks köögiõunaks. Samas aastaraamatus teatab Rootsi Pomoloogia Seltsi juhatus, et Ringiuse poolt nähasaadetud proowiõunad olewat ilusa kujuga, wärwirikkad ja häämaitselised, ning sama suured, kui Mälari järwe ümbruses Kesk-Rootsis kaswanud Wealthy õunad. Wenemaal Woroneshi pomoloogia aias, kus sorti juba 1883 a. pääle kaswatatakse, olewat puu niihästi puukoolis kui aias täiesti külmakindel olnud, ainult 1889—90 a. pakasel talwel, mil osa põlistest kohalikkudest sortidest wälja külmas, saanud ka Wealthy puud tuntawalt kannatada. Omal kodumaal Ameerikas kaswatatakse Wealthyt puuwiljaistandustes põõsaspuuna hilja kandma hakkawate tüwipuude wahel. Wiiendamast eluaastast pääle hakkawat Wealthy rohkel määdul kandma ja tasuwat üksinda terwe istanduse sisse pandud kapitali, 15-dal sügisel aga, kui suured tüwipuud juba kõik täies kandmisehoos, raiutakse Wealthy ilmaarmuta wahelt wälja ja heidetakse aia taha. Wealthyt ja teisi temataolisi noorelt ja rohkelt kandjaid puid nimetab ameeriklane business-trees (äripuud). — Proowikatsed Wormsi puukoolis on tõendanud sordi külmakindlust, warast ja rohket wiljakandi ning wilja kõrgewäärtuslisi omadusi.

Wilja wäärtus. Esimese järgu laua-, köögi- ja kaubaõun. Sünnis meie juures suurewiisiliseks kaswatamiseks, suurema ja ühetasasema wilja saamiseks iseäranis põõsaspuu kujul.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ameerika, Rootsi ja Wene pomologid kirjeldawad sorti Wealthy (loe: uelfi) nime all. Mujal Euroopas, pääle Rootsi ja Wenemaa, on sort wõrdlemisi hoopis wähe tuntud. Meil Eestis on Wealthy wiimasel aastakümnel üheks kõige populaarsemaks taliõunasordiks saanud ja seda Tartu roosiõuna nime all. Selle nime tekkimiselugu on järgmine. Omal ajal tellinud keegi Tartu aiapidaja Riiast Goeggingeri aiaärist kaks noort Sameuse ehk Lumeõuna puud. Pea selgunud, et saadud puudest üks oli Titowka, kuna teist puud, mis wäga ilusat ja kewadeni wältawat wilja kandnud, omanik kaua aega õigeks Sameuseks pidanud. Sordist waimustatud, pookinud ta suurema osa oma wanematest puudest temaga ümber ja laotanud sordi pookoksi ka tuttawate hulgas laiali. 1902 a. wiinud ta õunad näitusele, kus selgunud, et tema Sameuse hoopis isesugune, kõrgewäärtuslisem õun on, kui teiste poolt wäljapandud Sameuse. Uuele, tundmata sordile pandi näituse! nimeks Famos. Aasta hiljem äratas õun ka Tallinna näitusel suurt tähelpanu ja ristiti kuni sordi lõpuliku äramääramiseni ajutise nimega Komiteeõunaks. Proowiõunu saadeti nüüd tähtsamatele Saksamaa pomoloogidele sordi äramääramiseks, kuid kuna Wealthy Saksamaal tundmata, siis polnud saatmisel mingid tagajärgi. Ainult Fr. Lucas Reutlingenist arwas sordis äratundwat Wolf Riveri nimelise Ameerika taliõuna, mis, nagu pärast selgus, ekslik arwamine oli. Kuphaldti ettepanekul pandi sordile, mida kodumaa originaalsordiks peeti, nimeks Tartu roosiõun, mis ka seni

püsinud on, olgugi et sordi õige pomoloogiline nimi Wealthy hiljemini endise Goeggingeri ja pärastise Wagneri puukooli ülemaedniku Rothpletzi kaudu ilmsiks tuli.

Märkused. Sort on pärit Minesotast Põhja-Ameerika Ühisriikidest. Praegu on Wealthy põhjapoolsetes osariikides ja Kanadas üks kõige laialisemalt kaswatawatest õunasortidest. Tema seemnest on Ameerikas üleskaswatatud Peetriõuna nimeline sort, mis oma wälimuse, maigu, warose ja rohke wiljakanni poolest emasordile wäga sarnane, kuid umbes ühe kuu wõrra pikema wältusega. Kanadas kannatawat Peetriõun — 35°C talwekülma hõlpsasti wälja. Selle sordiga ei ole meie weel proowikatseid teinud.

99. Williami armulane.

Williams Favorite.

**†† Sept.-now.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega, nürida koonuse kujuline, wiie madala laia kandiga roosiõun.

Karikas kinnine, karikalehed lühikesed, paksud, lihawad, õrnalt halli wildiuduga kaetud. Karikaalune õõnsus wäike ja madal, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus wäga madal, õuna ülemise otsaga tasane, sooneline ja naswaline.

Wars keskmise pikkusega kuni pikk, juurelt jämedam ja lihane, otsa poolt peenem, puine, kollakasroheline, päewapoolt karmosintriipudega. Warreõõnsus madal, sile, roosteta, wäga pisut loogeliste äärtega.

Süda sibulakujuline, peaaegu keset õuna, teljeõõnsus kitsas, südamekaared kollakad, õieõõnsuse lähedal muutuwad roosakaks, kambrid suured, kinnised; seemned kaunis suured, laiad, munaümargused nürid, täied, mustpruunid, rohkearwulised.

Koor nõrgalt lõhnaw, sile, pisut raswane, aluswärw walwakaskollane, suurem osa õuna kaetud joonelise ja täpilise punaga; ilus õun.

Sisu kollakaswalge, peeneteraline, pehme ja mahlane, wäga toreda würtsitud sulawa weinihapumaiguga, küllalt magus.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib septembris, wältab nowembrini.

Puu omadused. Kaswatab harwa krooni, lehed munakujulised, nürihambulised, aastakaswud punakaspruunid, tihedate, piklikkude hallikaskollaste kooretäpikestega. Puu on terwes Eestis täiesti külmakindel, hakkab kaunis noorelt kandma ja armastab iseäranis rammusat sawimaad. Lahjas ja kerges maas jääb wili wähemaks ja wariseb enne küpsust puust maha.

Wilja wäärtus. Esimesejärgu hilissuwine laua-, köögi- ja kaubaõun.

Kirjandus ja nimeteisendid. Ameerika, Inglise, Taani, Rootsi ja Saksa pomoloogilises kirjanduses Williams Favorite (Williams Liebling) nime all kirjeldatud. Nimeteisendeid sordil ei ole.

Märkused. Ameerika sort, Bostoni lähedalt pärit, kust Downing ta pookoksi Trawemünde puukoolile saatis. Säält lagunes sort ka teistesse Põhja-Euroopa maadesse, muu seas meie kodumaale, kus teda praegu mõnes mõisa- ja linnaaias leidub.

100. Wirsikpunane suweõun.

Pfirsichroter Sommerapfel.

**† August-september.

Suurus ja kuju. Keskmise suurusega laperümargune, piki üle õuna külgede jookswate madalate kantidega roosiõun.

Karikas kinnine, karikalehed rohekad, laiad, karwased, karikaalune õõnsus keeglikujuline, tolmukad keskkõrgusel.

Õieõõnsus mitte sügaw, kortsude ja kühmude wahel.

Wars puine, pikk, warreõõnsus madalawõitu, tasane.

Süda sibulakujuline, kambrid kinnised ehk wäga wähe awatud. Seemned paarikaupa, keskmise suurusega, piklik-munakujulised, terawad, tumepruunid. Teljeõõnsus kitsapoolne.

Koor peenike, sile, puu otsas sinaka kasteuduga kaetud, aluswärw kollakaswalge; päikesepool, enamasti aga terwe õun toreda roosipunase kattewärwiga. Kooretäpid tihedad, pruunikad kuni punakad. Lõhn tugew.

Sisu walge, koore alt sagedasti punakas, peenike, mure, mahlane, würtsilise, sagedasti pisut kibeda, weinihapu maiguga.

Walmimiseaeg ja wältus. Walmib umbes rukkilõikuse ajaks ja seisab lühikest aega. Järkjärgult puust wõttes wõib wältust septembri lõpuni pikendada. Tuleb enne puust maha wõtta, kui seemned sees mustaks lähewad, muidu jääb õun jahuseks ja maotuks.

Puu omadused. Nõrga kaswuga, warase ja rohke wiljakanniga, jääb jäserikuks, madala, laia krooniga puuks. Sünnis põõsaspuuna kaswatada. Korraliku tüwe saamiseks tuleb wahepooki tarwitada. Õitseb wara.

Wilja wäärtus. Kaunis hää warane laua- ja köögiõun, kuid jääb meie häädest suweõunasortidest paratamata maha.

Kirjandus ja nimeteisendid. Kirjeldused kõigil Saksa pomoloogidel Pfirsichroter Sommerapfel'i nime all. Teisendeid ei ole.

Märkused. Saksamaa sort. Tuleb ka meie kodumaal õige rohkesti ette. Omal ajal peeti teda Suislepaga eksikombel üheks ja samaks sordiks.

Näpunäited õunasortide waliku kohta.

(Numbrid tähendawad sordikirjelduste järjekorranumbreid selles raamatus.)

Kõige külmakindlamad sordid terwe Eesti jaoks: 3, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 20, 21, 25, 26, 27, 39, 47, 49, 51, 54, 65, 68, 71, 75, 79, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 95, 96, 98.

Neist on Alutaguse külmaekstreemidele täiesti wastupidawad: 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 17, 20, 21, 25, 54, 65, 68, 86, 88, 92, 98.

Kõige õrnemad sordid, mida toas potis wõib kaswatada, wäljas ainult wõre- ja nöörpuuna, talweks kinnikattes: 37, 38, 64, ka 16, 23, 45, 46, 82.

Wõrdlemisi õrnad sordid, mida noores eas peab katma, kuid mis wanemas eas muutuwad külmakindlamaks: 2, 19, 29, 35, 44, 56, 57, 69, 72, 77, 84, ka 4, 30, 34, 59, 61, 62, 76, 83, 85. Wiimased üheksa on Eesti saartel sündsates oludes küllalt külmakindlad ka noores eas.

Noorelt kandma hakkawad sordid: 19, 22, 23, 25, 31, 34, 36, 37, 40, 43, 49, 50, 55, 68, 69, 77, 80, 82, 83, 88, 93, 95, 98; ka 3, 10, 28, 44, 63, 70, 84, 85, 94, 99, 100.

Sawimaad armastawad: 19, 22, 27, 39, 53, 72.

Kuiwemat maad wajawad: 10, 31.

Wanemas eas hakkawad kandma: 15, 27, 29, 39, 45, 46, 48, 79, 90; ka 75 ja 87 jõuawad täide kandmiseeasse alles 10-15 a. wanaduses.

Pääsordid äriaedadele:

Alutaga ja mujal kirdepoolses Eestis:
Suweõunad: 68
Sügisõunad: 25, 88
Taliõunad: 8, 9, 98, 6, 7

Mujal Eesti mannermaal:
Suweõunad: 68, 91
Sügiseõunad: 3, 90, 93, 25, 88, 10, kohastes kaswutingimistes ka 70.
Taliõunad: 8, 9, 98, 75, 27, 95, 87, 58.

Eesti saartel, poolsaartel ja läänerandadel:
Suweõunad: 68, 91
Sügiseõunad: 3, 93, 25, 88, 70
Taliõunad: 98, 75, 87, 95, 55, 80, kohastes kaswutingimistes ka 85.

*) Wiimasel ajal soowitatakse (iseäranis hra J. Aamissepa poolt) ka sorti 94 suurewiisiliseks kaswatamiseks. A. Sp.

Sordinimede tähestikuline juhataja.

Raamatus üksikasjaliselt kirjeldatud sortide päänimed on trükitud **raswase kirjaga.** Araabia numbrid tähendawad teksti lehekülgi, rooma numbrid klambrites — pilditabeleid; märk * tähendab, et juhatatud leheküljel wõi tabelil on sordi pilt.

Aastaõun 50
Adamaõun 59
Agatiõun purpurpunane 13, (I*, IV*)
Alantiõun 13—14
Albertin 12, 22
Aleksandriõun 8, 10, 12, **21—23,** (V*)
Ametmeheõun 14—15, 35, 83, (IV*)
Ananas punane 16, (IV*)
„ **Villnäsi 16—17**
„ Zimtapfel 67
Aniis jooneline 17—18, (IV*)
„ **punane 18—19**
Antonowka 4, 7, **19—20,** 28, 35, (IV*)
„ **Kamenitshka 20—21,** (21*)
Aport 10, 12, **21—23,** 33, 41, (V*)
Aporta-Nalivia 22
Arabiõun 23—24
Arkad, kuld 68
Aromatnoje 67
Astrahan Gyllenkroki 25
„ **punane** 4, 5, 6, 7, **24—25,** 27
„ Sparreholmi 25
„ **suur klaar 25—26**
„ **valge** 5, 6, 7, 8, 25, **26—28,** (V*)
Asuküla taliõun 34, 79, 80
Aubertin 12, 22
Augustiõun 65

Babushkino **28—29**
Baldwin 29
Barlowiõun 29—30
Beauty of Kent 23
„ „ Queen 12, 22, 23
„ „ Wales 25
Bedfordshire Foundling 30
Belle d' Orleans 12, 22, 23
Bellefleur kollane 30—31
Bells Scarlet Pearmain 73
Bentlebener Rosenapfel 15
Beresina 31, (I*)
Bergamoteõun 31—32
Bergvikiõun 32
Birnapfel Revalscher 74
Bismarckiõun 32—33, 41, 43
Bjelj babushkina 72
Björkvikiõun 5
Blahorodnoje krasnoje 49
„ sholtoje 53
Blumenkalvill 54
Bohemskoje blahorodnoje 48
Boikeniõun 10, **33—34,** 80
Borgherreäpple 68
Borowinka 31, **34—36,** 43, 83, (V*)
Borowitzky 35
Borsdorf 4, 40
„ Edel 10, 39, 40
„ **Liiwimaa suwe- 36—37**
„ „ **tali- 37—38,** 40, 57, (V*)
„ Revaler 38
„ **Rootsimaa tali-** 29, **38—39**
„ Rudolfi sibula- 10
„ rund 39
„ **Saksamaa 39—40**
„ sibula, wäike- 37, 38
„ Wene 57
Braunsilienapfel 50
Bravinskoje 36
Bushbon nemetskij 67
Butters 29
Bürgerherrnapfel 67, 68

Calvill — waata Kalvill
Cardinal — waata Kardinal
Carmesapfel 62
Carolina Augusta 40—41
Carpentin 11
Castle Leno Pippin 25
Cellini 41—43, 58, (42*)
Champagner livländ. 80
Charlamovsky 36
Cikadapfel 27
Cludiuse sügiseõun 43—44, (VI*)
Codlin, Manks 50
Comte Woronzoff 12, 22, 23
Corail 12, 22
Cox Orange 76
Cox Pomona 43, **45,** 47, (II*)
Cousinot purpurpunane 44—45, (VI*)
Credé tuiõun 85

Deterlings Early 25
Devjasilovoje 14
Dobrõi Krestjanin 56, 57
Doppelter Holländer 59
„ Paradies 50
Drap d' or 10, **46**
Dubbelde Zure Paradys 50
Duchess of Oldenbourgh 35
Duhovoje 20
Duke of Devon 25
Dulevoje, wiolettpunane 6
Durchsichtiger Sommerapfel 68
Dutch Mignonne 77

Early Harvest **46—47**
Ecarlate d' été 73
Edelapfel, gelber 53
Edelböhmer 47—48, 49
Edelborsdorfer 39, 40
Edelroter 48—49
Eisapfel, russischer 27
Eiserapfel, holländischer 85
Eiseriõun, punane 49—50, (VI*)
Empereur Alexandre I 12, 22
„ de Russie 12, 22
Erdbeerapfel Nitschners 71
„ Sommer 64
Ewaõun 43, **50**

Fageröõun **51**
Fameuse 70, 86, (VII*)
„ sweet 70
Famos 86
Fin d' automne 12, 22
Fleineriõun 11, 51—52
Fleiner kleiner 51
„ kuninga 11
Formosa Pippin 73
Frith Pippin 50
Frösokeriõun 52

Garret Pippin 40
Glace de Zelande 27
Glogierowka 84
Glory of York 73
Golabek czerwony 84
Golden Noble 52—53
Goldparmäne 69
Goldzeugsapfel 46
Graastener 54
Grahams Royal Jubilee 4
Granaatrenett, Inglis- 73
Grand Richard 77, 78
Granstein 15
Grawenstein 10, 15, **53—54**, 78, (VI*)
„ Liiwimaa 10, 14, 15
„ **punane 54—55**
Grogylling 55—56, (VI*)
Gros-Alexander 12, 22
Grushewskoje revelskoje 74
Gusevskoje 22

Hää **talupoeg 56—57**
Hagedorn — Hawthornden
Hampers American 25
Hampus 8, 43, **57—58**, (VII*)
Harkowka 83
Harlamowskoje 36
Hasenkopf 75
Hawthornden 43, **58**
Herbststreifling 15
Herrasõun 59
Hetmanowka 22
Himbeerapfel 65
„ livländ. 85
„ oberländer 85
Hollandiõun 59
Hoods Seedling 73
Hörningsholmiõun 59—60
Horoshawka 60
Höstrosenäpple 60
Hvitgylling 78

Imperator Aleksander 22
Imperial 84

Jaaniõun 2
Jagdapfel 44
Jakob Lebel 61
Johanneseõun 2
Joonik, Roosi- 61—62
„ **Saksamaa tali- 62**
„ **sügise** 11, 14, 15
„ **Wenemaa tali-** 11, **62—63**, 84
Josefiner 63
Jõuluõun punane 79

Kaflosiõun **63—64**, (III*)
Kalvill, Blumen- 54
„ d' automne 65
„ d' Este 64
„ Gravensteini 54
„ **punane Prants. suwe** 10, **64**, (III*, VII*)
„ **punane sügise** 10, 11, **65**
„ „ tali 10
„ roter Sommer 82
„ russkij 15
„ **walge suve** 10, **65—66**
„ „ **tali** 10, **66**, (II*)
„ Wene punane suwe 7
Kaneelõun 66—67, (I*)
„ Ananasõun 67
Kantõun Meklenburi 67
„ Stuhbeni 68
Kardinal punaleegiline (geflammter weisser) 10, **67—68**
Karlamowsky 4, 10, 30, **34—36**, (V*)
Karolina-Augusta 40, 41
Kasseli renett, suur 76—77
Keiser Aleksander 21—23
King apple 40
King of the Pippins 69
Klaarõun punane 69
„ roheline 8, 10, 69
„ **walge** 4, 8, 10 28, 66, **68—69**, (68*, VII*)
Klaasõun 52
Kleiner Fleiner 51
Kniascheskoje 75
Kollane Rihard 77—78, (VIII*)
Komiteeõun 86
Kontoriõun 68
Koritshnoje (koritshnewoje) 66, 67
Kraptshatoje ukrainskoje 36
Krasnoglasowiõun 20
Krasnõj shelesnjak 50
Krasotswet 31
Kremerowi sharik 3
Kronowoje 67
Küchenapfel Manks 50
Kuld-Arkad 68
Kuldgulderling 10
Kuldparmän, Inglis tali- 43, 61, **69**, 76, (69*, III*)
Kuldrenett Blenheimi 11
„ **Liiwimaa 69—70**, (V*)
Kuldriideõun 46
Kuningaõun Ölandi 72, 73

Lady Washington 31
Lambanina 10
Landsbergi renett 77
Lanes Prince Albert 43, 61, **75**
Langerfeldiõun 84
Lehmapfel 81
Liiwimaa Gravenstein 10, 14, 15
„ **kuldrenett 69—70**, (V*)
„ **Printsiõun** 10, **75**, 83
„ **Shampanjaõun 80—81**
„ **suwe-Borsdorff 36—37**
„ **tali-Borsdorff 37—38**, (V*)
„ wabarnaõun 85
Limonnoje 72
Lincoln Pippin 31
Linnaeus Pippin 31
Lipetskoje 83
Livländer Liebling 79
Lord Suffield 43
Lühikwars kuninglik 11
Lumeõun 70, 86, (VII*)

Maasikõun 64
„ **Nitschneri 70—71**
Malinowka 65, 67, 82, 85
Manks Codlin 50
Marschansker 40
Martsipan punane 71
Mc Intosh red 70
Meklenburi kantõun 67
Mela d' Astracan 27
Meloniõun 7, 82
Metsõunapuu 2
Milchapfel Rigaer 73—74
Molotshnoje rishskoje 74
Moscowiterapfel 27
Muskatiõun punane 79
Mustpuu 71—72

Naelaõun 12, 23
Naliv 27
„ belõj pribaltiskij 68
Nitschneri maasikaõun 10, **70—71**
Noble rouge 48, 49
Nonnenapfel 75, 82
Northern dumplin 4, 43

Oaõun suur Rheini 11
Obreskowoje 15
Okabena 43, 61
Okerõ 4, 5, **72**, (III*, VIII*)
Ölandi kuningaõun 72, 73
Oliwka biala 27
„ czerwona 25
Oorsäpple 50
Orak Alma 5
Oxford Peach 73

Päärõun 74
Paideõun 82
Paltsigskoje 83

Panenske 79
Papierowka 68
Paradiisiõunapuu 2
Paradiesapfel 50
Paradisäpple 58
Parmän, Inglise tali kuld- 69, (69*, III*)
„ **sarlapunane 72—73**
„ suwe 11
Parmelscher Weihnachtsapfel 79
Partshevoje 46
Passe pomme blanche 65
„ „ rouge 7, 64, 82
Pastuhowka 36
Pearmain dorée 69
„ scarlet 73
Peetriõun 87
Peping (Pippin):
Ananas 10
Anglese 25
Cox Orange 76
Englischer 84
Formosa 73
Frith 50
Garret 40
Inglise 84
Leedu 84
Lincoln 31
Linnaeus 31
London 10
Parkeri 11
Ribston 11, **73**
Warren 31
Pfirsichroter Sommerapfel 87, 88
Phönix 12, 22
Piimaõun Riia 73—74, (VIII*)
Pirniõun Tallinna 74, (VII*)
Pleisneri rambuur 68
Ploomilehtega õunapuu 2
Polosatoje nalivnoje 27
„ ossenneje 15
„ simneje 62, 63
Polukrõmskoje 24
Pomeroy 25
Pomme blanche glacée 27
„ carrée 14
Pomme d' Aunée 14
„ de Reval 68
„ gelée 27
„ noble rouge 49
„ Passe Böhmer 48
„ Taffetas blanc 85
Possarts Nalivia 20
Postof Rootsi tali 4, **55—56**
Postophe d' hiver 56
Pratowskoje 83
President Napoleon 12, 22, 23
Princesse noble 13, 14
Prints Albert 75
Printsiõun, Liiwi, 10, **75,** 83
Purpurpunane Cousinot 44—45, (VI*)

Queen Mary 36

Rahmapfel 50
Rambuur Pleisneri 68
Rammelaar roode 65
Raudõun 50
Red Baldwin 29
Reine des Reinettes 69
Renett d' Allemagne 40
„ Ananas 10
„ batarde 40
„ Baumanni 11
„ **Cox Orange 76**
„ Englische Büschel 44
„ hall Prantsuse 11
„ Inglis granaat 73
„ **Kasseli suur** 35, **76—77**
„ **Landsbergi 77**
„ **Liiwimaa kuld- 69—70** (V*)
„ Muskat 11
„ Oberdiecki 10
„ Orleani 11
„ Pariisi rambuur- 10
„ skorospelõj (warane) 72
Ribston 73, 76
Rihard kollane 77—78, (VIII*)
Riia piimaõun 73—74, (VIII*)
Riia tuiõun 4, 10, 12, 35, 38, 43, 83, **84—85,** (X*)
Rockhills Russet 73
Rod Tulp Kroon 13
Roosijoonik 61
Roosiõun, Baldwin 29
„ Bentlebeni 15
„ grosser Sommer- 82
„ sügise 60
„ **Tartu 86—87,** (X*)
„ **Wirgiinia 78—79,** (78*)
Rosenhäger Rootsi 4, 5, 6, 7, 10, **34,** 50, 56, **79—80,** 82, (VIII*)
Rosenstreifling edler 62
Rosmariin Ungari 84
Rosowka shwedskaja 79
Rosso nobile, gentile 49
Rotstrahl 82
„ tali- 79
Rouge noble 49
Russet Rockhills 73

Säfstaholm 4, 7, 8, 25, **80,** (IX*)
Sarlapunane parmän 72—73
Scarlet Pearmain 73
Schneeapfel 70
Schornsteinfeger 50
Serinka 81
Shampanjaõun, Liiwimaa- 10, 80—81, 82
Shiawassee 70
Siberiõun 3
Sibirischer Glasapfel 79
Sibula-Borsdorf, 10, 37, 38
Simneje polosatoje 62, 63
Sinap 10
Sitroniõun 66, 72
Skrut moskowskij 67
Skwosnina rishskaja 27
Skwosnoj naliw 3, 27
Slivotshnoje 73, 74
Smietankowe 73, 74
Smiths Beauty of Newark 36
Snow-apple 70
Solotoje Semetshko 48
Sommargylling 78
Sommer-Erdbeerapfel 64
Sommerkönig 54
Steeles red winter 29
Stettiniõun punane 11
Stoke tulip 22
Streifling, Herbst- 15
„ roter 50
Streimerling 62
Striffel 15
Stripeling 62
Strömling 62
Strumillowka 81
Stuhbeni kantõun 68
Sügisejoonik 14—15, (IV*)
Suislepp 7, 8, 10, **82,** 88, (IX*)
„ tali 79, 82
Sukru-Miron 4, 8
Suweõun, wirsikpunane **87—88**
Sweet Fameuse 70

Taffetapfel weisser Winter 85
„ Oberländer 86
Tali-Borsdorf 29
Taliõun Asuküla 79, 80
„ Wolmari 71—72
Tali-Rotstrahl 79
Tali-Suislepp 79
Tallinna pirniõun 74, (VII*)
Tartu roosiõun 86—87, (X*)
Taubenapfel, Rigaer roter 84
The Queen 12
Titowka 4, 15, 35, **82—83,** 86, (IX*)
Tonnenapfel 75
Transparente 27
„ blanche 68
Travers apple 73
Treboux-õun 83, (X*)
Triangelapfel 49

Tshornogus 83—84
Tshornoje derewo 71—72
Tshugunnoje 24
Tsimt-joonik 66
Tuiõun Credé 85
„ punane tali 10
Tuiõun Riia 4, 10, 35, 38, 43, 83 84—85, (X*)
Tulskoje 24

Ülzeniõun 10
Ungari rosmarin 84

Waarikõun 85
Wabarnaõun 65, 85, (IX*)
Wachsapfel 86
Wahaõun, walge tali- 11, 85—86
Waterloo 25
Wealthy 86—87, (X*)
Weihnachtsapfel, Parmelscher 79
Weiniõun, punane Hollandi 79
Weissensteiner 82
Vermillon d' été 25
Williami armulane 87, (III*, X*)
Williams Favorite 87
Villnäsi ananasõun 16
Vinäpple 58
Vintergylling 56
Wintergoldparmäne 69
Winterpostoph 56
Winterstreifling echter 62
Wirgiinia roosiõun 78—79, (78*)
Wirsikpunane suweõ. 87—88, (IX*)
Wolf River 86
Wolmari taliõun 71—72
Woodpecker 29
Woskowoje sholtoje 20
Würtsiõun roheline 11
Würtsiõun 66

Zelezniak 50
Zikad 27
Zimtapfel, Ananas 67
„ 6, 8, 66, 67
Zolte Paradys 50
Zwiebelapfel 38

Yellow Belleflower 31

Spuhl-Rotalia toimetusel ilmunud piltidega ilustatud põllumajanduslise ja populaarteaduslise kuukirja

Majapidaja

endised aastakäigud sisaldawad aianduse alalt kapitaalseid töid, mis eriraamatuna ei ole ilmunud, näit.: **Spuhl-Rotalia: Aiatöö õpekursus algajatele** (täielik õpetus aiaasutamise ja noorte wiljapuude üleskaswatamise üle; selles töös on ainuke eestikeelne põhjapanew käsitlus aiandusklimatoloogiast.)

Spuhl-Rotalia: Kooliaed.
„ **Kõrged ja madalad viljapuud.**
„ **Wiljapuude söödikute ja seenehaiguste häwitamine.**
„ **Wiljapuusordid kriitikatules.**
„ **Toalillede talwine hoolitsus.**
A. Lange: Taluperenaise köögiwiljaaed.
Stringfellow: Uus aiatööõpetus.
J. M. Jaanus: Talu lilleaed.
Fr. Hellwaldt: Salaretseptid aednikkudele.

ja palju lühemaid töid aiandusest. Pääleselle hulk kirjutusi mesindusest, kodulindude pidamisest j. t. põllumajanduse aladelt.

I aastakäik (1905), 608 lhk. „Pom. õperaamatu" kaustas, hind 150 marka.

II aastakäik (1906), 512 lhk., hind 125 m.

IV aastakäik (1911), 224 lhk., hind 60 m.

Wähesel arwul on weel järel täielikke komplekte 1905—1912 (kõik ilmunud n-rid); hind järelküsimise pääle.

Tellimise aadress: **A. Spuhl, Baltiskis.**

Wiljapuid

(põõsas-, tüwi- ja igasugu wõrepuu kujul)
metsikaluseid, marjapõõsaid

HERM. A. HESSE

puukoolid

Noori **leht- ja okaspuid, ilupõõsaid, wääntaimi, konifeere, mitmeaastaseid lilli, roosisid**

Kõige täielikumad sortimendid!

WEENER-Ems, Pr. Hannover

Saksamaal

Hinnakirjad ja sordinimestikud soowijatele ilma postikuludeta.

Igast suuremast raamatukauplusest saada:
Dr. med. A. Kingsford

Taimetoitlus teaduse kohtujärje ees

Tõlkinud J. G. Spuhl-Rotalia.
Hind Mk. 20. —

JOHANN DAUGULL

puukoolid

Asut. 1822 a.

TARTUS

Jaama tänaw 58

Telef. 287

Hinnakirjad hinnata

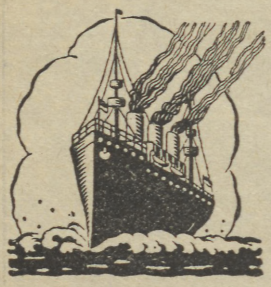

PAUL HAUBER

suurpuukoolid

Dresden Tolkewitz

(Saksamaal)

Asutatud a. 1893

Wiljapuid kõigis wormides

marjapõõsaid
ilupuid ja -põõsaid
puiestee ja -pargipuid
okaspuid
mitmeaastaseid lilli
roosisid

Seemneid ○ Aiatööriistu

Taimekaitsewahendeid

Puude pritse

Wäikeloomakaswatuse artikleid

EKSPORT

Hinnakirjad maksuta

Eriala: kõikide wiljapuukaswatuse, aianduse ja põllumajanduse tarwete muretsemine

Leebiku puukoolis

on müüa:

mitmet sorti õunapuud ja ilupuud, musta- ja punasesõstra põõsad, karumarjapõõsad, mis ei karda Ameerika jahukastehaigust (wäiksed punased marjad); **maasikad ja wabarnad.**

Jaan Hendrikson
Kirjad üle Leebiku.

Selle raamatu austatud lugejaid palutakse kõigis järelpärimistes, mis nad siin kuulutavatele aiaäridele saadavad, **nimetada „Pomoloogia õperaamatus" ilmunud kuulutust.** Sellega kindlustate omale **korraliku ja tähelepaneliku teenimise!**

Tartu aiandus-mesinduse seltsi wäljaandel ilmuwa

aianduse ja mesinduse

kuukirja „AED" 1924 a.

tellimine kestab edasi.

Tellimise hind aastas postiga koju kätte saates on 150 marka.

Ilmub iga kuu wähemalt 16 leheküljel.

„Aed" on käesolewal ajal Eestis ainuke aiandus-mesinduse kuukiri ja ei tohiks ühegi aedniku, mesiniku ega põllumehe lugemislaualt puududa.

„Aia" kaastöölisteks on kodumaa paremad aianduse ja mesinduse tundjad.

Toimetuse ja talituse aadress on: **Tartu, Aia tän. № 48.**

Peale toimetuse ja talituse wõtawad „Aia" tellimisi ja kuulutusi wastu aianduse ja teised põllumajanduse instruktorid, Eesti Seemnewilja Ühisuse osakonnad igas linnas ja **kõik postiasutused linnas ja maal.**

Läinud aastakäigu kõik numbrid on weel piiratud arwul saada.

Et meil sellekohane õperaamat puutub, ilmub käesolewal aastal „Aias" pikem piltidega selgitatud juhatus wiljapuu kaswatuse kohta, seemne külwist kuni istutuseani.

Toimetus.

Asutatud a. 1720

Wiljapuud, marjapõõsad, puiesteepuud, ilupõõsad, roosid, mitmeaastased lilled, metspuud, kaitseaiapõõsad; aiatööriistad, aiatöökirjandus; taimekaitsewahendid, wäetusained; aiamööbel; köögiwilja-, lille- ja põlluseemned; aedade ja parkide kawandid, metsastustööd

L. SPÄTH,

Suuraiaäri,

Berlin-Baumschulenweg

(Saksamaal)

Katalogid hinnata

Puukoolide areaal 2000 morgenit

C. W. Schoch, Riias

Asutatud a. 1836

Omanik P. Balod

Asutatud a. 1836

aiaäri ja seemnekauplus

Kontor: Riga, gr. Sandstr. 8/10 Puukoolid: Kurtenhofis

soowitab igasuguseid

wiljapuid, marjapõõsaid, ilupuid

ja teisi puukooli saadusi ning

köögiwilja-, lille- ja põlluseemneid.

Uued hinnakirjad saadetakse nõudmise pääle maksuta

MATHIESENS PLANTESKOLE

Korsör'is, Daanis

soowitab suures walikus esimese järgu hääduses

wiljapuid, marjapõõsaid,

ilupõõsaid, ilupuid, wäänkaswe,

mitmeaastaseid lillesid, roosipõõsaid,

wäänroose, tüwiroose ja igasuguseid

muid puukooliartikleid

Hinnakirjad maksuta

Kirjawahetus pääle skandinaawia keelte ka saksa-, inglis- ja prantsuskeeles.

Puukoolide areaal 212 tündrimaad